

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG‘LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI IJTIMOIIY FANLAR
KAFEDRASI**

PEDAGOGIKA

O‘QUV – USLUBIY QO‘LLANMA

Toshkent-2018

Tuzuvchi:	D.O.Kamalova Ijtimoiy fanlar kafedrası assistenti
Taqrizchilar:	i.f.n., dots. K.K.Ismailov Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri p.f.n, dots. G.M.Qurbonova Nizomiy nomli TDPU “Umumiy pedagogika”

Ushbu uslubiy qo'llanma Toshkent farmatsevtika instituti bakalavr bosqichida ta'lim olayotgan 5510500 – Farmatsiya, 5510600 – Sanoat farmatsiya, 5320500 – Biotexnologiya, 5310901 – Metrologiya, standartlashtirish va mahsulot sifati, menejmenti (dori vositalari), 5111000 –Kasb ta'limi kabi ta'lim yo'nalishlari talabalari uchun “Pedagogika” fani bo'yicha amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishda, mustaqil ish topshiriqlarini bajarishda foydalanadilar.

Uslubiy qo'llanma Toshkent farmatsevtika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrasining 2018-yil__oktyabr№__-sonli yig'ilishida muhokama qilindi.

Uslubiy qo'llanma Toshkent farmatsevtika instituti MUKning 2018-yil__oktyabr№__-sonli yig'ilishida muhokama qilindi.

Uslubiy qo'llanma Toshkent farmatsevtika instituti Ilmiy Kengashining 2018yil__oktyabrdagi№__-sonli yig'ilishida muhokama qilindi.

Ilmiy kotib Professor.....

MUNDARIJA

Kirish.....	4
I.Nazariy ma'lumotlar.....	5
1-mavzu: Pedagogika fan sifatida. Tibbiyotda pedagogik bilimlarning o`rni va ahamiyati.....	6
2-mavzu: Pedagogikada shaxs shakllanishi va rivojlanishining umumiy qonuniyatlari.....	73
3-mavzu: Tarbiya jarayonining mazmun va mohiyat.....	80
4-mavzu: Tarbiyaviy ta'sir etish usullari, vositalari va uni amalda qo'llash shakllari.....	85
5-mavzu: Ta'lim(pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari.....	89
6-mavzu: Ta'lim(pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari.....	103
7-mavzu: Ta'lim(pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari.....	117
II.Amaliy (seminar) mashg'ulotlari mavzular va vazifalar.....	148
1-mavzu: Pedagogika fan sifatida. Tibbiyotda pedagogik bilimlarning o`rni va ahamiyati.....	149
2-mavzu: Pedagogikada shaxs shakllanishi va rivojlanishining umumiy qonuniyatlari.....	151
3-mavzu: Tarbiya jarayonining mazmun va mohiyat.....	154
4-mavzu: Tarbiyaviy ta'sir etish usullari, vositalari va uni amalda qo'llash shakllari.....	158
5-mavzu: Ta'lim(pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari.....	162
6-mavzu: Ta'lim(pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari.....	169
7-mavzu: Ta'lim(pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari.....	170
III.Test vazifalar va keyslar.....	185
IV. Glossariy.....	226
V. Adabiyotlar ro'yxati.....	235

Kirish

“Pedagogika” ma’ruzalar matnida Farmatsevtika instituti talabalari pedagogika fanidan egallashi kerak bo’lgan nazariyalar, davlatimizning ta’lim sohasidagi islohatlari chuqur yoritib berilgan.

2017 – 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi o‘rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat asosida ta’lim sohasiga doir qator islohotlar amalga oshirildi.

Jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5-iyundagi PQ-3775-son “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘grisida”gi qaroriga muvofiq oliy ta’lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimini belgilashga oid 3069 Adliya vazirligi tomonidan nizom ishlab chiqildiki talabalar bilimni baholashda ularni imkoniyatidan, individual holatidan kelib chiqish, baholashda shaffovlikga rioya qilish hamda professor-o‘qituvchilarning pedagogik faoliyatida baholashdagi qiyinchiliklarini bartaraf etish muhim masala sifatida qaralgan.

Aynan ta’lim tizimini rivojlantirishda oliy ta’limning alohida o‘rni mavjud bo‘lib, undan yetishib chiqayotgan kadrlar zamon talabiga mos vazifalarni bajarishida pedagogikaning o‘rni beqiyosdir. Pedagogika ma’ruzalar matni pedagogika fan sifatida, tibbiyotda pedagogik bilimlarning o‘rni va ahamiyati, predmetning ob’ekti va predmetining takomillashganligi, ma’rifiy fikrlar taraqqiyoti va ularning tarixiyliги.pedagogikaning maqsad, vazifalari va asosiy kategoriyalari, pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari, kadrlar tayyorlash milliy dasturi uning maqsad va vazifalari, pedagogikada shaxs shakllanishi va rivojlanishining umumiy qonuniyatlari, shaxsning biologik va psixologik rivojlanishi, shaxs shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar, bolalarning yosh davrlari xususiyatlari, tarbiya jarayonlarining mazmun va mohiyati, tarbiyaning maqsad va vazifalari, tarbiya jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlari, tarbiya turlari, tarbiyaviy ta’sir etish usullari, vositalari va uni amalda qo‘llash shakllari, tarbiya qoidalari va tamoyillari, tarbiya usullari haqida tushuncha, ta’lim (pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslari, didaktika haqida tushuncha, ta’limning mazmuni: malaka talablari, o‘quv rejasi, dasturi, pedagogik texnologiyalar haqida tushuncha.pedagogik, ta’lim (pedagogik) texnologiyalari va pedagogik mahorat asoslar, pedagogik mahorat haqida tushuncha, pedagogik qobiliyatlar va pedagogik texnika haqida tushunchasi kabi masalalarni o‘z

ichiga olgan va bu ularni ta'limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi pedagogik vazifasini bajaradi

I. NAZARIY MA'LUMOTLAR

1-MAVZU: PEDAGOGIKA FAN
SIFATIDA. TIBBIYOTDA PEDAGOGIK
BILIMLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Reja:

1. Predmetning ob’ekti va predmetining takomillashganligi.
2. Ma’rifiy fikrlar taraqqiyoti va ularning tarixiyligi.
3. Pedagogikaning maqsad, vazifalari va asosiy kategoriyalari.

Tayanch so‘zlar: Ma’rifiy fikrlar, pedagogika, maqsad, vazifa, ob’ekt, predmet, kategoriya, pedagogikaning sohalari, kategoriyalari.

Mashg‘ulotning o‘tkazish joyi: auditoriya

Mashg‘ulotning jihozlanishi: didaktik va texnik vositalar

Mashg‘ulotning davomiyligi: 2soat.

Mashg‘ulotning maqsadi: talabalarda pedagogik bilimlarni, qomusiy olimlarimizning didaktik qarashlarini, ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish.

1. Pedagogika fanining maqsadi.

Pedagogika (yunoncha paidagogike bo‘lib, paida - «bola» va gogike - «yetaklayman») ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlari, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta’lim berishning mohiyati va muammolarini o‘rganadigan fan. Pedagogika ijtimoiy fanlar tizimiga kiruvchi fan sanalib, yosh avlod hamda kattalarni milliy istiqlol g‘oyalari asosida tarbiyalash, unga ta’lim berish muammolarini o‘rganadi.

Pedagogika - ta’lim va tarbiya jarayonini yaxlitlikda o‘rganadigan fan sohasi.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirishning ikki muhim jihati - uni o‘qitish va tarbiyalashga asosiy e’tiborni qaratganligi bois didaktika (ta’lim nazariyasi) va tarbiya nazariyasi fanning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Didaktika (ta’lim nazariyasi, yunoncha didaktikos «o‘rgatuvchi», didasko «o‘rganuvchi») ta’limning nazariy jihatlarini, ta’lim jarayonining mohiyati, qonun va qonuniyatlari, tamoyillari, o‘qituvchi va o‘qituvchi faoliyati, ta’limning maqsadi, mazmuni, shakl, metod, vositalari,

natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish yo'llari kabi masalalarni tadqiq etadi.

Tarbiya nazariyasi - pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, tarbiya jarayonining mazmuni, tarbiya turlari, shakl, metod, vosita va usullari, uni tashkil etish masalalarini o'rganadi.

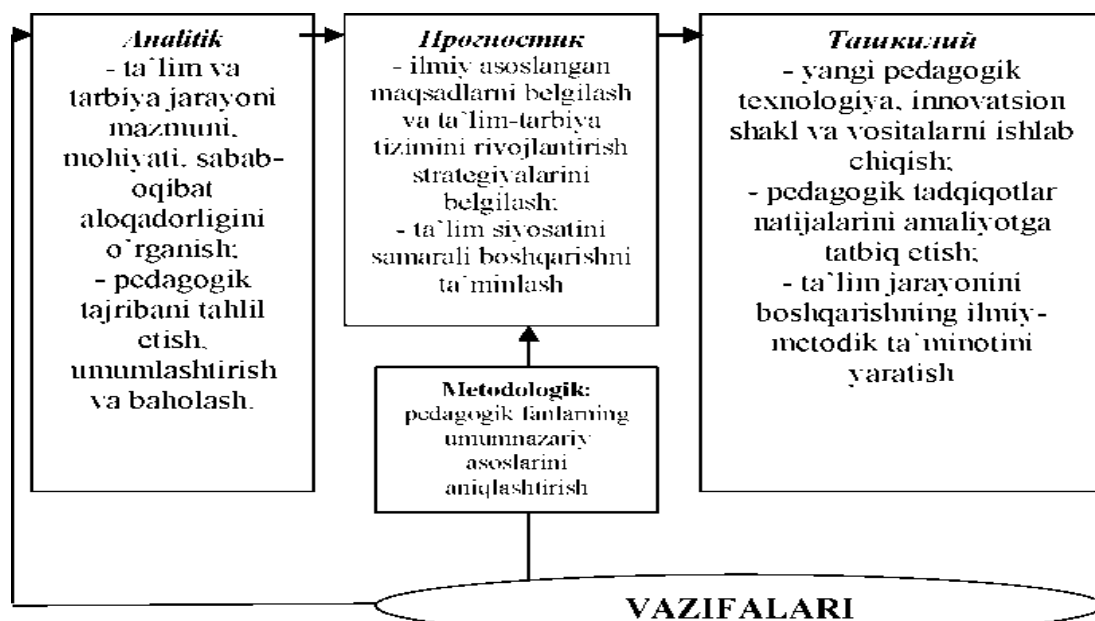
Ijtimoiy tarbiya fuqarolik, aqliy, axloqiy, jismoniy, mehnat, estetik, huquqiy, iqtisodiy, ekologik tarbiya kabi yo'nalishlarda tashkil etiladi.

Pedagogika fanining ob'yekti - yaxlit pedagogik jarayon.

Pedagogika fanining predmeti - ta'lim-tarbiya jarayoni, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari.

Pedagogika fanining vazifalari. Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat rivojlanish strategiyasi, uning hayotida yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, ilg'ot xorijiy tajribalar asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini rivojlantirish vazifasini hal etadi. Mazkur jarayonda

2-rasm. Pedagogika fanining asosiy vazifalari

quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari. Bizga yaxshi ma'lumki, har bir fan o'zining tayanch tushunchalari, qonuniyatlari, tamoyillari,

qoidalari tizimiga ega. Aynan mana shu holat uning fan sifatida e'tirof etilishini kafolatlaydi.

Fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha kategoriya deb ataladi.

2. Ma'rifiy fikrlar taraqqiyoti va ularning tarixiyliigi.

Abu Abdulloh Xorazmiyning didaktik qarashlari. Asarlari: «Al jabr va al-muqobala», «Hind arifmetikasi xaqida kitob», «Er satxini o'lchash», «Quyosh soatlari to'g'risida», «Yaxudiylar tarixi va ularning bayramlarini belgilash» va boshqalar.

Didaktik qarashlari: Al-Xorazmiy bilish nazariyasiga muhim hissa qo'shdi. U birinchilardan bo'lib, induksiya, deduktsiya, sinov-kuzatish va sinov metodlariga asos soldi.

U birinchi marta insonlar o'rtasidagi munosabatlarni matematik shakllarda ifodaladi.

Hindlarning o'nlik raqamlari Xorazmiy tufayli «Arab raqamlari» nomi bilan butun dunyoga yoyildi.

Xindlarning falakiyot jadvallarini tahlil etib, «Xorazmiy ziji» nomi bilan mashhur astronomik jadvallar tuzdi.

Abu Nasr Forobiyniing asarlaridagi pedagogik fikrlar. Asarlari: «Baxt-saodatga erishuv to'g'risida», «Fozil odamlar shahri», «Aql ma'nolari haqida», «Shaharni o'rganish haqida» va boshqalar.

Pedagogik qarashlari:

Forobiy birinchi bo'lib ta'lim va tarbiyaga ta'rif bergan olimdir: Ta'lim – so'z va o'rganish bilangina amalga oshiriladi. Tarbiya – esa amaliyot, ish-tajriba bilan amalga oshiriladi.

Ta'lim-tarbiya ikki yo'l bilan amalga oshiriladi: qanoatbaxsh, ilhomlantiruvchi so'zlar va majbur etish.

Har kimki ilm, hikmatni desa, uni yoshligidan boshlasin, so'zining ustidan chiqsin, yomon ishlardan saqlanadigan bo'lsin, hiyonat, makr va hiylalardan uzoq bo'lsin, diyonatli bo'lsin, ilm va ahli ilmdan mol-dunyosini ayamasin.

Inson yaxshi tarbiya ko'rmagan va turmushda yaxshi tajriba orttirmagan bo'lsa, u ko'p narsalarni nazarga ilmay va ulardan jirkanadi. Bunday narsalar unga noo'rin bo'lib ko'ringan narsalar zaruriy bo'lib chiqadi.

Abu Rayhon Beruniyning ilmiy-pedagogik qarashlari. Asarlari: «Minerologiya», «Geodeziya», «Hindiston», «Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Saydana» va boshqalar.

Ilmiy-pedagogik qarashlari:

Beruniy insonni tabiatning eng oliy kamoloti deb qaraydi. U insonning ma'naviy qiyofasidagi barcha axloqiy xislatlarni yaxshilik va yomonlik kabi ikki turga bo'ladi.

Beruniy ta'limotiga ko'ra inson kamolotida uch narsa muhim rol o'ynaydi: 1.Irsiyat. 2.Muhit. 3.Tarbiya.

Beruniyning ilmiy bilimlarni egallash yoʻllari, usullari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. U oʻkuvchiga bilim berishda:

- oʻquvchini zeriktirmaslik;
- bilim berishda bir xil narsani yoki bir xil fanni oʻrgatavermaslik;
- uzviylik, izchillik;
- yangi mavzularni qiziqarli, asosan, koʻrgazmali bayon etish va xokazoga eʼtibor berish kerakligini uqtiradi.

Abu Ali ibn Sinoning pedagogik qarashlari. Asarlari: «Tadbir al-Manozil», «Tib qonunlari» «Axloq haqida risola», «Burch haqida risola», «Al-qonun», «Ishq haqida risola», «Xay ibn-Yakzon», «Donishnoma» va boshqalar.

Taʼlim-tarbiyaga doir qarashlari:

- Ibn Sinoning fikricha insonlar xulq-atvorida birmuncha nuqsonlar bor. Bular: aldash, rashk, oʻch olish, adovat, boʻxton, irodasizlik kabilardir.
- U fanlar tavsifi haqida ham fikr bildirgan. Olim birinchi oʻringa tibbiyot fanlarini koʻyadi. Falsafani esa ikki guruhga-nazariy va amaliy guruhga boʻladi. U birinchi guruhga etika, iqtisod, siyosatni kiritadi. Ikkinchi guruhga fizika, matematika, metafizika dunyo qonuniyatlarini oʻrganuvchi barcha fanlarni kiritgan.

Ibn Sino bilim olishda bolalarni jamoa boʻlib maktabda oʻqitish zarurligini koʻrsatadi va taʼlimda kuyidagilarga rioya etish zarurligini taʼkidlaydi: 1) bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band kilib koʻymaslik; 2) taʼlimda engildan qiyinga 9ori shorkali bilim berish; 3) olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos boʻlishi; 4) oʻqitishda jamoa boʻlib maktabda oʻqitishga eʼtibor berish; 5) bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish; 6) oʻqitishni jismoniy mashqlar bilan koʻshib olib borish.

Mahmud Qoshgʻariyning “Devonu lugʻotit-turk” asarida taʼlim-tarbiya masalalari. Maqollar:

«Odamning olasi ichida – yilqiniki tashqi(sirti)da».

«Hoʻkizning ortin oyogʻi boʻlguncha, buzoqning boshi boʻlgan yaxshiroq»

«Tirishqoqning labi yogʻliq, erinchoqning boshi qonlik».

«Odobning boshi – til».

«Ilon oʻzining egriligini bilmay, tuyaning boʻynini egri deydi».

«Koʻkka suzsa yuzga tushun».

«Bir qargʻa bilan qish kelmas».

«Keng toʻn toʻzimas, kengashli bilig artamas».

«Kichikda qatqlansa ulgʻadu sevinur».

«Erdamsizdan qurt chertilur».

Yusuf Xos Xojibning “Qutadg’u bilik” asari – pandnoma asar sifatida.

«Qutadg’u bilig» – baxt-saodatga eltuvchi bilim, ta’lim degan ma’noni bildiradi. Demak asar nomidan ham uning pand-nasihat, ta’lim-tarbiyaga oid yetuk didaktik asar, har tomonlama yetuk insonni tarbiyalaydigan darslik ekanligi yaqqol ko‘rinib turibdi. «Qutadg’u bilig» asari Sharqda pandnoma turkumidagi an’anaviy kitob tuzish tartibiga rioya qilingan holda tuzilgan.

Avval nasriy muqaddima, so‘ng 73 bobdan iborat kitobning mundarijasi beriladi. Dastlabki o‘n bir fasli debocha bo‘lib, hamd, na‘t va Qoraxonni madh etish, ta’lim maqsadi, o‘n ikki burj, tilning ahamiyati, muallifning uzri, ezgulik haqida, bilim olishning ahamiyati, kitobga nom berilishi, keksalikdan afsuslanish kabi fasllardan iboratdir. O‘n ikkinchi fasldan boshlab asosiy voqea bayoni e’tirof etiladi. Lekin asarda to‘rt qahramon – Kuntug‘di – adolat ramzi, vazir – Oyto‘ldi – davlat va baxt ramzi, vazirning o‘g‘li O‘g‘durmish – aql ramzi, sifatida, O‘zgurmish – vazirning qarindoshi – qanoat timsoli o‘rtasidagi munozara asosida xayotiy masalalar bir-biriga bog‘langan holda bayon etilib, kitobni yozishdan o‘z oldiga ko‘ygan maqsadga bo‘ysundiriladi.

O‘quv qayda bo‘lsa, ulug‘lik bo‘lar,
Bilim kimda bo‘lsa, buyuklik bo‘lar.

O‘quv qut beradi, bilim – shon-sharaf,
Shu ikkov tufayli ulug‘dir inson.

Yaxshi nom oladi, ko‘r, ezgu kishi,
Yomonlar nasibi – el-yurt qarg‘ishi.

Kishiga chiroydir uyat-andisha,

U asrar nojo‘ya ishdan hamisha.

Yomonlik qilganning ulushi – o‘kinch,
Yomonga yaxshi bo‘l, mayli har qachon.

Oq sut bilan kirs qaysi bir qiliq,
O‘lim tutmaguncha o‘zgarmas yo‘riq.

Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asarida didaktik qarashlar. Asar o‘n to‘rt bobdan iborat. Dostonning dastlabki to‘rt bobi an’anaga ko‘ra muqaddima bo‘lib, beshinchi bobdan asosiy qism boshlangan. Bu boblarda, asosan, bilimning ahamiyati, jaxolatning zarari, til odobi, dunyoning foniyligi, saxovat va baxillik, kamtarlik hamda axloqlilikning eng muhim xususiyatlari tarannum etiladi.

Asarda boshqa ta’limiy-axloqning asarlar kabi insonni barkamol etishning asosiy belgisi bu uning xushxulqligidir, deyiladi. Shuning

uchun adib asarda axloqiy tarbiyaning tarkibiy qismi sanalgan tilni tiyish, mol dunyoga muhabbat qo'yishning oqibatlari, saxovat va baxillik, kamtarlik, jinoyat yo'lidan saqlanish haqida, harom va halollikning farzlari, ularni bir-biridan farqlay olish, e'tiqod va sadoqat kabi muhim masalalar ustida fikr yuritadi.

Ulug'likka etsang unutma o'zing,
Agar atlas kiysang, unutma bo'zing.

Qora bosh yag'isi qizil til turur,
Necha bosh edi u, yana ham eyur.

Ming er do'sting ersa o'qish ko'rmagil,
Bir er dushman ersa, ani ozlama.

Ulug'lar ne bersa, emasmen dema,
Ilig sur, og'iz ur, emasang ema.

Tiling bekta tutg'il tishing sinmasun,
Qolu chiqssa bekta tishing siyur.

Harislik ma erg'a yovuz xislat bo'l,
Harislik so'ng g'am, o'kinch hasrat ul.

Kaykovusning "Qobusnoma" asarining tarbiyaviy ahamiyati.
Kaykovusning o'zi ta'kidlaganidek, butun bir asar oxirgi bobda ta'rif berilgan javonmardlar tarbiyasiga bag'ishlangan. Kaykovus «... barcha fikr va tushunchalarni sening uchun kitobga yozdim va har bir ilm, har hunar va har peshakim bilur edim, hammasini qirq to'rt bobda bayon etdim», deyish bilan har bir yoshning aqliy, ahloqiy, jismoniy tarbiyasiga oid turmush tajribasi bilan bog'langan holda kamolga yetkazish yo'llari va usullarini bayon etgan. Kitobda javonmardlar egallashi zarur bo'lgan quyidagi yo'nalishlarda ta'lim-tarbiya berish nazariyasi ko'zda tutilgan:

1. Bilim olish haqida.
2. Hunar va turli kasb egalari haqida.
3. Turmush va xulq-odob qoidalari haqida.
4. Jismoniy yetuklik haqida.

Chunki har bir javonmard uchun tan, jon, havas va maoni, ya'ni ham sipohiylik, ham ma'rifat, ham donishmandlikka ega bo'lish zarur bo'lib, bu xislatlar ana shu yuqoridagi to'rt yo'nalishda zikr etilgan.

Kaykovus Pifagor aytgan quyidagi o'n xislatni har bir kishi o'zida tarkib toptirishini ta'kidlaydi. Bular: o'zidan zo'r kishi bilan urishmaslik; hasadchi kishi bilan birga jamoat o'rtasida o'tirmaslik: riyokor, ikki yuzlamachi kishi bilan do'st bo'lmaslik: yolg'onchi kishi bilan muomala qilmaslik: baxil bilan suhbatda bo'lmaslik; g'ayr, dushman kishi bilan sharob ichmaslik; xotinlar bilan bir yerda

o'tirmaslik; kishilarga sir aytmasslik; biror kishi aybingni aytsa, shu aybni yo'qotishga harakat qilish; biror kishini ortiqcha maqtash yoki ortiqcha yomonlamasslik; muhtoj bo'lgan odamni gina, qahr bilan qo'rqitmasslik; gunohkorning gunohini avf etish; kichiklarga mehribon bo'lish; bir ishni ikki kishiga buyurmasslik kabi hayotiy tavsiyalarni keltiradiki, inson o'z hayotida har bir daqiqada bunday hatti harakatlarga duch keladi.

Ijtimoiy hayotning ta'lim-tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar rivojiga ta'siri. Movarounnahr mo'g'ul urug'lari va qabilalarining ijtimoiy hayotida yuz bergan katta o'zgarish, ularning mahalliy ijtimoiy tuzumini qabul qilishlari, xo'jalik va madaniy hayotdagi o'zgarishlar mo'g'ullarning etnik xususiyatlarini ham o'zgartirib yuboradi. Mamlakat aholisining ijtimoiy hayotida sodir bo'lgan jiddiy o'zgarishlar, shubhasiz uning iqtisodiy jihatdan jonlanishiga turtki ham bo'ldi.

XIII asrning ikkinchi yarmi va XIV asr boshlarida shahar va qishloqlarda xo'jalik hayotining jonlanishi bilan shubhasiz mo'g'ullar istilosi va bosqini davrida kuchli zarbaga uchrab inqirozga yuz tutgan fan, adabiyot, ma'rifat va madaniyatning ayrim tarmoqlari ham tiklana boshlaydi.

Garchi yozma manbalarda bizgacha aniq ma'lumotlar etarli darajada etib kelmagan bo'lsa-da, har qalay bu davrda ilm va ma'rifat ham ayrim yirik hunarmandchilik va savdo-sotiq markazlarida jonlanadi. Buxoroda bino qilingan «Mas'udiya» va «Xoniya» kabi madrasalarning har birida mingtagacha tolibi ilm ahli tahsil ko'radi.

So'fiylik ta'limotining ma'naviy hayotga ta'siri. So'fiylar inson ma'naviy-ruhiy komillikka erishish yo'llarida to'rt bosqichni o'tishi kerak, deydi.

Birinchi bosqich – **shariat**. Diniy marosimlar va shariat aqidalarini, taqvolarini aynan, izchil bajarish, chunki shariat qonun bo'lib, bu qonun vujudni va qalbni tarbiyalaydi.

Ikkinchi bosqich – **tariqat**: nafsni tiyish, xushnudlik, xudoni o'ylash, xilvat, ma'naviy muhabbatni chuqurlashtirib, xudo to'g'risida o'ylash, ya'ni tariqat – fano, o'zdan kechish, ko'ngilni poklab, ruhni nurlantiruvchi yo'l, faoliyat shakli.

Uchinchi bosqich – **ma'rifat**: hamma narsaning, butun borliqning asosi – xudo ekanini, o'zining mohiyati xudo mohiyati bilan birgaligini bilish va anglash. Bunda odam uchun barcha kibr-u havo, manmanlik, shon-shuhrat bema'ni bo'lib ko'rinadi, shunda u orif, ya'ni bilimli, xudoni tanigan bo'ladi.

To‘rtinchi bosqich – **haqiqat**. Bunda so‘fiy xudoning dargohiga erishadi, vasliga vosil bo‘ladi, u bilan birlashadi, shu orqali inson foni, ya’ni «analhaq» bo‘la oladi.

Movaraunnahrda Amir Temur tomonidan markazlashgan davlat barpo etilishi va uning fan, madaniyat va ma’rifat rivojiga qo‘shgan hissasi. Amir Temur hayotlik davridayoq uning harbiy san’ati va davlat boshqarish uslubiga bag‘ishlangan maxsus asar yaratilib, u «Temur tuzuklari» nomi ostida shuhrat topadi. Bu asar shaxsan Temurning og‘zidan yozib olingan deb hisoblanadi. Unda davlatni boshqarishda kimlarga tayanish, toj-u taxt egalarining tutumi (yo‘nalishi) va vazifalari, (vazir va qo‘shin boshliqlarini saylash, sipohlarning maoshi) mamlakatni idora etish tartibi, davlat arboblari va qo‘shin boshliqlarining burchi va vazifalari, amirlar, vazirlar va boshqa mansabdorlarning toj-u taxt oldida ko‘rsatgan alohida xizmatlarini taqdirlash tartibi va boshqalar xususida bayon etiladi.

Amir Temur umr bo‘yi quyidagi o‘n ikki tamoyilga amal qilgan:

- Har yerda va har vaqtda islom dinini qo‘llab-quvvatlagan.
- Davlat ishlarini kengash asosida boshqargan.
- Salatanat ishlarini murosayu madora orqali yurgizgan.
- Davlat ishlarini qonun-qoida va tuzuklarga asoslanib boshqargan.
- Amirlar va sipohiylarga hurmat ko‘rgazgan.
- Adolat va insofga tayangan.
- Fuqarolarga izzat-hurmat ko‘rgazgan.
- Azmu jazm bilan ish tutgan.
- Raiyat ahvolidan doimiy ogoh bo‘lgan.
- Turku tojik, arabu ajamning turli toifalariga hurmat ko‘rsatgan.
- Do‘stlarni unutmagan va ularga yordam bergan.
- Har joyda sipohiylarni hurmat qilgan.

“TEMUR TUZUKLARI”DAGI O‘GITLARNI MOHIYATI VA VAZIFASIGA KO‘RA QUYIDAGI GURUHLARGA AJRATISH MUMKIN:	“TEMUR TUZUKLARI”DAGI O‘GITLARNING AXLOQ VA ODOBGA DOIR TURLARI:
--	--

1. Din va shariatga doir.	1. Adolat va adolatsizlik.
2. Davlat va uni idora etishga doir.	2. So‘z va ishonch birligi.
3. Kengash o‘tkazishga oid.	3. Do‘st va dushmanlik.
4. Podsho va vazirlarga doir.	4. Botirlik va qo‘rqoqlik.
	5. So‘z va shirin-suxanlik.

“Temur tuzuklari”dagi hikmatlardan namunalar:

1. Adovat emas, adolat engadi.
2. So‘zlaguvchi gar nodon erur, tinglaguvchi dono o‘lsin.
3. Ota bo‘lmagan, ota qadrini bilmas.
4. Do‘shmandan qo‘rqma, munofiqdan qo‘rq.
5. Ishon. Ammo shubha qil.
6. Kuch – adolatdadir.
7. Do‘stlik sinovda chiniqadi.
8. Filning dumi bo‘lguncha, chumolining boshi bo‘l.
9. Toy mingan – ot ham minadi.
10. Botir jangda bilinar, dono – mashvaratda.
11. Birliksiz kuch bo‘lmas.

Mirzo Ulug‘bekning pedagogik g‘oyalari va ma‘rifatparvarlik xizmatlari. Samarqandda o‘z atrofida to‘plangan olimlarning bevosita ishtiroki va yordamida Ulug‘bek 1424-1428-yillarda shahar yaqinida Qbrahmat anhorini bo‘yida rasadxona qurdiradi. Doira shaklida bino qilingan bu ulkan imoratning aylanasi 47 metr, balandligi 31 metr edi. Bobo‘rning yozishicha, u uch qavatli bo‘lgan. Binoning sirti koshin va sirli parchinlar bilan qoplangan. Binoning ichki sahni sudsi faxriy (sestant) va koridorlar bilan to‘rt qismlarga ajratilgan. Rasadxona ichki devorlarida koinot-u Er sharining umumiy manzarasi tasvirlangan bo‘lib, shu tufayli bu mavzu aholi o‘rtasida «Naqshi jahon» degan nom bilan shuhrat topadi.

Samarqandda Ulug‘bek rahbarligida barpo etilgan bu ilmiy dargoh matematika, ayniqsa astronomiya sohasida ilmiy dunyoda olamshumul

ahamiyat kasb etgan natijalarga erishadi. Rasadxonada olib borilgan kuzatish va tadqiqotlar tufayli 1018 sobita (qo'zg'almas) yulduzlarning o'rni va holati aniqlanib, ularning astronomik jadvali tuziladi. O'rta Osiyo, YAqin va O'rta Sharq mamlakatlari bo'ylab joylashgan 683 geografik punktlarning Samarqand kengligiga nisbatan koordinatalari belgilab chiqildi. Rasadxonada olib borilgan tadqiqotlarning natijalari asosida matematika va astronomiyaga oid qator nodir asarlar yaratildi.

«Ziji jadidi Ko'ragoniy» dan tashqari Ulug'bek «Tarixi arba' ulus» (To'rt ulus tarixi) nomli tarixiy asar hamda musiqa ilmiga bag'ishlangan beshta risola yozadi.

Ulug'bek davrida maktab islohoti. Ulug'bek Movarounnahr shaharlarini, xususan Samarqand va Buxoroni ilm-u ma'rifat dargohiga aylantirishga intiladi. Uning farmoni bilan 1417-yilda Buxoroda, 1417-1420-yillarda Samarqandda va 1433-yilda G'ijduvonda madrasalar qad ko'taradi. Hatto Buxoro madrasasining darvozasiga «Bilim olish har bir musulmon ayol va erkakning burchidir» degan kalima o'yib yozib qo'yiladi.

Alloma o'z davlatida ta'lim sohasida jiddiy islohotlarni tashkil etdi. U madrasalarni davlat ta'minotiga o'tkazdi, mudarris (o'qituvchi)larga oylik ish haqi belgilagan, shogird (talaba)larga stipendiya ajratgan.

Muhammad Tarag'ay Ulug'bek madrasa o'quv rejasiga quyidagi fanlar: arab tili, adabiyot, Qur'on, Hadis, ritorika, mantiq, falsafa, fikh (qonunchilik), metafizika, matematika, astronomiya, tibbiyot, geografiya, tarix kabi fanlarni kiritadi.

Mutafakkir tomonidan barpo etilgan hamda o'zi bevosita ta'lim bergan madrasalarda o'qish quyidagi bosqichlardan iborat bo'lgan:

1. «Anda» (kichik) – o'qish muddati 2 yil.
2. «Aust» (o'rta) – o'qish muddati 3 yil.
3. «A'lo» (oliy) – o'qish muddati 3 yil.

Bunday yondashuvda, bugungi kun nuqtai nazaridan aytganda, bakalavriat va magistratura ko'zga tashlanadi. Ayni vaqtda ular o'rta asr Yevropa universitetlari uchun ham xos bo'lgan.

Zahiriddin Muhammad Boburning pedagogik fikrlari. Bobur 1526-yilning 21-aprelida Dehli hukmdori Ibrohim Lo'diy qo'shinlarini tor-mor keltirdi. Bu g'alaba natijasida Bobur Shimoliy Hindistonni egalladi. 1526-yilning 27-aprelda Dehli shahrida Bobur podshoh nomiga xutba' o'qildi. Shu tariqa, yangi saltanat Boburiylar saltanatiga asos solinadi.

Bobur podshoh Hindistonda bir-biri bilan dushmanlik kayfiyatida bo'lgan mayda mustaqil rojalarni (hukmdorlarni) ham qilich, ham siyosat yo'li bilan birlashtiradi va 1530 yilgacha markazlashgan yirik

saltanatini barpo etadi. Bu saltanat 332 yil (1526-1858-yillar), ya'ni Hindistonni Buyuk Britaniya to'liq bosib olgunga qadar hukm surdi.

Bobur xayotiy esdaliklar yozish maktabini «Boburnoma» asari orkali boshlab berdi.

«Muxtasar», «Mubayyin», «Volidiya», «Xatti Boburiy» kabi asarlarida ta'lim-tarbiya masalalariga alohida e'tibor qaratgan.

Uning ijodiga mansub bo'lgan «Xatti Boburiy» uzoq yillar davomida maktablarda, madrasalarda savod o'rgatish kitobi sifatida foydalanilgan.

Bobur nafaqat buyuk davlat arbobi, mohir sarkarda, shoir, bastakor, ayni paytda mashhur tarixchi olim hamdir. Bu borada uning nomini abadiylikka muhrlagan asar - «Boburnoma»dir.

V bob. XIV asrning ikkinchi yarmi va XVI asrda movaraunnahrda pedagogik fikrlar rivoji. Alisher Navoiyning asarlarida tarbiya va insonparvarlik masalalari. Navoiy ijodining asosini inson va uning ma'naviy dunyosi, muhabbat va go'zallik tushunchalari haqidagi chuqur uy-xayollar, hayot mazmuni haqidagi fikrlar tashkil etadi. Shoir nazarida muxabbat – bu insonni yomonliklardan va ehtiyojga berilishdan forig' etuvchi ulug'-vor axloqiy kuch. U o'zida olijanoblik va mardonavor ruhni, vafodorlik-ni, insondagi barcha imkoniyatlar va ma'naviy kuchlarning faol namoyon bo'lishi yo'llarini aks ettiradi. Inson ruhining go'zallikka intilishi va bu go'zallik uchun axloqiy jasorat ko'rsatishga tayyorlik Navoiyda shoirning ijodiy tasavvurida yaratilgan yuksak ulug'vorlik ko'rinishida tasvirlanadi.

Alisher Navoiyning yozishicha, faqat inson Allohning ilmu hikmatiga oshno qilingan (“Qilding ani orifi ul ma'rifat”), faqat odamga ma'rifat ganji ishonib topshirilgan. Navoiy Qur'on oyatlariga ishora etib, inson ulug'ligini bunday ta'rif etadi:

“Karramno” – keldi manoqib anga

“Ahsani taqvim” – munosib anga.

Alisher Navoiy insonga birinchi navbatda hayotdagi kirdikoriga qarab baho bergan. Inson jamiyatga naf keltirishi, foydali ishlari bilan qadrli. Boshqalarga ziyon etkazadigan, jamiyat tengligi va osoyishtaligini buzadigan, siyrati suratiga to'g'ri kelmaydigan kimsalar chin inson emas. U jamiyatning har bir a'zosidan – shohmi, gadomi – inson nomiga munosib bo'lishlikni talab etadi. Navoiyning fikricha, yaxshilikning, odamiylikning mezoni – bu xalq g'am tashvishi bilan yashashdir:

Odamiy ersang, demagil odamiy

Oniki, yo'q xalq g'amidin g'ami.

Alisher Navoiy “qanoat” to‘g‘risida. Qanoat buloqdur-suvi olgan bilan kurimaydi; xazinadir – naqdisi sochgan bilan kamaymaydi, ekinzordir – urug‘i izzat va shavkat mevasi beradi; daraxtdir – shoxi tortinchoqlik va hurmat mevasi etkazadi.

Kimki, qanoatga odatlansa, shoh va gadoy bordi-keldisidan ozod bo‘ladi... Qanoat qo‘rg‘ondir, u erga kirsang nafs yomonligidan qutularsan, tog‘likdir – u yerga chiqsang dushman va do‘stga qaramlikdan xalos bo‘larsan; tubanlashishdir – natijasi yuksaklik; zoriqishlikdir – foydasi ehtiyotsizlik urug‘ining mevasi farovonlik...

Alisher Navoiy “sabr” to‘g‘risida. Sabr achchiqdir – ammo foyda beruvchi, qattiqdir – ammo zararni daf etuvchi... Sabr shodliklar kalitidir va bandlar ochqichidir.

U o‘rtoqdir – suhbat zerikarli, ammo maqsadga olib boruvchi; ulfatdir – umidi uzun, ammo oxiri estakka eltuvchi.

Ulovdir – yurishi taxir, ammo manzilga eltuvchi; tuyadir – qadami og‘ir, lekin bekatga tushirguvchi.

Achchiq so‘zli nasixatchiday tabiat undan olinadi, lekin zaminda maqsad hosil bo‘ladi. Badxo‘r dori beruvchi tabibday kasal undan qiynaladi, ammo so‘ngida sog‘lik yuz beradi.

Alisher Navoiy “muruvvat va saxovat ” to‘g‘risida. Saxovat insoniyat bog‘ining borvar shajaridur (boqiy ildizidir), balki ul shajarning mufid samaridur (hosilasidur). Odamiylik kishvarining bahri mavjvari (odamiylik dengizining mavjlari), balki ul mavj bahrining samin gavhari... Ma‘dumlikda (insoniy fazilat sifatida) muruvvat karamning urug‘ qayoshidur (qarindoshidir), balki tav‘amon (umuman) qarindoshidur... Sohibi muruvvat (muruvvatli kishi) sharif xalqidin ayrilmaydurkim, u qayda bo‘lsa Tengri panohida bo‘lsin – izzat va sharaf oromgohida.

Muruvvat – barcha bermakdur, emak yo‘q, // Futuvvat – barcha qilmoqdur, demak yo‘q. Shoir nazdida muruvvat odamgarchilik yuzasidan qilingan yaxshilik, saxovat, himmatdir, o‘zida bor narsalarni muhtojlarga berish, emay edirish, kiymay kiydirishdir. Futuvvat esa barchaga yaxshilik ko‘rsatish, ammo evaziga hech narsa talab va ta‘ma qilmaslikdir

Navoiyning maktab va madrasalar rivojiga qo‘shgan hissasi. O‘rta asrning buyuk adibi Alisher Navoiyning turkiyzabon xalqlar, xususan o‘zbek xalqining ma‘naviy ravnaqi yo‘lidagi mamlakat obodonchiligi, el-yurtning farovonligi yo‘lidagi faoliyati beqiyosdir. Mirzo Muhammad Haydarning yozishicha, Navoiyning har yilgi daromadi o‘n sakkiz ming “*shohruhiy*” dinorga teng bo‘lgan. Bu mablag‘ning deyarli hammasini u xayrli ishlarga, shu jumladan jamoat

qurilishlariga sarf etgan. U birgina Hirot shahri yaqinida Injil anhuri bo'yida bir qancha binolar: "*Ixlosiya*" madrasasi, uning qarshisida "*Xolisiya*" xonaqohi, "*Qudsiya*" jome' masjidi, "*Shifo'iya*" davolash uyi, "*Safo'iya*" hammomi, va ular qoshiga toshhovuz qurdiradi. Binokorlik ishlari Hirotning qator mohir me'mor, muhandis, banno va naqqoshlari tomonidan bajariladi. "*Ixlosiya*" madrasasi va "*Xolisiya*" xonaqohida bir necha ming kishi istiqomat qilib, fan, adabiyot va san'at bilan mashg'ul bo'lgan. O'sha davr tarixchisi Xondamirning yozishicha "*Xolisiya*" xonaqohida har kuni zaifa saqlab qolish, fursat boy berilgan davrlarda esa istiqloq uchun xalqimiz birdamlik bilan oyoqqa turdi, "yo hayot, yo mamot" shiori ostida qahramonona kurashdi.

Navoiyning oqituvchi (mudarris) to'grisidagi fikrlari. Mudarris kerakki, g'arazi mansab bo'lmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa, manmanlik uchun dars berishga havas ko'rgazmasa va olg'irlik uchun gap-so'z va g'avg'o yurgizmasa, nodonlikdan sallasini katta va pechi uzun bo'lmasa, gerdayish uchun madrasa ayvoni boshi unga o'rin bo'lmasa. ... Yaramasliklardan qo'rqsang va nopoklikdan qochsang, nainki, o'zini olim bilib, necha nodonga turli xil fisq ishlarni mumkin, balki halol qilsang, qilmas ishlarni qilmoq uchun sodir bo'lsa va qilar ishlarni qilmaslik unga qoida va odat bo'lib qolsa. Bu mudarris emasdir, yomon odatni tarqatuvchidir".

"Uning ishi odam qo'lidan kelmas, odam emas, balki dev ham qila bilmas. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga o'zlaslik qilardi, u esa bir to'da bolaga ilm va adab o'rgatadi, ko'rkim bunga nima etsin.

Shunisi ham borki, u to'dada fahm-farosati ozlar bo'ladi, unday kishiga yuzlarcha mashaqqat kelsa qanday bo'ladi. Har qanday bo'lsa ham, yosh bolalarga uning haqqi ko'pdir. Agar shogird podshohlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi.

Haq yo'lida kim senga bir harf o'qitish ranj ila,

Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila.

Abdurahmon Jomiyning pedagogik qarashlari. Jomiy uchta lirik devon, etti dostonidan iborat "*Haft avrang*" ("*Etti taxt*"), ta'lim-tarbiyaga oid "*Bahoriston*" asarlari bilan jahon madaniyati taraqqiyotida munosib o'ringa ega bo'ldi.

Jomiyning "*Lujjat ul-asror*" ("*Sirlar dengizi*", 1475), "*Ashiat ul-lamoat*" ("*Yiltillagan nur*", 1476) diniy-falsafiy qasidasi Ibn Sinoga bag'ishlangan. Dostonlarida xalq ommasining eng yaxshi orzu-umidlarini kuylagan. 7 dostonidan iborat "*Haft avrang*" ("*Etti taxt*" yoki "*Katta ayiq*", 1480—87)dagi "*Silsilat uz-zahab*" ("*Oltin zanjir*", 1472), "*Tuhfat ul-ahror*" ("*Nuroniylar tuhfasini*", 1481—82), "*Sibhat ul-abror*" ("*Taqvodorlar tasbehi*", 1482—83) dostonlarida yuksak xulq-atvor

mezonlarini targ'ib qilgan, kishilarni ma'rifatga, yurtparvarlikka, to'g'rilik, insof va iymonga chaqirgan.

Abdurahmon Jomiyning ta'limiy-axloqiy qarashlari Sa'diyning Guliston asari uslubida yozilgan "Bahoriston" asari va "Xaft avrang"ga kirgan "Tuhfatul axror" hamda "Silsilatuz zahab" ("Oltin zanjir") va boshqa dostonlarida ifodalangan.

Bu dostonlarda va "Bahoriston"da Jomiy haqiqiy kamolotga erishgan inson haqidagi qarashlarini bayon etadi.

Jomiy o'zining mashhur "Silsilatuz zahab" ("Oltin zanjir") dostonida esa "Sevimli aziz farzandga nasihat" bobida, avvalo har bir yosh bilim olishi zarurligi, chunki inson umri juda qisqa bo'lib, bu ulfni behuda o'tkazmasligi, ammo bilim olgandan so'ng unga almal qilish lozimligini ta'kidlaydi va amaliyotsiz ilm ham behuda ekanligini alohida uqtiradi.

Abdurahmon Jomiy hikmatlaridan

Hammadan avval farzand, bilimdan bahramand bo'l,
Nodonlik yurtidan chiq, bilim tomon ol yo'l.
Har bir kishiga bu so'z, oyna kabi ayondir,
Dono tirik hamisha, nodon o'liksimondir.

Eng zarur bilimni qunt bilan o'rgan,
Zarur bo'lmaganin axtarib yurma.
Zarurini hosil qilgandan keyin,
Unga amal qilmay umr o'tkurma.

Kimning qalb diliga kirdi qanoat,
Hirs bilan ta'madan qutuldi bori.
Qanoat gilami to'shalgan erda,
Sindi ochko'zligu ta'ma bozori.

Qoldiray desang jahonda yaxshi nom,
Yaxshilik qil, yaxshilik qilgil mudom...

Jaloliddin Davoniyning axloqiy qarashlari. Jaloliddin Davoniy (to'la nomi Jaloliddin Muhammad ibn Asad as Siddiqiy ad Davoniy) (1427 — Davon qishlog'i, Eron — 1502) — sharq olimi, faylasufi. Yoshligidan ilm-fanga, xususan fiqhshunoslikka qiziqadi. Maktabni bitirgach, Sherozga kelib madrasada tahsil ko'radi. So'ng Sheroz shahri qozisi etib tayinlanadi. Qozilikdan iste'foga chiqqach, mudarrislik qiladi. Umrining oxirida o'z qishlog'iga qaytib, ilmiy ish bilan band bo'ladi. Davoniy Eron, Hindiston, Iroqning ko'p shaharlarida bo'lib, olim va shoirlar bilan uchrashdi. Forobiy, Ibn Sino, Nasriddin Tusiy va

boshqalarning dunyoqarashini o'rgandi, Temur va temuriylar davrida yashagan mutafakkirlar asarlaridan unumli foydalandi. U falsafa, axloqshunoslik, mantiq, fiqh, falakiyot, riyoziyot va handasa fanlari muammolarini tadqiq qilib asarlar yozdi. Bu asarlarida inson va uning kamoloti, ilm-fan va uning jamiyatdagi o'rni, kasb-hunar, yuksak insoniy fazilatlarni egallash haqida fikr yuritdi. Davoniyning asosiy asarlari: «Axloqi Jaloliy», «Risolatul-xuruf» («Harflar haqida risola»), «Risolayi isboti vojib» («Zaruriyatning isboti haqida risola»), «Risola ul-mufradot» («Moddalar haqida risola»), «Risolayi fi tayjix ultashbih» («Majoz talqini xaqida risola»), «Risola dar elm un-nafs» («Ruhshunoslik to'g'risida risola»), «Tariqati tarbiyat ul-avlod» («Bolalarni tarbiyalash usuli») va b. Davoniyning fors va arab tilida bitilgan qo'lyozma hamda toshbosmada bosilgan risolalari dunyoning ko'p kutubxonalarida, shu jumladan O'zbekiston Fanlar akademiyasi Abu Rayxon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida saqlanadi.

“Axloqiy Jaloliy” asarining pedagogik fikrlar rivojidadagi o'rni. Davoniyning axloqiy tarbiyaga bag'ishlangan “Axloqi Jaloliy” asari dunyoning ko'p tillariga tarjima qilingan. Asar uch qismdan iborat. Birinchi qism – axloq faniga, ikkinchi qism – “Odamning ichki holati” oilaviy hayotiga, uchinchi qism – “Shahar (davlat)ni boshqarish va podshohlar siyosati” deb nomlanib, unda muhim ijtimoiy-siyosiy masalalar ko'tariladi.

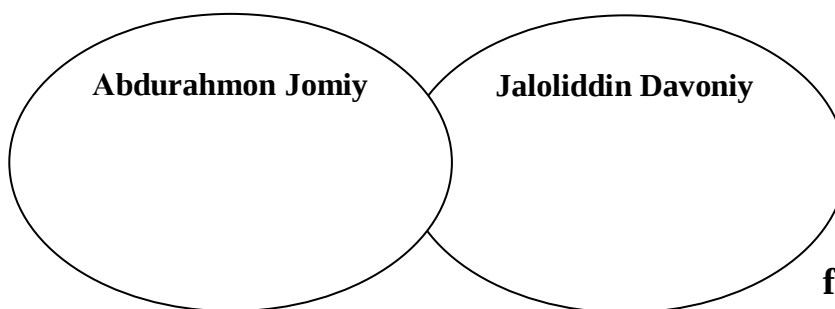
Davoniy inson o'zining aqliy qobiliyatini tarbiyalash uchun quyidagilarga amal qilish lozimligini uqtiradi: 1) zehn o'tkirligi; 2) fahmlilik; 3) zehn ravshanligi; 4) bilimni tez egallash qobiliyati; 5) qo'yilgan muammoni tezda anglashi; 6) yodlash qobiliyati; 7) xotira.

Davoniy insonga foyda keltiradigan kasb-hunarni uchga bo'ladi: 1) inson aqliy faoliyati bilan bog'liq; 2) ta'lim-tarbiya natijasida vujudga keladigan; 3) kishilarning shijoati, jasurligi bilan bog'liq.

Davoniy insoniy fazilatlarni to'rtga bo'ladi: donolik, adolat, shijoat, iffat.

Davoniy g'azabni eng og'ir ruhiy kasallik deydi. G'azab kishining katta nuqsoni, kamchiligi, aqlsizligidir, agar aql g'azab va hissiyotga bo'ysunsa, kishi hayvon darajasiga tushib qolishi mumkin, chunki hayvonning aqli bo'lmaganligi tufayli u g'azab va quvvatini o'ziga buysundira olmaydi. Inson aqli bo'la turib g'azabni buysundira olmasa, buni hech qachon kechirish mumkin emas.

Quyida keltirilgan diagramma bilan tarnishing. Abduraxmon Jomiy va Jaloliddin Davoniylar pedagogik qarashlarining o'ziga xosliklarini diagrammaning kesishmaydigan joylariga yozing. Doiralarning kesishgan joyida ikkita mutafakkir qarashlaridagi umumiy fikrni yozing.

VI bob. XVII asrdan XIX asrning yarmigacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar rivoji. Buxoro

amirligi, Qo‘qon va Xiva xonliklarida ta‘lim-tarbiya. XVII-XIX asrlarda O‘rta Osiyoda bir nechta turdagi talim muassasalari (*maktab, madrasa, qorixona, daloilxona, otnoyilar maktablari*) mavjud edi. Ayniqsa Qo‘qon, Toshkent, Buxoro kabi shaharlarda ularning soni tez ko‘paygan.

Maktablar boshlang‘ich talim muassasasi hisoblanib, unda bolalarga yozish va o‘qish o‘rgatlgan, din haqida dastlabki malumotlar berilgan. Madrasalar yuqori turuvchi o‘quv muassasasi hisoblangan, *qorixona* va *daloilxona* («*Daloil al-xayrot*») quyi diniy xizmatchilarni tayyorlagan.

XIX asrdagi Qo‘qon xonlari arxivlarida beklar va xonlar saroylarida *sag‘ir* (etm)lar uchun ochilgan maktablar haqidagi malumotlar saqlanib qolgan. Bunday maktablar davlat mablag‘lari hisobiga faoliyat yuritgan.

Maktab va madrasalarda ta‘lim mazmuni. Maktablardagi talim tizimi bir qancha bosqichli va puxta tashkil etlgani bois savod o‘rganish ko‘p vaqtni olar edi. Chunonchi, faqatgina alifboni o‘rganishga 3-4 oydan bir yilgacha, bazida undan ham ko‘p vaqt sarflanar edi. O‘quvchilar dastlabki o‘qish ko‘nikmalarini egallaganlaridan so‘ng «*Haftyak*»ni (fors. “Quranning ettdan bir qismi”) o‘qishni boshlaganlar

O‘quvchilar «*Haftyak*»ni tugatganlaridan so‘ng «*Chor-kitob*» (To‘rt kitob)ni o‘qishga kirishganlar. «*Chor-kitob*» fors-tojik tilida yozilgan bo‘lib, uning birinchi qismida diniy marosimlar (tahorat olish, namoz o‘qish, ro‘za tutish va h.q.) sheriyl usulda bayon etlgan, ikkinchi qismida yuqoridagi masalalar katexizis (izoh) shaklda ancha keng yoritilgan parchalar o‘rin olgan. “*Chor-kitob*”ning “*Musulmonlikning muhim masalalari*” deb nomlangan uchinchi qismi o‘quvchilarni shariatning asosiy ustuni -musulmon diniy huquqlari bilan tanishtirgan. Kitobning “*Pandnoma*” (Nasihat kitobi) deb nomlangan va XIII asrda yozilgan to‘rtinchi qismida Quroni karimdan olingan odob-axloq masalalariga oid qoidalar sheriyl shaklda bayon etlgan.

Shundan so‘ng o‘quvchilar mutlaql din masalalariga bag‘ishlangan “*Sabotul ojizin*” kitobini o‘qishni boshlaganlar. Ushbu asar ko‘pincha uning muallifining nomi bilan, yani – “*So‘fi Olloyor*” deb yuritladi. Bu sof diniyl asar bo‘lib, unda diniyl masalalar sheriyl usulda bayon qilingan.

Maktabni tamomlagan o‘quvchilar talimni davom ettirish uchun madrasalarga kirganlar.

Madrasa odatda ikki bo‘limdan, yani: quyi (*ibādat al-‘islām*) va yuqori (masola) bo‘limlardan iborat bo‘lgan. Lekin barcha madrasalarda ham bo‘limlar shunday nomlanmaganini qayd etish lozim. Masalan, Buxoro madrasalarida quyi bo‘lim «*mushkulāt*» deb yuritilgan.

Birinchi bo‘limda talabalar din ahkomlarini o‘rganganlar. Ikkinchi bo‘limda esa – Quroni karimga muvofiq holda bayon etilgan islomning asosiy qonunlari o‘qitilgan. Bundan tashqari, arab tilshunosligi, mantiq, tarix, sher yozish ilmi, metafizika va boshqa fanlar ham o‘qitilgan. Madrasalarda barcha mashg‘ulotlar arab tilida olib borilgan.

Madrasa talabalarini shartli ravishda uchta kursga bo‘lish mumkin.

Birinchi, yani boshlang‘ich kurs *adnā* (quyi), ikkinchi kurs – *avsat* (o‘rta) va uchinchi kurs – *a‘lo* (yuqori) deb nomlangan. Biroq, kurslarning nomlari hamma madrasalarda ham bir xil bo‘lmagan. Shu o‘rinda bunday kurslarga ajratish faqat yirik madrasalarda mavjud bo‘lgani, talabalar soni 20 kishiga etmagan kichik madrasalarda esa talabalarning barchasi faqat bitta mudarrisga mashg‘ulotga qatnaganlarini qayd etish lozim.

Madrasada darsni tashkil etish tartibi quyidagicha bo‘lgan: bitta darslikdagi aynan bir bobni o‘rganayotgan 10-15 nafar talaba bir sinf xonasiga to‘planishgan va o‘zlariga *oqsoqol* (sardor) saylab olishgan. Bu guruh «*jamoā*», uning oqsoqoli esa «*qori jamoā*» deb nomlangan. Darsni boshlash uchun oqsoqol mudarrisning huzuriga borar va undan mazkur guruh bilan mashg‘ulot o‘tkazish uchun izn so‘rardi.

Qizlar maktabi va unda ta‘lim mazmuni. Masjid va xonaqohlar qoshida ochilgan maktablarda faqat o‘g‘il bolalar o‘qitilgan. Qiz bolalar o‘z davrining o‘qimishli ayollari tomonidan uylarida ochilgan maktablarda o‘qitilgan. Ayol muallimani o‘lkaning turli hududlarida “otnoyi”, “otnbibi”, “bibiotn”, “bibixalifa” deb ataganlar. Qizlar maktabi o‘g‘il bolalar maktablariga nisbatan ancha kam bo‘lgan, ko‘p hollarda maktabdorlarning, imomlarning xotnlari maktabdorlik qilgan. Qizlar maktabi haqida K.E.Bendrikov “Turkistonda xalq maorifi tarixidan ocherklar” asarida quyidagilarni yozadi: “Qizlar ishqiy maktublarga berilmasinlar deb, qizlar maktabida yozuvga o‘rgatilmagan”. Professor U.Dolimovning fikricha, bu so‘zlar haqiqatdan ancha yiroq. O‘zbek xalqi – o‘tmishda eng ko‘p shoiralar etshtirgan xalq, agar yozuvga o‘rgatilmaganida edi, podshohlar saroyiga mansub bo‘lgan Gulbadanbegim, Zebunisobegim, Nodirabegimlarni qo‘ya bering, XIX asrning o‘zida Uvaysiy, Mahzuna, Dilshodi Barno, Muazzamxon, Muattarxon, Anbar otn, Qamarniso, Nozimaxon kabi o‘nlab mashhur shoiralar qaerdan etshib chiqqan?!

O'rta Osiyoda faoliyat yuritgan qizlar maktabining yirik namoyondalaridan biri – Jahon Otn Uvaysiydir. O'zining butun faoliyat davomida xalqimiz orzu-umidlarini ro'yobga chiqarishga harakat qilgan Jahon otn xalqimizning oqila qizlarini tarbiyalash, go'zal hayotga erishishning birdan-bir yo'li deb o'ylab, o'zining butun umrini yosh qizlarga talim-tarbiya berish bag'ishladi.

O'z maktabida qizlarga boshlang'ich talim berar ekan, Jahon Otn ularning zehnini o'strishga katta ahamiyat beradi. Otn o'z shogirdlariga savod o'rgatbgina qolmay, ular orasidan iqtidorli qizlarni tanlab sharq sheriyat bilan tanishtradi. Qizlarni nazm bo'stoniga etaklaydi.

Atoqli zullisonayn shoira Dilshodi Barno 50 yildan ortq muallimalik qilib, qizlarga xat-savod o'rgatdi, tabi nazm qizlarga sheriyat ilmidan dars berdi.

Dilshod o'z maktabida yosh qizlarni tarbiyalar, ularga xat-savod o'rgatar va ularni chuqur bilim egasi qilib chiqarishga intlar edi. Shu bilan birga, yosh istedodli qizlarga o'zbek, tojik mumtoz adabiyot namoyondalarining asarlarini ham o'rgatar va ularni nafosat ruhida tarbiyalab, o'z zamonasining ilg'or kishilari qilib etshtirishga harakat qilgan.

Munis Xorazmiyning “Savodi ta'lim” asari – husnixatga doir dastlabki qo'llanma sifatida. Munis o'z davrining etuk murabiy shoiri sifatda bolalarning savodxonligini va husnixatni yaxshilash yo'lida ko'p izlanadi va yoshlarga husnixatdan talim berib, “bilgancha surib qalamni har yon, talim ishin aylar erdi oson” deydi. “Bilimning eshigi alifbe” deganlaridek, Muis ham talimdagi muvaffaqiyatlarning garovi savod ekanligini tushungan va shuning uchun “umumiy arqom” yozuv ilmini yaratshga bel bog'lagan.

Munisning “Savodi talim” asari ana shu tarzda 1804 yil 6 dekabrda vujudga keladi. Mazkur risola nazariy malumotlar va mashqlarni o'z ichiga olgan. Risola ikki qismdan tarkib topgandir. U “Savodi talim”ning nazariy qismida o'zigacha mavjud bo'lgan bolalarga xat-savod o'rgatuvchi risolalarning barcha nuqson va kamchiliklarni ochib tashlaydi va eski risola bilan o'zi yaratayotgan risolani bir-biri bilan taqqoslab, eski risolaning o'sha kungi talablarga javob bera olmasligini ilmiy-nazariy jihatdan asoslab beradi. Risolaning ikkinchi qismida arab alifbosidagi har bir harfning yozilish uslubini marifiy-didaktik nuqtai nazardan sodda qilib tushuntrishga harakat qiladi.

Muhammad Sodiq Qosh-g'ariyning “Odob as-solihin” asari – yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni yorituvchi manba. Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning “Odob as-solihin” (“YAxshi kishilar odobi”) asari kundalik turmushimizda har kuni har daqiqada bilish zarur bo'lgan

turmush odobiga oid xulq-odob qoidalarining majmuidir. Asar turkiy tilda yozilgan bo‘lib, muqaddima, ett bob va xotmadan iborat.

Asarning muqaddimasida uning maqsadi sifatda insonga yaxshi xulq egallashi zarurligi takidlanadi va u odob qoidalarini egallab olmasa va yaxshi xulq bilan odobli va toza bo‘lmasa, nafaqat o‘ziga, balki butun dunyoga yomonlik tarqatadi, deydi va quyidagi masnaviyni keltradi:

Adabsiz na o‘zi uchun yomonlik qiladi,

Balki butun dunyoga o‘t qo‘yadi.

“Odob as-solihin” asarida bayon etlgan botniy va zohiriy qoidalar:

1. Salomlashish va ruxsat so‘rash odobi.
2. Muloqot odobi.
3. Uxlash va yo‘l yurish odobi.
4. Suhbatlashish odobi.
5. Er-xotn odobi.
6. Tozalik qoidalari.
7. Mehmon kutsh odobi.
8. Ziyofat va ovqatlanish odobi.
9. Safar qoidalari.

VII bob. XVII asrdan XIX asrning yarmigacha tarbiya, maktab va pedagogik fikrlar rivoji. XIX asrning 2-yarmida Turkistonda maktablar tizimi. O‘lkani Rossiya imperiyasi bosib olgandan so‘ng 1870 yillarda qizlar talimi bo‘yicha bazi malumotlar mavjud. Turkistonda shahar va qisman qishloqlarda qizlar uchun boshlang‘ich maktablar ham mavjud bo‘lgan. Qishloq joylarda qizlar maktabi juda kam hollarda uchrar edi. Bazi hududlarda 100 ta maktabga bitta qizlar maktabi ham to‘g‘ri kelmas edi. Biroq bazi shaharlarda qizlar maktablarining soni o‘g‘il bolalar maktablarining chorak qismiga teng kelgan. Toshkent rus qo‘shinlari tomonidan egallangan paytda shaharning bazi qismlarida qizlar maktablari va o‘quvchilari soni o‘g‘il bolalar maktablarining $\frac{1}{2}$ qismiga to‘g‘ri kelgan va ularda o‘quvchilar soni nisbatan kam bo‘lgan.

A.P.Xoroshkin va Toshkent shahrida yashovchi mullalarning xabar berishicha, 1864 yilda ruslar bilan bo‘lgan urush uchun soliq joriy etsh bo‘yicha ro‘yxatga olish o‘tkazilganda, 8000 ming nafar o‘quvchi bolalar, 4000 nafar o‘quvchi qizlar qayd etlgan. Birgina Sebzor dahasida 25 nafar o‘g‘il bolalar va 15 nafar qizlar, Shayxontohur dahasida esa 20 ta o‘g‘il bolalar va 10 ta qizlar maktablari mavjud bo‘lgan. Otnbibi maktabida o‘quvchi qizlar bilan birgalikda o‘g‘il bolalar ham birga talim olgan hollari ham bo‘lgan. Qizlar maktablaridagi mashg‘ulotlarda asosan fors-tojik va turkiy tldagi asarlar o‘rgatlgan. Ushbu talim muassasalarida “Talimi bayonot”, “Muosharat odobi”, “Tarbiyali xotun”

va boshqa Sharq axloqiy madaniyatni o'z ichiga oluvchi fanlar o'qitilgan. A.P.Xoroshxinning 1876 yildagi malumotga ko'ra, qizlar 7-11 yoshdan o'qitilgan, 11-15 yoshdan esa tkuvchilikka o'rgatilgan. Bundan shu narsa kuzatladiki, qizlar maktablaridagi talim dasturlari o'g'il bolalar maktablari dasturlariga nisbatan kam qamrovli bo'lgan. O'rta Osiyoda o'g'il va qiz bolalar birga talim oluvchi aralash maktablar bo'lganligi haqida malumotlar deyarli uchramaydi. 1906 yil Kaspiyorti viloyati maktablarining ahvoli haqida malumot bergan N.P.Ostroumov turkmanlar orasida, bazi joylarda o'g'il va qiz bolalar birga talim oluvchi maktablar mavjud bo'lganligi, ularda atgi ikki yoki uch yil davomida talim berilishi haqida malumot beradi.

Mustamlakachilik tizimini o'rnatilishi va o'lkada rus aholisi soni o'sib borishi bilan rus tilida so'zlashuvchi aholi qizlarini talimiga bo'lgan ehtiyoj o'sib bordi. Qizlar uchun gimnaziya, Mariin bilim yurtlari kabi talim muassasalarini tashkil etldi va mazkur maskanlarda mahalliy aholi vakillarini talim olishlariga imkon berilishi kam miqdorda bo'lsada, qizlar talimiga ijobiy tasir o'tkazdi. XIX asr 70-yillarida Toshkent va Chimkentda qizlar uchun bo'lim hamda hunarmandchilik sinflari, Kazalinskda qizlar uchun yakshanba sinflari bo'lgan boshlang'ich bilim yurtlari tashkil etldi. Ushbu bilim yurtlarining barchasi muayyan rejalarsiz, asosan, o'lkadagi rus aholisining talim olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida tashkil etilgan edi.

Chor Rossiyasining ta'lim siyosati. Yerli xalqning aksariy qismi, ba'zi rusparast boy-zodagonlarni hisobga olmaganda, o'z bolalarini rus-tuzem maktablariga berishning oqibatlaridan cho'chir edi. Bu maktablarda birinchi navbatda pravoslav mahzabinig asoslari, rus tili, podshoni ulug'lovchi madhiyalar o'rgatilgani uchun mahalliy xalq bu ochiqdan-ochiq dinbuzarlikdan qochib o'z farzandlarini rus-tuzem maktablariga bermasdi. Buni o'z vaqtida Sirdaryo viloyatidagi rus maktablarini taftish etgan chor amaldori N.K.Smironov ham qayd etgan edi. U ruslashtirishga yo'naltirilgan ta'lim siyosatining muvaffaqiyatsizligi sabablarini quyidagicha izohlaydi va yozadi:

- yerli aholining shaharlardagi rus maktablarining qabul qilmaganligi sababi ularning dasturlarida musulmoncha savod darslari yo'qligi, darslar bolalar uchun tushunarsiz bo'lgan rus tilida olib borilishi va o'qituvchilarning mahalliy tillarni bilmasligi;

- (rus) bolalariga pravoslav dini asoslarini musulmon bolalar huzurida o'rgatish.

Shuningdek, ruscha xat-savod oddiy turkistonlikka foyda keltirmas edi, chunki o'lkaning musulmon aholisi barcha narsani - xatlar, hisob-kitoblar va boshqa yozishmalarni mahalliy tillarda va arab yozuvida

amalga oshirar, musulmoncha xat-savodli kishi bunda, tabiiy, ko'proq yutar edi.

Turkistonda rus maktablarining ochilishi. Yerlik aholi uchun rus-tuzem maktablarining tashkil etilishi. O'rta asr musulmon maktablarini isloh qilishdan bosh tortgan chorizm, ruslar o'rtnashgan erlarda ochilgan rus maktablarini Turkistonda maorif sohasida o'z siyosatning quroli qilib olishga harakat qildi (Toshkentda dastlabki rus maktabi 1866 yilda ochilgan edi). Rus maktablariga ruslar bilan birga o'qish uchun mahalliy aholi bolalari ham qabul qilinar edi. Turkistondagi boshlang'ich rus maktablarida hunarga Rossiyaning Yevropa qismidagiga qaraganda, ancha ko'proq o'rgatlar edi; bundan maqsad mahalliy aholining bolalarini maktabga ko'proq jalb qilish edi.

Turkistonda dastlabki rus o'rta o'quv yurtlari 1870-yillardan ochila boshladi: 1876-yili Toshkentda, Verniyda (hozirgi Olmaotada) erlar va Xotin-qizlar gimnaziyalari. 1879-yili esa Toshkentda o'qituvchilar seminariyasi ochildi. Gimnaziyalarga ham erli aholining bolalari qabul qilinar edi. O'qituvchilar seminariyalarida esa mahalliy aholi bolalariga 1/3 o'rin ajratilgan edi.

1880-yillarning boshlariga kelib rus maktablarida o'qiydigan o'zbek va tojik bolalari uchun islom dinini o'qitish kerak, toki ota-onalari bu maktablardan qo'rqmasinlar, degan fikr tarqalgan edi. Turkiston mamurlari bu fikrning qanchalik to'g'ri ekanligini tekshirishga qaror qildilar. 1884-yil 19-dekabrda Toshkentda, «eski shahar» qismida sinab ko'rish uchun birinchi rus-tuzem maktabi ochilgan edi. 10 yillardan keyin Toshkentda bunday maktablar soni to'rttaga ko'paydi. Bu tpdagi maktablar o'lkadagi yirik shaharlar hamda qishloqlarda ham tashkil etila boshladi. O'lkada rus, rus-tuzem maktablari ilk bor XIX asrning 70-yillarida yuzaga kelgan bo'lsa, 1904-yilga kelib ularning soni 57 taga etdi.

Rus-tuzem maktablarida o'quvchilarga rus muallimi rus tilini hamda arifmetkani va boshqa fanlarni o'rgatar, buning uchun o'qish vaqtning yarmi ajratib qo'yilgan edi. O'qish vaqtning qolgan yarmi «Musulmon domla» ixtiyoriga berib qo'yilgan bo'lib, u eski usul maktablaridagidek bolalarga diniy darslar o'qitish bilan shug'ullanardi.

Rus-tuzem maktablarida faqat o'g'il bolalar o'qitilardi. Ota-onalar qizlarini bunday maktablarga bermas edilar. 1903-yilda Turkiston pedagogika to'garagi, Toshkentda qizlar uchun rus-tuzem maktabi ochildi. Lekin bu maktabning faoliyat uzoqqa cho'zilmay, ikki yildan keyin yopilib qoldi.

Turkistonda jadidchilik harakati. Yangi usul maktablarining ochilishi. Jadidlar harakat ijtimoiy-tarbiyashunoslik tafakkurining alohida

bir oqimi sifatda Turkistonda yashovchi xalqlar orasida shakllandi. Turkistondagi jadid (jadid soʻzi arabcha “yangi usul”, “yangilik”, demakdir) maktablarining yuzaga kelishi mashhur qrim-tatar arbobi Ismoilbek Gaspirali nomi bilan bevosita bogʻliqdir.

1851-yilda tavallud topgan Ismoilbek Gaspirali ilgʻor demokratik gʻoyalarni musulmonchilikning diniy asoslari bilan birlashtirish yoʻlida qizgʻin kurash olib bordi. Turkiy xalqlarning milliy mustaqilligi uchun kurashgan Ismoilbek Gaspirali oʻz navbatda jadidchilik oqimining asoschisi sifatida dunyoga tanildi. Koʻp yurtlarda safarda boʻlgan Ismoilbek Gaspirali xalq taraqqiyoti birinchi navbatda maorifga bogʻliq ekanligini anglab etib, jamiyatdagi tub oʻzgarishlarni amalga oshirishni yangi usuldagi maktab tuzishdan boshladi. Gaspirali tomonidan ochilgan yangi usuldagi maktab tez orada shuhrat qozondi. Jadid maktablarining ommaviy tus olishiga asosiy sabab I.Gaspirali tomonidan 1883-yildan boshlab nashr etila boshlangan “Tarjimon” gazetasi boʻldi. Shu bilan birga Ismoilbek Gaspirali oʻzi tashkil maktab uchun bir qator darsliklar va oʻquv qoʻllanmalari ham yaratdi. Uning yangi usuldagi maktab hayotga bagʻishlangan asarlari jumlasiga “Hujai Subyona”, “Qirsat turki”, “Rahbari muallimin” kabi darslik va oʻquv qoʻllanmalarini kiritsa boʻladi. Gaspiralining ushbu asarlari oʻquv jarayonini tashkil etish, darsliklarga qoʻyiladigan talablar, musulmon oʻquv adabiyotda qoʻllaniladigan didaktik va metodik koʻrsatmalar bilan jadid maktablari taraqqiyotga ulkan hissa qoʻshdi.

I.Gaspirali boshqa turkiy xalqlar qatori oʻzbek millatdagi ijtmoyiy fikrlar taraqqiyoti va shu jumladan, haqiqiy vatanparvar oʻzbek ziyolilari, pedagoglarining kamol topishida ham oʻchmas iz qoldirdi.

1893-yili Ismoil Gaspirali Turkistonga kelib, chor huqumat amaldorlarini va Buxoro amiri Abdulahadni musulmon maktablarini isloh qildirishga koʻndirmoqchi boʻladi.

Ismoil Gaspirali Buxorodan soʻng poezdga Samarqandga borgan, undan Toshkentga kelib, Turkiston general-gubernatorligidagi, amaldorlar bilan oʻz niyat-maqсадlarini oʻrtoqlashgan. Biroq, Toshkentda uni yaxshi kutb olishmadi, loyihasi esa etborsiz qoldi rildi. 1893-yil 8-iyunda u yana Samarqand orqali Buxoroga qaytib borgan va amir bilan uchrashib, E.J.Laxzarining koʻrsatishicha, uni yangi usuldagi bir maktab ochishga koʻndirgan. Ikkinchi usuli jadid maktabini 1898 yilda Qoʻqonda Salohiddin domla ochdi. Shu yili Toʻqmoqda ham yangi usul maktabi paydo boʻldi. 1899-yili Andijonda Shamsiddin domla va Toshkentda Mannon qori yangi usul maktabini ochdilar. 1903 yilda, umuman, Turkistonda 102 ta boshlangʻich va 2 ta oʻrta jadid maktabi

bor edi. Bulardan 6 tasi Buxoro amirligida va 8 tasi Xiva xonligi hududida edi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, Abduqodir Shakuriylarning yangi usul maktablarini tashkil etishdagi ma‘rifatparvarlik xizmatlari. XX asr boshlarida Toshkent, Samarqand, Buxoro, Farg‘ona vodiysi shaharlarida o‘nlab “*usuli jadid*” maktablari ochildi. Uni bitrganlar orasidan Turkiston manaviy-marifiy dunyosini milliy uyg‘onishiga kuchli ijobiy tasir qiladigan zabardast namoyandalar etshib chikdi. Ularning “birinchisi”, “Turkiston jadidlarining otasi” – **Mahmudxo‘ja Behbudiy**dir. Mahmudxo‘ja Behbudiy 1875-yilning 19-yanvarida Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog‘ida ruhoniy oilasida dunyoga keldi. Otasi *Behbudxo‘ja Solixo‘ja o‘g‘li* Ahmad Yassaviy avlodlaridan bo‘lib, onasi esa, asli xorazmlik bo‘lgan. Otasi 1898-yil vafot etgach, u tog‘asi, *qozi Muhammad Siddiq* tarbiyasida bo‘lib, undan arab, forsiy tllarini chuqur o‘rganadi. Behbudiy dastlab Samarqand, so‘ngra Buxoro madrasalarida tahsil oladi. Tnimsiz va qunt bilan o‘qib, imom-xatb, so‘ngra qozi, muft darajasiga ko‘tariladi. Bu mansablar shariatning yuqori maqomlari hisoblangan.

Safardan qaytb kelgach, yangi usul maktablarini ochish yo‘lida g‘ayrat ko‘rsatadi. Shunday maktablardan birini Behbudiy Samarqandda birinchilardan bo‘lib 1904 yilda o‘z uyida tashkil qildi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy 1911-yilda “Padarkush” nomli drama yozdi. U bu asarida o‘zining sevimli mavzusi — barchani ilm-marifatli bo‘lishga cha-qirish, ilmsizlik balosini daf qilish g‘oyasini qalamga olgan.

Munavvar qori Abdurashidxonov Vatan va millat fidoyisi, mustamlakachilikning chorizm va sho‘ro ko‘rinishlarini ayovsiz fosh qiluvchi marifiy, siyosiy arbob, tolmas kurashchi, jadidchilik harakatning yirik namoyandasidir. Munavvar qori ham “usuli savtya” maktabiga ixlos bilan qarab, chor hukumat Turkiston o‘lkasidagi aholini qanday manaviy-madaniy uzlatda saqlayotganini va undan qutulish choralari faqat maktab talim-tarbiyasidagi keskin islohotga bog‘liqligini to‘g‘ri tushuygan holda chor hukumatning mustamlakachilik boshqaruv usuliga qarshi kurashda faollik ko‘rsatdi: mana shu maqsad yo‘lida Toshkentda ilg‘or fikrli ziyolilar va turli guruhlardan iborat “Turon” jadidlar jamiyatni tashkil etdi, O‘zi takidlaganidek: “Chor hukumatni yo‘qotsh jadidlarning tlagida bor edi. Siyosiy vazifamiz va maqsadimiz ham shundan iborat bo‘lishn yashirin emas”.

Munavvar qori ochgan yangi usul «Namuna» maktabida bir necha yuz bola o‘qigan. Bu maktabda tayyorgarligi ancha jiddiy bo‘lgan

istedodli yoshlar o'qituvchilik qilishgan. Munavvar qorining o'zi esa jadid maktablari uchun yangi tovush («usuli savtya») usulida darsliklar - «Adibi avval» («Birinchi adib», 1907)) alifbosi va «Adibi soniy» («Ikkinchi adib», 1907), «Er yuzi» («Jug'rofiya»), «Havoyijon diniya» (1907) kitoblarini yozib chop ettirgan. Bular o'lkadagi jadid maktablari uchun asosiy darslik sifatida bir necha bor qayta nashr etildi.

Abduqodir Shakuriy (1875-1943) Samarqand shahri yaqinidagi Rajabamin qishlog'ida 1901 yilda yangi usuldagi maktabni tashkil qiladi. Yangi usuldagi bu maktabda arifmetka, tabiatshunoslik kabi dunyoviy fanlar o'qitlardi. Shakuriy o'zi ochgan yangi usuldagi maktabida arab tlining qoidalari va harflarni o'qitishga jiddiy e'tibor bergan holda, o'quvchilarni so'z bo'g'inlari bilan tanishtirar va shu bo'g'inlar asosida bolalar uchun tushunarli sodda so'zlarni tuzardi.

Shakuriy 1907-yilda bolalarning yosh xususiyatiga muvofiq tarzda axloq, odob va turmush qoidalaridan dastlabki malumot berish maqsadida «Jomeul – hikoyat» («Hikoyalar to'plami») nomli ikkinchi kitobini tuzadi. Bu kitob boshlang'ich maktabning II, III sinflari uchun terma kitobdir. Kitobdan 48 ta kichik-kichik odob-axloq mavzusidagi hikoyalar va 15 ta sheriylar asarlar o'rin olgan. Uning uchinchi o'qish kitobi «Zubdatul ashor» deb ataladi. Muallifning bu o'qish kitobini tuzishdan asosiy maqsadi o'quvchilarning olgan bilimlarini takomillashtirish va mustahkamlash bilan birga ularda shariatni o'rganishga havas uyg'otish va ularni (o'zbek, tojik, ozarbayjon) klassik adabiyot namunalari bilan tanishtirishdan iborat edi.

Muallim Shakuriy o'z o'quvchilari uchun yilda bir marta umumiy imthon

Abdulla Avloniy (1878-1934) «Tarjimai holi»da yozadi: «1900 yilda uylanib, oila boshlig'i bo'lib qoldim. Shu yilda otam o'lib, o'gay onam bilan bir ukam meni qaramog'imda menga boqim bo'lib qoldi. Bu vaqtda butun oilani boqmoq uchun qish kunlarida ham ishlamoqqa to'g'ri kelganligidan quvvai muhofazam o'rta darajada bo'lg'on holda madrasani tashlab chiqib ketuvga to'g'ri keldi. Shu choqlarda o'zim mehnat ichida yashag'onlig'imdan boylarga va mullalarga qarshi sherlar yoza boshladim. Madrasadan chiqib ketsam ham maorif ishlaridan chiqib ketmadim. Turli gazetalar o'qishga tutndim. Shul zamonlarda Rusiyaning turli shaharlarida chiqqan matbuot – gazeta va jurnallar bilan tanishib, o'qib, malumotimni ortga bordim. «Tarjimon» gazetasini o'qib, zamondan xabardor bo'ldim. Shul zamonda erli xalqlar orasida eskilik — yangilik («jadid-qadim») janjali boshlandi. Gazet o'quvchilari mullalarni «jadidchi» nomi bilan atar edilar. Men ham shul jadidchilar qatoriga kirdim. 1904-yildan jadidchilar to'ldasida ishlay boshladim.

«Jadid maktabi» ochib, o'qituvchilik ham qildim... Mulla va boylarg'a qarashli eski turmush bilan qat'iy suratda kurasha boshladuk. O'z oramizdan mullalarga qarshi uyushmamiz ham vujudga chiqdi...».

A.Avloniy nashr etgan ro'znomalar ilg'or fikrlar targ'ibotchisi bo'lgani uchun ham uning faoliyat chorizm hukumat tomonidan tez-tez taqiqlanar edi. Shundan so'ng u ilg'or g'oyalarni marifat o'chog'i – maktab orqali xalqqa tarqatishga qaror qiladi va 1903-yilda Toshkentning Mirobod mahallasida yangi usulda maktab ochadi. A.Avloniy o'zi ochgan maktabda kambag'allarning farzandlarini, etim-yesirlarni o'qitdi.

VIII bob. 1917-1991-yillarda o'zbekistonda ta'lim tizimi va pedagogik fikrlar rivoji Turkiston o'lkasida ta'lim siyosati (1917-1924 yy). 1917-yilgi fevral voqealari va oktyabr davlat to'ntarishidan so'ng Markaziy Osiyo xalqlarining hayotida – ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-mafkuraviy, jumladan xalq maorifi sohalarida keskin o'zgarish yuz berdi.

Turkiston o'lkasida milliy demokratiya vakillari, mashhur ma'rifatparvar ziyolilar tomonidan yangi usuldagi maktablarning keng tarmog'ini yaratish, maktab-maorif borasida zudlik bilan islohotlarni amalga oshirish yuzasidan bir qator takliflar ilgari surildi.

Ammo O'zbekiston hududida ma'naviyat va madaniyat 1917-yildan boshlab murakkab vaziyatni boshdan kechirdi, jiddiy to'siqlar va buzg'unchiliklarga uchradi. Turkistonni qizil imperiya mustamlakasiga aylantirishga kirishgan bolsheviklar siyosati va amaliyotini xalq ommasi, milliy ziyolilar qabul qilmadilar.

Milliy ziyolilar va arboblarning faoliyati keng tus oldi, chuqur ijtimoiy-madaniy mazmun kasb etdi. Jadid ziyolilar, ijod ahli bo'lmish Munavvar Qori, Maxmudxo'ja Bexbudiy, Sadriddin Ayniy, Fitrat, CHo'lpon, Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Hamza, G'ozir YUNUS, Xurshid va boshqalar bilan bir qatorda XX asr bo'sag'asida tug'ilgan iste'dodli yoshlar Mashriq YUNUSOV (Elbek), Naim Said, Rafiq Mo'min, Mahmud Xodiev (Botu), Baxrom Xaydariy va boshqa qator ziyolilar madaniyat, maorif sohalarida jonbozlik qildilar, ijtimoiy yo'naltirilgan ijod bilan shug'ullandilar.

Milliy madaniyatimizning eng qadimgi va yirik markazi bo'lgan Samarqandda mashhur ma'rifatparvarlar Maxmudxo'ja Bexbudiy, Abdurauf Fitrat, Akobir Shomansurzoda, Said Axmad (Vasliy), Saidaxmadxo'ja Siddiqiy, Mardonquli Shomuhhammadzoda zudlik bilan maktab islohotini amalga oshirish fikri bilan maydonga chiqdilar. Ular 1917-yil aprel oyidan boshlab chiqayotgan "Hurriyat" gazetasi sahifalarida yangi usuldagi maktablarning keng tarmoqlarini yaratish

zarurligi hakidagi fikrni ilgari surdilar. “Anjumani maorif” jamiyatining mablag’lariga “Rushdiya” maktabi ochildi, unda bepul o’qitilar edi. Abdurauf Fitrat bilan Kamol Shams bu maktabda o’quvchilarga islom diniy ta’limotini, islom tarixini, musulmon huquqini, turk, arab va fors tillarini, arifmetika, geometriya, geografiya, tabiatshunoslik, tarixni o’kitar edilar. Yoz faslida Samarqandning o’zida taniqli ma’rifatparvar, shoir va dramaturg Hoji Muin Shukrullo “Tarbiyat” maktabini ochdi.

1918-yilning yozida Samarqandda “Musulmon o’qituvchilari uchun pedagogik kurslar” ochildi. O’sha yilning kuzida Toshkentda Toshkent uezdining tub erli aholisi uchun maktab o’qituvchilari kurslari ochildi. 1918-yil 9-aprelda Munavvar qori uyida to’plangan jadidlar Turkiston Xalq dorilfununining musulmon bo’limini tashkil etish maqsadida 9 kishidan iborat tashkilot komissiyasini tuzadi. Ular 22 kun ichida musulmon bo’limi dasturlarini tuzadilar. Dorilfununning musulmon bo’limi ham O’rus bo’limi kabi uch bosqichdan iborat bo’lishi belgilandi: yuqori bosqich — dorilmuallimin (o’qituvchilar kursi, keyinroq oliy o’quv yurti) o’rta bosqich — boshlang’ich maktablarni o’z ichiga olar edi. Xalq dorilfununi tarkibining bu shaklda bo’lishi sharoitning o’zidan kelib chiqqan holda zamonaviy bilim va savodxonlikka ehtiyojdan tug’ilgandi. O’sha yilning 3 mayida dorilfunununing Musulmon bo’limi rahbariyatiga saylov bo’lib, unda Munavvarqori rais (rektor), Iso To’xtaboev birinchi muavin, Burxon Habib ikkinchi muavin, Abdusamid qori Ziyobov xazinador, Muxtor Bakir sarkotib bo’lib saylandi. 13 may (yakshanba) kuni Toshkentning eski shaxar qismida Vikula Morozovning sobiq do’koni binosi (hozirgi o’zbek yosh tomoshabinlar teatri)da musulmon aholi uchun “Xalq dorilfununi” ochiladi. Bu bo’lim tez orada o’ziga xos yirik bilim maskaniga aylandi. Dastlab 9 ta boshlang’ich maktab ochish mo’ljallangan bo’lsa-da, aholi ehtiyojiga ko’ra, ularning soni 24taga etdi. Dorilfununning musulmon bo’limi 15 demokratik tashkilot vakillari uyushgan 45 kishilik kengash tomonidan boshqariladi. Undaga muallimlar soni 18 nafarga etadi.

1918-yil 2 iyun kuni sobiq seminariya binosida dorilfununining o’zbeklar uchun maxsus o’qituvchilar tayyorlovchi bo’limi — “Dorilmuallimin” ochildi. Unda Fitrat ona tilidan: Kamol Shams arifmetika va geometriyadan, Haydar Shavqiy gigiena, gimnastika va nemis tilidan, Rahimboev arifmetikadan, Abdurahmon Ismoilzoda san’atdan, Rizaev madaniyat tarixi va siyosiy iqtisoddan, Munavvarqori ona tilidan dars berishadi. Bu bo’limning ochilish marosimida Munavvarqori nutq so’zlab, inson ma’rifatli bo’lib, ko’zi ochilmaguncha vijdoni uyg’onmasligini, vijdon uyg’onmasa na o’zini, na xalqni erkin

muhofaza qila olmasligani, bu imonsizlik ekanini mutafakkirona noziklik bilan ifoda etadi.

Munavvar Qori ovro'pacha usuldagi bunday xalq dorilfununi tashkil etish bilan bir qatorda, mavjud madrasalarni isloh qilish va ularda dunyoviy fanlar o'qitib, milliy ziyolilar tayyorlash g'oyasini ham ilgari suradi. Bu qarashlarini – u 1923 yil iyunda Toshkentda bo'lib o'tgan xalq maorifi mudirlari qurultoyidagi ma'ruzasida bayon etgan, 1923-yilda bu yangi usulda 30dan ortiq madrasa va eski maktablarda talabalar o'qitilganligi ma'lum.

Munavvarqori 1922-yildan Turkiston maorif noziri, keyin esa Toshkentning eski shaxar maorif bo'limi muboshiri (inspektori) bo'lib ishladi, o'sha yili 23-25 martda bo'lib o'tgan II Umumt Turkiston maorif xodimlari qurultoyida ishtirok etib, maktab bo'limiga a'zolikka saylandi. Keyinchalik Alisher Navoiy nomli ta'lim-tarbiya bilim yurtida va turli maktablarda o'zbek tili va adabiyotidan dars berdi. Do'stlari va shogirdlari Qayum Ramazon va Shorasul Zunnun bilan hamkorlikda uch bo'limdan iborat "O'zbekcha til saboqlari" kitobini (1925 yil) nashr ettirdi.

Xalq ta'limining iste'dodli tashkilotchilari Abduqodir Shakuriy, Ismatulla Raxmatullaev, Isxoqxon Ibrat, O. Dadaxujaev, Abdulla Mustaqov, Xodi Fayziev, Ashurali Zoxiriy, Sobirjon Raximov, Shokirjon Raimiy, Qori Niyoziy, Sayd Rizo Alizoda, To'xtanazar Shermuhamedov, Rafiq Mo'min va boshqalar katta pedagogik ish olib bordilar. Maktablar soni o'sdi. 1918 yil boshida 330 taga, 1920 yilda Farg'ona, Sirdaryo, Samarqand viloyatlarida 1405 taga etdi. Tashkil bo'lgan maktablar, ayniqsa, qishlok joylarida va tumanlarda asosan 1-2 boshlang'ich sinflardan iborat edi. Keyinchalik yuqori sinflar paydo bo'lib bordi. Bunday tartibotdagi qizlar maktablari ham Toshkentda, Andijonda, Qo'qonda va boshqa joylarda birin-ketin ochildi. Ayol muallimlar Solixaxon Muhammadjonova, Muharrama Qodirova, Gulso'm Kopaeva, Fotima Burnasheva, Zebiniso Razzoqova, Zaynab Sadriddinova, Maryam Sharipova va boshqalar ta'lim-tarbiya ishlarini olib borganlar.

Keng doiradagi bilimdon ziyolilar qator maktablar faoliyatini namunali darajaga ko'tardilar. XX asrning 20-yillari boshida Samarqandda Abdulqodir Shakuriy (1875-1943) mudirlik qilgan maktab, 1922 yilda Farg'ona shahrida Xusanxon Niyoziy boshchiligidagi ochilgan ikkinchi bosqich maktab, qator boshqa maktablar shular jumlasidan edi.

Milliy, jadid maktablari uchun darsliklar, o'qish kitoblarini ziyolilarimiz asr boshidan yozib chiqarib keldilar. 1917-yildan maktablar sonining o'sishi, maorif ijtimoiy darajasining ko'tarilishi darsliklarga talabni oshirdi. Pedagog, olim, davlat arbobi Abdulla

Avloniy 1917 yilda “Turkiy guliston yoxud axloq” asarini qayta nashr qildi, shuningdek “Maktab gulistoni” o‘qish kitobini, ikki jildlik “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” kitoblarini yaratdi va chop etdi. 1920 yildan Toshkentdagi o‘lka bilim yurtida, so‘ngra o‘zbek xotin-qizlar bilim yurtida mudirlik kladi.

Fitrat 1917-yilda «O‘quv» kitobini, 1919-yilda Sh.Raximiy va Q.Ramazon bilan birga «Ona tili» darsligini, so‘ngra «Imlo masalalari» kitobini yozib chiqardi. 1917-yildayoq Sayd Rizo Alizoda birinchi sinflar uchun «Birinchi yil» o‘qish dasturini ishlab chiqdi. Shokirjon Raximiy 1919-yilda birinchi alifbo – “Sovg’a”, 1922-yilda «O‘zbek alifbosi» darsliklari va boshqa o‘quv qo‘llanmalarini chiqardi. 1918-yildan u Toshkentda maktab mudiri bo‘lgan.

Buxoro va Xorazm respublikalarida ham maktablar, ta’limtarbiya maskanlari ochildi. Aholining bolalarni o‘qitishga, ilm-ma’rifatga ishtiyoki kuchayib borgan, bunday talablar katta yig’inlarda yangragan. Ammo xo‘jalikning parokandaligi, sun’iy to‘siqlar oqibatida XX 20-yillari boshida maktablar soni qisqardi, darsliklar yozish, nashr qilish to‘xtadi. 1922-yilga kelib Turkistonda bolalarning 25 foizi maktablarga jalb qilingan edi. Buxoro respublikasida 1921 yilda 175 ta yangi maktab, 11 ming o‘quvchi bor edi. Lekin 1924-yil o‘rtalariga kelib maktablar 69, o‘quvchilar 3563 tani tashkil qildi. Xorazmda 40 ta umumta’lim maktablari va internatlarda 2600 bola ta’lim-tarbiya oldi. O‘zbekiston Respublikasi tashkil bo‘lganida turli bosqichdagi 1500 ta maktab bo‘lib, ularda 116 ming o‘quvchi o‘qir edi.

Tashkil bulayotgan maorif tizimi, boshqa soxalar uchun o‘qituvchilar, mutaxassislar tayyorlash choralari ko‘rildi. Toshkentning Yangi shaharida 1918-yilda Turkiston davlat universiteti, sharqshunoslik instituti, konservatoriya, texnikumlar ochildi. 1920-yilda universitetga Rossiyadan pedagog-professorlar, kitoblar, o‘quv qurollari etkazib kelindi. Bu maskanlar inqilobiy sinfiylik tamoyili bilan ishladi. Universitetning tayyorlov-ishchilar fakulteti (rabfak)da kambag‘al tabaqaga mansub kishilar o‘qigan. Erli xalqlar vakillari ularga kam katnagan.

Toshkentning Eski shaharida, Qo‘qon va boshqa shaharlarda muallimlar tayyorlash kurslari, 1920-yildan 7 ta dorilmuallimin (inpros), bir nechta bilim yurtlari faoliyat ko‘rsatdi. 1925-yilga kelib O‘zbekiston qishloqlarida 2748 muallimlar ishlab turgan yoki 3-4 marta o‘sgan.

1924-yilda Qo‘qon bilim yurtini 13 ta yigit-qizlar bitirib chiqdi. Unda keyinchalik O‘zbekiston Fanlar akademiyasining birinchi prezidenta Qori-Niyoziy dars berdi, bitirganlardan akademiklar, yirik fan va madaniyat arboblari etishib chiqdi.

Chet mamlakatlar bilan madaniy aloqalar, yoshlarning o‘qib kelishlari XX asr boshlaridan kengayib bordi va keyinchalik ham davom etdi. Buxoro respublikasi hukumati tashabbus ko‘rsatib, bu ishga tashkiliy tus berdi. 1922-yilda Turkiston, Buxoro va Xorazmdan 70 ga yaqin yoshlar

Germaniyaga o'qishga junatildi. Buxoro respublikasi hukumati Berlinda yotoqxona uchun bino sotib oldi, o'quvchilarni moddiy ta'minlab turdi, ularning axvoli, o'qishlaridan ogoh bo'ldi. Yoshlarimiz Germaniyaning turli o'quv yurtlarida muvaffaqiyat bilan o'qidilar, mutaxassislar bo'lib etishdilar. Afsuski, o'z ona yurtiga qaytgan yigit-qizlarimiz mustabidlik qatag'oniga uchradi.

1924-1945 yillarda ta'lim va pedagogika fani. Ma'lumki, 1924-yilda amalga oshirilgan milliy davlat chegaralanishi natijasida mintaqa kartasi qaytadan tuzildi. Shuni ta'kidlash lozimki, 20-30 yillardagi juda murakkab, siyosiy ijtimoiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar respublikaning milliy madaniyatiga har hil tarzda ta'sir o'tkazdi, barcha sohadagi o'zgarishlarni qarama-qarshi tusga kiritdi va respublika taraqqiyotining asosiy tendentsiyalari hamda yo'nalishlarini uzoq yillarga belgilab berdi.

Respublika sharoitlarida madaniy taraqqiyotning zamonaviy rivojlangan darajasiga o'tish xaddan tashqari katta qiyinchiliklarni yengish bilan bog'liq bo'lib, keskin mafkuraviy kurash bilan birgalikda davom etib bordi. Shunday bo'lsada, madaniyatni yangidan qurish jarayonlari tobora ustuvor tus oldi. Buning sabablari avvalo o'zbek xalqining azaldan bilimga intilishi, madaniy merosni qadrlashida ko'rinadi. Bundan tashqari oktyabr to'ntarishidan avval madaniy ishlar olib borgan jadid deb atalmish ziyolilar xalqqa yordam berish uchun maorif sohasi, maktablarda ishlab, o'z faoliyatlarini davom ettirdilar. Bu jarayonlar avvalo darslar ona tilida olib boriladigan I (besh yillik ta'lim) va II (turt yillik ta'lim) bosqich maktablarni va ularni darsliklar, o'quv qurollari bilan ta'minlash, maorif institutlari, o'qituvchilarni tayyorlash kurslari va boshqalarni tashkil etishdan iborat bo'ldi.

1924-25 o'quv yilida respublika byudjetining 24 foizi xalq maorifi uchun ajratildi. Bu maktab qurilishini tezlashtirishga imkon berdi. I va II bosqichdagi umumta'lim maktablarining soni 1928-29 o'quv yiliga kelib deyarli 2,5 mingga yetdi.

Shu bilan bir vaqtda katta yoshli aholi o'rtasida savodsizlikni tugatish yuzasidan keng miqyosda kompaniya avj oldirildi. 1921-22 o'quv yilidayoq respublikaning ko'pgina shaharlari va qishloq joylarida mingdan ortiq savod maktablari, savodsizlikni tugatish kurslari va tarmoqlari faoliyat ko'rsatdi, ularda 50 ming kishi xat-savod chiqardi. Savodsizlikni tugatish ishi tiklash davrining dastlabki yillarida kiyinchiliklarga duch keldi: o'qituvchilar, maktab binolari, asbob-jixozlar, o'quv qo'llanmalari, pul mablag'lari etishmas edi. Biroq bu soha, garchi qiyinchilik bilan bo'lsada, izga tusha boshladi, katta yoshli kishilarni o'qitish shakl va usullari takomillashtirildi, savod maktablari tarmog'i birmuncha kengaytirildi, savodsizlikni tugatuvchi mahalliy o'qituvchilar soni oshdi. Bu dastlabki yutuqlar keyingi yillarda

savodxonlikni oshirish yuzasidan avj olgan umumxalq harakatining debochasi bo'ldi.

Hamza Xakimzoda Niyoziy, T.Shermuhamedov, T.N.Qori Niyoziy, Ergash Komilov, Abdulqodir Nabixo'jaev, Rozi Nazarov, Muharrama Qodirova, Zebuniso Polvonova, P.Qayumov, K.Abdurashidov va boshqalar yangi maktab yaratish, uni rivojlantirish uchun faol kurashdilar hamda dastlabki o'qituvchilardan bo'lib qoldilar.

Shu yillarda Markaz siyosiy rahbariyati sovet tuzumiga sodiq bo'lgan pedagog kadrlarni ko'p miqdorda, tezkorlik bilan tayerlab, ular orqali aholini, ayniqsa, yosh avlodni kommunistik g'oyalar asosida tarbiyalash maqsadida qarorlar va rejalar ishlab chiqdi. Ularni og'ishmay amalga oshirish uchun zarur mablag'larni ayamadi, bor ma'rifatchilarni hamda partiya, sovet, jamoat tashkilotlarining kuch-quvvatini safarbar qildi.

Maktablarning pedagogik kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish uchun pedagogika o'quv yurtlarining keng tarmogi yaratildi: texnikumlar, maorif institutlari, o'quv yurtlari ochildi. Ularda jadal sur'atlar bilan ommaviy miqyosda yangi o'qituvchi kadrlar yetishtirib chiqarildi. 20-yillarning oxirlariga kelib ularning soni respublikada deyarli 5,5 mingtaga etib qoldi. Xalq maorifi rivojlanib bordi.

Xalqning bilimga bo'lgan intilishi kun-sayin kuchayib borishi natijasida umumiy savodxonlik o'sdi, bu narsa millatning ma'naviy imkoniyatlari yuksalishiga, ijodiy faoliyati ortib borishiga yordam berdi.

Shunday bo'lsada, bu jarayonlar partiyaning madaniy sohada zo'rlik ko'rsatishi tufayli mushkulliklarga uchradi. Xalq maorifida bu narsa avvaliga milliy ta'lim shakllari yoyiladigan sohalarni cheklab qo'yish, keyinchalik esa ularni butunlay yo'q qilib yuborishda o'z aksini topdi. Chunonchi, XX asrning 20-yillarning boshlarida sovet maktablari bilan birgalikda eski usul maktablari, diniy tashkilotlar tomonidan ta'minlab boriladigan vaqf maktablari va madrasalari ham ishlab turar edi. 1925-yilda O'zbekistonda 97 ta vaqf maktablari va 1,5 mingdan ortiq eski maktablar bo'lib, ulardan 250 tasi yashirin holda ish olib borgan. Lekin sovet hokimiyatining insonparvarlikka zid siyosati natijasida ular 1928 yilga kelib o'z faoliyatini amalda tugatdilar.

Xalq ma'rifatining yuksalishi yo'lida hamon g'ov bo'lib turgan muammo aholining savodxonligini oshirish bo'lib, savodsizlikka barham berish davr talabi edi. Bu maqsadda ko'plab yangi savod maktablari va kurslar ochildi. Minglab aholi savodli bo'ldi. Shuni aytish joizki, 1930 yili umumiy boshlangich ta'limning joriy etilishi savodsizlik ko'lamlarini qisqartirishga yordam berdi. Ajratilgan mablag'lar maktablar maydonini ancha kengaytirishga, ularning moddiy bazasini mustahkamlashga imkon berdi. Umumiy ta'limni amalga oshirish uchun o'qituvchilar, talabalar, ilm-fan xodimlari, yoshlar jamoalarining katta armiyasi safarbar etildi. 30-yillarning oxirlarida umumiy yetti yillik ta'limni amalga oshirishga kirishildi.

1940-yili respublikada barcha turdagi 5,5 mingdan ortiq umumta'lim maktablari ishlab turdi, ularda 1,3 mln.ga yaqin bolalar o'qidi. Biroq bu davrda maktab yoshidagi hamma bolalarni ham, ayniqsa, qishloq joylarida o'qishga jalb qilishning imkoni bo'lmadi: maktab binolari, uskuna-jihozlar, o'qituvchilar yetishmas edi va hokazo. Maktab ta'limi turli sohadagi bilimlarni egallab olgan, jamoat hayotiga faol qo'shilib keta oladigan, oliy o'quv yurtlari va texnikumlarga kirib o'qiy oladigan savodxon yoshlarni yetishtirib chiqarishni ko'paytirishga imkon bera oladigan jiddiy islohotga muhtoj edi.

Afsuski, xalq ta'limiga buyruqbozlik nukta nazaridan turib, ekstensiv ravishda yondashish kuchayib bordi. Buning natijasida sifat muammolari chetga surilib, miqdor ko'rsatkichlari birinchi o'ringa o'tdi. Ahvolni xo'jakursinga yaxshilash orqasidan quvish jamiyatning madaniy holatiga yomon ta'sir o'tkazdi hamda oliy va o'rta maktabga sezilarli darajada zarar yetkazdi.

Respublika taraqqiyotining manfaatlari xalq xo'jaligi va madaniyatining turli sohalari uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni tezlashtirishni talab qilar edi. Tabiiyki, buni markaziy hukumat tushunardi, lekin unga O'zbekistonning xalq xo'jaligi barcha tarmoqlarida sotsializm, marksizm-leninizm g'oyalari bilan sug'orilgan itoatguy yuqori malakali mutaxassis kadrlar kerak edi, Shuning uchun oliy o'quv yurtlarining ta'lim-tarbiya dasturlari, o'quv rejalari, qo'llanmalari va hokazolari avvalo kommunizm prinsiplariga asoslangan bo'lib, mutaxassislarni 4-5 yil muddat davomida partiya, sovet davlatiga sadoqatli bo'lish bilan birga sinfiylik ruhida tarbiyalashga qaratilgan edi.

XX asrning 20-yillarning ikkinchi yarmida o'rta maxsus va oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlaydigan turli o'quv yurtlari ochildi. Davlat sinfiy tamoyilga amal qilib, bu o'quv yurtlariga ishchi va dehqonlarning kirishi uchun sharoitlarni ta'minlab berdi. Boshqa toifadagi odamlar bu o'quv yurtlariga kira olmas edi. Oliy o'quv yurtlarida o'qish uchun zarur bo'lgan umumiy ma'lumotni qisqa muddat ichida olish maqsadida ishchi fakultetlari tarmogi yaratildi. Shu tufayli 20-yillarning oxiridayoq respublikadagi oliy o'quv yurtlarida asosan ishchi va dehqonlardan iborat 4 ming nafarga yaqin talabalar o'qir edi.

Mutaxassislar tayyorlashda RSFSR va boshqa respublikalar ham O'zbekistonga yordam berdilar. 1927-yili faqatgina Rossiya Federatsiyasidagi oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlarida O'zbekistondan kelgan 300ga yaqin talabalar ta'lim oldi.

O'rta Osiyodagi birinchi oliy o'quv yurti – 1918 yili ochilgan Turkiston davlat universiteti – bu vaqtga kelib oliy ta'limning eng yirik markaziga aylandi. Universitet mutaxassislar yetishtirib chiqarish sur'atlarini yildan-yilga oshirib bordi: uni bitirib chiqqan kishilar soni 1928-yilga kelib 5 baravar ko'paydi. Ammo ular orasida mahalliy xalq namoyandalari hamon kam sonni tashkil etardi.

Sanoat korxonalarining ishga tushirilishi, kolxozlar va sovxozlar tuzilishi, yangi-yangi idoralarning paydo bo'lishi tegishli mutaxassislariga bo'lgan talabni kuchaytirdi. Institutlar va texnikumlarga mutaxassislar etishtirib chiqarishni miqdor jihatidan ko'paytirish vazifasi yuklandi, buning natijasida o'qish muddatlari ancha qisqartirildi. Mavjud institutlar va texnikumlarning bazalarida yangi o'quv yurtlari, jumladan, paxtachilik-irrigatsiya, politexnika, qishloq xo'jaligi, kon qidirish, zooveterinariya, avtomobil yo'llari, to'qimachilik transport, tibbiyot institutlari va boshqa institutlar ochildi. Pedagogik akademiya bazasida 1933-yili Samarqandda O'zbekiston davlat universiteti (hozirgi SamDU) barpo etildi. 30-yillarning oxirlarida respublikada 44 ming talaba o'qiydigan 30 ta oliy o'quv yurtlari va 98 ta texnikumlar ishlab turdi. Institut va texnikumlarni bitirib chiquvchilarning soni bir necha baravar ko'paydi. Bu yangi mutaxassislar xalq xo'jaligi safiga kelib qo'shildi. Mutaxassis kadrlar tayyorlashda asosan ularning soni ko'paytirildi, sifatiga esa e'tibor berilmadi. Institut va texnikumlarda mahalliy millat vakillari kam edi. Yuqori malakali o'zbek professor-o'qituvchilari va o'zbek tilidagi darsliklarni tayyorlashga harakat qilinmasdi.

20-30-yillarda xotin-qizlarning savodini chiqarishga katta e'tibor berildi, ayollarning savodsizligini tugatish bo'yicha maxsus kurslar tashkil qilindi. 1926 yilda respublikadagi 82 ta savodsizlikni bitirish maktablarida 2700 xotin-qiz o'qigan bo'lsa, 1936 yilda 186 ming ayol savodini chiqargan.

Kasb-hunar ta'limi tarmoqlariga xotin-qizlar keng jalb qilindi. Dastlab ayollar orasidan savodsizlikni bitirish kurslari o'qituvchilari, bog'cha, yasli tarbiyachilari, maktab o'qituvchilari tayyorlandi. Masalan, 1928 yilda Samarqand pedagogika kursida 73 nafar ayol o'qigan. 1929 yilda o'ndan ortiq xotin-qizlar pedagogika va meditsina texnikumlari mavjud edi. 1932 yilda respublika oliy o'quv yurtlaridagi talabalarning 20 foizini o'zbek xotin-qizlari tashkil qilgan. 30-yillarda xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarida xotin-qizlardan yetishib chiqqan mutaxassislar ishlay boshladi.

Urushning suronli yillarida respublika oliy o'quv yurtlari va texnikumlar o'z faoliyatlarini davom ettirdilar. Katta qiyinchiliklarga qaramay, ular sanoat, qishloq xo'jaligi, maorif, tabobat va boshqa sohalar bo'yicha malakali mutaxassislar tayyorlab beradigan chinakam manba bo'lib qoldi. 1943 yilda respublikada 41 oliy o'quv yurti (ularning 12 tasi ko'chirib kelingan) va 52 o'rta maxsus bilim yurtlari faoliyat ko'rsatdi. Urush yillari davomida ularda 20 mingdan ziyod oliy va o'rta maxsus ma'lumotli mutaxassislar yetishtirildiki, bu xalq xo'jaligini yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlash imkonini berdi. Ular o'z navbatida samarali mehnat qilib, fashizmni tor-mor keltirish ishiga munosib hissa qo'shdilar. Pedagogik kadrlar tayyorlashga alohida

e'tibor berildi, chunki urush davri sharoitlarida ularga ehtiyoj ayniqsa sezilarli edi. Urush yillari O'zbekistonda barcha turdagi qo'shinlar uchun zobit kadr va mutaxassislar ham tayyorlandi. Toshkeshtga piyodalar bilim yurti ham ko'chirib keltirilib, respublikamizda joylashtirilgan bir necha harbiy bilim yurtlari, oliy o'uv yurtlarining harbiy fakultetlarida, o'nlab turli kurslarda kadrlar tayyorlandi.

1945-1991 yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimi va pedagogika fani rivoji. Respublika aholisi madaniyatining o'sishida ta'lim nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim inson shaxsini har tomonlama rivojlantirish, qobiliyatini yuzaga chiqarish, ijtimoiy va shaxsiy manfaatlarning bir-biriga payvasta bo'lib qo'shilishiga yordam beradi. Ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotning eng muhim vazifalarini hal qilish aholining bilim darajasiga bog'liq.

O'zbekistonda urushdan keyingi yillarda o'zbek xalqining sa'y-harakatlari bilan ta'lim sohasida ma'lum yutuqlarga erishildi. 1940-41 o'quv yilidan 1970-71 o'quv yiligacha bo'lgan davrda umumta'lim maktablaridagi o'qituvchilar soni 2,5 baravar ortdi. Shunga yarasha umumta'lim maktablari tarmog'i ham kengayib bordi.

Biroq iqtisodiyotdagi qiyinchiliklar, ma'naviy va madaniy sohani rivojlantirishdagi nuqsonlar ta'limga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. Jumladan, ko'pgina maktablar, ayniqsa, qishloq joylarda namunaviy loyihalarsiz qurildi, ko'pgina chala ishlari bilan foydalanishga topshirildi. Qishloq maktablarining 75 foizga yaqini vodoprovod, kanalizatsiyaga, yarmidan ortig'i markazdan turib isitish moslamalariga ega emas edi.

Respublikadagi talay maktablar zarur jihoz, mebel, asbob-uskunalar bilan yaxshi ta'minlanmasdi. Buning sababi xalq ta'limiga qoldiq prinsipi asosida mablag' ajratilishida ko'rinardi. Fan, madaniyat va xalq ta'limiga sarf-xarajatlar byudjet mablag'ining atigi 2,7 foizini tashkil etardi.

O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1957 yil 1 oktyabrdagi sessiyasida "O'zbekiston SSRda majburiy etti yillik ta'limni to'liq amalga oshirish to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi maktablarda ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan dastlabki qadam bo'ldi.

Yangi Qonunga ko'ra umumta'lim maktabi hamma uchun majburiy bo'lgan kamchiliklar barham topmadi. Aksincha, maktab xaqiqiy hayotdan ajralib qoldi, o'quvchilarga berilayotgan bilimlar fan-texnika taraqqiyoti darajasiga to'g'ri kelmasdi. Shuning uchun ham 1959 yil martda O'zbekiston Oliy Soveti "Maktab xalq ta'limi tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida" yangi qonun qabul qildi. Ammo, sovet mustabid tuzumiga xos bo'lgan boshlangan ishni oxiriga yetkazmaslik odati bu gal ham muammoni hal qilish yo'lida to'g'anoq bo'lib xizmat qildi, oqibatda xalq ta'limida ahvol o'zgarmadi.

O'zbekistonda maktabning turmush bilan bog'lanishini mustahkamlash to'g'risidagi 1959 yilda respublika hukumati qabul qilgan qonunga asosan o'qishni ishlab chiqarish bilan qo'shib olib borish talab etildi. Ushbu munosabat bildn o'n yillik o'rta maktablar qayta tashkil etilib, o'n bir yillik o'rta maktablarga aylantirildi, ularda o'quvchilar fan asoslari bilan birga ishlab chiqarish kasblarini ham o'rgana boshladilar, O'quvchilarga kasb ta'limi berishga yuzlab korxonalar, xo'jaliklar jalb qilindi, maktablarda minglab o'quv kabinetlari, laboratoriyalar, ustaxonalar, o'quv-tajriba, yer uchastkalari tashkil etildi. Shunga qaramay, ishlab chiqarish ta'limini maktablarda joriy qilish katta kiyinchiliklarga duch keldi. Korxonalar, xo'jaliklar bu ishga tayyor emas edilar. Maktablarda ustaxonalarni zarur asbob-uskuna bilan jihozlashga mablar yo'q edi. Mehnat ta'limi o'qituvchilari yetishmasdi. Buning oqibatida islohot kutilgan natijani bermadi va majburiy kasb o'rganish bekor qilindi.

Bu davrda respublika maktablari o'qituvchi kadrlar bilan son jihatidan yetarlicha ta'minlandi. Biroq oliy ma'lumotli pedagog kadrlar 60-yillarda respublikadagi barcha o'qituvchilarning uchdan bir qismini tashkil qilardi, xolos. Ayniqsa, qishloqlarda ahvol og'ir edi. Qishloq maktablarida fizika, matematika, rus tili va chet tili o'qituvchilari yetishmasdi. Aksariyat hollarda o'qituvchilar o'z mutaxassisligiga kirmagan fanlardan dars beradilar.

Sovetlar davrida maktablarning o'quv-tarbiya ishlarida katta nuqsonlar mavjud edi. O'zbek tiliga davlat maqomi berilmaganligi, davlat idoralarida ish yuritish asosan rus tilida olib borilganligi tufayli maktablarda ona tili chuqur o'rgatilmadi. Ona tilini o'rganishga ajratilgan dars soatlari rus tiliga ajratilgan dars soatlarining yarmini ham tashkil qilmas edi. Yoshlar maktabni o'zbek adabiy tilining yozma va og'zaki shakllarini puxta o'zlashtirmay, bitirib chiqib ketardilar. Shuningdek, O'zbekiston tarixi va ma'naviy madaniyati ham maktabda deyarli o'rgatilmadi. Sovetlar davrida "SSSR tarixi" deb nomlangan, aslida Rossiya tarixidan iborat fan o'qitilardi. Unga ilova sifatida "O'zbekiston SSR tarixi" bir necha soatgina o'qitilar, ko'p hollarda bu kurs o'tilmay qolib ketardi.

Maktablarda iqtidorli bolalarni o'qitishga e'tibor berilmas edi. Maktab bolalari qalbida ona-Vatan tuyg'usi, ulug' allomalarimiz va ular qoldirgan ma'naviy meros, o'z ona tili, urf-odatlari bilan faxrlanish hissi shakllantirilmasdi.

Maktablarda ayniqsa, ijtimoiy fanlarni o'qitish o'ta siyosatlashtirildi. Ko'zdan kechirilayotgan davrda maorif sohasida erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda, yoshlarni milliy an'analar va ma'naviy madaniyat manbalaridan uzoqlashtirish an'anasi ko'zga tashlanib bordi. Ta'lim va tarbiya ishlariga partiyaviylik va sinfiylik prinsiplari asosida yondashish yoshlarning umumbashariy, milliy-madaniy qadriyatlarni, urf-odatlarni o'rganishiga to'sqinlik qildi.

70-yillarga kelib respublikamizda ijtimoiy sohada ro'y bergan kamchilik va muammolar ta'limga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. Shunday bo'lsada, bu borada katta qadam tashlandi. O'zbekiston yalpi savodxonlar respublikasiga aylandi. Umumta'lim maktablarida o'quvchilar soni va shunga yarasha maktablar soni ham yildan-yilga ortib bordi, ularning soni 1985 yilga kelib 7000 dan ortiqni tashkil etdi.

Jamiyatdagi turg'unlik holatlari, ijtimoiy turmush sharoitining yomonlashuvi, iqtisodiyotdagi kiyinchiliklar, ma'naviy va madaniy soha muammolari maorif tizimiga ham jiddiy ta'sir o'tkazdi. Umumta'lim maktablarining ahvoli yomonlashdi. Ayniqsa, 70-yillarda va 80-yillarning boshlarida respublikamiz turmushining boshqa sohalarida bo'lgani kabi, xalq maorifi ishiga ham dabdababozlik, haqiqatni bo'yab ko'rsatish hollari salbiy ta'sir qildi. Yaqin o'tmishda keng yoyilgan ijtimoiy adolat prinsiplarining buzilishi, dinimiz, milliy g'ururimizning kamsitilishi yosh avlod tarbiyasiga ma'naviy zarar yetkazdi. Ularning aksariyat qismida mudroqlik, hafsalasizlik, loqaydlik kayfiyatlari ko'proq kuzatildi.

Yoshlarning zamonaviy texnologiyani yetarli o'zlashtirib olmaganliklari sanoat, qishloq xo'jaligi, fan va madaniyatni yanada taraqqiy ettirishga xalaqit berardi. Bunga asosiy sabab maorifning keng tarmoqli tizimi vujudga keltirilmaganligi, o'qish-o'qitishda sifat o'zgarishining ro'y bermaganligida edi. Masalan, 1980-81 o'quv yilida respublikamizda mavjud 7000dan ortiq umumta'lim maktablarining 60 foizi nobop binolarda joylashgan, 700 tasi avariya holatida edi. Ayniqsa, qishloq maktablarida ahvol og'ir bo'ldi. Ularning 75 foizga yaqini vodoprovod va kanalizatsiyaga, yarmidan ko'provi markaziy isitish moslamalariga, oshxona va sport zallariga ega emas edi. Joy tanqisidagi sababli 5800 ta maktabda o'qish ikki smenada olib borilardi. Madaniy-ma'rifiy soha uchun resurslarni taqsimlash «qoldiq» prinsipida amalga oshirilganligidan maktablar uchun bino yetishmasdi, ular jihozlar, yangi asbob-uskunalar bilan sust ta'minlangan edi. Bu soha uzoq yillar davomida diqqat-e'tibordan chetda qolib keldi, hayotimizning eng ortda qolgan sohalaridan biriga aylandi. Fan, madaniyat va xalq ta'limiga qilinadigan sarf-xarajatlarni qo'shib hisoblaganda ular byudjet mablag'darining 2,7 foizidan ortmas edi. Respublikamiz xalq ta'limi oldida turgan asosiy ta'lim-tarbiya ishlari ko'p tomondan o'qituvchi kadrlar sifatiga bog'liq edi. 80-yillarning o'rtalariga kelganda shaharlardagi kunduzgi umumta'lim maktablaridagi o'qituvchilarning 80 foizga yaqini oliy ma'lumotli edi. Qishloqlarda axvol birmuncha yomonroq bo'ldi, ularda ma'lumotli pedagoglar yetishmas edi. Pedagoglar yetishmasligidan bir soha o'qituvchisi boshqa fandan ham dars berishga majbur edi. Bunday hol o'quvchilar bilimlari sifatiga salbiy ta'sir o'tkazdi. O'quvchilarning 3-4 oylab qishloq xo'jalik ishlariga jalb etilishi ta'lim saviyasining pasayib ketishiga, bilimlarning sifati qoniqarsiz ahvolga tushib qolishiga olib keldi.

1985-1990 yillar xalq ta'limi tizimida ayrim siljishlar ruy berdi. Ammo bu davrda ta'lim va tarbiya sohasidagi ziddiyatli holatlar yanada keskinlashdi. Maktab, o'rta maxsus va oliy ta'limda rivojlanishning ekstensiv yo'li o'z imkoniyatlaridan to'liq foydalanib bo'ldi. O'qituvchi va talabalarning ijtimoiy faolligi ortgani sari sovet ta'lim tizimining chirishi kuchaya bordi.

80-yillarning o'rtalaridan boshlangan xalq maorifidagi islohotlar mavjud muammolarni xalq ko'zidan yashirishga o'rinishdan bo'lak narsa emasdi. Islohotdan ko'zlangan maqsad «sovet tizimi»ni yuqori darajaga ko'tarish, mutaxassis va o'quvchilar bilim saviyasini oshirish, ta'limni demokratlashtirishdan iborat edi. Biroq mazkur maqsadga sovet mafkurasi va u olib borayotgan kommunistik yondashuv asosida erishish mumkin emasdi. 80-yillarning o'rtalaridan boshlangan islohotlar moddiy jihatdan ta'minlanmaganligi uchun ham oxiriga yetmadi.

Chunonchi, 1985-1990 yillarda O'zbekistonda 3693 ming o'quvchiga mo'ljallangan yangi o'quv yurtlari talab qilingan holda, Markazning topshirig'i bilan bu raqam 920 ming o'ringa tushirildi. Respublika qishloqlaridagi maktablarning 80 foizi esa moslashtirilmagan binolarda joylashgan edi.

1985 yilda respublika maktablarida o'quvchilar soni 2684 mingga yetdi. Bu raqam 1990 yilga kelib 245 mingga kamaydi. Buning boisi o'qituvchilarni ijtimoiy himoyalash, ularning obro'sini orttirishda davlat rasmiy siyosatidagi xato va kamchiliklarda edi. 1985-1990 yillarda respublikadagi 14 pedagogika instituti va 38 o'rta maxsus bilim yurtlarida yiliga o'rtacha 17 mingdan yosh o'qituvchilar tayyorlangani holda, maktabda faoliyat ko'rsatuvchilar sonining muttasil kamayishi ta'lim tizimi va hukmron mafkuradagi jiddiy cheklanganlik oqibatida yuz berdi.

1945-1991 yillarda hunar-texnika va oliy ta'lim tizimi. Urushdan keyingi yillarda O'zbekiston sanoati uchun malakali ishchi kadrlar hunar-texnika bilim yurtlarida va bevosita ishlab chiqarish jarayonida yakka tartibda hunar kurslarida tayyorlandi. Respublikadagi xunar maktablari, temir yo'l, binokorlik o'quv yurtlari, yirik korxonalar qoshidagi fabrika-zavod ta'limi (FZO) maktablari sanoatni rivojlantirishga katta hissa qo'shdi. 1940-1955 yillarda xalq xo'jaligi uchun jami 143 ming malakali ishchilar tayyorlab berildi. Ishchi kadrlarga ehtiyoj yildan-yilga ortib bordi. Malakali kadrlar tayyorlash ham o'sib bordi. 1966-1970 yillarda hunar-texnika o'quv yurtlari xalq xo'jaligiga 172 ming nafar ishchilarni tayyorlab berdi.

Shu bilan birga, respublika hunar-texnika ta'limida katta kamchiliklar mavjud edi. O'quv yurtlarida o'zbeklar va boshqa tub aholi vakillari, xotin-qizlar soni kam edi. Korxonalarda turar joy va zarur maishiy sharoitlarning yo'qligidan yosh ishchilarning ko'pchiligi ishlab chiqarishda o'rnashib qolmasdi. 1962 yilda oziq-ovqat, engil, trikotaj,

gaz va neft sanoatidagi o'zbek va boshqa yerli aholidan bo'lgan ishchi va xizmatchilar soni 30 foizdan sal ortiqni tashkil qilardi. Mashinasozlik, metall ishlash sanoati va og'ir sanoatning boshqa sohalarida o'zbek va mahalliy millat vakillari soni juda oz edi. 1963 yili Toshkent asbobsozlik zavodidagi ishchi va xizmatchilar orasida o'zbeklar va boshqa tub millat vakillari ulushi 20 foizni tashkil etdi.

Sanoatni rivojlantirishning muhim omillaridan biri muxandis-texnik kadrlar edi. Oliy va o'rta maxsus bilim yurtlari tayyorlovchi malakali mutaxassislar soni ortib bordi. 1960-1970 yillarda sanoat, qurilish, transport va aloqa sohalari bo'yicha oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlaridagi talabalar soni 20 mingdan 63 mingga, ya'ni 3 baravardan ziyod ko'paydi.

Oliy maktabning asosiy vazifasi xalq xo'jaligi va madaniyatning barcha tarmoqlari uchun yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlab berishdan iborat. Urushdan keyingi yillarda respublika oliy o'quv yurtlari Markaz ko'rsatmasi, dasturlari asosida o'quv-tarbiya ishlarini olib bordi. Bu davrda oliy maktabda mutaxassis kadrlar tayyorlash soni jihatdan o'sdi, lekin ularning sifati talab darajasida bo'lmay keldi.

Talabalar doirasi ancha kengaydi. 1960-61 o'quv yilida O'zbekiston oliy maktablarida 100 ming nafar talaba ta'lim olgan bo'lsa, 1970-71 o'quv yilida ularning soni 230 mingga etdi. Bu davr ichida oliy maktab respublika xalq xo'jaligi uchun etkazib bergan diplomli mutaxassislar soni 2, 5 baravar ortgan.

Oliy o'quv yurtlari soni 1940 yildagi 30 tadan 1970 yilda 38 taga ko'paydi. Xalq xo'jaligining rivojlanishi yangi oliy o'quv yurtlarini ochishni talab qildi. Urushdan keyingi yillarda Toshkent elektrotexnik aloqa institut, Toshkent avtomobil yo'llari instituti, Andijon paxtachilik instituti, Andijon tibbiyot instituti, Andijon tillar pedagogika instituti, Buxoro oziq-ovqat va engil sanoat texnologiya instituti, Farg'ona politexnika instituti va boshqa oliy o'quv yurtlari malakali kadrlarga bo'lgan talabni kondirdi. Maorif, sanoat, qurilish, transport, iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash, san'at va boshqa soxalarda mutaxassis kadrlar tayyorlandi.

Oliy o'quv yurtlaridagi professor va o'qituvchilar soni ham yildan-yilga oshib bordi. Oliy maktablarda 1958 yili 5 ming ilmiy-pedagog xodim ishlagan bo'lsa, 1965 yilda bu son 8 mingtaga etdi. Oliy o'quv yurtlari olimlari O'zbekiston Fanlar akademiyasi tizimidagi ilmiy-tadqiqot institutlari bilan ijodiy hamkorlikda fan, iqtisodiyot va madaniyat taraqqiyoti uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan talay ilmiy ishlar, salmoqli asarlar yaratdilar.

Biroq oliy maktab ham totalitar tartibot ta'siridan chetda qolmadi. Buning natijasida oliy maktabda qator salbiy hodisalar ruy berdi. Miqdoriy, yalpi ko'rsatkichlar ketidan quvish, xalq xo'jaligi talab-ehtiyojlariga mos kelmaydigan mutaxassisliklar bo'yicha o'qitish shular

jumlasidandir. Oliy maktabning moddiy-texnik bazasi ham juda zaif bo'lib qoldi.

Respublika oliy o'quv yurtlarida sirtqi va kechki ta'lim keng rivojlandi. Ayniqsa, 1959 yilgi maktabning hayot bilan bog'liqligini mustahkamlash to'g'risidagi qonun asosida ta'limning bu shakllari yanada kengaydi. Respublikaning barcha institutlarida sirtqi va kechki bo'limlar ochildi.

1940 yilda sirtqi va kechki ta'lim tizimida o'qiyotgan talabalar respublika oliy o'quv yurtlaridagi jami, talabalarning 20 foizini tashkil qilgan bo'lsa, 1966 yilda ularning salmog'i 62 foizga etdi. O'sha vaqtda sirtqi va kechki bo'limlardagi talabalarning soni jihatidan mamlakatimiz birinchi o'rinda deb maqtanish rasm bo'ldi. Lekin bu aslida achinarli hol eli. Sirtqi va kechki bo'limlarda ta'lim olgan talabalar ixtisosliklari bo'yicha yetarli nazariy bilimga ega bo'lmasdilar. Ular ko'proq bilim olish uchun emas, diplom uchun o'qirdilar. Bu yillarda oliy o'quv yurtlari va ular tayyorlagan mutaxassislar soni ko'paydi, biroq sifati pasaydi.

Respublika oliy o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya ishlari mafkuralashtirib yuborilganligi sababli kunduzgi bo'limlarda o'qigan talabalarning ko'p vaqti mutlaqo keraksiz bo'lgan ilmiy kommunizm, KPSS tarixi, siyosiy iqtisod, markscha-lenincha falsafa, ilmiy ateizm kabi «fanlar»ni o'rganishga sarflanar edi. Bu hol talabalarning asosiy ixtisosligi bo'yicha fanlarni chuqur, o'zlashtirishiga xalaqit berardi.

Oliy maktablarda milliy kadrlar tayyorlash talab darajasida emas edi. Ko'p fanlardan, ayniqsa, tabiiy fanlardan darsliklar rus tilida chiqarilgandi. Ularni o'zbek tiliga tarjima qilishga ongli ravishda e'tibor berilmasdi. O'zbek talabalari rus tilidagi darslik va qo'llanmalardan foydalanishga majbur edilar. Ayniqsa, qishloqlardan kelgan, rus tilini bilmaydigan talabalar qiynalardilar. Ular ko'pincha rus tilida o'qitiladigan fanlarni o'zlashtira olmay, o'qishni tashlab ketishga majbur bo'lardilar. Bir amallab institutni bitirib chiqqan mutaxassislarning bilim darajalari past bo'lardi. Institutlarda o'zbek guruhlarida rus tilida dars o'tish Markazning O'zbekistonda olib borgan ruslashtirish siyosati natijasi edi.

70-yillarga kelib respublikamizda Respublikaning oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari xalq xo'jaligi va madaniyat talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashda muayyan natijalarni qo'lga kiritdilar. Yildan-yilga talabalar soni ortib bordi. 1971-1975 yillarda oliy o'quv yurtlarini tug'allagan diplomli 182 ming nafar mutaxassis kadrlar respublika xalq xo'jaligiga etkazib berildi. Oliy o'quv yurtlarining soni 1985 yilda 42 taga etdi.

80-yillarning o'rtalarida respublika o'rta maxsus o'quv yurtlarida 282 ming nafar o'quvchi ta'lim oldi. Bu har yili necha o'n minglab malakali mutaxassislar bilan respublika xalq xo'jaligini ta'minlashga imkon berdi. Xalq xo'jaligining boshqa sohalari uchun ham ko'plab

mutaxassislar tayyorlandi. Masalan, 1970 yilda oliy maktabni bitirganlar soni 334 mingni tashkil etgan bo'lsa, bu raqam 1990 yilga kelib 508 mingga yetdi. Biroq bular faqat son ko'rsatkichlari edi, xolos. Mutaxassislar saviyasi nuqtai nazaridan mamlakat boshqa davlatlardan ortda qolib kelardi.

Siddiq Rajabov hayoti va faoliyati hamda uning pedagogika fani rivojiga qo'shgan hissasi. Siddiq Rajabov 1910 yili 1-aprelda Qozog'iston Respublikasining Avliyoota (hozirgi Tarozi) shahrida tavallud topdi. U shu shaharda to'liqsiz o'rta maktabni tugatib, 1926 yili Farg'ona pedagogika texnikumiga o'qishga kiradi. Texnikumni 1930 yili tugatadi. Shu oraliqda, 1928-29 yillarda Qashqadaryoning G'uzor tumanidagi olis bir qishlog'ida ochilgan maktabda o'qituvchilik qiladi. 1930 yili Farg'ona pedagogika institutiga o'qishga kiradi. Institutni tugatgach, 1934-37 yillarda O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti aspiranturasida o'qiydi. 1935 yili yangidan ochilgan Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutining pedagogika kafedrasiga o'qituvchi qilib ishga qabul qilinadi. Urush yillarida "Qizil O'zbekiston" gazetasining ma'sul kotibi bo'lib ishlaydi.

Siddiq Rajabov 1947-1963 yillarda Nizomiy nomidagi TDPIning pedagogika kafedrasini mudiri lavozimida, 1960-1966 yillarda esa O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutining direktori lavozimida ishlaydi. 1966 yili Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutiga ishga qaytadi va shu institutning umumiy pedagogika kafedrasiga 1990 yilgacha mudirlik qiladi.

S. Rajabov XIX asr va XX asr boshlarida Buxoroda maktab va maorif taraqqiyoti bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borib, 1941 yili nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Siddiq Rajabov pedagogika fanlari bo'yicha nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan birinchi o'zbek olimidir. 1917-1957 yillardagi O'zbekiston maktablari tarixini o'rgangan olim, shu mavzuga bag'ishlangan doktorlik dissertatsiyasini Moskvada himoya qildi va 1958 yili birinchilardan bo'lib pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini oldi.

Olimning qalamidan chiqqan ilmiy maqolalarda yoshlarni insoniylikka, mehnatga, vatanparvarlikka tarbiyalash mavzusi keng o'rin oldi. Pedagog-olim birqancha risolalarida K.D. Ushinskiy, L.N. Tolstoy, N.K. Krupskaya, A.S. Makarenko va H.H. Niyoziyning pedagogik qarashlari va faoliyatlarini yoritib berdi. 1960 yili unga professor ilmiy unvoni berildi.

1968 yili professor Siddiq Rajabov Pedagogika fanlari akademiyasining akademigi bo'lib saylandi. S. Rajabov pedagogika sohasi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi tarixidagi yagona akademikdir.

Akademik Rajabov Sharq donishmandlarining pedagogik merosini o‘qib-o‘rganish va keng ommaga tanitishda juda katta ishlarni amalga oshirdi. Ayniqsa, o‘zi boshi-qoshida yurib, 1986 yili rus tilida “O‘zbek pedagogik fikrlar antologiyasi” kitobini Moskvaning “Pedagogika” nashriyotida chop ettirishi O‘zbekiston fanida juda katta yutuq bo‘ldi. Hamdo‘stlik davlatlaridan birnechtasigina bunday salmoqli pedagogik asarni chop ettira olganini hisobga olsak, Siddiq Rajabov pedagogika fani tarixini beqiyos manbalar bilan to‘ldirgan juda katta vatanparvar olimdir.

Olimning yana bir katta mehnati YA.A.Komenskiyning “Buyuk didaktika” asarini rus tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilishni tashkil etishi bo‘ldi. S.Rajabovning mas’ul muharrirligida professor Malla Ochilov bu kitobni tarjima qilib, 1975 yili nashr ettirdi.

Siddiq Rajabov butun umri davomida pedagogika fanining rivojlanishiga xizmat qildi. Olimning O‘zbekistonda pedagogika fanining rivojlanishiga qo‘shgan eng katta hissasi, bu albatta, pedagogika oliygohlari talabalari uchun “Pedagogika” darsligini chop ettirishi bo‘ldi. Olim darslikning redaksiyasini boshqardi, birnecha qismlarini o‘zi yozdi, 1962, 1966 va 1981 yillarda qayta-qayta to‘ldirib, nashr ettirdi.

O‘zining ilmiy-pedagogik faoliyati davomida olim yosh tadqiqotchilarga hamisha yordam berib keldi. S.Rajabov o‘zoq yillar davomida pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy daraja beradigan ixtisoslashtirilgan Kengashni boshqarib, nafaqat O‘zbekiston, balki Markaziy Osiyo davlatlari uchun ham olimlar tayyorlab berishda juda katta xizmat qildi. Akademik Rajabov 7 nafar fan doktori, 130 nafar fan nomzodini tayyorladi.

O‘zbekistonda pedagogika fanining rivojlanishiga qo‘shgan juda katta xizmati uchun S.Rajabovga 1964 yilda “O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan fan arbobi” unvoni berildi. Birqancha orden va medallar bilan taqdirlandi.

3. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari shaxs kamolotini ta’minlash, ta’lim va tarbiya samaradorligiga erishishga qaratilgan jarayonlarning umumiy mohiyatini yoritadi. Eng muhim kategoriyalar sirasiga quyidagilar kiradi: shaxs, tarbiya, ta’lim (o‘qitish, o‘qish), bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya, ma’lumot, shakllantirish, rivojlantirish.

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo‘lgan jamiyat a’zosi.

Tarbiya - muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyo-qarashini tarkib toptirish jarayoni.

Ta’lim - o‘quvchilarni nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va malakalar bilan qurollantirish, kompetentlikni tarkib toptirish, ularning bilish qobiliyatlarini o‘stirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga yo‘naltirilgan jarayon.

3-rasm. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari

Bilim - shaxsning ongida tushunchalar, umumlashmalar, ma’lum obrazlar ko‘rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma’lumotlar majmui.

Ko‘nikma - shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish layoqati.

Malaka - muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli.

Kompetensiya - egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni kundalik va kasbiy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyati.

Ma’lumot - ta’lim-tarbiya natijasida o‘zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko‘nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Shakllantirish - shaxsda barqaror xususiyat va sifatlarni belgilangan talab va me’yorlar asosida tarkib toptirish jarayoni.

Rivojlanish - shaxsning fiziologik va intellektual o‘shida namoyon bo‘ladigan miqdor va sifat o‘zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

2. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi. Ijtimoiy tarbiya mohiyatini ilmiy jihatdan asoslash ma’lum pedagogik hodisaning muayyan vaziyatlarda namoyon bo‘lish qonuniyatlarini bilishni taqozo

etadi. Bizga ma'lumki, pedagogik hodisa murakkab tuzilmaga ega bo'lib, uning umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun bir qator fanlarning imkoniyatlariga tayaniladi. Ana shu nuqtai nazardan pedagogika bilan quyidagi fanlar o'rtasida yaqin aloqadorlik mavjud:

Falsafa - shaxs rivojlanishi jarayonining dialektik xususiyatlari, muayyan pedagogik g'oya, qarash hamda ta'limotlarning falsafiy jihatlari kabi masalalarni tahlil etishga imkon beradi.

Etika - shaxs ma'naviyatini shakllantirish, unda eng oliy insoniy sifatlar, axloqiy ong va ma'naviy-axloqiy madaniyatni tarbiyalashda muhim o'rin tutuvchi nazariy g'oyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etishda alohida o'rin tutadi.

Estetika - shaxs tomonidan go'zallikning idrok etilishi, uni yaratishga intilishi, shuningdek, estetik didni tarbiyalashda muhim yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Iqtisod - ta'lim muassasalarining faoliyatini yo'lga qo'yish, o'quv binolarini qurish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va ularning moddiy-texnika va zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash kabi masalalarning iqtisodiy jihatlarini anglashga xizmat qiladi.

Sotsiologiya - ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularni tashkil etish shartlari xususida ma'lumotlarga ega bo'lish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlarini samarali tashkil etish uchun imkoniyat yaratadi.

Fiziologiya - o'quv-tarbiya jarayonida bolalarning fiziologik, anatomic xususiyatlarini inobatga olinishi uchun boshlang'ich asoslarni o'rganishga yordam beradi.

Gigiena - o'quvchilarning salomatligini muhofazalash, ularni jinsiy jihatdan to'g'ri shakllantirishga nazariy va amaliy g'oyalarni taqdim etadi.

Psixologiya - shaxsda ma'naviy-axloqiy, ruhiy-intellektual, hissiy-irodaviy sifatlarni tarkib toptirish uchun zamin yaratadi.

Tarix - pedagogika fani taraqqiyoti, ta'lim-tarbiya jarayonlarining dinamik, dialektik xususiyatlarini inobatga olish, shuningdek, tarixiy tajribani yosh avlodga o'rgatish uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Madaniyatshunoslik - o'quvchilarda insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat asoslari haqidagi tasavvurni shakllantirish, ularda madaniy xulq-atvor xislatlarini tarkib toptirish uchun xizmat qiladi.

Tibbiy fanlar - shaxsning fiziologik-anatomic jihatidan to'g'ri rivojlani-shini ta'minlash, uning organizmida namoyon bo'layotgan

ayrim nuqsonlarni bartaraf etishga amaliy yondashuv, shuningdek, nuqsonli bolalarni o'qitish hamda tarbiyalash muammolarini o'rganishda ko'maklashadi.

Pedagogika fanlari tizimi. Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Shu bois yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Ular quyidagilardir:

Umumiy pedagogika - pedagogikaning kontseptual masalalari va amaliy jihatlarini tadqiq etadi.

Pedagogika nazariyasi - pedagogikaning umumnazariy masalalari, qonuniyatlari va tamoyillari hamda tasniflashga oid masalalarni o'rganadi.

Pedagogika tarixi - pedagogik fikrlarning taraqqiy etishi, maktab va ta'lim turlarining davriy xususiyatlari, o'ziga xos jihatlari va ahamiyatini tadqiq etadi.

Pedagogik mahorat - o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga samarali tayyorlash taktikasi, pedagogik qobiliyatlarni shakllantirish, pedagogik madaniyat va texnikani tarkib toptirish hamda nutq texnikasini egallash yo'llarini o'rganadi.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi - maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga yetkazish masalalarini o'rganadi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi - boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash, ularga ta'lim berish, ularning o'ziga xos psixologik hamda fiziologik xususiyatlarini tadqiq etish, shuningdek, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy jihatdan kamolotga etkazish masalalarini o'rganadi.

Korreksion (maxsus) pedagogika - jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi.

Metodika - xususiy fanlarni o'qitish mazmuni, qonuniyatlari, tashkiliy shart-sharoitlarini tadqiq etadi.

Pedagogik texnologiya - ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi.

Ta'lim menejmenti - ta'lim muassasalarining faoliyatini tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish hamda istiqbollari belgilash masalalarini o'rganadi.

Ijtimoiy pedagogika - shaxs ijtimoiylashuvi, ijtimoiy me'yordan og'ishishning pedagogik diagnostikasi, korrektsiyasi va rehabilitatsiyasi hamda ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish masalalarini tadqiq etadi.

Oila pedagogikasi - oilaviy ta'lim-tarbiya, oilada bolalarni yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar asosida tarbiyalash, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish masalalarini o'rganadi.

Xalq pedagogikasi - xalq og'zaki ijodi, urf-odatlar, marosimlar, milliy va bolalar o'yinlari, o'yinchoqlari kabilarda saqlanib qolgan pedagogik ma'lumotlar va milliy tarbiyaga doir tajribalar majmuidir.

Qiyosiy pedagogika - qiyosiy aspektda turli davlat, hudud, umuman dunyo miqyosida, turli tarixiy davrlarda pedagogika nazariyasi va amaliyotining mavjud holati, rivojlanish tendensiyalari va qonuniyatlarini o'rganadigan pedagogik fan sohasi.

Pedagogik innovatika - pedagogik innovatsiyalarning yuzaga kelishi va rivojlanishi qonuniyatlarini o'rganadigan, shuningdek pedagogik an'analar bilan istiqboldagi ta'lim loyihalarining o'zaro aloqadorligini ta'minlaydigan fan.

Pedagogik aksiologiya ta'lim oluvchi va ta'limni qadriyat deb e'tirof etgan holda, ta'limiy qadriyatlarni o'rganish hamda ta'lim-tarbiyaga aksiologik yondashuvni qaror toptirishga xizmat qiluvchi pedagogik bilimlar sohasidir.

Neyropedagogika - bu bosh miya (o'ng va chap miya yarim sharlari) faoliyati va tuzilishidagi funksional tafovutlar to'g'risidagi bilimlar hamda mazkur bilimlarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llay olish haqidagi amaliy fan sohasi.

Muzey pedagogikasi - pedagogika, psixologiya va muzeyshunlikning o'zaro uyg'unligi natijasida shakllangan fan sohasi bo'lib, muzey muhitida ta'lim-tarbiya berish yo'llarini tadqiq etadi. Muzeydagi mazkur ma'rifiy yo'nalish bilan shug'ullanadigan xodim muzey pedagogi deb ataladi.

Pedagogik antropologiya - falsafiy, ijtimoiy, psixologik antropologiya qonuniyatlariga asoslangan holda ta'lim oluvchi uchun qulay va individual shart-sharoitlarni yaratish hamda ta'limning antropologik modeli va ta'xnologiyasini o'rganuvchi fan sohasi.

Pedagogik akmeologiya - barcha yosh davrlari psixologiyasi bilan bog'liqlikda jadal rivojlanayotgan shaxsning yetuk rivojlanish cho'qqisi - «akme shaxs» darajasiga yetkazish qonuniyatlari, texnika va

te

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Pedagogika fani nimani o'rganadi?
2. Pedagogika fanining obyekti va predmetini izohlang.
3. Pedagogika fanining asosiy vazifalariga izoh bering.
4. Pedagogikaning asosiy kategoriyalariga nimalar kiradi?
5. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligini asoslang.
6. Pedagogik fanlar tizimini shartli ravishda asosiy, yordamchi va mustaqil fan sohasi yo'nalishlariga turkumlang.

Quyida keltirilgan lavhalar bilan tarnishing va qaysi mutafakkir haqida fikr yuritilayotganini aniqlang.

1-lavha. U Farg'ona hokimining o'gli bo'lib, otasi vafotidan so'ng taxtni egallagan. O'z yurtiga qalandar sifatida qaytib kelishni orzu qilgan. Ham sarkarda, ham shoir, ham tarixchi, ham geograf sifatida nomi tilga olinadi.

2-lavha. U 1394-yilda Sultoniya shahrida tavallud topgan. 10 yoshga to'lganda uni Muhammad Sultonning qizi Og'obegimga unashtiradilar. Ona tomonidan Og'obegimning nasl-u nasabi Oltin O'rda xoni O'zbekxon (1312-1342) xonadoniga mansub bo'lgani tufayli, u «ko'ragon» unvoniga sazovor bo'ladi.

3-ilova. U 35 yil davomida mamlakatni boshqardi. Ko'pdan-ko'p harbiy yurishlar va jang-u jadallarni amalga oshirdi. Ko'p mamlakatlar zabt etildi. Oqibatda Hindiston hamda Xitoydan Qora dengizga qadar va Orol dengizidan Fors qo'ltig'iga qadar bo'lgan g'oyat katta hududni qamrab olgan ulkan saltanami vujudga keltirdi.

1. Quyida keltirilgan jadval bilan tanishing va ko'rsatilgan ta'lim muassasalaridagi o'qitish mazmunini qisqacha bayon eting;

2. Mazkur ta'lim muassasalaridagi ta'lim mazmunini yozishda qiyosiy tahlilga asoslaning.

3. O'zbekiston tarixida qanday siyosiy voqea ro'y bo'ldi?

4. O'rta Osiyoda qanqay xonliklar mavjud bo'lgan?

5. O'rta Osiyoda xonliklar davrida qanday ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatgan?

6. O'rta Osiyoda xonliklar davrida qurilgan qanday madrasalarni bilasiz?

7. O'rta Osiyoda qizlar maktabini ochgan qaysi otinlarni bilasiz?

8.Tarix fanidan olgan bilimlaringizga asoslanib, madrasalardagi o‘qitish tizimi haqida qanday fikrlarni bayon eta olasiz?

9.Quyida keltirilgan jadval bilan tanishing va ko‘rsatilgan ta’lim muassasalaridagi o‘qitish mazmunini qisqacha bayon eting;

10.O‘zbekistonda qachon arab yozuvidan lotin yozuviga, so‘ngra kirill yozuviga o‘tildi?

11.“Savodsizlikni tugatish” kompaniyasi haqida nimalarni bilasiz?

12.O‘zbekistonda sobiq sho‘rolar davrida mavjud bo‘lgan qanday bosqichlardan iborat maktablar haqida bilasiz?

13.O‘zbekistonda birinchi universitet qachon tashkil etilgan?

Sobiq sho‘rolar davri ta’lim tizimidagi ijobiy o‘zgarishlar	Sobiq sho‘rolar davri ta’lim tizimining salbiy tomonlari

7.

**2-MAVZU: PEDAGOGIKA FAN SIFATIDA.
TIBBIYOTDA PEDAGOGIK BILIMLARNING
O‘RNI VA AHAMIYATI (2soat) (2soat)**

Reja:

1. Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi uning maqsad va vazifalari.
3. Tibbiyotda pedagogik bilimlarning o‘rni va ahamiyati.

Tayanch so‘zlar: ta’lim tizimi, ta’lim islohotlari, Maktabgacha ta’lim vazirligi, 11 yillik umumiy o‘rta ta’lim, kasb-hunar ta’limi, oliy ta’lim, oliy o‘quv yurtidan keying talim, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish, metod, pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.

1. Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va tadqiqot metodlari. Pedagogika fani rivojining hozirgi bosqichida alohida dolzarb metodologik masalalarni hal etish bilan chegaralanmasdan xususiy bilimlar tizimi sifatida pedagogika fani metodologiyasini aniq belgilab olish zarur. Bu birinchidan, pedagogik nazariyalarning ishonchliligini ta’minlasa, boshqa tomondan metodologik bilimlarsiz pedagogik tadqiqotlarni samarli tashkil etish va o‘tkazish mumkin emasligini uqtiradi.

Ijodiy jarayonda bugungi kunda pedagogika fani metodologiyasiga, uning predmetiga nisbatan turlicha yondashuvlar vujudga kelmoqdaki, ularning mohiyatini qisqacha tushuntirishga harakat qilamiz.

Metodologiya alohida fan sifatida ikkita funktsiyani bajaradi: deskriptiv (ifodalovchi) va perskriptiv (me’yorlovchi). Birinchisi – ob’yektni nazariy jihatdan ifodalashni ko‘zlasa, keyingisi – tadqiqotchi uchun aniq mo‘ljallashga shart-sharoit yaratadi. Bu ikki vazifaning mavjudligi pedagogika metodologiyasini ham ikki guruhga ajratishni taqozo etadi – nazariy va me’yoriy.

Pedagogikaning nazariy metodologiyasiga quyidagilarni kiritish mumkin: «metodologiya» tushunchasi ta’rifi; fan metodologiyasining umumiy tavsifi, uning darajalari; metodologik bilimlar va faoliyat tizim sifatida; pedagogika sohasidagi tadqiqiy faoliyatni metodologik ta’minlash manbalari; pedagogik tadqiqot ob’yekti va predmetining metodologik tahlili.

Me’yoriy asos quyidagi savollar doirasini qamrab oladi:

pedagogikani ob’yektiv borliqni ma’naviy jihatdan o‘zgartirishning boshqa shaklidan farqli tomonlarini ilmiy asoslash;

pedagogika sohasidagi ishlarni fanning fundamental asoslariga muvofiqligini aniqlash;

maqsadning aniqligi; maxsus tadqiqot ob'yektini ajratish; maxsus bilish metodlari va vositalarini qo'llash; atamalarning bir xil qo'llanilishi;

pedagogik tadqiqotlarni tizimlashtirish;

tadqiqot asosnomasi: muammo, mavzu, uning dolzarbligi, tadqiqot ob'yekti, predmeti, maqsad va vazifalari, farazi, himoya qilinadigan holatlar, ilmiy yangiligi, ilmiy-amaliy ahamiyati;

pedagogik tadqiqotning tarkibi va mantiqiy ketma-ketligi;

pedagogik fanlar tizimi, ularning o'zaro aloqasi.

Tadqiqot muammosi bo'yicha qabul qilingan direktiv va me'yoriy hujjatlar ham bevosita metodologiyaning me'yoriy asosini tashkil etadi.

Falsafiy nuqtai nazardan metodologiya nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish prinsiplari va usullari tizimi, shuningdek, bu tizim haqidagi ta'limot (nazariya) sifatida qabul qilinadi. Aniqrog'i, metodologiya predmeti – faoliyatni tashkil etish haqidagi nazariya demakdir.

Pedagogika metodologiyasi o'zida pedagogikaning nazariy asoslari va tuzilmasi haqidagi bilimlar tizimini, pedagogik hodisa va jarayonlarni tadqiq qilishga doir yondashuvlarini, pedagogik voqelikni haqqoniy ifoda etadigan axborotlarni olish usullarini, shuningdek, mazkur bilimlar tizimini qo'lga kiritishga doir faoliyat tizimini o'zida mujassamlashtiradi.

Ko'rinib turibdiki, bu ta'rifda ilmiy bilishning ikki jihatini – bilimlar tizimi va ilmiy-tadqiqiy faoliyat qamrab olingan. Yoki ikki faoliyat turi – metodologik tadqiqot va metodologik ta'minot hisobga olinayпти. Agar birinchisining vazifasi pedagogika fanlari rivojining qonuniyatlari va yo'nalishlari, pedagogik tadqiqotlarning sifat va samaradorligini oshirish prinsiplari, ularning tushunchalari tarkibini aniqlashtirsa, ikkinchisi – metodologik bilimlardan tadqiqot dasturlarini asoslashda va sifatini baholashda foydalanishni anglatadi.

Shu bilan birgalikda pedagogik muammolarning umumnazariy muammolar bilan almashtirishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Chunki, birinchisi «qanday qilib metodologiyani pedagogikaga qo'llash mumkin» degan savolni aniqlashtirsa, ikkinchisi – umumnazariy savollar esa pedagogikaning predmeti, uning boshqa fanlar bilan aloqasi, ta'lim va tarbiya mohiyati kabi umumiy savollar yechimiga qaratiladi.

Pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirish masalasi respublikamiz va jahon miqyosida tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Mazkur muammo ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, ta'lim jarayonini tashkil qilish texnologiyalari va usullarini

optimallashtirish bilan chambarchas bog'langan. Ularning to'laqonli hal etilishiga esa pedagogik tadqiqotlarni amalga oshirishda yanada moslashuvchan va taraqqiyparvar yondashuvlarni keng joriy etish orqaligina erishish mumkin. O'z navbatida pedagogika fani boshqa fanlar kabi yangi-yangi faktlar, yuqori natijalarga erishish imkonini beruvchi texnologiyalar asosida rivojlanib boradi. Buning uchun esa ilmiy asoslangan tadqiqot metodlariga tayanish talab etiladi. Ilmiy tadqiqot metodlari esa o'z navbatida metodologiya tushunchasi bilan ataluvchi nazariy prinsiplar majmuasiga bog'liq bo'ladi.

Pedagogik metodologiya sohasida amalga oshirilgan ilmiy ishlar tahlili «metodologiya», shuningdek, «pedagogik metodologiya» tushunchasiga nisbatan turlicha yondashuvlar mavjudligini ko'rsatadi. Pedagogika fanida metodologiya tushunchasining gnoseologik talqini ko'proq ustuvorlik kasb etadi. Mazkur yondashuvga ko'ra «metodologiya» tushunchasi, mazmunan «gnoseologiya» (bilish to'g'risidagi fan), «nazariy bilish» kabi tushunchalarga yaqin turadi. Ushbu yo'nalish tarafdorlari masalaga bir tomonlama yondashib, metodologiyani faqat «bilish metodlari to'g'risidagi ta'limot» yoki hodisalarni bilish jarayoni sifatida talqin qiladilar. Shu o'rinda, ushbu tushunchaning «borliqni o'zgartirish metodlari to'g'risidagi ta'limot» ekanligini e'tibordan chetda qoldiradilar va metodologiyani gnoseologik qolip bilan cheklab qo'yadilar.

Pedagogika fani metodologiyasi – jamiyatning rivojlanishi sharoitida uzluksiz taraqqiy etib boruvchi pedagogik muhit holatini haqqoniy aks ettiruvchi, pedagogika nazariyasi hamda amaliyoti, ta'lim olish hamda unga yondashuv mezonlari haqidagi bilimlar tizimi.

Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni hamda natijalari hisobiga ta'minlanadi. Ijtimoiy va ishlab chiqarish jarayonining keskin rivojlanishi shaxsni har tomonlama kamol toptirish imkonini beruvchi omil hamda pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, jamiyat va shaxs ma'naviyatiga ziyon yetkazuvchi holatlarni bartaraf etishni taqozo qiladi. Tarbiya jarayonlarining mohiyatini anglash ularni keng yoki tor doirada o'rganish, mavjud ko'rsatkichlar vositasida ularning sodir bo'lish sabablarini o'rganish, zarur chora-tadbirlarni belgilash ilmiy izlanishlarni tashkil etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Pedagogik izlanishlarning samarali kechishi bir qator obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq. Mazkur jarayonda maqsadga muvofiq

keluvchi, maqbul, ayni vaqtda samarali bo'lgan metodlarni tanlay olish ham muhimdir.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, obykti va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullaridir.

Ayni vaqtda, O'zbekiston Respublikasida pedagogik yo'nalishda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar dialektik yondashuvga asoslanadi. Pedagogik hodisa, voqelik va ularning qonuniyatlarilarni aniqlashga bunday yondashuv pedagogik hodisa va jarayondlarning umumiy aloqasi, ularning izchil, uzluksiz rivojlanishi, bolaning fiziologik rivoji uning psixologik, intellektual jihatdan takomilashtirib borishini ta'minlashi, qarama-qarshiliklarning shaxs kamolotini ta'minlashdagi o'rni va roli, shuningdek, dialektika kategoriyalarining ahamiyatini e'tirof etadi.

Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish murakkab, muayyan muddatni taqozo etuvchi, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega bo'lgan jarayon bo'lib, uning samarali bo'lishi uchun bir qator shartlarga rioya etish zarur. Ular quyidagilardir: muammoning dolzarbligi va mavzuning aniq belgilanganligi; ilmiy farazlarning to'g'ri shakllantirilganligi; vazifalarning tadqiqot maqsadi asosida to'g'ri belgilanganligi; tadqiqot metodlar tizimiga nisbatan obyektiv yondashuv; tajriba-sinov ishlari jarayoniga jalb etiluvchi respondentlarning yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, shuningdek, shaxs rivojlanishi qonuniyatlarining to'g'ri hisobga olinganligi; tadqiqot natijalarini oldindan tashhishlash va uning natijalarini aytib o'tish; tadqiqot natijalarining kafolatlanganligi.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlarni olib borishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda:

1. Pedagogik kuzatish metodi.
2. Suhbat metodi.
3. Anketa metodi.
4. Intervyu metodi.
5. Ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi.
6. Test metodi.
7. Pedagogik tahlil metodi.
8. Bolalar ijodini o'rganish metodi.
9. Pedagogik tajriba metodi.
10. Matematik-statistik metod.

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'linadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik kuzatuvni tashkil etishda xatoga yo'l qo'ymaslik muhimdir. Buning uchun tadqiqotchidan quyidagilar talab etiladi:

- 1) kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;
- 2) kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- 3) kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;
- 4) har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish;
- 5) xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning echimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari subyektlari imkoniyatlarini muammo echimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda indiviudal, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bilishga erishish muhimdir. Uning samarali bo'lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

- 1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmuni aniqlash hamda savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchillikni ta'minlash;
- 2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;
- 3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to'xtamga kelish;
- 4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;
- 5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;
- 6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
- 7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
- 8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Anketa metodi (fransuzcha – tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p

hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, bafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniqarli», «salbiy» va hokazo tarzda javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilardir:

1) anketa savollari tadqiq etilayotgan muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;

2) anketa savollari yirik hajmli va noaniq bo'lmisligi kerak;

3) anketa savollari o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;

4) anketa savollari respondentlar tomonidan to'la javoblar berilishini ta'minlovchi vaqtni kafolatlay olishi zarur;

5) anketa o'quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbaiga aylantirib yuborilmasligi zarur;

6) anketa javoblari muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirilishini ta'minlaydi. Intervyu respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta'lim muassasasi hujjatlarni tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma'lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarining ta'lim muassasalari amaliyotidagi bajarilish holatini o'rganish, bu boradagi faollik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg'or tajribalarni ommalashtirish va ta'lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo'llaniladi.

Ta'lim muassasasi faoliyati mohiyatini yorituvchi hujjatlar quyidagilardan iborat: O'quv mashg'ulotlarining jadvali, o'quv dasturi, guruh (yoki sinf) jurnallari, o'quvchilarning shaxsiy varaqalari, buyruqlar, Pedagogik Kengash yig'ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, Pedagogik Kengash qarorlari, ta'lim muassasasi smetasi hamda pasporti, tarbiyaviy ishlar rejasi, o'quv-tarbiya ishlarini tashkil etish borasidagi hisobotlar, ta'lim muassasasi jihozlari (o'quv partalari, stol

stullar, yumshoq mebellar va hokazo-lar) qayd etilgan daftar va hokazolar.

Mazkur metod muayyan yo‘nalishlarda o‘quv-tarbiya ishlari samaradorligi darajasi, o‘quvchilarda hosil bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar hajmi, ilg‘or pedagogik tajribalar mazmunini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega.

Test metodi. Ushbu metod respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko‘nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o‘z mohiyatiga ko‘ra quyidagi savollardan iborat:

2) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, bafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo‘q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniharli», «salbiy» va hokazo tarzda javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

3) to‘g‘ri javob variantlari qayd etilgan savollar (respondentlar o‘z yondashuvlariga ko‘ra to‘g‘ri deb topgan javob variantini belgilaydilar).

Test metodini qo‘llashda aniqlanishi zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni turkum asosida berilishiga e‘tibor berish maqsadga muvofiqdir. Ushbu metodning afzalligi respondentlar javoblarini aniq mezonlar bo‘yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi hamda vaqtning tejalishi bilan tavsiflanadi. Biroq, metod ayrim kamchilikdan ham holi emas. Chunonchi, aksariyat holatlarda javoblar yozma ravishda olinadi, shuningdek, respondent taklif etilayotgan javob variantlardan birini tanlashi zarur. Shu bois respondent o‘z fikrini batafsil ifoda etish imkoniyaga ega emas.

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo‘llashdan ko‘zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yo‘nalishlarda o‘rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo‘lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g‘oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini o‘rganish metodi. Mazkur metod o‘quvchilarning muayyan yo‘nalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, ma‘lum fan sohalari bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qo‘llaniladi. Uni qo‘llashda o‘quvchilarning ijodiy ishlari – kundaliklari, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Metodning afzalligi shundaki, u ma‘lum o‘quvchiga xos bo‘lgan individual imkoniyatni ko‘ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bolalar ijodini o‘rganishning quyidagi shakllari mavjud:

1) bilimlar bellashuvi;

- 2) fan olimpiadalari;
- 3) turli mavzulardagi tanlovlar;
- 4) maktab ko'rgazmalari;
- 5) festivallar;
- 6) musobaqalar.

1. Pedagogik tajriba (eksperiment – lotincha «sinab ko'rish», «tajriba qilib ko'rish») metodi. Pedagogik tajriba metodidan muammo echimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo echimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokida amalga oshiriladi. Mazkur metoddan foydalanish tadqiqotchi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodikaning samaradorligini aniqlay hamda unga baho bera olishi zarur.

2. “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” va uning maqsad va vazifalari.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonunining qoidalariga muvofiq, milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgandir.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning maqsadi - ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarash va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdan iboratdir.

“Ta'lim-insonlarga yaxshiroq hayot tarzi va mavqe imkoniyatlarini beradi. Odamlarning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishlariga yordam beradi. Odamlarga o'zlari va dunyoni tushunishdagi bilimini oshiradi. Odamlardagi bag'rikenglikni shakllantiradi. Yoshlarning hayotga va dunyoga bo'lgan qarashini shakllantirishga yordam beradi. Millatni rivojlantirishga yordam beradi”¹-deydi amerikalik pedagog olim A.Muur.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da ilgari surilgan maqsadning to'laqonli ro'yobga chiqarish bir qator vazifalarning ijobiy hal qilinishini nazarda tutadi. Dasturda bu boradagi vazifalarning quyidagilardan iboratligi ko'rsatiladi:

- «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq ta'lim

¹Aleks Muur. Ta'lim berish va ta'lim olish: pedagogika, ta'lim dasturi va tarbiya. Rutledj. Ikkinchi nashr. 2012. 35-bet

tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida, raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv, ilmiy- ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni ta'minlash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirayotgan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayonlariga moslashtirish;

- kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik faoliyatining nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

- ta'lim oluvchilarni ma'naviy axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishlarning samarali shakllari hamda uslublarini ishlab chiqish va joriy etish;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalarini attestatsiyadan o'tkazish va akkreditatsiya qilish sifatiga baho berishning xolis tizimini joriy qilish;

- yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, kadrlar tayyorlash tizimining amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

- ta'lim, fan, ishlab chiqarish samarali integratsiyalashuvini ta'minlash, tayyorlanayotgan kadrlarning miqdori va sifatiga nisbatan davlatning talablarini, shuningdek, nodavlat tuzilmalari, korxonalar va tashkilotlarning buyurtmalarini shakllanti-rishning mexanizmlarini ishlab chiqish;

- uzluksiz ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimiga byudjetdan tashqari mablag'lar, shu jumladan, chet el investitsiyalari jalb etishning real mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

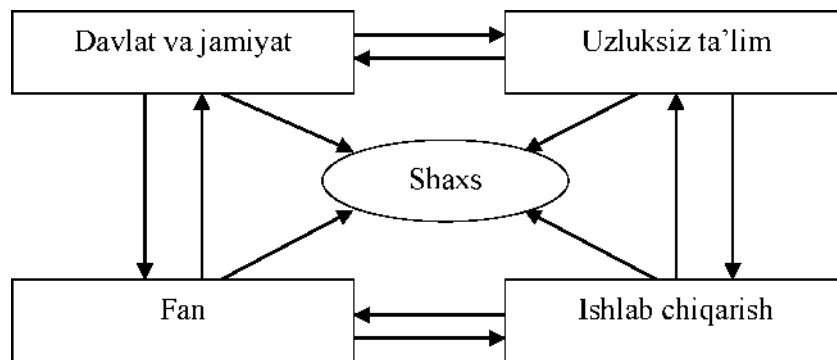
- kadrlar tayyorlash sohasida o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iboratdir: *shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta'lim, fan, ishlab chiqarish.*

Shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obyekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ulami amalga oshiruvchidir.

Shaxs uzluksiz ta'lim jarayonida dunyoviy, ilmiy bilimlarni o'zlashtiradi, fan asoslarini puxta egallaydi, ishlab chiqarish sohalari bilan tanishadi, shuningdek, o'zida ijtimoiy ta'sirlar yordamida ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalab boradi. Shaxsda o'zlashtirilgan bilim, faoliyat ko'nikmalari va hayotiy tajriba asosida kasbiy mahorat ham shakllanib boradi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari

Yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlar va yuqori darajadagi kasbiy malakaga ega bo'lish uchun shaxs o'z oldiga muayyan maqsadni qo'ya olishi hamda unga erishish yo'lida tinimsiz izlanishi, o'qib-o'rganishi lozim. Shundagina u ijtimoiy raqobatga chidamli, malakali kadr bo'lib shakllanadi.

O'z-o'zini anglash tuyg'usiga ega bo'lish, ta'lim sohasidagi xizmatlardan to'laqonli, samarali foydalana olish, ilmiy va kasbiy bilimlarni puxta o'zlashtirishga erishish shaxsga etuk mutaxassis bo'la olishi uchun poydevor yaratadi. Inson kamoloti, eng avvalo, uning o'ziga bog'liqdir. Shu bois milliy dasturda shaxs va uning kamolotini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat ta'lim olish va kasb-hunar tayyorgarligidan o'tish kafolatlanadi. Ta'lim olish jarayonida shaxs davlat ta'lim standartlarida ifoda etilgan talablarni bajarishi shart.

Shaxs ta'lim xizmatlarining yaratuvchisi sifatida tegishli malaka darajasini olgach, ta'lim, moddiy ishlab chiqarish, fan, madaniyat va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatadi va uz bilimi hamda tajribasini o'rgatishda ishtirok etadi».

Shaxs kamoloti nafaqat o'zi uchun, balki davlat va jamiyat taraqqiyoti, ravnaqi uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Binobarin, fuqarolari yuksak ma'naviyatga ega jamiyat har tomonlama taraqqiy etadi.

Shaxs va davlat (jamiyat) o'rtasidagi aloqa ikki tomonlama xususiyatga ega. Shu bois har qanday davlat (jamiyat) o'z fuqarolarining yashashi, mehnat qilishi, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarishi, uni namoyon etadi olishi uchun etarli darajada shart-sharoit yaratib bera olishi lozim. Respublika ta'lim tizimida davlat va jamiyat shaxsning har tomonlama shakllanishi, o'zligini namoyon etadi olishi uchun etarli darajada shart-sharoit yaratib berish mas'uliyatini o'z zimmasiga oluvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

Davlat va jamiyat ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlarni tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafillaridir.

Davlat va jamiyat ta'lim muassasalarining yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash yo'lidagi faoliyatini ham uyg'unlashtiradi hamda quyidagilarga kafolat beradi:

4. fuqarolarning bilim olish, kasb tanlash va o'z malakasini oshirish huquqlarning ro'yobga chiqarilishiga;
5. majburiy umumiy o'rta ta'lim hamda akademik litsey yoki kasb-hunar kollejida ta'lim olish yo'nalishini tanlash huquqi asosida majburiy o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini olishga;
6. davlat grantlari yoki pulli-shartnomaviy asosda oliy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni olish huquqiga;
7. davlat ta'lim muassasalarini mablag' bilan ta'minlashga;
8. ta'lim oluvchilarning o'qishi, turmushi va dam olishi uchun shart-sharoitlar yaratish borasidagi vazifalarning hal etilishida jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishga;
9. ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga;
10. sog'liq va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarning ta'lim olishiga.

Uzluksiz ta'lim malakali, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlari, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.

Uzluksiz ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi, O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi, shaxs, jamiyat va davlatning iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy ehtiyojlarini qondiruvchi ustuvor soha bo'lib, ijodkor, ijtimoiy faol, ma'naviy boy shaxsning shakllanishi va yuqori malakali raqobatbardosh kadrlarning jadal tayyorlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Uzluksiz ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama qaror topishi uchun eng qulay davr sanaladi. Mazkur davrda shaxs fan asoslari hamda kasb-hunar ma'lumotlarini o'zlashtiradi, yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega shaxs va malakali kadr sifatida kamol topib boradi. Unda muayyan dunyoqarash shakllanadi.

O'zbekiston Respublikasida uzluksiz ta'lim Davlat ta'lim standartlari hamda o'quv dasturlari talablariga muvofiq tashkil etiladi.

Uzluksiz ta'lim quyidagi ta'lim turlarini o'z ichiga oladi:

1. Maktabgacha ta'lim;
2. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;
3. Kasb-hunar ta'limi;

4. Oliy ta'lim;
5. Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim;
6. Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
7. Maktabdan tashqari ta'lim.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismlaridan biri sifatida fan, yana shuningdek, «ta'lim mazmunini tubdan yangilashda: ta'lim standartlari, ta'lim dasturlari, o'quv darsliklari va qo'llanmalar tayyorlashda, ilmiy-metodik ta'minotni amalga oshirishda bevosita va bilvosita ishtirok etadi».

Fan yuqori malakali mutaxassisni tayyorlaydi va ulardan foydalanadi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaradi.

Fan yuqori malakali mutaxassisni tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiqaruvchi bo'lib, «kadrlar tayyorlash milliy tizimida tabiat va jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlari to'g'risidagi yangi fundamental va amaliy bilimlardan foydalanishni, yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tarkibini shakllantirishni, ulardan ta'lim tizimida unumli foydalanishni, shuningdek, kadrlar tayyorlash jarayonining ilmiy tadqiqotlar infrastrukturasini yaratish, ta'limning axborot tarmoqlarida foydalanish uchun bilimning turli sohalari bo'yicha axborot bazasini shakllantirishni hamda ilmiy tadqiqotlar darajasiga yangicha qarashlar zahirida yosh olimlarning, ilmiy-pedagogik xodimlarning ijtimoiy mavqei va obro'sini oshirishni va shu kabilarni qamrab oladi».

Ishlab chiqarish - kadrlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojni shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliyaviy va moddiy-texnika jihatdan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.

Avvallari ishlab chiqarish tayyor kadrlar kuchi va salohiyatidan foydalanuvchi iste'molchi sifatidagina faoliyat olib borgan bo'lsa, bugungi kunda ushbu faoliyatning mazmuni tubdan o'zgardi.

Endilikda ishlab chiqarish kadrlarni tayyorlash sifati va saviyasiga nisbatan o'z talablarini qo'ya oladi. Shu bilan birga sifatli hamda yuksak saviyali mutaxassisni tayyorlab etishtirish yo'lida uzluksiz ta'lim hamda fan tarmoqlarining moliyaviy, moddiy-texnik jihatdan qo'llab-quvvatlash majburiyatini o'z zimmasiga oladi. Shu asosida kadrlar tayyorlash tizimining faol ishtirokchisiga aylandi.

3. Ta'lim sohasida amalga oshirilgan yangi islohotlar.

2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi o'rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat asosida ta'lim sohasiga doir qator islohotlar amalga oshirildi. Ta'lim tizimini xalq bilan muloqot va ilg'or xorijiy tajribalar

asosida isloh qilishga asosiy e'tibor qaratildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» PQ-3305-son qarori asosida respublikamizda ilk bor Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi.

Maktabgacha ta'lim vazirligi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2017-yil 30-sentabrdagi PF-5198-son [Farmoni](#) va «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son [qaroriga](#) muvofiq amalga oshiradi.

Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta'lim muassasalari davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5198-son Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmonda quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilandi:

birinchidan, maktabgacha ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

ikkinchidan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

uchinchidan, respublikada davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari orasida sog'lom raqobat muhitini yaratish hisobiga barcha bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalariga bosqichma-bosqich qamrab olinishini ta'minlash, ularga soliq imtiyozlari va preferensiyalar berish, byudjetdan subsidiyalar ajratish, shuningdek, bolalarning maktabgacha ta'limi va tarbiyasining muqobil shakllarini amaliyotga tatbiq etish;

to'rtinchidan, zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni, ta'lim va tarbiyaning samarali shakllari hamda usullarini ta'lim-tarbiya jarayoniga, shu jumladan nodavlat sektorida joriy etish;

beshinchidan, milliy madaniy-tarixiy qadriyatlarni aks ettiruvchi va bolalikdan kitob o'qishga qiziqishni uyg'otuvchi o'quv-metodik, didaktik materiallar, o'yin

va o'yinchoqlar, badiiy adabiyotlar bilan maktabgacha ta'lim muassasalarini ta'minlash;

oltinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni hisobga olgan holda bolalarni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish masalalarini professional darajada hal etishga qodir bo'lgan maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

yettinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarini moddiy rag'batlantirish tizimini yaratish va tajribali yuqori malakali va kasbiy jihatdan puxta tayyorlangan pedagog kadrlar hamda tarbiyachilarni ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish;

sakkizinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarining ratsional va belgilangan me'yorlar asosida sog'lom va to'g'ri ovqatlanishini ta'minlash uchun munosib sharoitlar yaratish, ko'ngilochar va bilim beruvchi mashg'ulotlar elementlari bo'lgan, hajmlari va intensivligi asosiy tibbiy taqdimnomalar bilan belgilanuvchi serharakat o'yinlar va mashqlar uyushtirish;

to'qqizinchidan, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan birgalikda maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatish hamda ularning hayoti va sog'lig'ini himoya qilish bo'yicha profilaktika chora-tadbirlarini muvofiqlashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida»gi PQ-3304-son Qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3304-son Qarori asosida O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyati takomillashtirildi.

Mazkur qarorga muvofiq, quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilansin:

birinchidan, xalq ta'limi tizimini rivojlantirishga qaratilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni har tomonlama rivojlantirish, o'quvchilarning bilimi va ma'naviy-axloqiy darajasini yanada yuksaltirish;

ikkinchidan, o'rta ta'lim maktablari hamda o'rta maxsus, kasb- hunar ta'limi muassasalari o'rtasida o'zaro integratsiyani ta'minlash orqali 11 yillik o'rta ta'limni joriy etish bo'yicha tashkiliy-metodik tadbirlar tizimini amalga oshirish;

uchinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-11-sinf o'quvchilariga kasb-hunar o'rgatish hamda umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlariga va maktabdan tashqari ta'limga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq xalq ta'limi muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda o'quvchilarga kasb-hunar o'rgatishda metodik rahbarlik qilish;

to'rtinchidan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitish samaradorligini ta'minlash, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va mehnat ta'limini yaxshilash bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;

beshinchidan, o'quv-tarbiya jarayoniga o'qitishning zamonaviy ilg'or shakllarini, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini, o'quvchilarning o'quv, psixologik va jismoniy yuklamasini optimallashtirishni hisobga olgan holda ta'lim-tarbiyaning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

oltinchidan, mazmun va sifat jihatidan xalqaro talablarga javob beradigan, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda yangilangan o'quv reja va dasturlarga muvofiq ishlab chiqilgan o'quv va o'quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodi yaratilishi va nashr etilishini tashkil qilish;

yettinchidan, mehribonlik uylari faoliyatini takomillashtirish, ota-onalar qarovisiz qolgan bolalarning ijtimoiy-psixologik rehabilitatsiyasini va huquqiy himoya qilinishini ta'minlash, ularning ijtimoiy-mehnat ko'nikmalarini hosil qilishiga va jamiyatga uyg'unlashuviga ko'maklashish;

sakkizinchidan, rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning (shu jumladan inklyuziv) ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora- tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya olishlari uchun moslashuv muhitini yaratish, imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar) faoliyatini muvofiqlashtirish;

to'qqizinchidan, xalq ta'limi muassasalarida O'zbekiston yoshlar ittifoqi bo'limlari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlar, yuksak ma'naviyat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga mustaqillik g'oyalarini yanada chuqur singdirish, «ommaviy madaniyat» ko'rinishidagi yot g'oyalarga qarshi immunitetni mustahkamlash;

o'ninchidan, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tomonidan davlat ta'lim standartlari va talablari bajarilishining tizimli monitoringini olib borish;

o'n birinchidan, ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishni hamda byudjet intizomiga rioya etishni ta'minlash;

o'n ikkinchidan, ta'lim muassasalarida bino va inshootlardan samarali foydalanish ishlarini muvofiqlashtirish va monitoringini olib borish.

“Maktabning maqsadi insonlarga kasbiy va avocotsional maqsadlariga erishishda yordam berishi kerak, qaysiki o'zlarining hohishdagi qobiliyatga mos ravishda ushbu jarayonni o'zida mujassamlashtiraolgan insonlar o'zlarini ko'proq

band, mahoratli hisoblaydi va jamiyatni barpo etuvchi bo'lib tarbiyalanadi.”² - degan edi Gardner.

Mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim xizmatlarining ochiqligi va sifati masalalariga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq, 2018/2019 o'quv yilidan boshlab majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablarida, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan maktablarda, ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktab-internatlarida, ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internatlarida hamda akademik litseylarda uzluksiz va 11 yillik muddatda; 2019/2020 o'quv yilidan boshlab kasb-hunar kollejlariga o'qishga qabul qilish umumta'lim maktablarining 11-sinflari bitiruvchilari hisobidan, ixtiyoriylik asosida, tegishli mutaxassislikka (kasbga) ega bo'lish uchun 6 oydan 2 yilgacha bo'lgan o'qitish muddatlarida amalga oshirilishi belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoniga muvofiq, majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablarida, kasb-hunar ta'limi ixtiyoriylik asosida kasb-hunar kollejlarida amalga oshiriladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilari ta'lim olishlari bilan birgalikda ularga kasb-hunar o'rgatish, o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda kelajakda ularning ta'limni davom ettirishlari yoki egallagan kasblari bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanishlariga shart-sharoitlar yaratish, o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tashkil etish va ularni zarur jihozlar bilan ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 24-oktabrdagi «Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berishga ixtisoslashgan o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 868-son qarori qabul qilindi.

O'quv-ishlab chiqarish majmuasi - o'quvchilarga kasbiy bilimlar berish, tadbirkorlik, ishbilarmonlik asoslarini, mehnat va kasb ko'nikmalarini egallashlari, shuningdek ularning o'ziga xos kasbiy qobiliyatlari va sifatlari rivojlantirilishini ta'minlaydigan ta'limni tashkil etish shakli.

²Teaching and learning: Pedagogy, Curriculum And Culture. Alex Moore.148-bet.

O'quv-ishlab chiqarish majmuasida kasbiy ta'lim berishning vazifalari etib quyidagilar belgilab qo'yildi:

o'quvchilar tomonidan kasb-hunar ko'nikmalarining o'zlashtirilishini ta'minlash, maxsus va chuqurlashtirilgan tayyorgarlikni talab etmaydigan kasblarni o'rgatish orqali ularning kasb-hunar olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish;

kasbiy ta'lim berish jarayonida «usta-shogird» an'analari, mahalliy va xorijiy ilg'or tajribani o'rgangan holda eng maqbul usullardan foydalanish hamda kasblarning malaka talablari va kasbiy ta'lim berish jarayonining metodik ta'minotini takomillashtirib borish;

kasbiy ta'lim berish jarayoniga innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali kasbiy ta'lim berish sifatini ta'minlash;

o'quvchilarda mustaqil ijodiy fikrlagan holda mehnat jarayonini tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish orqali ularning mehnat faoliyati bilan faol shug'ullanishi imkonini beruvchi kasb egasi bo'lishlarini ta'minlash;

mehnat bozori uchun maxsus va chuqurlashtirilgan tayyorgarlik talab etilmaydigan kasblar bo'yicha raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni ta'minlash.

Akademik litsey - o'rta maxsus o'quv yurti. Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydi. Akademik litseyda o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi (gumanitar, texnika, agrar va b. sohalar) bo'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda fanlarni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydi.

Akademik litseylarning faoliyatini ular joylashgan hududning demografik, iqtisodiy va boshqa omillarini hamda bitiruvchilarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish natijalari nuqtai nazaridan olib borilgan tahlillar bu sohadagi ishlarning qoniqarli emasligini ko'rsatmoqda. Hozirgi paytga kelib akademik litseylar sonini optimallashtirish, ulardagi ta'lim sifatini oshirish va mazmunini yangilash, ularni bitirib chiqayotgan yoshlarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish ko'rsatkichlarini tubdan yaxshilash bo'yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurati paydo bo'lmoqda.

Mazkur sohadagi mavjud muammolarni hal etish hamda akademik litseylarda o'quv jarayoni sifati va samaradorligini tubdan oshirish, akademik litseylarda umumta'lim maktablarining eng qobiliyatli bitiruvchilarini jamlash, umumta'lim maktablari bitiruvchilarining tanlangan kasblar va mutaxassisliklarni egallab olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun shart-sharoitlar maqsadida O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14 martdagi “O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-2829-son qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorning 2-bandida akademik litseylarning muhim vazifalari va faoliyati yo‘nalishlari belgilab berildi:

umumta’lim maktablarining eng iste’dodli o‘quvchilarini tanlash, ularning intellektual qobiliyatlarini yanada rivojlantirish va o‘qishni oliy ta’lim muassasalarida davom ettirishga maqsadli chuqur tayyorlash;

o‘quvchilarning ijodiy salohiyati namoyon bo‘lishi va faollashishiga ko‘maklashuvchi, individual iste’dodlarni va har bir o‘quvchining qobiliyatlari hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni egallab olish jarayonida mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish;

ilg‘or mahalliy va xorijiy ta’lim muassasalarining tajribasini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish va uning mazmunini doimiy ravishda yangilab borish.

Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko‘rish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»ai PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.

Qabul qilingan qarorga ko‘ra, quyidagilar oliy ta’lim tizimini kelgusida kompleks rivojlantirishning eng muhim vazifalari etib belgilandi:

har bir oliy ta’lim muassasasi tomonidan xorijdagi etakchi turdosh ilmiy-ta’lim muassasalari bilan istiqbolli hamkorlik aloqalarini yaqindan yo‘lga qo‘yish, o‘quv jarayoniga xalqaro ta’lim standartlariga asoslangan eng zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta’lim dasturlari va o‘quv-metodik materiallarni keng joriy etish, ilmiy-pedagogik faoliyatga yuqori malakali chet el o‘qituvchilari va olimlarini jalb etish;

oliy ma’lumotli kadrlarni tayyorlashning maqsadli mezonlarini shakllantirish, oliy ta’lim muassasalaridagi ixtisoslik yo‘nalishlari va mutaxassisliklarni hududlar va sohalar bo‘yicha joriy etilayotgan dasturlarning talab va ehtiyojlari, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarni kompleks taraqqiy ettirish istiqbollari inobatga olgan holda optimallashtirish;

yangi avlod o'quv qo'llanmalarini yaratish va oliy ta'lim tizimiga keng tatbiq etish, oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik va ilmiy adabiyotlar bilan ta'minlash, jumladan, eng yangi xorijiy adabiyotlarni sotib olish va tarjima qilish negizida axborot-resurs markazlari fondlarini muntazam yangilab borish;

pedagog kadrlarning kasb malakasi va mahoratini sifat jihatidan muntazam oshirib borish, pedagog va ilmiy xodimlarning stajirovkadan o'tishini yo'lga qo'yish, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini PhD dasturi va xorijiy magistratura dasturlari asosida o'qitish;

oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyatini mustahkamlash, oliy ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirish, ularning akademik ilm-fan bilan integratsiyasini kuchaytirish, professor-o'qituvchilar tarkibining ilmiy faoliyati samaradorligini oshirish, iqtidorli talaba-yoshlarni ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga jalb etish;

oliy ta'limning ma'naviy-axloqiy mazmunini kuchaytirish, talaba-yoshlarning qalbi va ongiga milliy istiqlol g'oyasini, xalqimizning yuksak ma'naviyati va insonparvarlik an'analariga sadoqat tuyg'usini chuqur singdirish, biz uchun mutlaqo yot va begona bo'lgan g'oyalarga nisbatan ularda mustahkam immunitet va tanqidiy munosabatni shakllantirish;

oliy ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini ularning o'quv va ilmiy-laboratoriya binolarini, sport inshootlari va ijtimoiy-muhandislik infratuzilmalarini qurish, kapital ta'mirlash va rekonstruksiya qilish orqali yanada mustahkamlash, zamonaviy ilm-fan sohalarining ustuvor yo'nalishlari bo'yicha o'quv-ilmiy laboratoriyalar bazasini zamonaviy asbob-uskunalar bilan ta'minlash;

oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari bilan ta'minlash, talabalar, o'qituvchi va yosh tadqiqotchilarning jahondagi ilg'or ta'lim resurslari, ilmiy adabiyotlar va ma'lumotlar bazasi bo'yicha elektron kataloglarga kirish imkoniyatini kengaytirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida» 2017 yil 16 fevraldagi PF-4958-son [Farmoni](#) ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-mayda «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorga muvofiq, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim institutida ta'lim quyidagi shakllarda tashkil etiladi: **tayanch doktorantura; doktorantura; mustaqil izlanuvchilik.**

Tayanch doktorantura - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha

falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

Doktorantura - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha fan doktori (DSc) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

Mustaqil izlanuvchilik - ishlab chiqarishdan ajralmagan holda doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o'rganish va ular tomonidan ilmiy izlanishlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) yoki fan doktori (DSc) ilmiy darajalari izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida» 2015-yil 12-iyundagi PF-4732-son [Farmoniga](#) muvofiq oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimining o'qitish shakllari va usullarini, pedagog kadrlar tarkibining sifat darajasini zamonaviy talablardan kelib chiqqan holda takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 20-avgustdagi «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 242-son qarori bilan «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari to'g'risida»gi Nizom tasdiqlandi. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 27-fevraldagi 103-son Qarori bilan mazkur Nizomga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi - yangi kasbiy bilimlar, mahoratlar, zamonaviy ko'nikmalar hamda boshqaruv va pedagogik faoliyatni yuritish uchun zarur hajmda va yetarli darajada hamda davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv-ta'lim jarayoniga talab qilinadigan sifatni ta'minlaydigan darajada vakolatlarni nazarda tutadigan oliy ta'limdan keyingi o'qitish shakli.

Yuqorida qayd etib o'tilgan hujjatlarga asosan qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish tasarrufida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralar bilan kelishgan holda

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi o'quv rejasining

namunaviy tuzilmasi asosida ishlab chiqilgan 288 soat hajmdagi o'quv dasturlari bo'yicha ikki oy davomida, ishdan ajragan holda amalga oshiriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tinglovchilari o'qishni tugatgandan keyin attestatsiya komissiyalari tomonidan o'tkaziladigan attestatsiyadan o'tishlari kerak. Attestatsiya komissiyasi tegishli sohalaridagi yetakchi olimlar va mutaxassislar, ilmiy kengash a'zolari, o'quv-uslubiy ishlar sohasidagi yirik mutaxassislar safidan kamida 7 kishidan iborat bo'lgan oliy ta'lim muassasasi rektori yoki fan doktori ilmiy unvoni berish bo'yicha ilmiy kengash raisi boshchiligida shakllantiriladi. Attestatsiyadan muvaffaqiyatli o'tgan qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tinglovchilariga qat'iy hisobda turadigan davlat namunasidagi hujjat hisoblanadigan malaka attestati beriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish yakunlari bo'yicha attestatsiyadan o'tmagan oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlari bir yil mobaynida pulli asosda o'qishning tegishli yoki turdosh yo'nalishi (mutaxassisligi) bo'yicha keyingi qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi yakunida attestatsiyadan o'tishadi.

Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini takroran o'zlashtirishi asosiy ishdan ajralmagan holda kurslarning o'quv dasturlarini mustaqil ravishda yoki masofadan o'qitish usullari orqali o'zlashtirish asosida amalga oshiriladi.

Mustaqil ravishda yoki masofadan o'qitish usullari orqali qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari o'quv dasturlari bo'yicha tayyorlanib kelgan tinglovchilar yakuniy attestatsiyaga kiritiladi. Yakuniy attestatsiya tegishli yo'nalishlar bo'yicha tayanch oliy ta'lim muassasalari huzuridagi attestatsiya komissiyalari tomonidan amalga oshiriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish yakunlari bo'yicha attestatsiyadan takroran o'tmagan yoki asosiy ish joyi bo'yicha belgilangan muddatda qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslaridan takroran o'tmagan taqdirda, ushbu xodimlar bilan tuzilgan mehnat shartnomasining amal qilish muddatidan hamda bo'sh turgan pedagog lavozimini egallash tanlovi davrining tugagan muddatidan qat'i nazar, mehnat shartnomasi belgilangan tartibda ikki oy mobaynida bekor qilinadi. Bunda ular o'z pedagogik faoliyatini boshqa ta'lim muassasalarida (oliy ta'lim muassasalaridan tashqari) davom ettirishi yoxud boshqa tashkilotlarda ishlashi hamda o'zining kasbiy malakasini mustaqil ravishda oshirishi mumkin.

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Kadrlar tayyorlash Milliy modelining tarkibiy qismlariga izoh bering.
2. Uzluksiz ta'lim tizimining isloh qilinishi qanday omillar bilan bog'liq?

3. 11 yillik majburiy ta'limga o'tilishining sabablarini izohlang.
4. O'quv-ishlab chiqarish majmuasining asosiy maqsadini tushuntirib bering.
5. Kasb-hunar ta'limini tashkil etishga yangicha yondashuvni qanday baholaysiz?
6. Oliy ta'lim tizimining isloh qilinishi asosida qanday natijalarga erishiladi?
7. Oliy o'quv yurtidan keying ta'lim bosqichlariga izoh bering.
8. Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qo'yiladigan talablarga baho bering.
9. Pedagogika fani metodologiyasi tushunchasiga izoh bering.
10. Pedagokaning ilmiy tadqiqot metodlari haqida gapirib bering.

**MAVZU: PEDAGOGIKADA SHAXS
SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING
UMUMIY QONUNIYATLAR
(2soat)**

Reja:

1. Shaxsning biologik va psixologik rivojlanishi.
2. Shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar.
 - a) irsiyat (biologik omil);
 - b) muhit (ijtimoiy omil);
 - v) ta'lim va tarbiya;
 - g) faoliyat va faollik.
3. Bolalarning yosh davrlari xususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: pedagogik antropologiya, individ, shaxs, individuallik, o'sish, rivojlanish, ijtimoiylashuv, irsiyat, muhit, tarbiya, yosh davrlari.

1. "Shaxs" tushunchasi va shaxs rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.

Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi.

Odam shaxs bo'lishi uchun psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini yaxlit inson sifatida his etishi, o'z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak.

Kadrlar tayyorlash milliy modelida shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekti va obykti, ta'lim sohasidagi xizmatlarining iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi sifatida ta'riflanadi.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axlohiy jihatdan tarbiyalash, uning har tomonlama rivojlangan shaxs sifatida namoyon bo'lishiga erishishni nazarda tutadi. Mazkur ijtimoiy talabning amalga oshirilishi har bir fuqaroning bilim olish, ijodiy qobiliyatini namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanishi hamda muayyan kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilish huquqni kafolatlaydi.

Shaxs rivojlanishi. Odamning ijtimoiy mavjudot sifatida shaxsga aylanishi uchun ijtimoiy muhit sharoitlari va tarbiya kerak bo'ladi. Ana shular ta'sirida odam inson sifatida rivojlanib boradi va shaxsga aylanadi.

Rivojlanish shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayondir. Rivojlanish mohiyatan oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yangi holatlarga o'tish, yangilanish, yangining paydo bo'lishi, eskining yo'qolib borishi, miqdor o'zgarishining sifat o'zgarishiga o'tishini ifodalaydi. Rivojlanishining manbai qarama-qarshiliklarni o'rtasidagi kurashdan iboratdir.

Bola shaxsining rivojlanishi inson ijtimoiy mavjudotdir degan falsafiy ta'limotga asoslanadi. Ayni vaqtda inson tirik, biologik mavjudot hamdir. Demak, uning rivojlanishida tabiat rivojlanishining qonuniyatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, shaxs bir butun mavjudot sifatida baholanar ekan, uning rivojlanishiga biologik va ijtimoiy qonuniyatlarni birgalikda ta'sir etadi, ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi.

Chunki shaxsning faoliyati, hayot tarziga yoshi, bilimi, turmush tajribasi bilan birga boshqa fojiali holatlar, kasalliklar ham ta'sir etadi.

Inson butun umri davomida o'zgarib boradi. U ham ijtimoiy, ham psixik jihatdan kamolga etadi, bunda bolaga berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq bo'lsa, u jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Chunki rivojlanish tarbiya ta'siri ostida boradi.

Shaxsning fazilatlarini to'g'ri ko'rish va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar jarayonida kuzatish lozim.

Demak, shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal etish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillar hamda shaxs xususiyatlarini yaxshi bilish zarur.

Tarbiya bolaga samarali ta'sir etishi uchun o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish maqsadga muvofiq. Shunday qilib, rivojlanish va tarbiya o'rtasida ikki tomonlama aloqa mavjud.

2. Shaxs rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar. Fanda, odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va ijtimoiy omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilashga oid munozara ko'pdan buyon davom etmoqda.

Insonning shaxs sifatida, rivojlanishida ijtimoiy hodisalarning ta'siri kuchli bo'ladimi? Yoki tabiiy omillar yetakchi o'rin tutadimi? Balki tarbiyaning ta'siri yuqoridir? Ular o'rtasidagi o'zaro munosabat qanday?

Fanda biologik yo'nalish deb nomlangan nuqtai nazar yetakchi o'rinlardan birini egallab, uning vakillari Aristotel, Platonlar tabiiy-biologik omillarni yuqori qo'yadi. Ular tug'ma imkoniyatlar, taqdir, tole har kimning hayotdagi o'mini belgilab bergan, deydilar.

XVI asr falsafasida vujudga kelgan preformizm oqimi namoyandalari esa shaxs rivojlanishidagi naslning roliga katta baho berib, ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini inkor etadi.

Xorij psixologiyasidagi yana bir ohim - bixeviorizm XX asr boshlarida yuzaga kelgan bo'lib, uning namoyandalari, ong va aqliy qobiliyat nasldan-naslga o'tib, insonga u tabiatan berilgan, deyiladi. Mazkur ta'limot vakili amerikalik olim E.Torndaykdir.

Pragmatizm oqimi va uning vakillari D.Dyui, A.Kombe ham shaxs rivojlanishini biologik nuqtai nazarda asoslaydilar. Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o'zgarishdan iborat, deb qaraydilar. Naslning rolini absolyutlashtirib, uni inson taqdirida hal qiluvchi ahamiyatga ega deb biladilar.

Demak, bir guruh xorijiy olimlar rivojlanishni biologik (nasliy) omilga bog'laydilar.

Biologik oqimga qarshi falsafiy oqim vakillari rivojlanishni ijtimoiy omil bilan belgilaydilar. Bu oqim vakillari bola shaxsining jismoniy, psixik rivojlanishi u yashaydigan muhitga bog'liq deb ko'rsatadilar.

Muhit deganda odam yashaydigan sharoitdagi barcha tashqi ta'sir tushuniladi. Shu nuqtai nazardan tarbiya tufayli bolani o'zi yashaydigan ijtimoiy sharoitga moslashtirish mumkin, degan xulosa kelib chiqadi.

Ular ijtimoiy muhitning rolini hal qiluvchi omil deb hisoblaydilar. Demak, odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishi, uning shaxs bo'lib kamolga etishida nasl (biologik omil), ijtimoiy muhit

(bola yashaydigan sharoit), shuningdek, maqsadga muvofiq amalga oshadigan tarbiya ham birdek ahamiyatga ega. Bu omillarning ta' -sirini aniqlashda ilg' or pedagogik olimlar, psixolog va faylasuflar ta'limotiga suyaniladi.

Falsafada shaxsni jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hayotdagi murakkab voqelik deb qaraladi. Ular individning ma'naviy boyligi uning munosabatlariga bog'liq, deb hisoblaydilar.

Falsafiy-antropologik yondashuv o'zining tadqiqotchilik va tarbiyaviy funktsiyasiga ko'ra o'quvchining ma'naviy dunyosiga yo'naltirilgandir. Ana shu sababli mazkur yondashuv pedagogikadagi mavjud boshqa ilmiy yoki gnoseologik yondashuvlardan farqli ravishda muloqot va o'zaro bir-birini tushunish asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni talab etadi.

Mazkur yondashuvning o'ziga xosligi ta'lim-tarbiya jarayonining barcha sub'ektlariga nafaqat dunyoqarash ko'rinishida, balki mavjudlik usuli tarzida qarashni talab etadi. Mazkur mavjudlik usulini birinchi navbatda borliqni anglab etish sifatida tushunish lozim. Ikkinchidan, mazkur mavjudlik usulini uzluksiz ravishda o'z- o'zi, boshqalar va boshqa madaniyatlar bilan muloqot tarzi sifatida aniqlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Shaxsga ijtimoiy muhitning ta'siri ham muhim. Bu tarbiya orqali amalga oshiriladi.

Birinchi, tarbiya ta'sirida muhit bera olmagan bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi.

Ikkinchi, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklar ham o'zgartirilib, shaxs kamolga etadi.

Uchinchi, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta' sirini ham yo'qotish mumkin.

To'rtinchi, tarbiya kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi.

Demak, tarbiya bilan rivojlanish bir-biriga ta'sir etadi, bu tarbiya doimiy va uzluksizdir.

Shunday qilib, bola shaxsining rivojlanishida tarbiya ham yetakchi o'ringa ega bo'lib, tarbiya tufayli nasl-nasabi, oila muhiti, ijtimoiy muhit ta'sirida har tomonlama rivojlanishga qodir, degan xulosani chiqarish mumkin.

3. Shaxs shakllanishiga oid turli yondashuvlar. Zamonaviy pedagogikada shaxs shakllanishiga doir to'rt yondashuv qaror topgan:

1. Biologik yondashuv - inson tabiiy mavjudot bo'lib, uning butun

xatti-harakatlari tugʻma instinkt va ehtiyojlar natijasidir. Inson jamiyat talablariga boʻysunishga majbur, shu bilan birga tabiiy ehtiyojlarini ham namoyon qilib boradi.

2. Ijtimoiy yondashuv - inson biologik mavjudot sifatida tugʻiladi, faqat hayotiy faoliyati davomida boshqalar bilan doimiy muloqot va ijtimoiy guruhlarining taʼsiri ostida ijtimoiylashadi.

3. Psixologik yondashuv - insondagi psixik jarayonlar (sezgi, idrok, fikrlash kabilar) tabiiy tavsifga ega, insonning yoʻnalganligi - qiziqishlari, qobiliyatlari ijtimoiy hodisa sanaladi.

4. Yaxlit yondashuv - shaxs yaxlit tavsifga ega boʻlib, uning rivojiga nafaqat uning faoliyatidagi oʻziga xosliklar, balki turmush tarzi ham taʼsir koʻrsatadi. SHu bilan birga ijtimoiy hayot natijalari - motiv, maqsad, qiziqish kabilar ham uning rivojlanishida muhim rol oʻynaydi.

Zamonaviy pedagogikada shaxs shakllanishiga doir toʻrt - biologik, ijtimoiy, psixologik va yaxlit yondashuv qaror topgan.

4. Rivojlanishning yosh va oʻziga xos xususiyatlari. Muayyan bir yosh davriga xos boʻlgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi. Ana shu yosh xususiyatlarni hisobga olgan holda taʼlim va tarbiya ishi tashkil etiladi. Shunda bola rivojlanishiga tarbiya taʼsiri kuchli boʻladi.

Muayyan bir yosh davriga xos boʻlgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar yosh xususiyatlari deb ataladi.

Bolalarning tarbiyasiga toʻgʻri yondashish, uni muvaffaqiyatli oʻqitish uchun bola rivojlanishidagi turli yoshdagi davrlariga xos xususiyatlarni bilish va uni hisobga olish muhimdir. Chunki bola organizmining oʻsishi ham, rivojlanishi ham, psixik taraqqiy etishi ham turli yosh davrlarida turlicha boʻladi. Abu Ali Ibn Sino, Yan Amos Komenskiy, Abdulla Avloniylar ham bolani tarbiyalash zarurligini uqtirib oʻtganlar.

Bolaning oʻziga xos xususiyatini hisobga olish juda murakkab. Chunki bir xil yoshdagi bolalar ham psixik jihatdan turlicha boʻlishi mumkin.

Masalan, koʻrish va eshitish qobiliyati, faolligi, tez anglash, sust fikr yuritishi, hovliqma yoki vazminligi, sergap yoki kamgapligi, sergʻayrat yoki gʻayratsizligi, yalqov yoki tirishqoqligi, palapartish va chala ishlaydigan, yigʻinchoqligi yoki ishga tez kirishib ketishi kabilar nerv faoliyati tizimining taʼsiri boʻlib, oʻqituvchi yoki tarbiyachi ularni bilishi zarur.

Bolaning individual - o'ziga xos xususiyatini bilish uchun temperamentning umumiy tiplari va bolaning o'ziga xos xususiyatini o'rganish, metodikasini bilish muhim. Temperament (lot. "temperamentum" "qismlarning bir-biriga munosabati" ma'nosini anglatib, shaxsning individual psixologik xususiyatlari majmuidir.

Shuningdek, turli yosh davrlarining o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari ham mavjud. Bolaning jismoniy va psixik kamoloti quyidagi davrlarga bo'linadi:

1.Go'daklik davri - chaqaloqlik (1 oy) davri tugagandan to bir yoshgacha bo'lgan davr.

2.Bog'chagacha bo'lgan yosh davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha.

3.Maktabgacha bo'lgan yosh davri - 3 yoshdan 7 yoshgacha.

4.Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar (bolalar) -7 yoshdan 11-12 yoshgacha.

5.O'rta va katta maktab yoshidagi o'quvchilar (o'smirlar, ilk o'spirinlar) - 12-17 yosh.

Maktabgacha yoshdagi bolaning jismoniy va psixik kamoloti shartli ravishda quyidagi davrlarga bo'linadi:

1. Go'daklik (1 yoshgacha);

2. Ilk yosh (1-2 yosh);

3. Ilk yosh guruhi (2-3 yosh);

4. Kichik yosh (3-4 yosh);

5. O'rta yosh (4-5 yosh);

6. Katta yosh (5-6 yosh);

7. Maktabga tayyorlov davri (7 yosh, majburiy ta'lim).

Kichik maktab yoshida o'yin faoliyatining o'rnini endi o'qish faoliyati egallaydi. Bu juda qiyin o'tish davri bo'lib, bolaning bo'yi, og'irligi jihatdan uning tashqi ko'rinishi kam farq qiladi. Suyaklari qotmagani tufayli tez shikastlanadi. Muskullari tez o'sishi tufayli serharakat bo'ladi. Bosh miyasi tez rivojlanadi.

Jismoniy o'sishiga xos bu xususiyatlar tarbiyachidan ehtiyotkorlikni talab etadi. Bu yoshda bola bilim olish va o'rganishga qiziquvchan bo'ladi.

O'rta va katta maktab yoshi (o'smirlik, ilk o'spirinlik 12-17 yosh). O'smirlikning murakkabligi anatomik-fiziologik va psixologik xususiyatdagi kuchli o'zgarishlar bilan bog'liqdir. Bolaning o'sishi tezlashadi. Bu davrni o'tish davri ham deyiladi. Bu davrda jinsiy etilish davri boshlanadi. Bu bolaning fe'l-atvoriga ta'sir etadi. O'smir hayotida

mehnat, o'yin, sport va jamoat ishlari katta rol o'ynaydi. Ba'zilarining o'zlashtirishi pasayadi, intizomi bo'shashadi.

Bu davr o'spirinlarning ilk balog'atga etgan davridir. Mazkur davrda jinsiy etilish tugaydi. Ularda mustaqillik sezila boshlaydi. O'spirin yoshlar hayotga kelajak nuqtai nazaridan qaray boshlaydilar. Madaniy darajasini orttirishga intilish kuchaya boradi, his-tuyg'ularida ham o'zgarish yuz beradi. O'z-o'zlarini tarbiyalashga kirishadilar. Ideal tanlash va unga ergashish kuchayadi. Bu davrda, ular o'rtasida munozaralar o'tkazish yaxshi natija beradi. O'spirinlar o'z guruhiga intiladi. Shuning uchun ham o'spirinning barcha intilishlari ma'lum maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Ularda o'quv fanlarini tanlashga nisbatan ehtiyoj kuchaya boradi.

O'spirinlik - bu aqliy faoliyatning ham rivojlanish davri sanaladi. Ular o'z fikrlarini mustaqil ifodalashga harakat qilib, shaxslik xislatlarini namoyish eta boshlaydilar. Shunda o'qituvchilar va katta yoshlilar ularning hali g'o'r fikrlari va dunyoqarashlarini to'g'ri yo'naltirishlari muhim. Zero, bu davrda o'z-o'zini anglash, ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy xislatlari tez shakllanadi.

Bunga uning faoliyati, jamoada va jamoat joylarida o'zini tutishi, odamlar bilan tez muloqotga kirishishi ham turtki bo'ladi. O'zini kattalardek his etish, o'ziga xosligini namoyon etish, boshqalarning diqqatini o'ziga qaratishga harakat qiladi. Axloqiy muammolarni o'z qarashlari nuqtai nazaridan hal eta boshlaydi. Hayot mohiyati, baxt, burch, shaxs erkinligini o'z qiziqishlari bilan o'lchaydilar. Shu bois ularga katta yoshlilarning beg'araz, to'g'ri yo'nalish berishlari o'ta muhim.

Mazkur davrda yoshlar xulqi ham tarkib topa boshlaydi. Bunda shaxsning jamoadagi mavqei, jamoa shaxslari bilan muomala- muloqoti muhimdir.

Albatta, bu borada, ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatayotgan yoshlar ijtimoiy harakati ta'siri katta ahamiyatga ega. Chunki o'spirin-yoshlar mustahil hayot ostonasida bo'lib, ularning bu hayotga to'g'ri qadam qo'yishi uning jamiyatning faol fuqarosi bo'lishining muhim shartidir.

5. Shaxs rivojlanishining gender xususiyatlari. "Gender" atamasi 1968 yilda amerikalik psixolog olim Stoller tomonidan ilmiy iste'molga kiritilgan bo'lib, "jins" ma'nosini bildiradi. Jinsiy munosabatlar ilgari ham psixologiyada faol o'rganilgan bo'lsa-da, yangi atamaning paydo bo'lishi ijtimoiy fanlarda yangi oqimlarni yuzaga keltirdi. "Gender

tarixi”, “Gender psixologiyasi”, “Falsafaning gender tomonlari”, “Gender antropologiyasi”, “Gender sotsiologiyasi”, keyinchalik esa “Gender pedagogikasi” kabi fan tarmoqlari shakllandi. “Gender” tushunchasi, avvalo, erkak va ayol, o‘g‘il va qiz bolalar munosabatlarining ijtimoiy-psixologik hamda pedagogik tomonlarini qamrab oladi.

Adabiyotlarda gender tushunchasining bir necha xil talqini mavjud. Jumladan, faylasuflar uni quyidagicha tavsiflaydilar: «Gender» inglizcha so‘z bo‘lib, jinsga mansublikning ijtimoiy jihatlari ma’nosini anglatadi. Bu tushuncha erkaklar va ayollar o‘rtasida nafaqat biologik farqni, balki jamiyatning jinsiy taqsimotida ijtimoiy va madaniy tavsiflarning butun majmuini hisobga oladi. Erkaklar va ayollarga tegishli ijtimoiy bog‘liqlik, xulq-atvor va kutilgan natijalarni ifodalaydi. Psixologlar ham gender tushunchasiga o‘ziga xos tarzda yondashganlar: psixikaning gender asoslari jins va u bilan bog‘liq ijtimoiy stereotiplar, shaxsning psixologik ko‘rinishidir. Olimlar orasida bu xususiyatlarning qaysi biri tug‘ma, qaysi biri esa ta’lim va tarbiya jarayonida rivojlanganligi to‘g‘risida keskin munozaralar bormoqda. O‘g‘il va qiz bolalarning har bir xalq madaniyatida har xil tarbiyalanishi tufayli, ular maktabga kelgan davrdan boshlab jinslarning psixologik farqlari ma’lum bo‘ladi. Bu farqlar orasida psixologlar (A.E.Taras, 2002) qizlar o‘g‘il bolalardan matematik va vizual qobiliyatlari bilan ustunroq deb ta’kidlashadi. O‘g‘il bolalarda qizlarga qaraganda o‘ziga ishonch hissi kuchliroqdir. Qiz bolalar bir xillikka asoslangan qiziqarsiz faoliyatni engilroq qabul qilishadi. O‘zgaruvchan muhitga tez moslashishadi. O‘g‘il bolalar har bir holatni umumiy tarzda baholashsa, qizlar yaxshilab tekshirib, o‘rganib, keyin unga baho berishadi.

Pedagogik ma’noda gender - o‘g‘il va qiz bolalarning murakkab ta’limiy sotsiomadaniy birligi bo‘lib, ularning xatti-harakati, mentaliteti va emotsional xususiyatlari, o‘quv faoliyatidagi o‘zaro teng va farqli jihatlari o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunda o‘g‘il va qiz bolalarning rivojlanishidagi fiziologik, axloqiy, emotsional, xulq-atvorga oid farqlar to‘liq o‘rganilgan. Ana shu asosdan kelib chiqib, o‘quvchilarning rivojlanishida hisobga olish lozim bo‘lgan quyidagi gender xususiyatlarni sanab o‘tish mumkin:

qiz bolalar o‘g‘il bolalarga qaraganda ikki marta ko‘proq savol berishadi;

qizlar to'g'ridan-to'g'ri o'zining istaklari haqida gapirmaydi, lekin tezda kelishib ketadi; o'g'il bolalar esa, hal qiluvchi fikrni ayta olishadi va o'z Huqtai nazarida qolishni afzal ko'rishadi;

mustaqil hal etish bilan bog'liq vazifalarni bajarishda o'g'il bolalar sifati, qiz bolalar esa hajmini hisobga olishadi;

o'g'il bolalar ko'proq falsafiy fikr yuritadi, fikrning mantig'iga e'tibor berishadi; qizlarga ko'proq psixologiya, adabiyot yoqadi;

o'g'il bolalar dialog, munozarani afzal ko'rishadi; qiz bolalar monologlikka moyil, eshitishni va o'zida aks ettirishni yoqtiradi;

o'g'il bolalar ko'proq virtual(mo'jiza)likka, xayolotga qiziqishadi; qiz bolalar o'g'il bolalarga qaraganda ratsional va pragmatik. Ular o'z tanlovlarini foydalilik nuqtai nazaridan, ya'ni tanlanayotgan narsa qanchalik maqsadga erishishga imkon berishiga qarab amalga oshirishadi;

o'g'il bolalar o'z tuyg'ularini ochiq bayon etishadi; qiz bolalar o'z xohish va istaklarini yashirishadi, aytish uchun uzoq vaqt kutishadi.

Shaxs ijtimoiylashuvi. Ijtimoiylashuv insonning madaniyat, kommunikatsiya ta'siri ostida shakllanish jarayoni, bir-birlari bilan muloqotda bo'lishlarini ifodalasa, ijtimoiylashtirish tushunchasi esa, jamiyatning muvafaqqiyatli rivojlanishi uchun zarur bo'lgan namunali xulq, psixologik mexanizm, sotsial norma va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonidir. Ijtimoiy-falsafiy, psixologik va pedagogik tadqiqotlar jarayonida shaxs ijtimoiylashuviga xos bo'lgan quyidagi holatlar aniqlangan:

shaxsning ijtimoiylashuvida ayrim davrlarning va bir davrdan ikkinchi davrga o'tish jarayonida ro'y beruvchi ijtimoiy omillar (mega omillar, makro omillar, mezo omillar, mikro omillar), voqeliklar hamda ularning ta'siri etakchi o'rin tutadi;

bolaning kamol topishi, shaxs bo'lib shakllanishida ijtimoiy, xususan, ota-onalar va bola o'rtasidagi munosabatlar, ularning o'zaro hissiy birligi muhim ahamiyatga ega;

shaxs muayyan sxemalar hamda kognitiv tuzilmalar yordamida boshqariladi; shu sababli uning ana shu sxema va kognitiv tuzilmalarga moslashuvi ijtimoiylashuv mohiyatini anglatadi;

shaxs ijtimoiy ta'sirlar yordamida ilmiy bilimlar hamda kishilik madaniyati unsurlarini o'zlashtiradi, ularning negizida esa u aqliy jihatdan kamol topadi va axloqiy sifatlarga ega bo'ladi - mazkur holat shaxs ijtimoiylashuvining ustuvor jihati hisoblanadi;

shaxsning ijtimoiylashuvi turli ijtimoiy tuzumlar, jamiyat rivojining muayyan davrlarida bir xil kechmaydi; har bir davri shaxsning ijtimoiylashuvida o'ziga xos ko'rinishda namoyon bo'ladi;

ijtimoiylashuv bolalikkagina xos xususiyat bo'lmay, shaxs hayotining barcha davrlarini qamrab oladi.

Ma'lumki, ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatdagi qadriyatlarni qabul qilishi va zaruriy darajada ijtimoiy, fuqaroviy va shaxsiy etuklikka erishishi asosida jamiyatga kirib borishidir. Shaxsning ijtimoiylashuvi esa, inson o'zini jamiyatda shaxs sifatida anglab borishi jarayonidir. Bu tarbiya, ta'lim, o'z-o'zini tarbiyalash jarayonida yuzaga kelib, inson qachonki, o'z maqsadlarini mustaqil aniqlay olsa va ularga erishish yo'llarini belgilay olganida, o'z qadr-qimmatini anglab etganida, jamiyatdagi o'z o'rniga ishonch hosil qilgan taqdirda amalga oshadi.

6.Shaxsning ijtimoiylashuvi - ta'lim-tarbiya ta'sirida inson psixologik funksiyalarining takomillashuvi, ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, xulq-atvor me'yor va qoidalarining o'zlashtirilishi, dunyoqarashining boyish jarayoni va natijasi.

Ijtimoiylashuv jarayoni o'zining sifat xususiyatlariga, tarkibiga, qonuniyatlariga, omillariga, shart-sharoitlariga, boshqarilishiga va ijtimoiylashgan insonda namoyon bo'lishiga (uning xususiyatlari, sifatleri, o'ziga xosliklari) ko'ra murakkabdir. Ana shu sababli u o'zida turli fanlar tomonidan ko'rib chiqiladigan ijtimoiylashuvning xilma-xil - madaniy, axloqiy, xuquqiy, mehnat, psixologik ko'rinishlarini aks ettiradi. Pedagogika haqida gap ketganda esa, bu sohadagi ijtimoiylashuv jarayoni pedagogikaning predmeti, sohasi va ehtiyojlarining o'ziga xosligini hisobga olib, pedagogik ijtimoiylashuv turi sifatida alohida e'tibor bilan qarab o'tiladi. Bu insonning dunyoga kelgan vaqtdan boshlab ijtimoiy belgilangan va muhim pedagogik yangidan shakllanuvchi tajribalarni - tarbiyalanganlik, ta'lim olganlik, ma'lumotlilik va rivojlanganlik hamda ularning kelgusidagi butun umri mobaynida muttasil o'zgarib borishi (mukammallashuvi) jarayoni va yuzaga kelish natijasidir.

Bu holda shaxsga nisbatan sust ravishda yondashuv kuzatilmaydi, balki u ijtimoiy munosabatlarning va pedagogik tizimning sub'yekti sifatida, tajriba egallashda faollik va mustaqillikni namoyon qiluvchi hamda o'z-o'zini shakllantiruvchi, shu bilan birga o'z hayot yo'li uchun javobgarlikni his etuvchi sub'yekt sifatida qaraladi. Pedagogikaning vazifasi - insonga fikrlovchi shaxs, ijtimoiy faol fuqaro bo'lib yetishishiga, jamiyatda o'z o'rnini va xulq-atvorini, o'z istak-

maqsadlarini yoʻnalishini anglaydigan, pedagoglar va jamiyatdagi pedagogik tizim bilan birgalikda umuminsoniy qadriyatlarni saqlash va mustahkamlashga yoʻnalgan shaxs boʻlishiga yordam berishdir.

Ijtimoiylashuvning quyidagi umumiy mexanizmlari mavjud: anaʼnaviy - oila va yaqin muhit orqali oʻquvchilarni ijtimoiy faollikka jalb etish, faoliyat va muloqotda maqbul shar-sharoitlarni yaratish;

institutsional - ijtimoiy institutlar va taʼlim muassasalari tomonidan oʻquvchilarning rivojlanishi uchun zaruriy shart-sharoit va imkoniyatlarni yaratish;

shaxslararo - oʻquvchilarni ijtimoiy aloqalar tizimiga jalb etish, ularda muloqotmandlik malakalarini rivojlantirish;

refleksiv - oʻz-oʻzini anglash, oʻz-oʻzini baholash, oʻz-oʻzini loyihalashni pedagogik qoʻllab-quvvatlash orqali individual ongni taraqqiy ettirish.

Ijtimoiylashuvning quyidagi umumiy mexanizmlari mavjud: anaʼnaviy, institutsional, shaxslararo, refleksiv

Oʻquvchilarni ijtimoiylashtirishning muhim sharti ularda ijtimoiy kompetentlikni qaror toptirishdir. Ijtimoiy kompetentlik insondan ijtimoiy vaziyatlarga yoʻnalganlik va boshqarish qobiliyatini talab etuvchi boshqa kishilar bilan kommunikatsiyani yoʻlga qoʻyishda oʻz ifodasini topadi. Ijtimoiy kompetentlikning asosiy funktsiyalariga moslashuv, ijtimoiy orientatsiya, shaxs integratsiyasi va umumijtimoiy tajribani kabilar kiradi.

Ijtimoiy tajriba oʻquvchilarni ijtimoiylashtirishning integral natijaviy tavsifini oʻzida aks ettirib, faoliyatga yoʻnaltirilgan va aksiologik yondashuvlarga asoslanishni talab etadi.

Faoliyatga yoʻnaltirilgan yondashuv nuqtai nazaridan ijtimoiy tajriba oʻquvchining boshqa kishilar, atrof-muhit bilan oʻzaro harakati natijasida yuzaga keluvchi maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar va ustanovkalar yigʻindisini oʻzida aks ettiradi. Ana shu sababli shaxsda oʻz-oʻzini tashkillashtirish va oʻz-oʻzini korrektsiyalash madaniyatini shakllantirishga yoʻnaltirilgan “oʻz-oʻzini boshqarish tajribasi”ni ijtimoiy tajribaning komponenti sifatida qarash maqsadga muvofiqdir. Oʻz-oʻzini boshqarish tajribasini shakllantirishning asosiy ijtimoiy sohalari sifatida individni subʼyekt-subʼyekt munosabatlariga jalb etish; subʼyektda tashabbuskorlikni shakllantirish; hayotiy faoliyat jarayonida oʻz-oʻzini tashkillashning universal namunalarini qabul qilish kabilarni kiritish mumkin.

Aksiologik yondashuv nuqtai nazaridan shaxsda ijtimoiy tajribani shakllantirish ikkita o‘zaro aloqador yo‘nalishda amalga oshadi. Birinchidan, inson hayotining mazmuni, shaxslararo munosabatda ma‘naviy-axloqiy me‘yor va qoidalar sifatida individda qadriyatga yo‘naltirilgan orientatsiyani shakllantirish, ikkinchi tomondan shaxsiy nuqtai nazardan yuqori mavqega ega o‘z-o‘zini boshqarishda aks etuvchi o‘zaro birgalikdagi faoliyat jarayonidagi xatti-harakatlar, ijtimoiy va hayotiy ahamiyat kasb etuvchi xulq-atvor me‘yorlarini o‘zlashtirish bilan bog‘liqlikni o‘zida aks ettiradi.

O‘quvchilarni o‘z-o‘zini boshqarishga yo‘naltirish pedagogik hodisa sifatida shaxs salohiyatini rivojlantirish bilan bog‘liq intellektual, emotsional-hissiy va faoliyatga yo‘naltirilgan sohalar uyg‘unligini talab etadi hamda o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini yuqori darajada rivojlantirish asosida ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

O‘quvchilarning ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi lozim:

ijtimoiy moslashuv: ijtimoiy vaziyatlarda o‘zining rolini aniqlay olish, vaziyatga moslashuvchanlik va safarbarlik;

loyihaviy: ijtimoiy faoliyat jarayonida o‘z-o‘zini anglash, individual xulq-atvor strategiyalarini tanlay olish; interiorizatsiya: ijtimoiy faoliyatning asosiy me‘yorlarini qabul qilish va faoliyatda namoyon etish.

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

- 1.“Individ” tushunchasi nimani ifoda etadi?
- 2.Odamning shaxs sifatida shakllanishining asosini nima tashkil etadi?
- 3.Shaxsning rivojlanishi tushunchasiga izoh bering.
- 4.Shaxs rivojlanishiga qanday omillar ta’sir ko‘rsatadi?
- 5.Shaxs rivojlanishiga doir zamonaviy yondashuvlarni izohlang.
- 6.Shaxs rivojlanishining yosh davrlariga tavsib bering.
- 7.Shaxs rivojlanishining gender xususiyatlari deganda nima tushuniladi?
- 8.Shaxs ijtimoiylashuvining mazmun-mohiyatini yoritib bering.

4-MAVZU: TARBIYA JARAYONLARINING
MAZMUN VA MOHIYATI (2SOAT)

Reja:

1. Tarbiyaning maqsad va vazifalari.
2. Tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari.
3. Tarbiya turlari.

Tayanch tushunchalar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiyaning maqsadi, tarbiya mazmuni, tarbiyaning umumiy vazifalari, tarbiya turlari, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya tamoyillari.

1. Tarbiya jarayonining mohiyati, ahamiyati va vazifalari.

Tarbiya pedagogikadagi asosiy tushunchalardan biri sanaladi. Jamiyat va pedagogikaning tarixiy rivoji davomida mazkur kategoriyani tushuntirishga turlicha yondashuvlar yuzaga keldi. Eng avvalo, yuqorida keng va tor ma'nodagi tarbiya farqlanadi.

Keng ma'noda tarbiya shaxsga jamiyatning ta'sir etishi, ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Mazkur holatda tarbiya ijtimoiylashtirish bilan uyg'unlashadi.

Tor ma'nodagi tarbiya deganda, pedagogik jarayon sharoitida ta'lim maqsadini amalga oshirish uchun pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati tushuniladi. Ushbu holatda pedagoglarning tarbiyaviy faoliyati tarbiyaviy ish deb ataladi.

Tarbiya mazmuni deganda, qo'yilgan maqsad va vazifalar bilan bog'liqlikda ta'lim oluvchilarning egallashi lozim bo'lgan bilim, malaka, e'tiqod, shaxs sifati va xarakteri, xulq-atvor tizimi tushuniladi.

Tarbiyaning maqsadi - har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish.

Tarbiyaning umumiy vazifalari:

- jamiyat a'zolarining maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart-sharoit yaratish;
- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos etarlicha hajmdagi "inson kapitali"ni tayyorlash;
- Smadaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;
- ma'lum jins yoshi va ijtimoiy-kasbiy guruhlarning qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining harakatini tartibga solish.

Tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillari. Tarbiya jarayoni o'qituvchi va ta'lim oluvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir.

2. Tarbiya jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- ❖ maqsadga yo‘naltirilganligi;
- ❖ ko‘p qirrali jarayon;
- ❖ uzoq muddat davom etishi;
- ❖ uzluksizligi;
- ❖ yaxlitligi;
- ❖ variativligi;
- ❖ natijalarning oldindan aniqlanmasligi;
- ❖ ikki tomonlamalilik;

3. Tarbiya qonuniyatlari - bu bir tomondan, ijtimoiy hodisa sifatida tarbiyaning xususiyatlari, ikkinchi tomondan, shaxsning rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan barqaror aloqalar.

Tarbiya jarayonining quyidagi qonuniyatlari mavjud:

- ✚ ijtimoiy muhitning ob‘ektiv va sub‘ektiv omillariga bog‘liqligi;
- ✚ tarbiyaning shaxsning rivojlanishi bilan birligi va o‘zaro bog‘liqligi;
- ✚ faoliyat va munosabatni e‘tirof etish shaxsning ijtimoiy qimmatli azilatlarini shakllantirishning negizi va asosiy manbai;
- ✚ tarbiyalanuvchilarning o‘zaro tarbiyaviy ta‘siri, o‘zaro munosabatlari amda faol faoliyati o‘rtasidagi bog‘lanish;
- ✚ tarbiya va o‘zini-o‘zi tarbiyalashning intensivligi;
- ✚ tarbiyalanuvchining “ichki olami”ga ta‘sir etishning intensivligi;
- ✚ tarbiyalanuvchilarda verbal va sensomotor jarayonlarning rivojlanish darajasi va pedagogik ta‘sirni hisobga olish.

Tarbiya tamoyillari - bu tarbiyaviy ishning yo‘nalishiga, mazmuniga, metodlari va tashkil etilishiga, tarbiya jarayonining ishtirokchilari orasidagi munosabatlarga qo‘yiladigan asosiy talablar ifodalanadigan dastlabki qoidalardir.

Tarbiya jarayoni quyidagi tamoyillar asosida boshqariladi:

- maqsadga qaratilganligi va g‘oyaviy yo‘nalganligi;
- tarbiyaning insonparvarlashuvi;
- tarbiyaning hayot, mehnat bilan bog‘liqligi;
- tarbiyaga yaxlit(kompleks) yondashuv;
- jamoada tarbiyalash va jamoaga suyanib ish ko‘rish;
- shaxsga talabchanlik bilan hurmatni birga qo‘shib olib borish;
- o‘qituvchilar, jamoat tashkilotlari va oilaning talab hamda tarbiyaviy ta‘sirlarining birligi;
- tarbiyalanuvchining yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish;
- tarbiya jarayonining tizimligi va uzluksizligi.

Tarbiya turlarining umumiy tavsifi. Tarbiya turlari turli sohalarga ko‘ra tasnif etiladi. Ko‘proq umumlashgan tasnif o‘zida aqliy, mehnat, jismoniy tarbiyani qamrab oladi. Ta’lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlarning turli yo‘nalishlari bilan bog‘liqlikda fuqarolik, siyosiy, baynalmilal, axloqiy, estetik, mehnat, jismoniy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy tarbiyaga bo‘linadi. Institutsional belgilariga bo‘yicha oila, ta’lim muassasasi, ta’lim muassasasidan tashqari, diniy, bolalar, yoshlar tashkilotlaridagi tarbiya, maxsus ta’lim muassasalaridagi tarbiyaga bo‘linadi.

Herbert Spencer - ingliz olimi “Tarbiya - bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta’minlashning amaliy jarayonlarini o‘z ichiga olishi kerak” - deb yozadi, va "bolaning yashash sharoitlari uning shaxs sifatida ulg‘ayishiga bog‘liqligi, ta’sirini misollar orqali keltiradi. O‘zining "Butun shaxsni rivojlantirish" kitobida tarbiyaning aqliy, axloqiy va jismoniy turlarini ko‘rsatib o‘tib, ulardan eng asosiysi axloqiy tarbiyadir deb ta’kidlaydi.³(The elements of teaching. Jems M. Banner. Gardners Books.)

Tarbiya va tarbiyalanuvchilar orasidagi munosabatlar uslubiga ko‘ra avtoritar, demokratik, liberal, erkin tarbiya; turli falsafiy kontseptsiyalar bilan bog‘liqlikda pragmatik, aksiologik, jamoaviy, individual tarbiya farqlanadi.

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. **Keng va tor ma’nodagi tarbiya tushunchalariga izoh bering.**
2. **Tarbiya mazmuni deganda nima tushiniladi?**
3. **Tarbiyaning maqsadi va umumiy vazifalarini bayon eting.**
4. **Tarbiya jarayoni qanday o‘ziga xos xususiyatlarga ega?**
5. **Tarbiya qonuniyatlarini shrhlab bering.**
6. **Tarbiya tamoyillarini izohlang.**
7. **Tarbiya turlarining umumiy tavsifini bayon eting.**

MAVZU: TARBIYAVIY TA’SIR ETISH
USULLARI, VOSITALARI VA UNI AMALDA
QO‘LLASH SHAKLLARI. (2SOAT)

Reja:

³The elements of teaching. Jems M. Banner. Gardners Books.

1. Tarbiya qoidalari va tamoyillari:

a) tarbiyaning maqsadga qaratilganlik qoidasi.

b) tarbiyada insonparvarlik va demokratik qoidasi.

s) tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorlik qoidasi.

d) tarbiyada izchillik, tizimlilik, tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi va uzluksizlik qoidasi.

2. Tarbiya usullari haqida tushuncha.

a) ijtimoiy ongni shakllantirish usullari;

b) faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari;

s) o'z-o'zini tarbiyalash usullari;

d) rag'batlantirish va jazolash usullari.

Tayanch tushunchalar: Tarbiya, metodlari, tarbiya usullari.

1. Tarbiya metodlari haqida tushuncha. Muammoli pedagogik vaziyatlar

1. To'rtinchi sinfda har xil buyumlar: qalam, ruchka, rezinka va boshqalar narsalar yo'qola boshladi. Bir kuni sinfdagi qizchaning bosh kiyimi yo'qoldi. O'qituvchi topilmalar byurosining faoliyati haqida gapirib berdi. Bolalar topib olingan narsalar qaytarib berilishi to'g'risidagi kattalardan eshitgan misollarni aytishdi.

O'qituvchi qanday tarbiya metodini qo'llagan? Bu metodning samaradorligi nimalarga bog'liq? Har doim ham ushbu metod samara beradimi?

2. O'qituvchi quyidagicha hikoya qiladi: O'g'lim (8 yosh) qorong'idan va balandlikdan qo'rqadi. Men imkon boricha uni ko'proq ana shu qo'rquvni yenga oladigan sharoitga qo'yaman: Goho ob-havo qandayligini bilib kelish uchun xovliga, goho go'yo esidan chiqqan narsani olib kelish uchun qorong'u xonaga yuboraman.

O'yin paytida ayrim paytlari chuqurlikka sakraymanda, "Daraxtning anavi novdasini menga olib ber. Uni emas, narigi, yuqoridagisini" deyman.

O'qituvchi to'g'ri qiladimi? Bu qanday tarbiya metodi? U nima uchun samarali?

3. Dars boshlanishidan oldin o'qituvchi yerda g'ijimlangan qog'oz parchasi yotganini ko'rib, bir o'quvchiga "qog'ozni ol", deb murojat qildi. O'sha o'quvchi sekin partadan turib "men tashlamaganman, nega olarkanman" deb, yana joyiga o'tirdi.

O'qituvchi nima qilishi kerak? Sinfning ta'sirlanishi qanday bo'ladi va bu nimaga bog'liq?

4. Ko'p bolali oilaning otasi mamnun bo'lib hikoya qiladi: yer ag'darish biz uchun hech gap emas. 1-2 kg konfet, pechene sotib olib

kelamanda, qani bolalar bu sizlarga, lekin oldin yerni chopib beringlar, deyman.

-Bolalar konfetsiz yer ag‘darishmaydimi, - so‘radik biz.

-Uncha tirishib ishlashmaydi-da, - tushuntirdi ota.

Ota qo‘llagan rag‘batlantirish usuliga qanday baho berasiz?

5. 4-sinf o‘quvchisining onasi hikoya qiladi: Avvalari o‘g‘limning hamma ishi joyida edi. Men ishlamasdim, unga ko‘p vaqt ajratdim. Ishga kirganimdan so‘ng ”ikki baholar” ola boshladi. Kechqurun darsini tekshirsam, topshiriqlarning bir qismi bajarilmagan, bajarilgani esa iflos, tushunarsiz bo‘lgani uchun uni qayta ko‘chirish kerak. Lekin qachon ulguradi. Uxlash vaqti bo‘lib qolardi.

Ota-onaning xatosi nimada. Siz qanday yo‘l tutardingiz?

Tarbiya metodlari haqida tushuncha. Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» - yo‘l) tarbiya maqsadiga erishishning yo‘li. Tarbiya amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar - bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta’sir etish usullaridir.

Tarbiya metodlari tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta’sir etish usullari yig‘indisidir.

Tarbiya usullari - umumiy metodning bir qismi, alohida harakati, yanada aniqlashuvi. Obrazli aytganda, usullar - bu qo‘yilgan maqsadga tezroq erishish uchun tarbiyachi o‘zining tarbiyalanuvchilari bilan yo‘l ochadigan o‘rganilmagan so‘qmoq. Agar uni boshqa tarbiyachilar ham foydalana boshlasa, u holda asta-sekin usullar keng ustunli yo‘llar - metodlarga aylanishi mumkin.

Tarbiya usullari - umumiy metodning bir qismi, alohida harakati

Amaliyotda tarbiya vositalari tushunchasi ham ajratiladi. Usullara deganda ta’sir ko‘rsatishlar birligi, vosita deganda, usullar yig‘indisi tushuniladi. Vosita - bu usul ham emas, metod ham emas. Masalan, mehnat - tarbiya vositasi, biroq uni ko‘rsatib berish, mehnatni baholash, ishdagi xatoni ko‘rsatish - bu usullar. So‘z (keng ma’noda) - tarbiya vositasi, biroq replika, taqqoslash - usullar. Bu bilan bog‘liqlikda ba’zan tarbiya metodlari qo‘yilgan maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun foydalaniladigan usul va vositalar tizimi sifatida aniqlanadi. Xuddi shuningdek metodning tuzilishida usullar va vosita albatta mavjud bo‘ladi.

Tarbiya vositalari - bu usul ham emas, metod ham emas, usullar yig‘indisi.

2. Tarbiya metodlari tasnifi. Zamonaviy pedagogikada ba'zilar amaliy vazifalarni hal etishga, ba'zilar faqat nazariy vazifalarni o'zida aks ettiradigan o'nlab tarbiya tasniflari mavjud.

Metodlar o'ziga xos xarakteriga ko'ra ishontirish, mashq, rag'batlantirish va tanbeh berishga bo'linadi. Mazkur holatda metodning umumiy xarakterli belgisi o'ziga xoslikni, qo'llanishga yaroqlilikni aks ettiradi. Bu tasnifga metodlarning ko'proq umumlashganligi bilan ajralib turuvchi tarbiyaning umumiy metodlari mustahkam tutashib ketadi. U o'zida ishontirish, faoliyatni tashkil etish, o'quvchilarning xulq-atvorini rag'batlantirish metodlarini qamrab oladi. I.S. Mariyenkonning tasnifida tarbiya metodlari guruhlarini quyidagicha nomlanadi: tushuntirishli- reproduktiv, muammoli vaziyatli, o'rgatish va mashq metodlari, rag'batlantirish, to'sqinlik qiluvchi, boshqarish, o'zini-o'zi tarbiyalash.

Skinner nazariyasi o'qitish va ta'lim olish jarayonida o'qituvchilarning o'zlarini hulq-atvorlari muhim bo'lmagan rolda ekani uchun tanqid qilinadi, bu mavzuda gap ketganida unga e'tibor berishga chegara qo'yilgan, bu o'rinda jazo tayinlash va mukofotlashdan ko'ra ko'proq, deydi, o'qituvchilar o'zlari (Men termini 5-bo'limda to'laroq yoritilgan) namuna bo'lishlari zarur. Bu "ahloq o'ynini o'ynash"ni istamayotgan o'quvchilar – mehribonlik ko'rsatilmagan yoki, ular ta'limda omadga erishmagan, yo ular o'qituvchi tomonidan maqtab, yo koyilmagan – bilan yuzaga kelgan muammoni hal qilishishart bo'lgan o'qituvchilarga kichik yordam taklif qiladi.⁴

Tarbiyalanuvchilarga ta'sir etishi natijalariga ko'ra metodlarni ikki guruhga bo'lish mumkin:

- Axloqiy me'yorlar, motivlarni hosil qilishga, tasavvur, tushuncha, g'oyalarni shakllantirishga ta'sir etuvchi.
- Xulq-atvorning u yoki bu turini aniqlaydigan odatlarni hosil qilishga ta'sir etuvchi.

Hozirgi vaqtda o'zida tarbiya metodlaridagi yagona maqsad, mazmun va tartiblilikni aks ettiruvchi ko'proq ob'yektiv va qulay metodlar qo'llaniladi. Ana shunday tavsif bilan bog'liqlikda tarbiya metodlari uch guruhga bo'linadi:

- Shaxs ongini shakllantiruvchi metodlar.
- Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlari.

⁴Aleks Muur. Ta'lim berish va ta'lim olish: pedagogika, ta'lim dasturi va tarbiya. Rutledj. Ikkinchi nashr. 2012. 5 bet.

- Xulq-atvorni va faoliyatni ragʻbatlantirish metodlari.

Shaxs ongini shakllantirish metodlari oʻ quvchilarda maʼnaviy-axloqiy sifatlar, eʼtiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuygʻusi va irodasiga taʼsir koʻrsatish usullari sanaladi.

Shaxs ongini shakllantirish (ishontirish) metodlariga quyidagilar kiradi: hikoya, tushuntirish, izohlash, maʼruza, etik suhbat, nasihat, oʻgit, koʻrsatma, munozara, namuna.

Bu guruhga mansub metodlarning mohiyati shundaki, ular orqali oʻquvchilar ongiga jamiyatda ustuvor oʻrin tutuvchi ijtimoiy gʻoya va maqsadlar singdiriladi. Oʻ quvchilarda gʻoyaviy onglilik va ijtimoiy faollik, yaʼni, davlatning ichki va xalqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish koʻnikmalarini tarbiyalash lozim.

Tushuntirish ijtimoiy ongni shakllantirishda eng koʻp ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning vazifasi oʻquvchilarni yuksak madaniyatli, milliy gʻurur tuygʻusiga ega boʻlib voyaga yetishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Suhbat. Oʻquvchi shaxsini gʻoyaviy va maʼnaviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda oʻqituvchining jonli soʻzi eng taʼsirchan metod hisoblanadi. Suhbat uchun mavzu tanlashda uning mazkur sinf oʻquvchilari uchun dolzarbligi, oʻquvchilarning suhbat mazmuniga boʻlgan munosabatlari va suhbatdan kutilayotgan natijani hisobga olish zarur.

Hikoya. Oʻ quvchilar odatda hayot va turli adabiyotlardan olingan aniq misollar bilan boyitilgan hikoyalarni katta qiziqish bilan tinglaydilar. Ularga axloq meʼyorlari, xalq oʻtmishi, tabiiy boyliklar, qahramonlar hayoti va jasorati, shuningdek, tarix, adabiyot va sanʼat haqida hikoya qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot namunalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari - radio, televidenie, gazeta va jurnallar sahifalarida hamda Internet matbuotida eʼlon qilingan maʼlumotlar ham oʻquvchilar uchun qimmatli material boʻlib xizmat qiladi. Suhbat ham, hikoya ham oʻquvchilarning yoshiga mos mavzularda, ular tushunadigan soʻzlar vositasida adabiy tilda oʻtkazilishi maqsadga muvofiqdir. Suhbat yoki hikoya mavzusining oʻquvchilar tomonidan belgilanishi, ularning samarali kechishini taʼminlaydi, buning natijasida oʻquvchilar ilgari surilayotgan mavzuga befarq qaramaydilar.

Namuna. Oʻquvchilar oʻz atrofidagi kishilarda hamma yaxshi axloqiy sifatlarni koʻrishlari va ibrat olishlari nihoyatda muhim.

O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi, ayniqsa, yoshlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Ular o'qituvchining darsda va hayotda o'zini qanday tutishini, atrofdagi kishilar bilan qanday muomala qilishini, o'z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar.

O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq-atvoriga taqlid qiladilar, Xulq-atvorlar bolalarda yaxshi sifatlarning, ba'zan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchi va ota-onalar har qanday holatda ham o'zlarini tuta bilishlari kerak. Ular qaerda bo'lishmasin, atroflarida bolalar borligini his etishlari lozim. Kattalarning so'zi bilan yurish-turishi va xatti-harakatlarida tafovut bo'lmasligi kerak.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari. O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalashga, ya'ni, o'z ustida ongli, bartartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb hisoblash mumkin. Tarbiya jarayonida o'z-o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish o'z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish uchun o'quvchi o'zining yurish-turishi, intizomi, ijobiy fazilatlarining ortib borishi va aksincha, salbiy odatlarining kamayib borishi haqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z-o'zini baholash mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'quvchining qobiliyatini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlash zarur. O'z-o'zini baholash qiyin, lekin o'quvchini bunga etarli tayyorlash mumkin. Shu bois o'quvchi irodali bo'lishi, o'z burchini tushunishi, tahsil va tarbiya olish uchun sababli asos bo'lishi, ya'ni, tarbiyalanishni xohlashi, o'zini o'rtoqlari, atrofdagilarning ko'zi bilan ko'rish va o'z-o'zini takomillashtirishga intilishi lozim.

Maktab amaliyotida izohlash ishontirishga tayanadi. Ishontirish vositasida o'quvchi ruhiyatiga sezilarsiz holda ta'sir etiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari hamda o'smirlar ishonuvchan bo'lishadi. Pedagog ishontirishdan tarbiyalanuvchi ma'lum ko'rsatmani qabul qilishi zarur bo'lgan vaziyatlarda foydalanadi. Mazkur metoddan boshqa metodlarning ta'sirini kuchaytirish uchun ham foydalaniladi.

Munozara tarbiyalanuvchilarga hissiy-ogʻzaki taʼsir koʻrsatish asosida ularda maʼnaviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yoʻnaltirilgan bahs-munozara usuli boʻlib, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, estetik va huquqiy mavzularda oʻtkaziladi. Munozara turli nuqtai nazarlar toʻqnashgan vaziyatda oʻquvchilarda maʼlum hodisaga nisbatan ishonch hosil qilishga yordam beradi.

Faoliyatni tashkil etish va xulq-atvor meʼyorlarini shakllantirish (mashq) metodlari: mashq, pedagogik talab, ijtimoiy fikr, topshiriq, tarbiyalovchi vaziyat.

Mashq va oʻrgatish metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq meʼyorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keyingi bosqichlarida mustahkamlanib boradi.

Oʻqituvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. Oʻquvchilar odatlarni oʻz yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yoʻlga qoʻyish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat xarakterga aylanadi.

Mashq muayyan xatti-harakatlarni koʻp marotaba takrorlashni oʻz ichiga oladi. Mashq va odatlantirish oʻquvchi uchun ongli, tjobiy jarayondir. Mashq natijasini koʻnikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, oʻquvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, maʼnaviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

Oʻrgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor koʻnikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir.

Topshiriq oʻquvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba koʻnikmalarini shakllantirish maqsadida qoʻllaniladigan usul. Oʻquvchilarning topshiriqlarni jamoa boʻlib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Oʻquvchilar oʻz kuchlarini umum ishiga sarflashga, jamoa uchun masʼuliyatni his etishga oʻrganadilar, mehnat qilish oʻquvchilarning harakatlarini shakllantiradi, mustahkamlaydi.

Pedagogik talab turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida oʻquvchi tomonidan amal qilinishi zarur boʻlgan ijtimoiy xulq-atvor meʼyorlari. Pedagogik talab tarbiyaning eng muhim usullaridan biridir. Pedagogik talab maʼlum harakatlarni

rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi hamda o'quvchini oqilona harakatlarni bajarishga undovchi xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Faoliyatni rag'batlash va motivatsiyalash metodlari: rag'batlantirish, tanbeh berish, uyaltirish.

Rag'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglash olishi zarur.

Tanbeh berish - eng muhim jazo chorasi. O'qituvchi o'quvchiga yuzma-yuz turib tanbeh beradi, buni kundaligiga yozib qo'yish mumkin.

Uyaltirish - o'quvchining ma'lum xatti-harakatlariga jamoa yoki uning tarbiya uchun mas'ul bo'lgan subyektlar (ota-onalar, vasiylar, jamoatchilik vakillari va boshqalar) oldida baho berish. Odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or-nomus va sharm- hayodir. Odamda insonda izzat-nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, avvalo, o'zini hurmat qilsa, unda or-nomus, uyat shunchalik kuchli bo'ladi. Bolalarni tarbiyalashda shu his-tuyg'ularni ehtiyotkorlik bilan o'stirish lozim, lekin hadeb uyaltiraverish va qizirtiraverish yaramaydi. Bundan oqilona va o'z o'rnida foydalanish kerak, shundagina ijobiy natijaga umid qilish mumkin.

3.Tarbiya metodlarini tanlab olish shartlari. Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqtai nazaridan baholash mumkin.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog'liq:

Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Tarbiyaning maqsad va vazifalari. Maqsad nafaqat metodlarni oqlaydi, balki ularni aniqlab beradi. Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur.

Tarbiya mazmuni. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli xil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. Shuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish.

U yoki shunga o'xshash vazifalar tarbiyalanuvchilarning yoshi bilan bog'liqlikda amalga oshiriladi. Yosh bu oddiygina qara yashaganligi son ko'rsatkichi emas. Unda egallangan ijtimoiy tajriba, psixologik va ahloqiy sifatlarning rivojlanganlik darajasi o'z aksini topadi. Aytaylik,

mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda hai shakllantirish mumkin. Biroq ha8 bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

Jamoaning shakllanganlik darajasi. O'zini o'zi boshqarishning jamoa shaklining rivojlanishi bilan bog'liqlikda pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlari hai o'zgarmasdan qiyoiayoayo. Bizga ma'lumki boshqaruvning moslashuvchanligi tarbiyachining tarbiyalanuvchilar bilan muvaffaqiyatli hamkorligining zaruriy sharti.

Tarbiyalanuvchilarning individual o'ziga xosliklari.

Umumiy metodlar, umumiy dasturlarning o'zi tarbiyaviy o'zaro ta'sir etishning asosi bo'la olmaydi. Ularga individua va shaxsiy tuzatishlar kiritish zarur. Insonparvar pedagog har bir shaxs o'ziga xosligini rivojlanishiga, o'ziga xosligini saqlashga, o'zining «Men»ini ro'yobga chiqarishga imkon beradigan metodlarni qo'llashga harakat qiladi.

Tarbiyaviy shart-sharoitlar. Unga moddiy, psixofiziologik, sanitar-gigienikdan tashqari sinfda yuzaga keladigan munosabatlar: jamoadagi iqlim, pedagogik rahbarlik usuli va boshqalar tegishlidir. Ma'lumki, mavhum shart-sharoitlar bo'lmaydi, ular hamisha aniq. Ularning birlashuvi aniq holatlarda ko'rinadi. Tarbiya amalga oshadigan sharoit pedagogik vaziyatlar deb ataladi.

Tarbiya vositalari. Tarbiya metodlari tarbiya jarayonining tarkibiy qismi sifatida yuzaga chiqadigan tarbiya vositalaridan tashkil topadi. Metodlar ular bilan mustahkam bog'langan va birgalikda qo'llaniladigan boshqa tarbiya vositalari ham mavjud. Masalan, metodlarni samarali qo'llash uchun zaruriy yordam beruvchi ko'rgazmali qurollar, tasviriy san'at asarlari va musiqa san'ati, ommaviy axborot vositalari.

Pedagogik malakani egallaganlik darajasi. Tarbiyachi odatda faqat o'zi biladigan va qo'llay oladigan metodlarni tanlab oladi. Ko'plab metodlar murakkab bo'lganligi bois, o'qituvchidan ko'p kuch ishlatishni talab etadi. Bunday mas'uliyatdan bo'yin tovlaydigan pedagoglar ularsiz faoliyatni tashkil etishga harakat qiladi. Natija esa turli obrazli, xilma-xil maqsad, vazifa, shart-sharoitlardan kelib chiqib metodlardan foydalanishga qaraganda past samaraga ega bo'ladi.

Tarbiya vaqti. Qachonki, vaqt kam, maqsad esa katta bo'lsa, «kuchli harakatga keltiradigan» metodlar qo'llaniladi, qulay sharoitlarda esa, tarbiyaning «oddiy» metodlaridan foydalaniladi. Tarbiyani «kuchli harakatga keltiradigan» va «oddiy» metodlarga bo'linishi shartli:

birinchisi tanbeh berish va majbur qilish bilan, ikkinchisi nasihat qilish va doimiy o'rgatish bilan bog'liq.

Kutiladigan natija. Metodni tanlayotganda, tarbiyachida muvaffaqiyatga erishishga nisbatan ishonch bo'lishi kerak. Buning uchun qo'llanilayotgan metod qanday natijaga olib kelishini oldindan ko'ra bilish kerak.

Dunyoqarash haqida tushuncha. Dunyoqarash tabiat, ijtimoiy jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimidir. Mazkur tizim doirasida ijtimoiy-g'oyaviy, falsafiy, iqtisodiy, tabiiy-ilmiy, ma'naviy-axloqiy, estetik, huquqiy va ekologik bilimlar negizida shakllangan e'tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon bo'ladi. Eng muhimi insonning olamga munosabati, dunyodagi o'rni, mohiyati, hayotiy yo'nalishini, o'zligini anglash kabi savollarga javob beradi. Shuningdek, dunyoqarash «dunyoni tushuntirish», «dunyoni his qilish», «ifodani idrok qiliish» kabi tushunchalar bilan yaqin ma'nodosh ekanligini aytish joiz. Dunyoqarash insoniyatni o'tmish merosi, hozirgi hayot va bundagi sharoitlar, tizimlarning anglab olinganligi, qadriyatdir.

Dunyoqarash kishilarning turmush tarzi, hayoti, axloq-odobi, madaniyatini yanada o'zida mujassamlashtirgan tasavvurlar, bilimlar yig'indisidir.

Shaxsda dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi, uning turli yo'nalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutadi.

Shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondoshuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta'minlaydi. O'z mazmunida ezgu g'oyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo'layotgan ijobiy fazilatlarining boyib borishiga yordam beradi.

Dunyoqarash o'z mohiyatiga ko'ra, ilmiy (muayyan falsafiy tizimga ega) va oddiy (muayyan falsafiy tizimga ega bo'lmagan) dunyoqarash tarzida farqlanadi. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda

mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan g'oyalar yotadi.

Shaxs dunyoqarashini shakllantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi.

E'tiqod dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, tabiiy, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch bo'lib, uning shakllanishi bir necha

bosqichda kechadi.

Birinchi bosqichda ular beqaror va vaziyat taqozosiga ko'ra o'zgaruvchanlik xususiyatini kasb etadi. Ikkinchi bosqichda ma'naviy-axloqiy qarashlarning barqaror tamoyillariga aylanadi. Mavjud talab, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy qoidalardan chetga chiqish qiyin, ziddiyatli vaziyatlarda ongli harakatni tashkil etish, irodaviy sifatlarga tayangan holda ish ko'rish taqozo etiladi. Uchinchi bosqichda, e'tiqod barcha vaziyatlarda ham ustuvor ma'naviy-axloqiy tamoyil bo'lib qoladi. O'quvchi tomonidan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlar hayotiy munosabatlar jarayonida keng qo'llanilganda, ularning asl mohiyati chuqur his qilingan va anglangandagina e'tiqodga aylanadi.

2.O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy vositalari. Agar uning qarashlari tizimi ong birligiga tayansa, inson dunyo haqida bir butun tasavvur hosil qiladi. Bundan kelib chiqadiki, dunyoqarashni shakllantirish shaxsning intellektiga, irodasiga, his-tuyg'usiga, uning amaliy faoliyatiga ta'sir ko'rsatish bilan bog'liq.

O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy vositalari: intellektual tarkibiy qism, ijobiy emosional holat, amaliy faoliyat sohasi, fanlararo aloqadorlik, pedagogning ijtimoiy va kasbiy pozitsiyasi.

Dunyoqarashning intellektual tarkibiy qismi borliqni bevosita hissiy aks ettirishdan, abstrakt tushunchali fikrlashgacha bo'lgan harakatni talab etadi.

O'quvchilarning ijobiy emosional holati ta'lim muassasasida ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitni yaratishga - adabiyotlar va san'atni ishlab chiqishga, olimlarning hayoti va faoliyati, ijtimoiy faoliyatiga, o'zining shaxsiy tajribasiga e'tibor qaratishni uyg'otadi.

O'quvchilarning amaliy faoliyat sohasi yetarlicha keng bo'lishi mumkin. O'quv-mehnat va ijtimoiy faoliyat o'quvchilarni keng

doiradagi ijtimoiy munosabatlarga jalb qiladi, muloqot tajribasi, har tomonlama axborotlar bilan qurollantiradi.

Ta'lim-tarbiyani tashkil etish jarayonida fanlararo aloqadorlik, ijtimoiy va tabiiy omillarning o'zaro muvofiq kelishiga erishish omillari, atrof-muhit hamda ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shaxs kamolotini ta'minlashga erishish imkoniyatlaridan unumli foydalanishga intilish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasalarida o'quv predmetlari sifatida tavsiya etilgan fanlar asoslarining o'quvchilar tomonidan chuqur o'zlashtirilishi ularda keng dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi.

Pedagogning ijtimoiy va kasbiy pozitsiyasi ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning muhim omili sifatida aks etadi. Dunyoqarashni shakllantirishning muvafaqqiyati ko'pincha, o'quvchilarning o'qituvchiga ishonchiga asoslanadi.

3. Aqliy tarbiyaning mazmun-mohiyati va komponentlari. Aqliy tarbiya ta'lim oluvchining intellekti, bilish imkoniyatlarini, iqtidor va qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Uning asosiy vazifasi - ta'lim oluvchilarning fan asoslari bo'yicha bilimlar tizimi bilan qurollantirish. Ularni o'zlashtirish natijasida dunyoqarash asoslari shakllanishi zarur.

Aqliy tarbiya asosiy vazifasi ta'lim oluvchilarning fan asoslari bo'yicha bilimlar tizimi bilan qurollantirishdir.

Aqliy tarbiyaning vazifalari quyidagilar:

- belgilangan hajmdagi ilmiy bilimlarni egallash;
- dunyoqarashni shakllantirish;
- aql kuchi, iqtidor va qobiliyatlarini rivojlantirish;
- bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirish;
- shaxs salohiyati imkoniyatlarini rivojlantirish;
- bilish faoliyatini shakllantirish;
- doimiy ravishda o'z bilimlarini to'ldirish, umumta'limiy tayyorgarlik darajasini oshirish ehtiyojlarini rivojlantirish;
- ta'lim oluvchilarni bilish faoliyati metodlari bilan qurollantirish;
- fikrlash qobiliyati, ijodiy faoliyat tajribalarini shakllantirish. Agar inson odamlar orasida ijtimoiy muhitda yashar ekan, uning aqliy taraqqiyoti, intellekti haqida gapirishga to'g'ri keladi. Bu esa uning jismoniy taraqqiyoti uchun ham muhim.

Aqliy rivojlanish deganda hayotiy ta'sir etish va oqibatlarning barcha miqdoriy imkoniyatlari natijasida kelib chiqadigan aql kuchi va fikrlashning rivojlanish jarayonini tushunish mumkin.

Aqliy rivojlanishning nima ekanligini aniqlash uchun “fikrlash” va “aql kuchi” tushunchalariga to‘xtalish lozim bo‘ladi.

Amaliy tajribamimizda fikr so‘zini juda ko‘p uchratamiz. Oddiy qilib aytganda, ob’ektiv olamdagi voqea-hodisalarni ongimizga ta’sir etishi natijasida hosil bo‘lgan tuyg‘u fikr deb ataladi. Uning tub mohiyati shunda-ki, fikrimiz orqali biz ko‘zimiz bevosita ilg‘amayotgan, ko‘z o‘ngimizda bo‘lmagan, bo‘lgan taqdirda ham o‘sha narsaning ichki xususiyatiga aloqador bo‘lgan «sirli» jihatalarini ko‘rish imkoniga ega bo‘lamiz.

Fikrlash esa, shaxs bilish faoliyati jarayoni bo‘lib, voqelikni bevosita va umumlashgan holda aks ettirish bilan xarakterlanadi. Boshqacha aytganda, u aqliy faoliyat mahsuli. Eng qizig‘i fikrlash merosiy tushuncha, u barcha insonlarga xos. Falsafiy, pedagogik, psixologiyk adabiyotlarda fikrlashning 20 dan ortiq turlari ajratib ko‘rsatiladi: mantiqiy; abstrakt(mavhum); umumlashgan; nazariy;

texnik; reproduktiv; ijodiy(produktiv); tizimli; kategorial; induktiv; deduktiv; algoritmik; tanqidiy; mustaqil va boshqalar.

Aqliy rivojlanish - inson psixikasining individual o‘ziga xosliklaridan, u yashayotgan ijtimoiy-tarixiy sharoitlar bilan bog‘liqlikda hayotiy tajribalarni oshib borishi va uning yoshi bilan aloqadorlikdagi intellektual faoliyatidan kelib chiqadigan miqdoriy va sifat o‘zgarishlarining murakkab dinamik tizimi. Insoniyat tajribasini qanchalik o‘zlashtirganlik aqliy rivojlanishda hal qiluvchi omil sifatida aks etadi. Amaliy bilimlar zahirasi aqliy rivojlanishning tuzilishiga kiruvchi tarkibiy qismlardan biri sifatida qaralishi kerak.

Amaliy bilimlar zahirasi bilan bir qatorda aqliy rivojlanishning tuzilishida ta’lim olganlik o‘z aksini topadi. Ta’lim olganlik - bu aql sifatini shakllantiruvchi shaxs intellektual xususiyatlarining tizimi.

Aqlning teranligi inson yangi materialni egallashda mavhumlashtira olishi mumkin bo‘lgan belgilarning muhimligi bosqichi va ularni umumlashganligi darajasida namoyon bo‘ladi.

Aqlning sustligi qarama-qarshilikda: bir qoliqlikka, fikrlashdagi odatiqlikka moyillikda, bir harakatdar tizimidan boshqasiga o‘tishdagi qiyinchilikda namoyon bo‘ladi.

Fikrning moslashuvchanligi maqsadga muvofiq o‘zgaruvchanlikni talab etadi.

Aqlning barqarorligi insonga vazifalarni fikriy hal etish, ularning butun belgilarini xotirada eslab qolishga imkon beradi. Bu sifat tasniflashga oid biror vazifani hal etishda aniq ko‘rinadi.

Fikriy faoliyatning anglanganligi - uning mahsuli sifatida soʻzda ifoda etish imkoniyatida aks etadigan aqlning sifati.

Aqlning mustaqilligi - yangi bilimlarni, vazifalarni hal etishning yangi yoʻllarini faol izlashda namoyon boʻladi.

Fikrning tejamkorligi - kam vaqt sarflab etarlicha bilimlarni egallay olishda aks etadi.

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Tarbiya metodi, usuki va vositasi tushunchalariga taʼrif bering.
2. Tarbiya metodlarini tasniflashga doir yondashuvlarni izohlang.
3. Shaxs ongini shakllantirish metodlari haqida gapirib bering.
4. Faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy xulq-atvor tajribalarini shakllantirish metodlarini misollar asosida tushuntiring.
5. Faoliyatni ragʻbatlash va motivatsiyalash metodlarini qoʻshimcha manbalardan oʻqib toʻldiring.
6. Dunyoqarash deb nimaga aytiladi?
7. Dunyoqarashning qanday turlari mavjud?
8. Ilmiy dunyoqarash dunyoqarashning boshqa turlaridan qaysi jihatlari bilan farq qiladi?
9. Eʼtiqodning shakllanishi qanday bosqichlarda amalga oshadi?
10. Oʻquvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish vositalariga nimalar kiradi?
11. Aqliy tarbiyaning maqsadi va vazifalarini izohlang.
12. Fikrlash va uning turlarini tahlil eting.

6-MAVZU: TAʼLIM (PEDAGOGIK) TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK MAHORAT ASOSLARI (2SOAT)

Reja:

1. Didaktika haqida tushuncha.
2. Taʼlimning mazmuni: malaka talablari, oʻquv rejasi, dasturi, darslik, oʻquv va uslubiy qoʻllanmalar.
3. Taʼlimni tashkiliy shakllari.

Tayanch tushunchalar: didaktika, oʻqitish, oʻqitish jarayoni, didaktikaning asosiy kategoriyalari, taʼlim paradigmalari, taʼlim qoninuyatlari, taʼlim tamoyillari.

1. Didaktika pedagogikaning tarkibiy qismi sifatida. Didaktika pedagogika nazariyasining nisbatan mustaqil qismi bo'lib, unda o'qitish jarayonining umumiy qonuniyatlari ochib beriladi. Didaktikaning so'zma-so'z tarjimasida «ta'lim nazariyasi» ma'nosini anglatadi. Didaktika «yunoncha» so'zdan olingan bo'lib, «didacticos» - o'rgatish, o'qitish ma'nosini bildiradi.

Didaktika - ta'lim jarayoni, mazmuni, qonuniyat va tamoyillari, shakl, metod va vositalarini ilmiy asoslab beruvchi ta'lim nazariyasi, pedagogikaning alohida sohasi.

Bu atamani nemis pedagogi V.Ratke (1571-1635) fanga kiritgan, deb hisoblanadi. Didaktika nomi ostida fanni nazariy va metodologik asoslarini tadqiq qiladigan ilmiy fanni tushundi. Didaktikaning fundamental ilmiy asoslari ilk bor Ya.A.Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan. 1657-yilda u chex tilida «Buyuk didaktika» asarini yozdi. Didaktikani Komenskiy «hammani hamma narsaga o'rgatish san'ati» deb tushuntirdi.

«Didaktika» atamasi ilk bor nemis pedagogi Volfgang Ratkening «Didaktika yoki ta'lim san'ati» (1613-yil) deb nomlangan ma'ruzasida qo'llanilgan.

Didaktika ilmiy bilimlar tizimi sifatida birinchi marta chex pedagogi Yan Amos Komenskiyning «Buyuk didaktika» (1657-yil) asarida ochib berilgan.

Didaktikada ta'limni tashkil etishning umumiy masalalari, o'qitish jarayonining mohiyati, ta'limning mazmuni, o'qitish qonuniyatlari, o'qitish tamoyillari, metodlari, uning tashkiliy shakllari yoritiladi.

Pedagog – olimlar yillar davomida ta'lim tizimida *Nega o'qitamiz? Nimani o'qitamiz? Qanday o'qitamiz? Qaerda o'qitamiz?* kabi savollarga javob izladilar. Didaktika “nimaga o'qitish?”, “nimani o'qitish?”, “qaerda o'qitish?”, “qanday o'qitish?” kabi savollarga javob beradi.

Ushbu holatga asosan 1990 yillarning o'rtalarida ta'lim sohasiga oid teoriyalar va ularning asoschilari, o'sha davr amaliy darslari va o'qitish tarixi, talqin qilish kabilar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Men o'z hamkasblarimga qarata o'zida “qanday o'qitish” kabi savollarga javob topish imkoniyatiga ega bo'lgan qo'llanmalar avval ham, hozir ham ta'lim jarayonida asosiy ustun bo'lib kelgan va talabalar, izlanuvchilarga amaliy maslahat ko'rsata olgan deb ayta olaman.⁵

⁵Aleks Muur. Ta'lim berish vata'lim olish: Pedagogika, ta'lim dasturi va tarbiya. Rutlej. Ikkinchi nashr. 2012. – B. (Ikkinchi nusxa uchun so'z boshida).

Didaktikaning ob'yekti - o'sib kelayotgan avlodga ijtimoiy tajribalarni, milliy va umuminsoniy madaniyatni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyatning asosiy turi hisoblangan ta'lim berishdir.

Didaktikaning predmeti sifatida o'rgatish (o'qituvchi faoliyati) va o'rganish (o'quvchilarning bilish faoliyati), ularning o'zaro harakati aks etadi.

O'qitish jarayoni pedagogning o'rgatuvchilik faoliyatini va o'quvchilarning maxsus tashkil etilgan bilish faoliyatini o'z ichiga oladi. Shu o'rinda bu jarayonlarning tahliliga e'tibor qarataylik. Ta'limda o'qituvchining boshqaruvchilik roli o'z kasbining ijtimoiy asoslaridan kelib chiqib, ajdodlarining boy tajribasini, insoniyatning asrlar davomidagi bilish, mehnat, muloqot, umumiy aloqalar, estetik hamda axloqiy qarashlar jarayonida qo'lga kiritgan yutuqlarni egallashni shart qilib qo'yadi.

Bularning barchasi o'qituvchining ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi vazifalarini amalga oshirishida o'z aksini topmog'i lozim. Ana shu asosdan kelib chiqib aytish mumkinki, ta'lim jarayonida o'qituvchi o'quvchilariga qo'lga kiritilgan bilimlarni o'rgatadi. O'quv faoliyatida ularni ko'nikma va malakalar bilan qurollantiradi. Shu bilan bir paytda u o'quvchilarda dunyoqarash va axloq normalarini hosil qiladi, qiziqish va qobiliyatlarni shakllantiradi, ularning bilish faolligini oshiradi. O'qituvchining faoliyati o'quvchi shaxsining maqsadga muvofiq shakllanishiga katta imkoniyatlar ochib beradi. Yanada aniq qilib aytsak, butun o'quv jarayonini rejalashtiradi, ushbu jarayonda o'quvchilar bilan birgalikdagi faoliyatni tashkil etadi. O'quvchilarga qiyinchiliklarni yengib o'tishda yordam beradi hamda ularning bilimlarini va butun ta'lim jarayonini tashxis qiladi. O'z navbatida o'quvchilarning faoliyati o'quv jarayonida o'rganishga, bilim, ko'nikma hamda malakalarni egallashga, o'zini jamiyatga foydali faoliyatga tayyorlashga yo'naltiradi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning faoliyati ko'p qirrali yo'nalgan harakatni ifodalaydi va bu harakat bilishga doir vazifalarni hal qilishda ularga katta yordam beradi.

Didaktika va metodika mustahkam aloqa va o'zaro bog'liqlikda joylashadi. Didaktika o'qitishning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Aniq bir predmetni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari xususiy metodikalarda ishlab chiqiladi.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari. Muayyan fanga xos bo'lgan tushunchalarda insoniyat tomonidan ijtimoiy taraqqiyot jarayonida to'plangan bilimlar aks etadi.

2. Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardan iborat: o'rgatish, o'rganish, o'qitish, ta'lim, bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya, maqsad, mazmun, tashkil etish, shakl, metod, vosita, natija.

O'rgatish - o'qitish maqsadini amalga oshirish bo'yicha pedagogning tartiblangan faoliyati.

O'rganish - anglash, mashq qilish, va egallangan tajribalar asosida xulq-atvor va faoliyatning yangi shakllarini egallash jarayoni, oldin egallanganlari o'zgaradi.

O'qitish - qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan pedagog bilan o'quvchilarning tartiblangan o'zaro harakati.

Ta'lim - o'qitish jarayonida egallanadigan bilim, ko'nikma, malakalar, kompetensiya va fikrlash usullari tizimi.

Bilim - ma'lum bir fanni nazariy o'zlashtirishni aks ettiradigan inson g'oyalari yig'indisi;

Ko'nikma - egallangan bilimlarning aniq xatti-harakatdagi ifodasi, o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotga qo'llash usullarini egallash.

Malaka - avtomatlashgan, biror bir usul bilan bexato bajarish, ko'nikmaning takomillashgan darajasi.

Kompetensiya - egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik va kasbiy faoliyatda qo'llay olish layoqati.

Maqsad - o'qitishning nimaga qaratilganligi, uning kuchlari kelgusida qay yo'sinda safarbar etilishi.

Mazmun - o'qitish jarayonida egallanishi lozim bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar, faoliyat, fikrlash usullari tizimi.

Tashkil etish - qo'yilgan maqsadni samarali amalga oshirish uchun unga zaruriy shaklni taqdim etadigan, aniq mezonlar bo'yicha tartiblangan didaktik jarayon.

Shakl - o'quv jarayonining tashqi ifodasi, uning ichki mohiyati, mantig'i, mazmuni uchun qobiq.

Metod - o'qitishning maqsad va vazifalariga erishish (amalga oshirish) yo'li.

Vosita - o'quv jarayonining predmetli qo'llab-quvvatlanishi, yangi materialni o'zlashtirish jarayonida o'qituvchi va talabalar tomonidan foydalaniladigan ob'yekt.

Natija - o'quv jarayonining so'nggi mahsuli, belgilangan maqsadlarning amalga oshganlik darajasi.

1. Didaktikaning asosiy kategoriyalari.

2. Zamonaviy ta'lim paradigmalari.

3. O'qitish jarayoni mohiyati va uning vazifalari.
4. O'qitish jarayoni bosqichlari.
5. O'quvchilarning bilish faoliyati va uning tuzilishi.
6. Ta'lim tamoyillari va qonuniyatlari.

3. Zamonaviy ta'lim paradigmalari. Paradigma (grekcha, paradeigma) so'zining o'zi keng ma'noda turmush va fikrlashining biror sohasining fundamental asoslarini aniqlab beruvchi o'ziga xos tuzilishga ega nazariya deb izohlanadi.

Paradigma - aniq vaqt doirasida ilmiy jamoatchilikka muammolarni aniqlash va ularni hal etish modeli sifatida taqdim etiladigan barcha ilmiy yutuqlarga tegishli tadqiqot vazifalarini hal etish namunasi sifatida qabul qilingan nazariya.

Ta'limning yangi paradigmasining paydo bo'lishi faqat ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lmasdan, u butun madaniy rivojlanish jarayonida yuzaga kelgan. Uning shakllanishida insonparvarlik falsafasi va psixologiyasi asosiy o'rin egallaydi. Mazkur konsepsiyaning asosiy nuqtai nazari - har bir alohida inson hayotining o'ziga xosligi, har bir shaxs noyob, individual, shartsiz qadriyat ekanligini e'tirof etish. Insonparvar falsafa va psixologiya o'z-o'zini realizatsiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini insonning yuksak ehtiyoji deya e'tirof etib, insonning o'z noyobligini asrash va rivojlantirish, insonning erkinlikka erishish mexanizmi sifatida individual shaxsiy tanlovni amalga oshirishni o'zida namoyon etish, qilingan tanlov uchun javobgarlikni bo'yniga olishda ularni amalga oshirishning muhim shartini ko'radi. Shuning uchun shaxsning rivojlanishi va insonning shakllanishi boshqalar bilan hamjihatlikda, ishonch, oshkoralik, sevgiga asoslangan insonparvar munosabatlarni o'rnatish jarayonida sodir bo'ladi.

Asosida ta'limga yangicha yondashuv yotadigan g'oyalarning rivojlanishida psixologlar ham muhim hissa qo'shishgan: yaqin zonadan rivojlanish va inson rivojlanishida birgalikdagi faoliyatni roli haqidagi ta'limot, shaxsning hayotiy faoliyatdagi vazifalari, fikriy soha, insonning reflektiv imkoniyatlarining rivojlanishi, o'quv faoliyati jarayonida uning psixik rivojlanish qonuniyatlari haqidagi tadqiqotlar, shular jumlasidandir.

Zamonaviy pedagogik fanlardagi maqsadiga (ta'limiy, tarbiyaviy), ta'limning bosh maqsadi - madaniyatga yondashuvga, o'quv-tarbiya jarayoni doirasida hal etiladigan vazifalariga, pedagog va talabalar orasidagi o'zaro ta'sir etish tavsifiga ko'ra paradigmalar farqlanadi.

Ta'limning keng tarqalgan beshta paradigmasi mavjud: an'anaviy (bilimga yo'naltirilgan paradigma); fenomenologik (insonparvarlik paradigmasi); ratsionalistik (bixevioristik, xulq-atvorga doir); texnokratik; ezoterik.

An'anaviy (bilimga yo'naltirilgan) paradigma. Bilimga yo'naltirilgan paradigmada ta'limning bosh maqsadi: «Istalgan qiymatdagi bilim, bilim va yana bilimdir». Shuning uchun ta'lim muassasasining roli insoniyat sivilizatsiyasi madaniy merosining ko'proq mavjud unsurlari - ham individual, xuddi shunday ijtimoiy tartibni saqlab qoluvchi, individual rivojlanishga imkon beradigan zaruriy, xilma-xil, muhim bilim, ko'nikma va malakalar, bundan tashqari ideal va qadriyatlarni uzatish va saqlashda namoyon bo'ladi. Shuning uchun o'quv dasturlari mazmuni tayanch, asosiy, bilim, ko'nikma va malakalarni egallash vaqtida sinovdan o'tuvchi, shaxsning funksional savodxonligi va ijtimoiyligini ta'minlashga asoslanadi.

Bixevioristik (ratsionalistik) paradigma. Ratsionalistik paradigma an'anaviy paradigmaga qarama-qarshi o'laroq, o'zining diqqat markazida mazmunni emas, o'quvchilarning turli turdagi bilimlarni o'zlashtirishining samarali usullarini qo'yadi. Ratsionalistik ta'lim paradigmasi asosida ijtimoiy injeneriya bixevioristik konsepsiyasi turadi. Ta'lim muassasasining maqsadi - ta'lim oluvchilarda ijtimoiy me'yorlar, milliy madaniyat talablari va natijalariga muvofiq, moslashuvli «xulq-atvor majmui»ni shakllantiradi. Suning uchun «xulq-atvor» atamasi «barcha turdagi reaksiyalar, insoniy xususiyatlar - uning fikrlashi, his-tuyg'usi va harakati»ni bildiradi.

Mazkur paradigma ta'lim muassasasiga ta'lim oluvchilarning maqbul xulq-atvorini shakllantirish maqsadida bilimlarni o'zlashtirish yo'li sifatida qaraydi, ya'ni har qanday ta'lim muassasasi - bu yashash muhitiga moslashtirishning ta'limiy mexanizmi. Bunday o'qitishning asosiy metodlariga o'rgatish, trening, test nazorati, individual o'qitish, korrektsiyalash kiradi.

Insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasining diqqat markazida o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojiga ega bo'lgan, hayot sub'ekti, shaxs erkinligi va ma'naviyati sifatidagi ta'lim oluvchi turadi. U bolaning ichki dunyosini rivojlantirish, shaxslararo muloqot, ijod, dialog, shaxs o'sishi uchun yordamga yo'naltirilgan. Insonparvarlik paradigmasi vakillari yagona qarash bilan ajralib turmaydi. Uning doirasida ta'limning xilma-xil modeli amalga oshadi. Ularni bola va inson hayotining tengsiz davri sifatida bolalikka qadriyatli munosabat, ya'ni

ta'lim muassasasining bosh vazifasi bolani rivojlantirish (aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik) ekanligini e'tirof etish yagona yo'nalishda birlashtiriladi.

Insonparvarlik paradigmasi doirasida harakatlanuvchi har bir ta'lim tizimi ijodiy izlanishga asoslanib, ta'lim va tarbiyaning sof mazmuni, metod va vositalaridan joy oladi. Insonparvarlik paradigmasi ham o'qituvchi, ham o'quvchilarning erkinligi va ijodkorligini talab etadi.

Pedagogik faoliyatning insonparvarlik tamoyiliga asoslanuvchi paradigmasi quyidagi mezonlarga tayanadi:

- ta'limning ijtimoiylashuvi - o'qituvchilarni tayyorlash jarayoniga nisbatan texnokratik yondashuvdan voz kechish, ular tomonidan nisbatan o'zlashtiriladigan bilimlar majmuasining pedagogik hamda psixologik xususiyat kasb etishini ta'minlash, o'qituvchilarda umuminsoniy, umummadaniy qadriyatlar mazmunida ilgari surilgan g'oyalarga asoslangan ijtimoiy tafakkurni shakllantirish;

- milliy hamda jahon madaniyati asoslari va ularning mohiyatidan xabardor bo'lish;

- ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishda milliy istiqlol g'oyalariga asoslanish;

- shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish hamda mustaqil ta'lim olishga bo'lgan layoqatiga tayanish va uni takomillashtirish;

- o'qituvchilarning kasbiy jihatdan shakllantirish jarayonida o'qituvchi hamda talabalarning o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borishlariga erishish;

- ta'lim (xususan, kasbiy ta'limi) jarayonida o'quv dasturlarining talabalar qobiliyati hamda qiziqishlariga ko'ra tanlab olinishi borasidagi imkoniyatning mavjudligi;

- pedagogik ta'limning fundamental xususiyat kasb etishi, ya'ni, talabalar tomonidan o'zgaruvchan sharoitlarda shaxs ijodiy rivoji asosini ta'minlovchi invariant bilimlarning o'zlashtirilishiga erishish;

- mehnat bozori hamda ijtimoiy jarayonlarda yuzaga keluvchi hamda doimiy ravishda o'zgarib turuvchi ehtiyojlarga to'laqonli javob bera oladigan ta'limni shakllantirish shu asosda kasbiy moslashuvchan mutaxassislarni tarbiyalash;

- ta'limning uzluksizligi, ta'limning har bir jarayon bosqichining natijalanishini ta'minlovchi kasbiy ta'lim (kadrlar malakasini oshirish hamda ularni qayta tayyorlash) dasturlarining tizimining yaratish va rivojlantirish, muayyan dasturni ta'limning u yoki bu bosqichida o'qitilishi yoki o'qishni boshqa tipdagi o'quv muassasida davom ettira

olish imkoniyatini bera olishi;

- ta'limning ekvivalentligi, ya'ni uning davlat ta'lim standarti, milliy madaniyati va mentalitet, shuningdek, xalqaro me'yorlarga muvofiq darajasi.

Ilmiy-texnik, texnokratik paradigmaning bosh maqsadi amaliy takomillashtirish uchun zarur «aniq» ilmiy bilimlarni uzatish va o'zlashtirishdan kelib chiqadi. «Bilim - kuch», shuning uchun inson qadr-qimmatini uning bilish imkoniyatlari aniqlab beradi. Inson o' zini o' zicha emas, faqat aniq belgilangan etalon (o' rtacha namuna, standartlashgan)dagi bilish yoki xulq-atvor sohibi sifatidagina baholaydi. Texnokratik paradigma sharoitida o' quv-tarbiya jarayonining istalgan natijasi «ha- yo'q», «biladi - bilmaydi», «tarbiyali - tarbiasiz», «egallagan - egallamagan» tizimida baholanishi mumkin. Bu yerda tayyorgarlik, ma' lumotlilik, tarbiyalanganlik darajasi tekshirib aniqlanadigan qandaydir etalon, ideal mavjud bo' ladi.

Ezoterik paradigma. Bu bizning sayyoramizdagi eng qadimiy ta'limiy paradigmalardan biri. Mazkur so'zning yunonchadan so'zma-so'z tarjimasi «sirli», «yashirin» ma'nolarini bildiradi. Uning mohiyatini abadiy va o'zgarmas Haqiqatga munosabat tashkil etadi. Ushbu paradigma tarafdorlarining fikricha, haqiqatni shunchaki bilish mumkin emas, unga vijdon pokligi orqali erishish mumkin. Pedagogik faoliyatning oliy maqsadi o'quvchining tabiiy kuch va imkoniyatlarini yuqori darajadagi ongga ega bo'lish, Kosmos bilan muloqot uchun sarf etish va rivojlantirishda namoyon bo' ladi. Shuning uchun o'qituvchining muhim muhofaza qiluvchi funktsiyasi ta'lim oluvchilarning axloqiy, jismoniy, psixik tayyorgarligini amalga oshirish va mavjud kuchlarini rivojlantirishdir.

4.O'qitish jarayoni mohiyati va uning vazifalari. O'qitish - o'qituvchi va o'quvchilarning maqsadga qaratilgan birgalikdagi faoliyati jarayoni bo'lib, bu jarayonda o'quvchilarni rivojlantirishni amalga oshiradigan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar yuzaga chiqadi.

O'qitish (didaktik) jarayonining mohiyatini quyidagi formula yordamida to'liq anglash mumkin: $DJ=M+Ao'f + Ao'fb$ Bu yerda:

DJ - didaktik jarayon.

M - motivatsiya.

$Ao'f$ - o'quvchilarning o'zlashtirish faoliyati algoritmi.

$Ao'fb$ - o'quvchilarning billish faoliyatini boshqarish.

O'qitish jarayoni uchta vazifani bajaradi: ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi.

O'qitish jarayonining ta'limiy vazifasi o'quvchilarda bilim, ko'nikma, malaka va kompetentsiyalarni shakllantirishdan iborat. O'qitish natijasi sifatida bilimlarining to'liqligi, chuqurligi, tizimlilik, anglanganligi, mustahkamligi va amaliy xususiyat kasb etishi muhimdir. Bu kabi holatlar ta'lim jarayonining metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilganligini ifodalaydi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarda ular tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar asosida hosil qilingan amaliy ko'nikma va malakalar hamda kompetensiyaning shakllanishi ham alohida ahamiyatga ega.

O'qitishning tarbiyaviy vazifasi ta'lim jarayonida shaxsning ma'naviy-axloqiy va estetik tasavvurlari, xulq-atvori va dunyoqarashi shakllantirilishida o'z ifodasini topadi. Ta'limning tarbiyaviy xususiyati, eng avvalo, ta'lim mazmunida aks etadi. O'qitish jarayonida tarbiyaning ikkinchi omili o'qituvchi va o'quvchilarning munosabatlari, sinfdagi psixologik muhit, o'qish jarayoni ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari, o'quvchilarning idrok etish faoliyatlariga o'qituvchining rahbarligi hisoblanadi.

O'qitishning rivojlantiruvchi vazifasi o'quvchi nutqining, fikrlashi, shaxsning sensorli va harakatlanish sohalari, emotsional-irodaviy, intellectual sohasini rivojlantirishda o'z aksini topadi. O'qitish jarayonida o'quvchini aqliy rivojlantirish, aqliy faoliyat usullari, analiz qilish, taqqoslash, tasniflash, kuzatish, xulosa chiqarish, ob'yektlarning muhim belgilarini ajrata bilish, faoliyat maqsadi va usullarini aniqlashni bilishga o'rgatish, uning natijalarini tekshirishni malakasini rivojlantirishga erishiladi.

5. O'qitish jarayonining bosqichlari. O'qitish o'qituvchi rahbarligida o'quvchining o'quv materiallarini rejali ravishda bilib olish jarayonidir. Bu jarayonni bilish bosqichidan iborat bo'lgan tarkibiy qismlarga (yoki komponentarga) ajratish mumkin. O'quvchi bilmaslikdan bilish, uddasidan chiqa olmaslikdan uddulay olish, malakalar hosil qilish yo'lidan borib, ushbu bosqichlardan o'tishi kerak.

O'qitish jarayoni 4 ta asosiy bosqichdan iborat:

- 1) o'zlashtirilishi lozim bo'lgan materialni idrok etish;
- 2) uni fahmlab olish, tushunchalarning hosil bo'lishi;
- 3) bilimlarni mustahkamlash va takomillashtirish, ko'nikma va malakalarning hosil bo'lishi;
- 4) hosil qilingan ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llash (kompetentsiyalarni tarkib toptirish).

Har bir bosqich uchun o'quvchilarning muayyan xarakterdagi bilish faoliyati xarakterlidir. Bu faoliyat o'qituvchi tomonidan alohida rahbarlikni talab etadi.

O'rganilayotgan materialni idrok qilish. O'quvchilarning o'rganilayotgan (yoki o'rganilishi lozim bo'lgan) materialni idrok qilishini tashkil etar ekan, o'qituvchi ularning hayotiy tajribasi va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda material to'g'risida umumiy tasavvur hosil qilib, oldindan uni butunligicha tushuntiradi va ko'rsatadi.

O'rganilayotgan materialni fahmlab olish. O'rganilayotgan ob'yekt haqidagi umumiy tasavvur asosida uni tushunishni ta'minlovchi, asta-sekin chuqurlashib boruvchi anglash jarayoni davom etadi. O'qitishning bu zvenosining maqsadi ilmiy tushunchalarni tarkib toptirishdir.

Bilimlarni mustahkamlanishi, ko'nikma va malakalarning hosil bo'lishi. O'quv materialini idrok etish va fahmlab olish jarayonida o'zlashtirish keyinchalik uni mustahkamlash va takomillashtirishni talab etadi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni amalda qo'llay olish (kompetentsiyalarni shakllantirish). Bilim, ko'nikma va malakalarni amalda qo'llash jarayoni ta'limning yakuniy mustaqilligini asta-sekin va izchillik bilan oshirib borish.

O'qitish va o'qish jarayonlari tavsifi, o'quv jarayonida ularning o'zaro bog'liqligi. Inson faoliyatining hamma asosiy turlari (mehnat, fan, san'at, o'yin, sport) uning tevarak-atrof olamni va o'z-o'zini bilish bilan bog'langan. O'qish tevarak-atrofdagi olamni bilishning maxsus tashkil etilgan va o'qituvchi rahbarlik qiladigan alohida turidir. Bu jarayonning mohiyati - bilim, ko'nikma malaka va kompetentsiyalarni hosil qilish, o'quv fanlari mazmunini o'zlashtirib olish va bilish kuchlarini rivojlantirishdir.

O'rgatuvchilik faoliyati yoki o'qitish, o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarishdan iborat bo'ladi va ularni mashg'ulotlar uchun uyushtirishda, ularning diqqati, tafakkuri, hatti-harakati va hokazolariga rahbarlik qilishda, ular oldiga ularning faoliyatini tobora murakkablashtirilgan vazifalarni izchillik bilan qo'yib borishda, ularni tekshirib borish kabilarda o'z ifodasini topadi.

O'quv faoliyati yoki o'qish bilim, ko'nikma va malakalarni egallab olishning murakkab jarayoni bo'lib, o'quvchilarning intellektual, irodaviy va jismoniy kuch-g'ayratini talab etadi hamda ularning rivojlanishini rag'batlantiradi. O'qituvchining oqilona biror maqsadga

qaratilgan rahbarligi va o'quvchilarning esa faol ongli ishtirokisiz, ta'lim jarayonida ijobiy natijalar bo'lishi mumkin emas. Ta'lim jarayonining bu ikki tomoni (o'qitish va o'qish) bir maqsad: ta'limning xilma-xil vositalari va metodlaridan foydalangan holda o'quv materialni egallab olish maqsadi bilan birlashgandir.

6. O'quvchilarning bilish faoliyati va uning tuzilishi. Ma'lumki, bilish faoliyatining sub'yekti o'quvchi sanaladi. Shu bois ijtimoiy- pedagogik asoslarga ega ta'lim markazida uning shaxsi, ongi, ham o'rganilayotgan olamga, ham bilish faoliyatidagi hamkorlariga: o'quvchilar va uning ta'lim olishini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi o'qituvchilar munosabati yotadi. Bu masala barcha davrlarda birdek ahamiyat kasb etib kelgan.

Ta'limda o'quvchilarning faoliyati haqida gap borganda o'quvchining bilish faolligi tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi.

O'quvchining bilish faolligi uning bilish jarayonidagi intellektual mulohazasida, umumiy va alohida topshiriqlarni bajarishida namoyon bo'ladi. Bu xususiyatlar o'quvchilarning faqatgina yuqori darajadagi bilim olishini kafolatlab qolmay, balki uning hayotiy faoliyati, ya'ni o'quvchi shaxsining shakllanishi, uning amaliyotga, hayotga bo'lgan faol munosabati uchun harakterlidir. SHu sababli bilish faolligini oshirish insonning faol hayotiy qarashlarini shakllantirish deb bemaolol aytish mumkin.

O'quvchining bilish faoliyatining yana bir farqli xususiyati uning kechish xarakteridir. O'quvchining bilish faoliyati maqsadi ham, mazmuni ham, usullari ham dasturga kiritilganligi bois, o'quvchi jalb etilayotgan ta'lim jarayoni turlicha kechishi; sub'yekt (o'quvchi) kuchi faolligi, mustaqilligi, turlicha sarf etilishi bilan borishi mumkin. Ayrim hollarda uning jarayoni taqlidiy reproduktiv, boshqalarda izlanishli, uchinchisida ijodiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Aynan faoliyat jarayonining kechish xakteri

- uning oxirgi natijasi egallangan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalari xakteriga ta'sir etadi.

O'quvchining bilishi xuddi etuk ilmiy bilish yo'li kabi haqiqat o'qituvchi tomonidan fandagi faktlar, ilmiy kashfiyotlarni o'rganish ularning tarixiy yo'lini o'zlashtirish yordamida kechadi.

Insonning asl ijtimoiy mulki sifatida faoliyatining muhim belgisi faoliyat sub'yektining atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri va muhim boyliklar yaratuvchi faoliyatining qayta yaratuvchi xakteridir. O'quvchilarning ta'lim muassasasidagi bilish faoliyatining xakteri

shundaki, uning natijasi hamma vaqt ham moddiylashgan mahsulga ega emas va o'quvchining o'zi hamma vaqt ham his etmaydi - javobi uchun yomon baho olgan o'quvchining xafa bo'lib, «men o'qidim, o'rgandim! Adolatdan emas» degan fikrni qat'iy takrorlashi bejiz emas.

Bilishga qiziqish o'qishning eng muhim va eng qimmatli motivi sifatida bolani maktabga, darslarga, o'z bilish faoliyatiga nisbatan ijodiy munosabatiga ko'maklashadi.

O'quvchilarning bilishga qiziqishi motiv sifatida rivojlanishi o'ziga xos uzoq yo'lga ega bo'lishi mumkin. Ayrim o'quv- harakatlari ta'sirchisidan to butun faoliyatning ustuvor motivigacha.

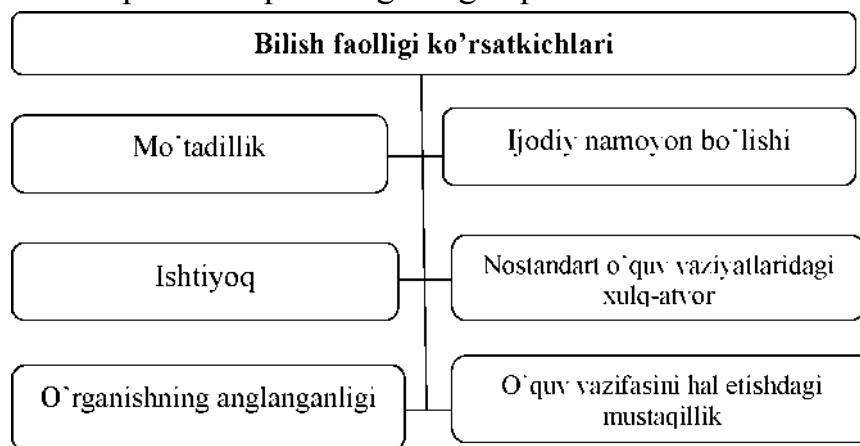
Hatto o'qishning etakchi motivlaridan biriga aylanib, qiziqish shaxsning ma'naviy boyishiga ko'maklashuvchi umumiy yo'nalganligining ahamiyatli qismiga aylanishi mumkin. Har qanday motiv singari bilishga qiziqish ajralgan holda rivojlanmaydi, uning tiklanishi boshqa motivlar (axloqiy, ijtimoiy, o'quv va h.k.) bilan birga kechadiki, qiziqish ular bilan boyiydi va ularga ijobiy ta'sir etadi.

Ma'lumki, o'quv jarayoni modeli o'zida uch tarkibiy qismni aks ettiradi: o'qituvchi faoliyati, o'quvchi faoliyati hamda o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning jadal o'zaro faoliyati. O'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro harakatini konstruktiv pedagogika nuqtai nazaridan qator belgilariga ko'ra tasnif etish mumkin: yo'nalganligiga ko'ra (qayta aloqalar bilan yoki qayta aloqalarsiz); axborot jarayonining turiga ko'ra (o'zaro harakatni tashkil etishda axborot jarayonining yo'nalganlik darajasi); boshqarish va axborotlarni uzatish vositalari turiga ko'ra.

O'quvchilar bilimlarni o'zlashtirish jarayonida turli darajadagi faollikni namoyon etishadi. Ana shu sababli, o'quvchilarga bilimlarni sust ravishda qabul qiladi kabi nuqtai nazardan qarash to'g'ri bo'lmaydi. Shu sababli bilish faoliyatiga quyidagicha yondashish zarur: o'quv faoliyatining inkor etilmagan tavsifi asosida unga munosabat o'zgaradigan bilishning quyi darajasi; quyidan mo'tadillashgan bosqichga o'tish sifatidagi vaziyatli faoliyat; o'quv jarayonida ijro etuvchilik faoliyati; o'quvchining sub'yektiv nuqtai nazarini maksimal darajada ochishga imkon beruvchi ijodiylik.

Yuqorida aytilganlarni umumlashtirib, bilish faolligi ko'rsatkichi sifatida mo'tadillik, ishtiyoq, o'rganishning anglanganligi, ijodiy namoyon bo'lishi, nostandart o'quv vaziyatlaridagi xulq-atvor, o'quv vazifasini hal etishdagi mustaqillik va boshqalarni aytib o'tish mumkin (4-rasm).

O'quvchilarning o'quv jarayonidagi ishtiroki va faolligining namoyon bo'lishi - bu rivojlanib boruvchi, o'zgaruvchan jarayon. O'qituvchi yordamida o'quvchilarning bilish faolligi quyi darajadan vaziyatli-faollikka, undan faol ijrochilikka o'tib boradi. Ko'p jihatdan o'quvchining bilish faolligi ijodiylik darajasiga ko'tarilishi yoki ko'tarilmasdan qolishi o'qituvchiga bog'liq.

4-rasm. O'quvchilarning bilish faoliyati ko'rsatkichlari

Didaktlaming ishlarida shu narsa yaqqol ko'rinadiki, o'quv jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi munosabat sub'yekt-sub'yekt tavsifiga ega bo'lishi zarur. Bundan kelib chiqib aytish mumkinki, ta'lim - bu keng tarzda sotsiumning bo'lajak a'zosini umumiy mehnat, hamkorlikka o'rgatish uchun zarur bo'lgan birgalikdagi faoliyat.

Hamkorlikdagi faoliyatga tayyorlash nuqtai nazaridan zamonaviy ta'lim jarayonini ko'rib chiqish asosida o'quvchilarning rollar orqali namoyon bo'lishi quyidagicha ko'rinish kasb etadi:

- o'quv jarayoni bilan dastlab tanishishda tomoshabin, kuzatuvchi;
- guruhli faoliyatning ishtirokchisi;
- namuna bo'yicha uy vazifasini mustaqil bajargandan so'ng faoliyat egasi;
- faoliyatning shaxsiy namunasini yaratishda faoliyat egasi + fikr egasi;
- o'z faoliyati natijasida yuzaga keladigan o'z-o'zining faoliyati egasi.

7. Ta'lim qonuniyatlari va tamoyillari. Pedagogikada qonuniyatlar - bu qonunlarning aniq sharoitldaridagi harakat ifodasi. Ularning asosiy xususiyati qonuniyatlar pedagogikada ehtimoliy-statistik xarakter berishida aks etadi, qonunlarni esa ta'lim jarayonida amalga oshirishni hamma holatlarda ham aniq ko'rib bo'lmaydi.

Ta'lim jarayonining tarkibiy qismlari orasidagi ob'yektiv, mavjud, barqaror, takrorlanuvchi aloqadorlik ta'lim qonuniyati deb ataladi.

Ta'limning umumiy qonuniyatlariga quyidagilar kiradi: ta'limning maqsadi jamiyatning rivojlanish sur'ati va darajasi; jamiyatning talablari va imkoniyatlari; pedagogika fani va amaliyotining rivojlanganligi va imkoniyatlari bilan bog'liqlikda aniqlashtiriladi;

ta'lim mazmunini belgilashda ta'limning ijtimoiy ehtiyojlari va maqsadlari; ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot sur'ati; o'quvchilarning yoshi imkoniyatlari; ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanish darajasiga asoslaniladi;

ta'limning sifati avvalgi bosqich mahsuldorligi va hozirgi bosqichda erishilgan natijalar; o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi; o'quvchilarga tashkiliy-pedagogik ta'sir ko'rsatish: o'quvchilarning bilim olishga qobiliyatlari va ta'lim vaqtiga bog'liq;

ta'lim metodlari samaradorligi ta'lim maqsadiga; o'quvchilarning yoshi, ta'lim olish imkoniyatlariga; ta'lim muassasasining moddiy-texnik ta'minotiga bog'liq;

ta'limni boshqarish samaradorligi ta'lim tizimida qayta aloqalarning intensivligi va korrektsiyaga, ta'sir ko'rsatishning asoslanganligiga bog'liq;

ta'limda rag'batlantirish samaradorligi ichki va tashqi stimullarning o'zaro uyg'unligiga bog'liq.

Shuningdek, pedagogikada ta'limning xususiy qonuniyatlari ham mavjud:

gnoseologik: ta'lim natijalari o'quvchilarning o'zlashtirish ko'nikmalariga; ta'lim samaradorligi o'quvchilarning o'quv faoliyati hajmiga; bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish samaradorligi ularning amalda qo'llanilishiga; o'quvchilarning aqliy rivojlanishi o'zaro aloqador bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilish hajmiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq;

psixologik: ta'lim samaradorligi o'quvchilarning o'quv faoliyatiga qiziqishiga; fikrlash darajasi, kuchi, jadalligi va o'ziga xosligiga; xotiraning rivojlanganlik darajasiga; bilish faolligi darajasiga bevosita bog'liq;

kibernetik: ta'lim samaradorligi qayta aloqalarning tezligi va hajmiga; bilimlarning sifati nazoratning to'g'ri olib borilishiga; ta'lim sifati o'quv jarayonini boshqarish sifatiga; boshqaruvning samaradorligi boshqaruvga doir axborotlarning soni va sifatiga bevosita bog'liq;

sotsiologik: individning rivojlanishi u bevosita va bilvosita muloqotda bo‘ladigan individlarning rivojlanishiga; ta’lim samaradorligi “intelektual muhit”ning mavjud holatiga, o‘zaro bir-biriga o‘rgatishning jadalligiga; o‘qituvchi va o‘quvchilar muloqotining sifatiga bevosita bog‘liq;

tashkiliy: ta’lim natijasi o‘quvchining o‘quv mehnatiga, o‘zining o‘quv majburiyatlariga munosabatiga; o‘quvchining ishchanlik qobiliyatiga; o‘quvchilarning aqliy faolligini oshirish o‘quv mashg‘uloti jadvalining tuzilishi, unda jismoniy tarbiya va mehnat mashg‘ulotlarining joylashtirilishiga bevosita bog‘liq.

Ta’limning xususiy qoniniyatlariga gnoseologik, psixologik, kibernetik, sotsiologik, tashkiliy qonuniyatlar kiradi.

Ta’lim tamoyillari. Ta’lim qonuniyatlaridan uni samarali tashkil qilishga nisbatan muayyan muhim talablar kelib chiqadi.

Ta’lim tamoyillari o‘quv jarayonining umumiy maqsadlari va qonuniyatlariga binoan uning mazmuni, tashkiliy shakl va metodlarini belgilab beruvchi boshlang‘ich qoidalardir.

Ta’lim tamoyillarini shartli ravishda ikki guruhga ajratish mumkin: ta’limning mazmunga aloqador va tashkiliy-metodik tamoyillari.

Ta’lim mazmuniga aloqador tamoyillarga quyidagilar kiradi: insonparvarlashtirish; tabiat bilan uyg‘unlik; madaniyat bilan uyg‘unlik; ilmiylik; ta’limning fundamentalligi va amaliy yo‘nalganligi; ta’lim va tarbiyaning uyg‘unligi.

Ta’limni insonparvarlashtirish - uning mazmuni, tamoyillari, shakl va metodlarini yangilash, ularning o‘zaro aloqasi va birligini ta’minlash orqali shaxsni har tomonlama shakllantirish va rivojlantirishga yunaltilishdir.

Shaxsning rivojlanishi va o‘quvchilarning ijtimoiy ahamiyatga ega sifat va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta’limning insonparvarlik mazmuniga yaqinlashish, ularni hayotda faol ishtirok etishga jalb etish, uning bilish bilan qo‘shiluv va madaniyatni o‘zlashtirishi hamma-hammasi so‘nggi yillarda sezilarli shakllandi. Mazkur yo‘nalishda so‘nggi yillarda tarbiyalanuvchilar ongidagi aldamlilik, ularning xulq-atvorini haddan tashqari qat’iy belgilash, ularga qattiq ta’sir etish, tanqidiy fikrlash tarziga ega bo‘lmagan qarashlardan voz kechish yordamida ko‘plab innovatsiyalar yo‘naltirildi. Bunday aqidaparastlikka qarama-qarshi o‘laroq, milliy va chet el pedagogikasida tarbiyalanuvchi shaxsini hurmat qilishga yo‘naltirilgan, unda mustaqillikni shakllantiruvchi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar

orasida insonparvar, ishonchga asoslangan munosabatlarni tarkib toptirish qoidalaridan foydalanish, «ta'limni insonparvarlashtirish», ya'ni insonparvarlik tamoyili yuzaga chiqadi. Bunday asosga qurilgan ta'lim esa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim deb nomlanadi.

Ta'limning tabiat bilan uyg'unligi tamoyili. Ya.A.Komenskiy tomonidan fanga kiritilgan bo'lib, tabiatda hayot bahordan boshlangani kabi ta'lim olish jarayoni uchun eng qulay davr bolalik ekanligi g'oyasiga asoslanadi. O'quvchilarga ularning yosh davrlarini inobatga olgan holda bilimlarning berilishi ushbu bilimlarning ular uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Umuman olganda, ta'lim jarayoni bolaning rivojlanishi, ya'ni tabiati bilan uyg'un bo'lishi lozim.

Ta'limning madaniyat bilan uyg'unlik tamoyili. Ta'limni azaldan mazmuni inson ongida nafaqat olam manzarasini, balki insondagi rivojlanish, yuksaklikka harakat va o'sish holatida bo'lgan o'zining shaxs sifatidagi qiyofasini shakllantirishdan iborat. Ta'lim butun umr davom etadi va ta'lim olish chegaralanmaydi. U insonga o'z dunyosi va boshqa madaniyatlarni anglash, mazkur madaniyat vakillari fikrini eshita olish, ularni qadrlash, ularning dunyosini tushunish, o'zining shaxsiy fikriga tayanish, o'zining bu yorug' olamdagi mavjudligini anglash va o'zining hayotdagi, madaniyatdagi o'rnini aniqlash imkonini beradi. Ta'limning bugungi kundagi ma'nomantig'i ham ana shundadir.

Ta'lim o'zini madaniyatlar dunyosida faraz qilish orqali insonda olam manzarasini yaratish, insonning tabiat, boshqa odamlarga, jamiyat, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlar tizimini shakllantirish sifatida qaraladi. Inson o'zining ongi, irodasi, his-tuyg'usi, bilish imkoniyatlari orqali madaniy qadriyatlarni o'zlashtiradi, buning natijasida individual ijodiylik shakllanadi. Bunday individuallikning namoyon bo'lishining o'ziyoq nafaqat madaniyatning merosiyligi, iste'mol qilinishi, balki rivojlanishini ham anglatadi. Bunday tushunish pedagogikadagi yangi paradigma - shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosini tashkil etuvchi jamiyatdagi yangicha qadriyatlar - shaxsning o'zini-o'zini rivojlantirishi, o'ziga-o'ziga ta'lim berish va o'zini-o'zi loyihalashning namoyon bo'lishini aks ettiruvchi madaniyat bilan uyg'unlik tamoyilini shakllanishiga olib keladi.

Ta'limning ilmiylik tamoyili - o'quvchining o'quv materialidagi qonuniyatlarni aks ettirishi, tushunishi va o'zlashtirishi uchun to'g'ri shart-sharoit yaratish maqsadi uchun zarur ahamiyat kasb etadi. Bu tamoyil ta'lim mazmunini zamonaviy fan va texnika rivojlanish darajasi, jahon sivilizatsiyasi to'plagan tajribaga mos kelishini ifodalaydi. Bu

tamoyil ta'lim vaqtida va o'qishdan tashqari vaqtda amalga oshiriladigan ta'lim mazmuni o'quvchilarni ob'yektiv ilmiy dalillar, hodisalar, qonunlar, zamonaviy yutuqlar va rivojlanish istiqbollari ochib berishga yaqinlashtirib, u yoki bu sohaning asosiy nazariya yoki konsepsiyalari bilan tanishtirishga yo'naltirilgan bo'lishini talab etadi.

Ta'limning fundamentalligi va amaliy yo'nalganligi tamoyilining ahamiyati shundaki, umuiy o' rta ta'lim maktablaridayoq o'quvchilar chuqur nazariy va amaliy tayyorlikdan o'tadilar. Mazkur holat an'anaviy didaktikada ta'limning hayot bilan, nazariyaning amaliyot bilan bog'liqligi tamoyili sifatida ifoda etiladi. O'qishda fundamentallik bilimlarning ilmiyligi, to'liq va chuqur bo'lishini ko'zda tutadi. U yuksak intellektual salohiyat, fikrlash layoqatining tadqiqotchilik ko'rinishda bo'lishi, bilimlarini doimiy ravishda to'ldirib borish istagi va malakalarini talab etuvchi zamonaviy ilmiy-texnik taraqqiyotga asoslanganlik bilan tavsifalanadi. Fundamental bilimlar aniq bilimlariga qaraganda sekin eskiradi, shuningdek, inson va xotirasiga emas, ko'proq uning fikrlash layoqatiga bog'liq bo'ladi. Ta'limning fundamentalligi bilimlar mazmunining muntazamligi, nazariy va amaliy jihatdan o'zaro nisbatda bo'lishni talab etadi.

Ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi tamoyili yaxlit pedagogik jarayonda ta'lim va tarbiyaning birligi qonuniyatlariga tayanadi. Bu tamoyil ta'lim jarayonida barkamol rivojlangan shaxsni shakllantirishni ko'zda tutadi. Ta'lim jarayonida tarbiyalashning samarali kechishi shaxsning intellektual rivojlanishi, birinchi navbatda, o'quvchilarning qiziqishlari, idrok etish hamda individual qobiliyatlarining hisobga olinishi bilan bog'liq.

Ta'lim olish va axloq: Skinnerning "qonunni ijobiy tarzda mustahkamlash" nazariyasi. Bir nazariyachining ishi nafaqat talabalarga maktablarning va o'qituvchilarning munosabati usullarini o'zida aks ettirdi, balki jarayonga ichki hissiyot bilan qarashni o'stiradi. Umumiy (masalan, maktabdagi ham ichki, ham tashqi vazniyatni) rivojlantirish yuz berishi va vaziyatni nazorat qilishni o'rganib chiqqan bu nazaryotchi Byurhis Fredrik Skinnerdir (1953). Skinnerning ko'plab nazariyalari makraziy ko'rish atrofida aylanadi, insonlar "to'g'ri javobgarliklar" yoki javobgarliklar, ya'ni potentsiyal vaziyatlarda "to'g'ri javobgarliklar"ning (ba'zida "ta'sir etuvchi qobiliyat" deb aytiladi) dalili bo'lib, ko'rinishi orqali yaxshi o'rganadilar. Torndikning "qonunning ijobiy ta'siri" (Torndik 1914)dan ilhomlanib, Skinner o'zining "qonunni ijobiy tarzda mustahkamlash" deb nomlangan dasturini ishlab chiqdi. Dastur agar kattalarning hulq-atvori yoshlarga

oʻrnak boʻlarli boʻlsa,ular maktab oʻquvchilariga va ularning mukofotlash, oʻrnak qilib koʻrsatish gʻoyasini ham oʻz ichiga olgan. Bugungi kunda bunday mukofotlar “ahloqi uchun baho” jamoatchilik maqullagan va ijtimoiy imtiyozga ega boʻlgan bir qancha shakillar tarkibiga kiradi.

Skinning nazariyasi nafaqat sinfxonasidagi yuqori darajada ijobiy koʻtarinkilikning muhimligiga, balki oʻquvchilarning tashqi tarafdin qoʻyilgan maqsadlariga qadam ba qadam intilishlari uchun yuqori strukturaviy materiallardan foydalanishlariga ham urgʻu beradi. chunki Skinner xato qilish haqida quydagicha fikr yuritadi,tushkunlikka solish yoki istakni soʻndirish, oʻquvchilarning oʻquv jarayonlariga xalaqt berishi xato, u bu kabi materiallar ehtimollikdan imkon qadar uzoq, xatolikdan holi boʻlishining tarafdori. Oʻta strukturalashgan, “stsenariylashtirilgan” – oʻqituvchilar tilida oldindan belgilab qoʻyilgan va kamdan-kam sezilarli tarzda ogʻishgan dars shakli aniq belgilab qoʻyilgan qolipga bogʻliq boʻladi. Baʼzan buni keng tushinish mumkin, bugungi kunda muhokamali mavzu “anʼanaviy” tarzda dars oʻtish, yaʼni oʻqituvchi boshlashi (bunga, masalan, belgilab olingan savollarni soʻrash yoki oddiy qoʻllanmani taqdim qilish), oʻquvchi javob berishi boʻlib qolmoqda.⁶

Taʼlimning tashkiliy-metodik tamoyillariga quyidagilar kiradi: taʼlimning tizimliliigi va izchilligi; taʼlimda ongliiik, faollik va mustaqillik; koʻrsatmalilik; taʼlimning oʻquvchilarga mos boʻlishi; taʼlimda bilim koʻnikma va malakalarni puxta va **mustahkam oʻzlashtirish tamoyili; tushunarlilik.**

Taʼlimning tizimliliigi va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan oʻquv materialini mustahkamlash va ilgari oʻtilgan materiallarni toʻldirishga xizmat qilishini, oʻquvchilarning uzluksiz va tizimli suratda mustaqil ish olib borishlarini, oʻquvchilarning oʻzlashtirgan bilim va hosil boʻlgan koʻnikma, malakalarini hisobga olib borishni ham oʻz ichiga oladi.

Izchillik taʼlim mazmuni, uning shakli va usullari, oʻquv jarayoni ishtirokchilari boʻlgan subyektlarning oʻzaro munosabatlariga taalluqli. U alohida parsial (yunoncha partialis - qisman) va xususiy oʻquv vaziyatlari, predmet va hodisalar oʻrtasidagi bogʻliqlik, aloqadorlik qonuniyatlarini asta-sekin oʻzlashtirish asosida ularni yagona yaxlit oʻquv jarayoniga birlashtirishga imkon beradi.

⁶Aleks Muur. Taʼlim berish va taʼlim olish: pedagogika, taʼlim dasturi va tarbiya. Rutledj. Ikkinchi nashr. 2012. 3-4 betlar.

Izchillik ta'lim jarayonining ma'lum tizim va ketma-ketlik asosida bo'lishini nazarda tutadi, zero, murakkab masalalarni oddiy masalalarni o'rganmay turib hal etib bo'lmaydi.

Tizimlilik va ketma-ketlik u yoki bu o'quv materialini o'zlashtirish sur'ati, uning elementlari o'rtasidagi o'zaro mosligini tahlil qilishga imkon beradi. Ta'limning tizimliliigi va ketma-ketligi ma'lum fanlar bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, borliqni yaxlit idrok etish o'rtasidagi qaramaqarshilikni hal etishga imkon beradi. Ushbu holatlar birinchi navbatda dastur va darsliklarni muayyan tizimda yaratish, fanlararo hamda fanlar ichidagi bog'liqlikni ta'minlash evaziga namoyon bo'ladi.

Ta'limda ongliklik, faollik va mustaqillik tamoyili o'qitishni shunday tashkil etishni nazarda tutadiki, bunda o'quvchilar ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda qo'llash usullarini ongli va faol egallab olishlari lozim. Bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirish quyidagi omil va shartlarga bog'liq: o'quv motivlari, o'quvchilarning faollik darajasi, o'quv-tarbiyaviy jarayonning samarali tashkil etilishi, o'qituvchi tomonidan qo'llanuvchi ta'lim metodlari va vositalarining samaradorligi va boshqalar. O'quvchilarning faolliklari reproduktiv va ijodiy xarakterga ega bo'lishi mumkin. Mazkur tamoyil o'quvchilarning tashabbuskorliklari va mustaqil faoliyatlarini nazarda tutadi.

Ta'limda ko'rsatmalilik tamoyili o'qitish jarayonini sifatini oshiradi, o'quvchilarning bilim olishlarini osonlashtiradi. Ya.A.Komenskiy uni didaktikaning "oltin qoidasi" deb atagan. Unga binoan ta'limda inson sezgi orgalaridan foydalanish kerak. «Agarda biz o'quvchilarda haqiqiy va aniq bilimlar paydo qilishni istasak, unda biz umuman hamma narsaga shaxsiy kuzatish va sezib ko'rish bilan ta'limga intilishimiz kerak - deb ta'kidlaydi u - agarda qandaydir predmetni baravariga bir necha sezgi organlari bilan qabul qilish mumkin bo'lsa, mayli ular baravariga bir necha sezgilari bilan o'rganilsin».

Tajribalar asosida o'rganilayotgan narsani namoyish etish va jarayon mohiyatini hikoya qilib berish o'zlashtirish darajasini birmuncha oshiradi. Xususan, axborotlarni eshitib qabul qilish samarasi 15%, ko'rib qabul qilish esa - 25%ni tashkil etadi. Ta'lim jarayonida, ularni bir vaqtda ishtirok etishi natijasida ma'lumotlarni qabul qilish samaradorligi 65 % gacha ortadi.

Ko'rgazmalilikdan o'quv jarayoni barcha bosqichlarida foydalanish mumkin: yangi materialni o'zlashtirish, uni mustahkamlash, mashqlarni

tashkil qilish hamda o'quvchilarning dastur materiallarini o'zlashtirishlarini tekshirish va baholashda.

Ta'limning o'quvchilarga mos bo'lish tamoyili deganda o'quv materiallarining mazmuni uning hajmi, xarakteri, u yoki bu sinf o'quvchilarining jismoniy rivojiga, umumiy tayyorgarligiga - saviyasi va imkoniyatlariga loyiq bo'lishi tushuniladi.

Yoshiga muvofiq yondashish o'quvchilarning psixik xususiyatlari, shaxsiy rivojlanganlik darajasi, ma'naviy-axloqiy sifatlari, ijtimoiy etukligini baholay olishni nazarda tutadi. Agarda qo'yilayotgan talablar yoki ta'limning tashkiliy tuzilishi o'quvchilarning yoshi imkoniyatlaridan ortda qolsa yoki ilgarilab ketsa, o'quv faoliyatining samarasi pasayadi. Individual yondashish o'quvchilarning murakkab ichki dunyosini o'rganish, yuzaga kelgan munosabatlar tizimini tahlil qilish va shaxs shakllanishi sodir bo'ladigan ko'p turdagi sharoitlarni aniqlashni talab etadi.

Ta'limda bilim ko'nikma va malakalarni puxta va mustahkam o'zlashtirish tamoyili muhim didaktik talab va qoidalarni, ya'ni o'quvchilar tomonidan tizimli va ongli o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni mustahkam, esda saqlab qolish hamda o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni o'z turmush faoliyatlarida qullay olish malakalari bilan qurollantirishni nazarda tutadi.

Ta'limning chuqurligi va mustahkamligi talabi didaktikada an'anaviy hisoblanadi va u yuzakilikka qarama-qarshi qo'yiladi. Chuqur, mustahkam bilimning asosiy belgisi eng fundamental g'oyalar, qoidalar, tushuncha, kategoriyalarni tushunish, chuqur o'zlashtirish, o'rganilayotgan materiallar mazmunini puxta anglashdan iborat.

Ta'limning tushunarligi tamoyili o'quvchilarning mavjud imkoniyatlarini hisobga olish, jismoniy va psixik sog'lig'iga yomon ta'sir etuvchi intellektual va emotsional qiyinchiliklardan voz kechishni talab etadi. Ta'limning tushunarli bo'lishi o'quvchilarning yoshi, bilish imkoniyatlarini hisobga olib o'qishning mazmunini to'g'ri aniqlash demakdir, ya'ni, har bir o'quv fani bo'yicha o'quvchilar egallab olishi zarur bo'lgan bilim, amaliy ko'nikma va malakalari hajmini to'g'ri aniqlashdir. Bu tamoyil o'quv jarayonini o'quvchilarda qiyinchiliklarni engish istagini hosil qiluvchi va shaxsiy muvaffaqiyatlarining natijalaridan quvonish tuyg'usini yuzaga keltirishga yo'naltirilganligini ifodalaydi. Bu bolalarda ko'zga tashlanuvchi qattiq hayajonlanish, shuningdek, o'quv masalalarini echishdagi ishonchsizlikni yo'qotishga yordam beradi.

NAZORAT UCHUN SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

1. Didaktika nimani o'rganadi? Mazkur sohaning ob'yekti va predmetini izohlang.
2. Didaktikaning asosiy kategoriyalarini sanab bering.
3. Zamonaviy ta'lim paradigmalariga nimalar kiradi?
4. O'qitish jarayonining asosiy vazifalariga izoh bering.
5. O'qitish jarayonining bosqichlariga ta'rib bering.
6. O'quvchilarning bilish faoliyatining tuzilishi va o'ziga xosliklarini izohlang.
7. Ta'lim qonuniyatlari deganda nimani tushunasiz?
8. Ta'limning qanday umumiy qonuniyatlari mavjud?
9. Ta'limning xususiy qonuniyatlariga nimalar kiradi?
10. Ta'lim tamoyillari deb nimaga aytiladi?
11. Ta'limning mazmunga doir tamoyillariga nimalar kiradi?
12. Ta'limning tashkiliy-metodik tamoyillariga izoh bering.

7-MAVZU: TA'LIM (PEDAGOGIK)
TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK
MAHORAT ASOSLARI (2SOAT)

Reja:

1. Ta'limni amalga oshiruvchi usul va vositalar.
2. Pedagogik texnologiyalar haqida tushuncha.
3. Pedagogik texnologiyalarning mohiyati va unga qo'yilgan talablar.

Tayanch tushunchalar: Pedagogik texnologiya, konseptual, tizimlilik, ishonchlilik, local, molulli, hususiy.

Pedagogik texnologiya – 1) oldindan loyihalashtirilgan pedagogik jarayonni amaliyotda rejali va bir maromda tatbiq etish yoki pedagogik masalani echishga qaratilgan pedagogning uzluksiz o'zaro bog'langan harakatlari tizimidir; 2) ta'lim va tarbiya metodlarining u yoki bu to'plamini qo'llash bilan bog'liq bo'lgan pedagogning uzluksiz, o'zaro shartlangan harakatlari tizimidir; 3) pedagogning yutuqlariga kafolat beradigan aniq ishlab chiqilgan va qat'iy ilmiy loyihalashtirilgan pedagogik harakat; 4) ta'lim shakllarini optimallashtirishga qaratilgan, texnika hamda inson omillari, uning o'zaro hamkorligi asosida o'qitish jarayoni va bilimlarni egallash, yaratish, qo'llash hamda belgilashning tizimli metodidir. XX asrning 20-yillarida "ta'lim texnologiyasi" termini

birinchi bor pedagogika bo'yicha adabiyotlarda tilga olingan. Shu vaqtning o'zida yana bir boshqa – “pedagogik texnika” termini ham tarqaldi. U pedagogik ensiklopediyada 30-yillarda o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga qaratilgan uslublar va vositalar sifatida ifodalangan. Pedagogik texnologiyalarga o'quv va laboratoriya uskunalari bilan ishlash, ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalanish mahoratlari ham kiritilgan. O'tgan asrning 40–50 yillarida, o'qitish - o'quv jarayonlariga texnik vositalarni tatbiq etish boshlanganida, “ta'lim texnologiyasi” termini ommalashdi va u keyingi yillar davomida “pedagogik texnologiyaga” aylantirildi. Texnologiya tushunchasi 60-yillardagi Amerika va G'arbiy Yevropada ta'limni isloh qilinishi bilan bog'liq ravishda kirib keldi. B. Blum, J. Keroll, P.Ya. Galperin, V.I. Davidov, N.A. Menchinskaya, Z.I. Kalmikova, L.I. Zankov texnologiyalari mashhur. O'qitishni tashkil qilishning texnologik yondashuvlari V.P. Bepalko, N.F. Talizina, L.M. Fridman, Yu.N. Kulyutkina, G.S. Suxobskoy, T.V. Kudryavtsev, A.M. Matyushkin, M.I. Maxmutov kabi aksariyat psixolog va didaktikachilarga taalluqlidir. MDHga kiruvchi mamlakatlar olimlari ichida pedagogik texnologiyani o'quv jarayoniga olib kirish zarurligini birinchilar qatorida har tomonlama ilmiy asoslab bergan rossiyalik olim V.P. Bepalkoning fikricha, pedagogik texnologiya – bu o'qituvchi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvafaqqiyatni kafoladay oladigan o'quvchi shaxsini shakllantirish jarayoni loyihsidir.

Rossiya olimlaridan Y.M. Monaxov: “Pedagogik texnologiya - avvaldan rejalashtirilgan natijalarga olib borilishi va bajarilishi shart bo'lgan tartibli amallar tizimidir”, degan qisqacha ta'rifni bera turib, uning asosiy xususiyatlariga e'tiborni qaratadi.

“Pedagogik texnologiya - o'quv jarayonini texnologiyalashtirib, uning qayta tiklanuvchanligini hamda pedagogik jarayon turg'unligini oshirib, bu jarayon ijrochisining subyektiv xususiyatlaridan uni ozod etiladi”, deydi. M. V. Klarin fikricha, pedagogik texnologiya - o'quv jarayonida texnologik yondoshgan xolda, oldindan belgilab olingan maqsad ko'rsatkichlaridan kelib chiqib, o'quv jarayonini loyihalashtir.

Y.P. Bepalkoning o'zbekistonlik shogirdlaridan Nurali Saydahmedov va Abdurahmon Ochilovlarning fikricha, pedagogik texnologiya – bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari

yordamida o'quvchi (talaba)larga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ulardan oldindan belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir. O'.Q.Tolipovning fikricha, "Pedagogik texnologiya – vaqt taqsimotiga muvofiq dasturlanib, ilmiy jihatdan asoslangan hamda kutilgan natijaga erishishni ta'minlovchi pedagogik jarayonning barcha bosqich va qismlarining vazifalari aniq belgilangan tizim".

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan shakllantirilgan "O'qitish metodlari va pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish" ijodiy guruhining ta'rifi bo'yicha. "Pedagogik texnologiya – ta'lim oluvchi shaxsiga yo'naltirilgan, demokratik hamda takrorlanuvchan o'qish natijalarini kafolatlaydigan ta'lim jarayonini loyihalash, amalga oshirish va baholashning tizimiy metodikasi". Bu ta'riflarni xorijda berilgan ta'riflar bilan solishtirib ko'rish uchun yagona pedagog olimi T.Sakomoto bergan ta'rifni keltiramiz: "Pedagogik texnologiya - bu muammoli fikr yuritish usulini pedagogikaga singdirish, boshqacha qilib aytganda, pedagogik jarayonni muayyan bir majmuaga keltirishdir".

Birlashgan millatlar tashkilotining nufuzli idoralaridan YUNESKOning ta'rifi bo'yicha, "Pedagogik texnologiya - bu bilim berish va uni egallashda texnika va inson resruslarini o'zaro uzviy bog'liq holda ko'rib, botun ta'lim jarayonini loyihalashda va amalda qo'llashda majmuiy yondashuv tamoyilidan foydalanishdir". AQSH va Germaniya olimlarining pedagogik texnologiyaga bergan ta'rifi YUNESKO bergan ta'rifga yaqin keladi. Keltirilgan ta'riflarni ilmiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qiladigan bo'lsak uzoq xorijda berilgan ta'riflar bilan MDH mamlakatlari olimlarining bergan ta'riflari bir-biriga yaqin kelsada lekin farqi ham anchaligini ko'ramiz. Jumladan, Sakomoto, YUNESKO va boshqa xorijiy mamlakatlarda berilgan ta'riflarda majmuiy yondashuv tamoyiliga alohida urg'u berilgan. MDH

olimlarining pedagogik texnologiyaga bergan ta'riflarida majmuiy yondashuv eslatib o'tilmaydi ham. Bunga izohning hojati bo'lmas kerak. Haqiqatda esa, obyektiv borliqqa majmuiy yondashuv tamoyilini yaxshi bilgan kishiga, Sakomoto aytganidek, "Pedagogik texnologiya - o'quv jarayonini muayyan bir majmuaga keltirishdir", degan tushuncha kifoya qiladi. Bu tushuncha orqali pedagogik texnologiyaning boshqa hamma xususiyatlarini, ya'ni maqsadga yo'naltirilganligini, bir necha o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan qismlardan tashkil topganligini va boshqalarni anglab olsa bo'ladi. Chunki bu xususiyatlarning hammasi, majmualar nazariyasiga binoan, majmu deb nom olgan narsa va hodisalarning ajralmas sifatlaridir.

Pedagogik texnologiyalarni boshqa texnologiyalardan farqlay bilishda, tushunchalarning mohiyatiga ahamiyat berishimiz darkordir. **Pedagogik texnologiya** - bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalanishini kafolatlovchi pedagogik faoliyat jarayonining mazmunidir.

O'qitish texnologiyasi - o'quv mashg'ulotining har bir bosqichini alohida alohida loyihalash, kutiladigan natijalarni oldindan aniqlashtirish, har bir bosqichda qo'llaniladigan shakl, metod va vositalarni oqilona tanlab olish, o'qituvchi va o'quvchining vazifalarini oydinlashtirishga qaratilgan algoritmik ketma-ketlik.

Tarbiya texnologiyasi — tarbiya natijalariga asoslanib, tarbiyaning maqsad va vazifalarini oydinlashtirish, tarbiya jarayonining har bir bosqichini alohida-alohida loyihalash, tarbiyaning shakl, metod va vositalarini aniq belgilab olishga qaratilgan tizimli jarayon.

Identiv o'quv maqsadi — texnologik jarayonning asosiy komponenti bo'lib, kutiladigan natijaga aynan mos keladigan o'quv maqsadi. Identiv o'quv maqsadi o'z navbatida o'quv vazifalariga aylantiriladi.

Interfaol metod - o'quv jarayoning tarkibiy qismi bo'lib, bir vaqtning o'zida ham o'qituvchi, ham o'quvchini faollashtirishga yo'naltirilgan o'qitish usullari majmui.

Grafik organayzerlar - o'quv jarayonida qo'yilgan maqsadga erishishda

yordam beruvchi chizma, jadval, grafiklar majmui. Agar grafik organayzerlarni o'qituvchi tayyor, to'ldirilgan holda qo'llasa, vosita vazifasini, o'quvchilarning mashg'ulot mavzusiga doir bilimlarini mustahkamlash va fikrlashini rivojlantirish maqsadida ishlatilsa, metod vazifasini bajaradi.

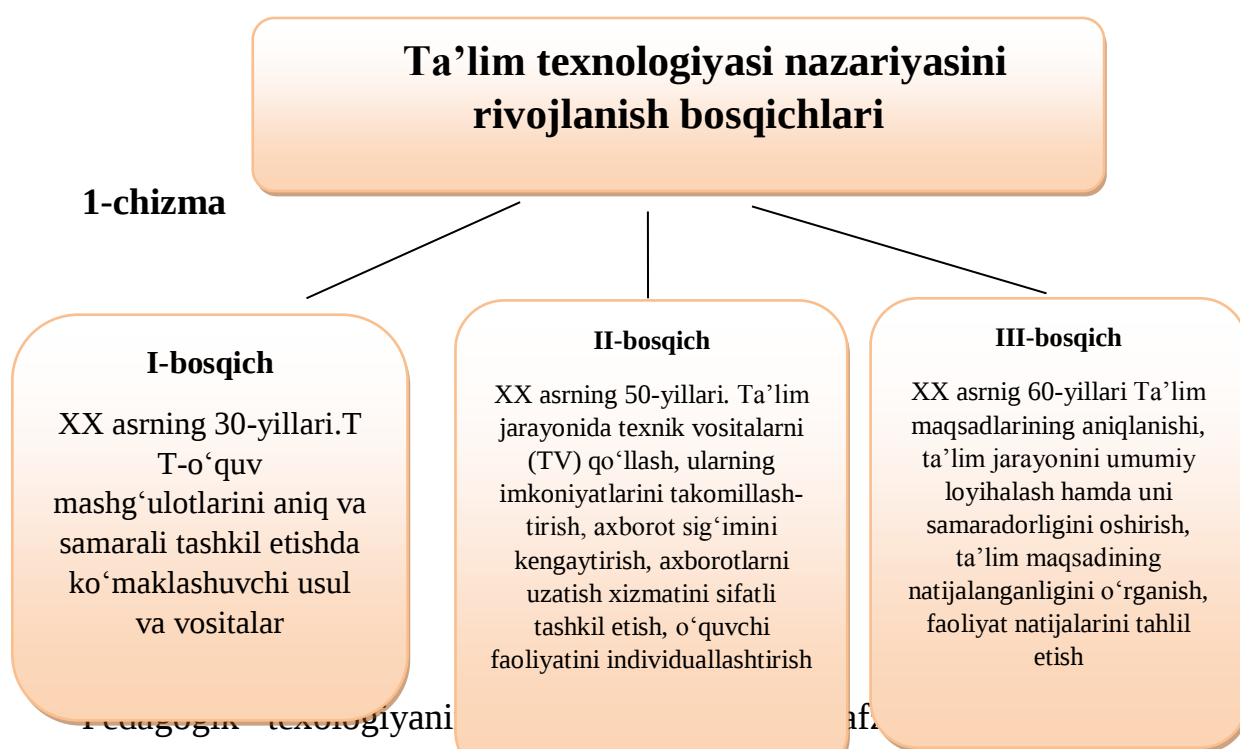
Pedagogik texnologiyaning yuqorida qayd etilgan xususiyatlaridan va majmular nazariyasining qonuniyatlaridan kelib chiqib, unga quyidagi kengaytirilgan ta'rifni beramiz.

Professor B. Ziyomhammadovning fikricha, "Pedagogik texnologiya - bu jamiyat ehtiyojidan kelib chiquvchi, oldidan belgilangan kasbi ijtimoiy sifatlarini samarali shakllantiradigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayonini majmu sifatida ko'rib, uni tashkil qiluvchi qismlari bo'lgan o'qituvchi (pedagog)ning o'qitish vositalari yordamida o'quvchi (talaba)larga ma'lum bir sharoitda muayyan ketma-ketlikda va ma'lum bir pedagogik usullardan foydalanib, ko'rsatgan ta'sirida nazoratda tutuvchi va ta'lim natijasini baholab beruvchi texnologiyalashgan ta'limiy tadbir.

"Pedagogik texnologiya - bu muayyan loyiha asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayonini majmu sifatida qarab, ushbu maqsadning natijalarini kafolatlovchi ta'lim jarayoniga texnologik yondoshilgan ta'limiy tadbir".

Pedagogik texnologiya tushunchasini oydinlashtirishga qaratilgan ta'riflarning xilma-xilligi, bir tomondan, rivojlangan mamlakatlarda bu mavzuning u yoki bu darajada o'rganilayotganini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, pedagogik texnologiyaning pedagogik amaliyotga joriy etishga

bo'lgan urinishlarning ma'lum natijasini ifodalaydi. Pedagogik texnologiyaning asosiy tushunchasi, so'zsiz, o'quv jarayoniga majmu sifatida yondoshishdir. Bunda ta'lim-tarbiyada ishtirok etuvchi barcha narsa va hodisalar o'zaro funksional bog'liqlikda bo'lib, bir butunlikni, ya'ni majmuni tashkil qiladi. Pedagogik jarayon majmuyining muayyan bir vaqt mobaynida bosqichma - bosqich amalga oshirilishi pedagogik texnologiya deyiladi. Pedagogik texnologiyaning an'anaviy usul (metod)lardan asosiy farqi, uning to'la-to'kis majmular nazariyasi qonuniyatlaridan kelib chiqqanligidadir.

jarayonini bir butunlikda ko'rib, ta'lim maqsadi, uning mazmuni, bilim berish usullari va vositalari hamda ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchilarni majmuga keltirib, ta'lim natijalarini avvaldan belgilab, ta'lim jarayonini nazorat qilish va baholash kabi qismlarini o'zaro uzviy bog'lab majmuga keltirib turib, jarayon loyihasini tuzishidadir. Uning an'anaviy usullanlan farqi, u talabalarning o'zlariga berilgan bilimni yodlab aytib berishiga emas, balki ta'lim-tarbiya jarayonining yakunida konkret bir harakatlarni bajarishga yo'naltirilganligidadir

Pedagogik texnologiyaning boshqa ta'lim usullaridan navbatdagi farqi, uning yordamida o'quv jarayoni tashkil etilganda, dars natijasi bilim beruvchining pedagogik mahoratiga bog'liq emasligidadir. Shunday qilib, ba'zi yondashuvlarda pedagogik texnologiyalar o'qitishning barcha vositalarini qamrab olgan qandaydir jihozlash sifatida ham belgilanadi. Unda texnologiya o'quv jarayonini texniklashtirishni taqozo qiladi.

Boshqa yondashuvda esa texnologiyaga ta'lim amaliyotini yangi yoki zamonaviylashtirilgan bilimlar bilan ta'minlashning usuli sifatida qarashga imkoniyat beradi. Bunda texnologiyaga ta'limning ilmiy tamoyillari va amaliyotini tatbiq etish sifatida qaraladi.

Texnologik yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aksariyat o'qitish texnologiyalari bo'sh texnologiyalanganligi bo'yicha qolib ketmoqda. Bir qator texnologiyalarda nazariy asoslar kuchaytirilgan, amaliy tomoni u qadar oydinlashtirilmagan.

T. Ballo texnologiyaning bir tomonini, ya'ni o'qitishda topshiriqli yondashuvni yoritadi. Boshqalarida yo kompyuter orqali dasturlashtirilgan o'qitish yoki o'qitishning muammoli tuzilmasi ajralib turadi.

L.V. Zankov, T.Ya. Galperin, V.I. Davidov tadqiqotlarida bosqichli o'qitishning yaxlit texnologiyalari haqida fikr yuritiladi.

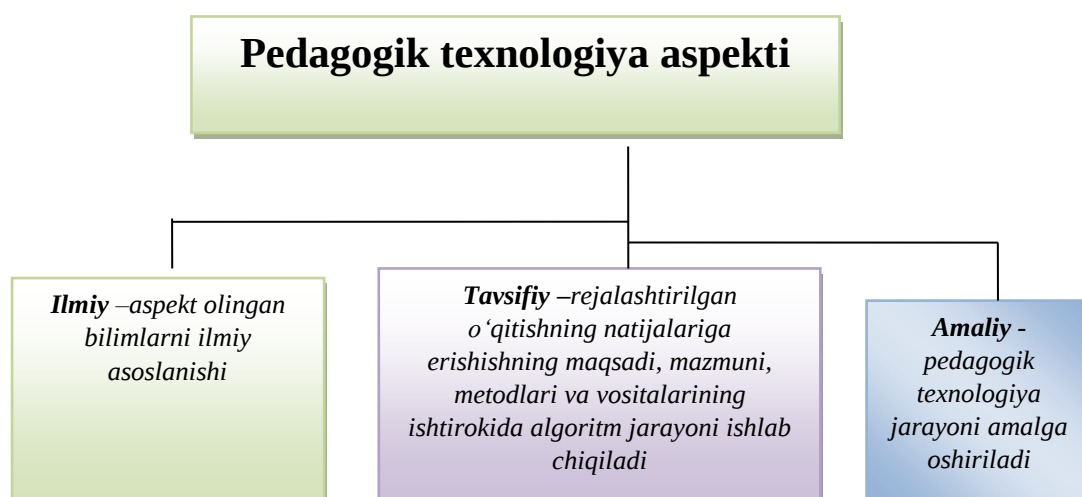
Pedagogik texnologiya mezonlari, aspektlari va qo'llanilish darajalari.

“Pedagogik texnologiya” lar uchta aspektlar bilan taqdim etiladi:

Bunda ilmiy pedagogik texnologiya – o'qitishning maqsadi, mazmuni va metodlarini o'rganuvchi hamda ishlab chiquvchi, pedagogik jarayonlarni loyihalashtiruvchi pedagogik fanning bir qismi sifatida ifodalanadi.

Protsessual – tavsifiy aspekt – pedagogik jarayonni tasvirlash o‘qitishning ko‘zda tutilgan natijalariga erishish uchun vositalar va maqsad, metodlar to‘plami sifatida izohlanadi.

Protsessual – amaliy aspekt – texnologik jarayonni amalga oshirilishi, hamma shaxsiy, instrumental va metodologik pedagogik vositalarning ishga solinishi bilan belgilanadi. Shunday qilib, pedagogik texnologiya o‘qitishning eng samarali yo‘llarini izlovchi fan sifatida ham, o‘qitishda qo‘llaniladigan usullar, prinsiplar va

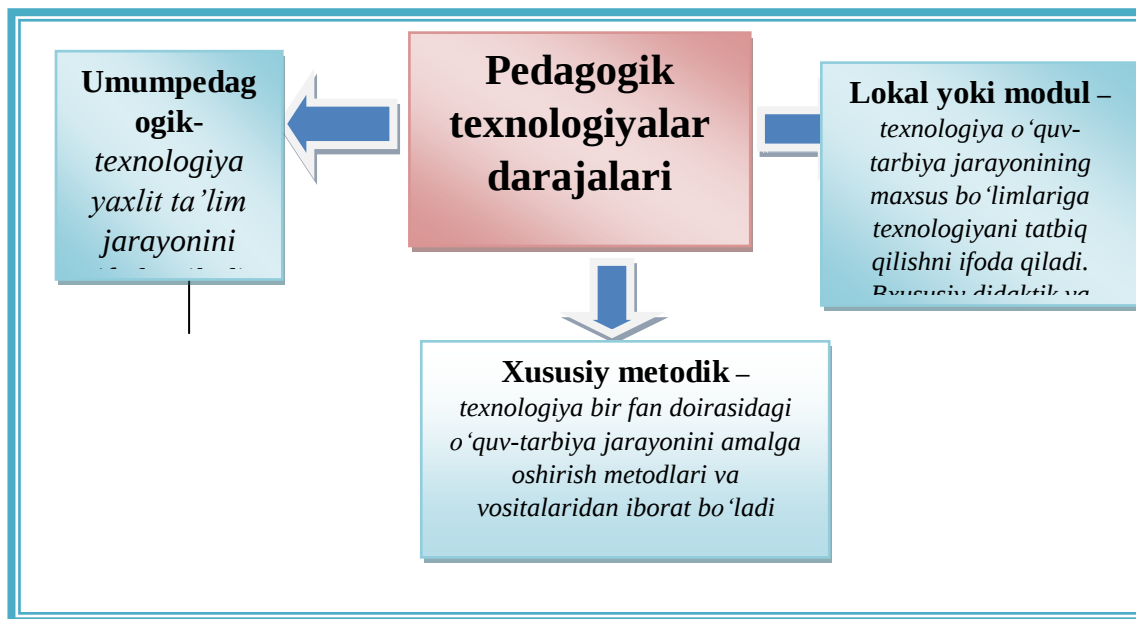
2-chizma

boshqaruvlar sistemasi sifatida ham, o‘qitish haqiqiy jarayoni sifatida ham ishtirok etadi.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasi ta’lim amaliyotida uchta tartib bilan bir-biriga bog‘liq darajalarda ishlatiladi:

Mazkur darajalarga to‘liq izoh beriladigan bo‘lsa, umumpedagogik (umumdidaktik) daraja: umumpedagogik (umumdidaktik, umum-tarbiyaviy) texnologiya ta’limning ma’lum bosqichida ushbu hudud, o‘quv yurtida yaxlit ta’lim jarayonini ifoda etadi. Bu yerda pedagogik texnologiya pedagogik tizimga o‘xshashdir: unga o‘qitishning maqsadlari, mazmuni, vosita va metodlari to‘plami, faoliyat obyekti va subyekti algoritmi kiradi.

Xususiy metodik (fan) darajasi: xususiy metodik pedagogik texnologiya «xususiy metodik» ko‘rinishida qo‘llaniladi, ya’ni bir fan, sinf, o‘qituvchi doirasida o‘qitish va tarbiyalash ma’lum mazmunini amalga oshirish uchun metodlar va vositalar to‘plami sifatida ishlatiladi.

3-

chizma

Lokal (modulli) darajasi: lokal texnologiya o‘quv-tarbiyaviy jarayonning alohida qismlari, xususiy didaktik va tarbiyaviy masalalarni hal etish texnologiyasidan iborat (alohida turdagi faoliyat, tushunchalar shakllantirish, alohida shaxsiy sifatlarni tarbiyalash, dars texnologiyasi, materiallarni takrorlash va tekshirish texnologiyasi, mustaqil ishlar texnologiyasi va boshqalar).

Pedagogik texnologiya haqidagi tushunchalardan texnologiya o‘quv jarayoni - o‘qituvchi va o‘quvchining faoliyati, uning tuzilishi, vositasi, metodlari va shakllari bilan yaqin bog‘liqligini ta’kidlab o‘tilgan edi. Shu nuqtayi nazardan pedagogik texnologiya tuzilishiga quyidagilar kiradi:

1. Konseptual asosi.
 2. O‘qitishning mazmunli qismi:
- ✓ o‘qitish maqsadlari – umumiy va xususiy, aniq;

✓ o'quv materiali mazmuni.

3. Protsessual qismi – texnologik jarayon:

➤ o'quv jarayonini tashkil etish;

➤ o'quvchilar o'quv faoliyati metodlari va shakllari;

➤ materiallarni o'zlashtirish jarayonini boshqarish bo'yicha o'qituvchining faoliyati;

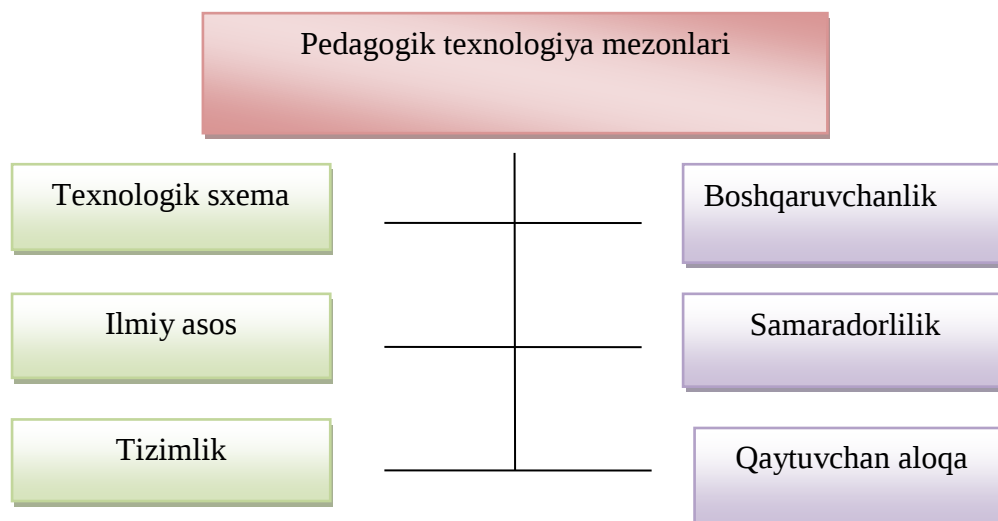
➤ o'quv jarayoni diagnostikasi.

Har qanday pedagogik texnologiya ba'zi bir metodologik talablarga yoki texnologik mezonlariga javob bera olishi kerak. Pedagogik texnologiyalarning asosiy sifatlari quyidagilarda ifoda etiladi:

Konseptuallik. Har bir pedagogik texnologiyaga ta'lim maqsadlariga erishish falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslarini ichiga oluvchi ma'lum ilmiy konsepsiyaga tayanish xos bo'lishi kerak.

Tizimlilik. Pedagogik texnologiya sistemalilik belgilariga ega bo'lishi kerak: jarayonning mantiqi, uning hamma qismlari bog'liqligi, yaxlitligi.

Boshqariluvchanligi o'qitish jarayoni diagnostik maqsadni ko'zlash, rejalashtirish, loyihalashtirish, bosqisma-bosqich diagnostika qilish, natijalarni tuzatish maqsadida vosita va metodlarni o'zlashtirish mumkinligini ko'zda tutadi. *Samaraliligi.* Zamonaviy pedagogik texnologiyalar aniq sharoitlarda mavjud natijalar bo'yicha samarali, xarajatlar bo'yicha optimal bo'lishi, o'qitishning ma'lum standartiga erishishni kafolatlashi kerak (ya'ni 70% foizdan ortiq o'quvchilar «yaxshi» bahoga va «a'lo» bahoga o'qishlari kerak, bu esa agarda sinfda 25 ta o'quvchi bo'lsa – shundan 19 tasi deganidir). Qayta yangilanishi pedagogik texnologiyani boshqa bir turdagi ta'lim muassasalarida, boshqa subyektlar bilan qo'llanilishini (takrorlanishini, qayta tiklanishini) nazarda tutadi.

4-chizma

8-MAVZU: TA'LIM (PEDAGOGIK)
 TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK MAHORAT
 ASOSLARI (2SOAT)

Reja:

1. Pedagogik mahorat haqida tushuncha.
2. Pedagogik qobiliyatlar va pedagogik texnika haqida tushuncha.

Tayanch tushunchalar: Pedagogik faoliyat, mahorat, pedagogik mahorat, pedagogik madaniyat, pedagogik qobiliyat, insonparvarlik, kasbiy bilimdonlik.

Pedagogik mahorat – pedagogik kategoriya sifatida. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» ta'lim sohasida amalga oshiriladigan ishlarning maqsadi, vazifalari va yo'nalishlarini belgilab berdi. Bu vazifalarni amalga oshirish, avvalo o'qituvchiga, uning bilimi va kasb mahoratining shakllanganlik darajasiga bog'liq. Zero, o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan vazifalarni nechog'lik vijdon, aql va pedagogik mahorat bilan bajarilishi jamiyat kelajagini ta'minlovchi muhim omildir.

Pedagogik mahorat asoslari fanining paydo bo'lishi buyuk pedagog A.S.Makarenko (1889-1939) nomi bilan bevosita bog'liq. U bolalar kalonnasidagi faoliyatida, ya'ni faqat tarbiyasini emas, ma'naviy qiyofasini ham yo'qotgan bolalar bilan ishlab, ularning benihoya hurmati va ishonchiga sazovor bo'ldi. Shaxsiy tarbiyaviy usuli bilan butun olamga mashhur bo'lganligining o'zi ham A.S.Makarenkoning yuksak pedagogik mahorat cho'qqisiga erishganligining yaqqol dalilidir.

YUNESKO qarori bilan uning 100 yilligiga 1988 yil - «Makarenko yili» deb e'lon qilindi.

A.S.Makarenko bo'lajak pedagog talabalik davridayoq pedagogik mahorat sirlarini o'rganishi zarurligini ta'kidlab, shunday deydi: «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, jahldor bo'lishni bilishi lozim, u o'zini shunday tutishi lozimki, uning har bir harakati tarbiyalasin».

Buyuk pedagogning bu fikriga Ukraina pedagogika instituti olimlari katta mas'uliyat bilan qarashdi. Ular bir necha yillar davomida Makarenko pedagogik mahorati maktabini, mavjud bo'lgan ilg'or nazariya va amaliyotni atroflicha tahlil qilishdi. Natijada 1979 yili «Pedagogik mahorat asoslari» fani yaratildi va u barcha pedagogika oliy o'quv yurtlarida o'qitila boshlandi. Bu fanning tuzilish prinsipining o'ziga xosligi shundaki, u pedagogda shaxs va jamoaga ta'sir eta olishni ta'minlaydigan va turli fanlarga bog'liq bo'lgan bilimlarni tanlab, ularni o'zida mujassamlashtiradi. Shuning uchun ham fan dasturiga pedagogik mahorat mohiyati, o'quvchiga ta'sir etish vositalari va usullari kabi pedagogik mahoratning odatdagi masalalaridan tashqari, teatr pedagogikasi va notiqlik san'ati haqidagi ma'lumotlar ham kiritilgan. Bu fanni o'rganish pedagogika, psixologiya, metodika va boshqa pedagogik fanlardan egallangan bilimlarga asoslanadi.

Pedagogik faoliyat bu mazmunini o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish tashkil qilgan faoliyatdir.

Shuni yodda tutish kerakki, pedagogik faoliyat bu bir tomonlama emas, balki ikkitomonlama (hamkorlikdagi) faoliyatdir. Unda ikkita faol tomon ishtirok etadi: o'qituvchi – o'quvchi (o'quvchi). Maqsad – o'quvchi, o'quvchi shaxsi, uning rivojlanishidir.

Mohir pedagog deb ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkillay oladigan, buning uchun o'quvchi psixologiyasini yaxshi bilgan, o'zida pedagog uchun zarur bo'lgan kasbiy fazilatlarni mujassam etgan, ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar qonuniyatlari asosida samarali tashkillay oladigan va olib boradigan pedagogga ayta olamiz (shu sababli pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat fanlari bir o'quv faniga birlashtirilgandir).

Mahorat faoliyatda namoyon bo'ladi. Pedagogika fanida “pedagogik mahorat” tushunchasining turli ta'riflari mavjud:

- pedagogik mahorat pedagogik faoliyatning yuqori darajasi bo'lib, u pedagogning belgilangan vaqt ichida optimal natijalarga erisha olishida namoyon bo'ladi. (N.V.Kuzmina., N.V.Kuxarev);

- “o'qituvchining ilmiy bilimlari, ko'nikmalari, metodik san'ati va shaxsiy fazilatlari sintezi” (A.I.Sherbakov);

- “pedagogik faoliyatni egallanganlikning yuqori darajasi, ixtisoslikka doir bilim, ko‘nikma va malakalar hamda kasbiy ahamiyatli sifatlar majmui” (Pedagogik lug‘at);

- “kasbiy faoliyatning yuqori darajada tashkillanishini ta‘minlovchi shaxs xususiyatlari kompleksi (o‘qituvchi faoliyatining gumanistik yo‘naltirilgani, kasbiy bilimlari, kasbiy qobiliyatlari va pedagogik texnikasi” (I.A.Zyazyun);

- “pedagogik mahorat deganda o‘qituvchining pedagogik–psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko‘nikmalarni mukammal egallashi, o‘z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyaci, hayotga axloqiy–estetik munosabatda bo‘lishi, o‘z fikr-mulohazasiga ishonchi va qat’iy irodasi tushuniladi” (I.P. Rachenko).

- pedagogik mahorat – pedagogik jarayonni bilish, uni tashkil eta olish, harakatga keltira olish, pedagogik jarayonning yuqori samaradorligini belgilovchi shaxsning ish sifati va xususiyatlari sintezi (N.N.Azizxo‘jaeva);

- “pedagogik mahorat – o‘qituvchilarning shaxsiy (bolajonligi, xayrixohligi, insonparvarligi, mehribonligi va h.k.) va kasbiy (bilimdonligi, zukkoligi, fidoyiligi, ijodkorligi, qobiliyati va hokazo.) fazilatlarini belgilovchi xususiyat bo‘lib, o‘qituvchilarning ta‘lim-tarbiyaviy faoliyatida yuqori darajaga erishishini, kasbiy mahoratini doimiy takomillashtirib borish imkoniyatini ta‘minlovchi faoliyatdir” (A.Xoliqov);

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, “pedagogik mahorat” tushunchasiga quyidagi tarzda umumlashgan ta‘rifni berish mumkin:

Pedagogik mahorat – bu o‘quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo‘naltirish, talabalarda (o‘quvchilarda) dunyoqarash, qobiliyatni shakllantirish, ularda jamiyat uchun zarur bo‘lgan faoliyatga moyillik uyg‘otishdir.

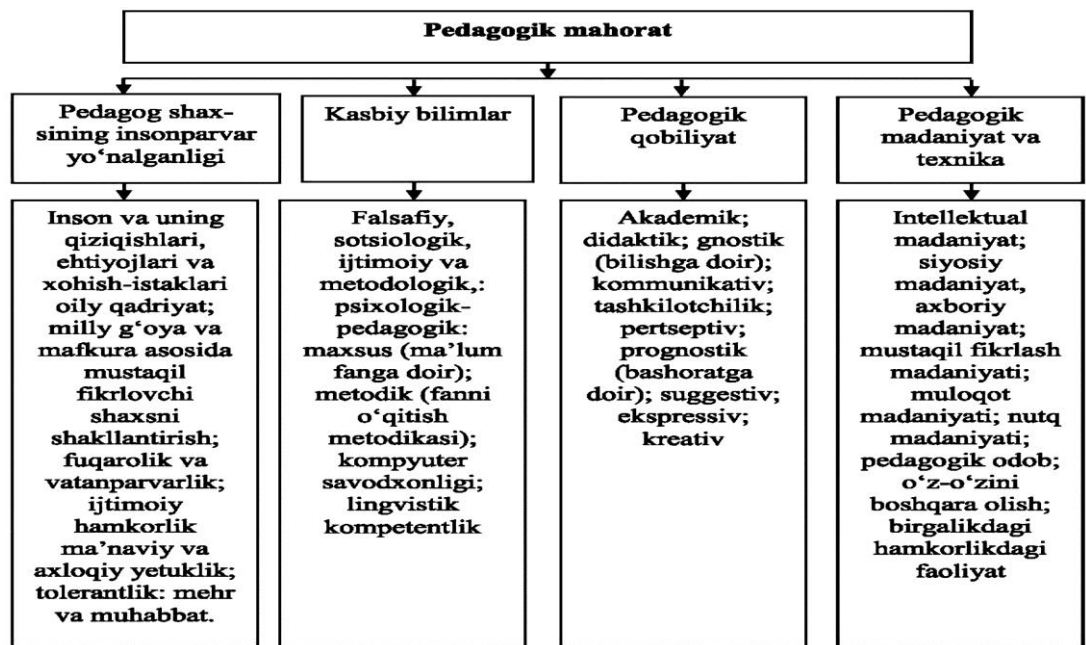
Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari. Pedagogik mahorat yaxlit tizim sifatida quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo‘ladi:

- pedagog shaxsini insonparvarlik yo‘nalishiga ega bo‘lishi, uning qiziqishlari, qadriyat yo‘nalishlari va ideallarining oliy maqsad-barkamol avlod tarbiyalashga yo‘naltirilganligi;

- mutaxassislik fanlari, o‘qitish metodikasi, pedagogika-psixologiyadan mukammal bilimga ega bo‘lish;

- pedagogik qobiliyatga ega bo‘lish (muloqotga moyillik, ishchanlik, kelajakni tasavvur qila olish, kasbiy mustaqillik, sensor axborotlarni tezlik bilan anglash (yuzidan uqib olish);

- pedagogik madaniyat va texnikani egallash, ya‘ni o‘z-o‘zini boshqara olish, o‘zaro ta‘sir etish va hamkorlikda ishlashni uddalash.

1-rasm. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari

N.M.Egamberdiyevaning fikricha, pedagog shaxsining insonparvar yoʻnalganligi quyidagilarda yorqin namoyon boʻladi:

I. Taʼlim maqsadi, oʻquv-tarbiya jarayonining shaxsga yoʻnaltirilganligi sifatidagi shaxsga yangicha qarash: 1) shaxs pedagogik jarayonning obyekti emas, subyekti sifatida aks etadi; 2) shaxs – qandaydir tashqi maqsadlarga erishish vositasi emas, taʼlim tizimi maqsadi; 3) har bir oʻquvchi qobiliyatli, koʻplab oʻquvchilar iqtidorli; 4) shaxsning muhim sifatleri sifatida yuksak axloqiy qadriyatlar (yaxshilik, sevgi, mehnatsevarlik, vijdon, qadr-qimmat, fuqarolik va boshqalar) aks etadi.

II. Pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish: 1) pedagogik muhabbat, oʻquvchilar taqdiriga qiziqish bilan qarash; 2) oʻquvchiga yuksak ishonch bilan qarash; 3) hamkorlik, muloqot mahorati; 4) toʻgʻridan-toʻgʻri majburlashdan voz kechish; 5) ijobiy ragʻbatlantirishning muhimligi; 6) oʻquvchi shaxsiga taʼlim subyekti, faollik va erkin tanlash sohibi sifatidagi munosabat; 7) oʻqituvchi va oʻquvchi huquqlarini tenglashtirish; oʻquvchining erkin tanlashga boʻlgan huquqi tushuniladi.

III. Zamonaviy sharoitda toʻgʻridan-toʻgʻri majburlashdan natija bermaydigan metod sifatida voz kechish. Majburlashsiz oʻqitish quyidagilar bilan tavsiflanadi: 1) majburlovsiz, ishonchga asoslangan talabchanlik; 2) oʻqitishga tugʻma qiziqishlarni koʻpayganligi; 3) majburlashning oʻrnini muvafaqqiyatga erishishga imkon beradigan istak bilan almashtirish; 4) oʻquvchilarni erkinlik va tashabbuskorlikka qoʻyib berilishi; 5) jamoa orqali bilvosita oʻquvchilarning qoʻllanilishi;

6) o'quvchilarga ularning subyektivligi, o'z-o'zini namoyon etishi, ijtimoiylashuvi, madaniy tenglashuvi, hayotiy o'z o'rnini belgilashiga yordam ko'rsatish, pedagogik qo'llab-quvvatlash.

IV. Individual yondashuvni yangicha talqin etish: 1) "o'quv fanidan o'quvchiga qarab borish emas, o'quvchidan o'quv faniga borish" tamoyilining bajarilishi; 2) o'quvchilarning qobiliyatlari va mavjud imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'qitish; 3) o'rtacha o'zlashtiruvchi o'quvchiga yo'nalganlikdan voz kechish; shaxsning eng yaxshi sifatlarini izlash; 4) shaxsni psixologik-pedagogik tashxis etish (qiziqishlari, qobiliyatlari, yo'nalganligi, Men-qontsepsiyasi, xarakteri, fikrlash jarayonlarining o'ziga xosligi)ning qo'llanilishi; 5) shaxsning o'quv-tarbiya jarayonidagi o'ziga xosliklarini hisobga olish.

V. Ijobiy ma'nodagi "Men-kontsepsiyasi"ni shakllantirish: 1) pedagogik muloqotning o'quvchilarda o'ziga ijobiy munosabatni rivojlantirishning yo'nalganligi; 2) hayotiy faoliyatning ijobiy yo'l-yo'riq va motivlarini shakllantirish.

Pedagogik mahorat o'z ichiga bolalar haqidagi, ularning psixologiyasi to'g'risidagi, maktab haqidagi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyatni tashkil etadi, o'qituvchi, tarbiyachi bu madaniyatni egallamasa, hech vaqt o'z ishinings chinakam ustasi bo'la olmaydi, yomon, eski usuldan, bir qolipdagi tayyor andozalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi.

Pedagogik mahoratning asosi pedagogik bilimdonlikdir. Pedagogik bilimdonlik deganda konkret tarixiy davrda qabul qilingan me'yorlar (normalar), standartlar va talablarga muvofiq pedagogik vazifani bajarishga qobillik va tayyorlik bilan belgilanadigan integral kasbiy-shaxsiy tavsifnoma tushuniladi. Kasbiy-pedagogik bilimdonlik deganda esa, pedagogik voqelikni izchil idrok eta bilish va unda izchil harakat qila olish malakasini qamrab oladi. N.Azizxo'jayeva takidlab o'tganidek, bu xislat pedagogik jarayon mantig'ining yaxlitligicha va butun tuzilmasi bilan birgalikda ko'ra olish, pedagogik tizimning rivojlanish qonuniyatlari va yo'nalishlarini tushunish imkoniyatini ta'minlaydi, maqsadga muvofiq faoliyatni konstruksiyalashni osonlashtiradi.

Pedagogik qobiliyatlar – ta'lim-tarbiyaviy maqsadlar va o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda zaruriy shakl, metod va vositalarni samarali qo'llay olishdir.

Pedagogik qobiliyatlarni shartli ravishda uch katta guruhga bo'lish mumkin: shaxsiy, didaktik va tashkiliy-kommunikativ qobiliyatlar.

Shaxsiy qobiliyatlarga quyidagilar kiradi: 1) ta'lim oluvchilarga ijobiy yo'nalganlik – ta'lim oluvchilar bilan hamkorlikda faoliyat olib borishga, muloqot qilishga intilish, ularga nisbatan do'stona munosabat, xayrixohlik; 2) vazminlik, o'z hissiyotlarini nazorat qila olishi – har qanday vaziyatda o'zini yo'qotib qo'ymaslik. Lekin vaziyat talab qilganda o'qituvchi zaruriy tarzda o'z hissiyotlarini namoyish qiladi (quvonch, qayg'u, g'azab). Lekin vazminlik befarqlikka aylanib ketmasligi kerak; 3) o'z psixik holati, kayfiyatini boshqara olish – o'qituvchi hayotida, faoliyatida har qanday noxush holat ro'y bergan bo'lsa ham o'zini tetik tutishi kerak.

Didaktik qobiliyatlar sifatida quyidagilarni keltirib o'tish mumkin: 1) tushuntirish qobiliyati – o'rganilayotgan materialni ta'lim oluvchilar uchun tushunarli qilib etkazish, buning uchun o'qituvchi ta'lim oluvchilar uchun yangi bo'lgan materialni “ularning ko'zlari bilan ko'ra bilishi kerak”; akademik qobiliyat – o'z fanini, sohasini chuqur bilishi, umumiy va ilmiy dunyoqarashning kengligi; nutq qobiliyati – o'z fikrlari, his-tuyg'ularini tushunarli qilib ifoda etishi, muloqotning noverbal vositalari: mimika va pantomimikalardan o'rinli foydalana olishi. Bunda suhbat predmetini bilish, etkazayotgan ma'lumotlariga nisbatan ishonch, nutqni “og'irlashtiruvchi” tuzilmalardan foydalanmaslik, qo'llanilayotgan atama va tushunchalarga izoh berish, nutq tezligi va ovoz balandligi nazarda tutiladi.

Tashkiliy-kommunikativ qobiliyatlar quyidagi ko'rinishda namoyon bo'ladi: tashkilotchilik qobiliyati – o'quvchilar jamoasini tashkillay olish va o'z faoliyatini tashkillay olish; rejalashtirish, nazorat qilish; kommunikativ qobiliyat – o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini e'tiborga olgan holda muloqotni to'g'ri tashkillash; pedagogik kuzatuvchanlik – o'quvchining ko'rinishidan undagi ichki kechinmalar, kayfiyatini bilib olish, sezgirlik; pedagogik takt – ta'lim oluvchiga pedagogik ta'sir ko'rsatishda aniq vaziyatdan, ta'lim oluvchi shaxsi xususiyatlaridan kelib chiqish va uning nafsoniyatiga tegmaslik; suggestiv qobiliyat – ta'lim oluvchiga emotsional-irodaviy ta'sir o'tkazish, talab qo'yish va talabning bajarilishini qat'iy nazorat qilish (bir tomondan qo'rqitishsiz, qistovsiz – boshqa tomondan bo'shlik qilmasdan); pedagogik prognoz – o'z harakatlari natijasini, shaxsida bo'lib o'tadigan o'zgarishlarni oldindan ko'ra bilish; diqqatni to'g'ri taqsimlay olish – bir paytning o'zida bir necha faoliyatni olib borish: materialni bayon qilish, o'z fikrlarini kuzatib borish, berilayotgan savollarga javob berish, ta'lim oluvchilar jamoasi hulqini nazorat qilib turish.

Pedagogik adabiyotlarda o'qituvchining kasbiy va ijtimoiy moslashuviga ta'sir etuvchi mahsulдор sabablar (omillar) umumlashtirilib pedagogik madaniyat nomi bilan qayd etiladi. Boshqa tushunchalar singari pedagogik madaniyatning ham bir necha xil ta'riflari mavjud. Biroq barcha ta'riflarda pedagogik madaniyat tushunchasi uch ilmiy jihatdan, ya'ni aksiologik, faoliyat va shaxsga yo'naltirilganlik nuqtai nazaridan talqin etilishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Aksiologik yondashuvga ko'ra, pedagogik madaniyat – tarbiya haqidagi fan sifatida pedagogika tayanadigan pedagogik qadriyatlar majmuidir. Ushbu qadriyatlar moddiy va ma'naviy shakllarda mavjud bo'ladi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv nuqtai nazariga ko'ra, pedagogik madaniyat – bu pedagogik faoliyatdagi tarbiyaviy munosabatlarni amalga oshiruvchi subyekt sifatida kasbiy etuk pedagog shaxsining muhim sifati. Faoliyatli yondashuvga ko'ra, pedagogik madaniyat – bu pedagogik qadriyatlarning tadbiiq etilishini ta'minlovchi, o'qituvchi kasbiy faoliyatining o'ziga xos usullari majmuidir.

Pedagogik madaniyatning mufassal tavsifi L.D.Stolyarenko tomonidan quyidagicha ochib berilgan: "Pedagogik madaniyat – bu umuminsoniy madaniyatning bir bo'lagi bo'lib, unda eng avvalo, avlodlar almashinuvi va shaxsning ijtimoiylashuvi kabi tarixiy jarayon uchun xizmat qilishda insoniyat uchun zarur bo'lgan ma'naviy va moddiy qadriyatlar aks etgan".

O'qituvchining pedagogik madaniyati quyidagi kasbiy ahamiyatli shaxs sifatlarining mavjud bo'lishini taqozo etadi:

- 1) shaxsga yo'nalganlik: e'tiqod, ijtimoiy faollik, fuqarolik tuyg'usining mavjudligi;
- 2) kasbiy-axloqiy sifatlar: insonparvarlik, jamoaviylik, adolat, mehribonlik, haqiqatparvarlik, samimiylik, talabchanlik, bolalarga nisbatan mehr va hurmat, oliyjanoblilik, xolislik;
- 3) pedagogik mehnatga munosabat: vijdonlilik, javobgarlik tuyg'usi, fidokorlik, berilib ishlay olish va o'z pedagogik faoliyatidan qoniqish hissi, uni hayotining mazmuniga aylantira olish;
- 4) qiziqishlar va ma'naviy ehtiyojlar: bilishga oid faollik, tafakkurning kengligi va teranligi, estetik madaniyat, qiziqishlarning va ma'naviy ehtiyojlarning ko'pqirraliligi, yoqtirgan ijodiy ishning mavjud bo'lishi, tashqi ko'rinish va nutq madaniyati.

Pedagogik faoliyatning tuzilishi va turlari. Pedagogik faoliyat yosh avlodni hayotga, mehnatga tayyorlash uchun jamiyat oldida, davlat oldida javob beradigan, ta'lim-tarbiya berishda maxsus tayyorlangan o'qituvchilar mehnati faoliyatidir.

Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan o'qituvchi ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi. Pedagogik jarayonning vazifasi bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo'lib, o'qituvchilarning faoliyat mezonini begilab beradi. O'qituvchilarning faoliyati pedagogik jarayonning harakat vositasidir. Pedagogik jarayonning obyektlari bo'lmish tarbiyalanuvchi insonga, o'quvchi va o'quvchilar guruhiga hamda alohida o'quvchiga, pedagogik jarayonning subyektlari — ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa mas'uldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta'lim va tarbiya berish faoliyatini bajaradilar. A.Xoliqov tomonidan e'tirof etilganidek, o'qituvchining pedagogik faoliyatida ijobiy natijalarga erishishi, mehnat malakasini, ya'ni egallagan bilimlarini o'zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog'lik qo'llay bilishi bilan belgilanadi.

Pedagogik faoliyatning maqsadi asrlar davomida yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishning umuminsoniy g'oyasi sifatida xizmat qilib kelayotgan tarbiyaviy ishni amalga oshirish bilan bog'liq. Pedagogik faoliyatning asosiy turlari sifatida tarbiyaviy ish va o'qitish aks etadi. Tarbiyaviy ish — bu tarbiyaning tizimliliigi, to'laligi, uzviyligi va uzluksizligidir. Tarbiyaviy ish tarbiyalanuvchilarning muaiyan faoliyatini tashkil etuvchi va amalga oshiruvchi shakldir. Tarbiyaviy ishning asosiy xususiyati — zaruriylik, foydalilik va tatbiq etish imkoniyatidan iborat.

Tarbiyaviy ishlar asosida ikkita: faol va majmuaviy yondashuvlar yotadi. Yondashuvlarning birinchisi, faoliyatning bilish, mehnat, ijtimoiy, badiiy, sport va erkin muloqot kabi turli ko'rinishlarini tashkil etishni talab etadi. Ikkinchi majmuaviy yondashuv esa, faoliyatning barcha ko'rinishlarining yagona jarayonga ta'siri bilan tabiiy "ko'shilib" ketishida namoyon bo'ladi. Tarbiyaviy ishlar, ayni paytda, o'ziga axlokiy, estetik, hissiy va aqliy (intellektual) ta'sirlarni kamrab oladi. Faoliyatga oid yondashuv tarbiya yo'nalishiga ishora qilsa, majmuaviy yondashuv — uning mazmun tabiatini (pedagogik maqsad (vaziyat, tarbiyaviy maqsadning asosiy va bog'liq tomonlarini shakllantirish)ni; rsjalashtirish; tashkil etish va tayyorlashni; ishni bsvosita amalga oshirishni; erishilgan natijalar tahlilini) belgilaydi.

O'qitish — qo'yilgan maqsadga erishishga yo'naltirilgan pedagog bilan o'quvchilarning tartiblangan o'zaro harakatidir. O'rgatish — o'qitish maqsadini amalga oshirish bo'yicha pedagogning tartiblangan faoliyatini aks ettirsa, o'rganish anglash, mashq qilish, va egallangan tajribalar asosida xulq-atvor va faoliyatning yangi shakllarini egallash jarayoni bo'lib, avval egallanganlari o'zgaradi.

N.V.Kuzmina pedagogik faoliyatning o'zaro bir-biri bilan aloqador quyidagi uch tarkibiy qismini ajratib ko'rsatadi: konstruktiv, tashkilotchilikka doir va kommunikativ. Konstruktiv faoliyat mazmunli (o'quv materialini tanlash va tizimlashtirish, pedagogik jarayonni rejalashtirish va tashkil etish), konstruktiv operativ (o'zining va o'quvchilarning harakatlarini rejalashtirish); konstruktiv-moddiy (pedagogik jarayonning o'quv-moddiy bazasini loyihalash) jihatlarni o'zida aks ettiradi. Tashkilotchilik faoliyati – o'quvchilarni faoliyatning xilma-xil turlariga jalb etish. Kommunikativ faoliyat – pedagogning ta'lim oluvchilar, o'qituvchilar jamoasi, jamoatchilik, mahalla va ota-onalar bilan munosabatini yo'lga qo'yish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi.

1. Inson tabiatning jonsiz moddasi emas, balki o'zining alohida xususiyatlari, ro'y berayotgan voqealarni idrok qilishi va ularga o'zicha baho beradigan, takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir.

2. Pedagog doimo o'sib-o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan xatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

3. O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof-muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

Pedagogik maqsadning o'ziga xosligini quyidagilarda bilish mumkin:

1. Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya'ni pedagog faoliyatining natijasi jamiyat manfaatlari bilan bog'liqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni ta'minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o'tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.

2. Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi va bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglatish zarur. Gyote ta'kidlaganidek:

«Ishonch bilan gapir, ana shunda soʻz ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham oʻz-oʻzidan kelaveradi».

3. Pedagogik (taʼlim-tarbiya) jarayonda oʻquvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo oʻquvchi kelajagi tomon yoʻnaltirilgan boʻladi. Buni anglagan holda, mohir pedagoglar oʻz faoliyatini mantiqan oʻquvchilar ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining oʻziga xosligi oʻqituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini toʻla anglab, oʻz shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarini «oʻsib» uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;

- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondoshishi;

- oʻquvchilar qiziqishlarini eʼtiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish;

Oʻquvchi shaxsiga doimo ijobiy-axloqiy taʼsir koʻrsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachidir. Bunga erishish uchun pedagog oʻzining axloqiy sifatlarini doimo takomillashtirib borishi zarur.

Oʻquvchilarni mehnat, muloqot, oʻyin, oʻqish kabi faoliyat turlarida ishtirok etishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog oʻzining individual pedagogik tizimiga ega boʻlishi kerak.

Ayrim pedagoglar kasbiy mahorat sirlarini egallash uchun, avvalo taʼlim-tarbiya metodlarini takomillashtirishga intiladilar. Bu tabiiy hol, chunki aynan metodlar yordamida pedagog oʻz oʻquvchilarini turli oʻquv faoliyatiga jalb qiladi. Shu bilan birga oʻquvchilarni bilim olishga qiziqtirishda oʻqituvchi tomonidan tanlangan metodlar, usullar va topshiriqlardan boshqa sabablar ham taʼsir etadi. Pedagog faoliyatining muvaffaqiyatli kechishi uning shaxsi, xarakteri, oʻquvchilar bilan muomalasiga ham koʻp jihatdan bogʻliq boʻladi. Odatda bularning taʼlim-tarbiya jarayoniga taʼsiri ahamiyatsizdek tuyuladi. Ammo tajribali pedagog, uning xatti-harakati oʻquvchilarga qanday taʼsir koʻrsatayotganligiga ahamiyat berib, unga kerakli tuzatishlar kiritib, takomillashtirib boradi. Shuning uchun ham pedagogik mahoratni oʻqituvchi shaxsi sifatlarini majmui sifatida qaralib, uni oʻqituvchi yuqori darajada psixologik-pedagogik tayyorgarlikka ega boʻlishi bilan bogʻliq boʻlishini unutmaslik lozim.

Pedagogik qobiliyat va uning tuzilishi. Pedagogik qobiliyat – bu qobiliyat turlaridan biri boʻlib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shugʻullana olishini aniqlab beradi.

Pedagogik psixologiyada o'qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning tutgan o'rnini ilmiy izohlab berishga oid samarali tadqiqotlar olib borilgan.

Yirik psixolog S.L.Rubinshteyn ta'kidlab o'tganidek, pedagogik jarayon o'qituvchi-tarbiyachining faoliyati tariqasida rivojlanuvchi bola shaxsini shakllantiradi, bu esa pedagogning o'quvchi faoliyatiga naqadar rahbarlik qilishiga yoki aksincha, unga ehtiyoj sezmasligiga bog'liq. Bola shaxsining rivojlanishida o'qituvchining roli benihoya muhimdir, chunki u ta'lim va tarbiya jarayonining tashkilotchisi vazifasini bajaradi. Shu bois, hozirgi sharoitda o'qituvchining tashkilotchilik qobiliyatiga nisbatan yuksak talab qo'yiladi, shuning uchun ijtimoiy-tarixiy tajribalarning boyligi ehtiyojlar ko'lamining ortishiga bevosita bog'liq.

XX asrning 70-80-yillarda o'qituvchining xarakter-xislatlari, pedagogik qobiliyatlari, unda tarbiyachilik mahoratini tarkib toptirish shartlari chuqur o'rganildi. Jumladan, rus olimasi N.V.Kuzmina o'qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning o'rnini va ularni tarkib toptirishga oid qator ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borgan. U o'z tadqiqotlarida pedagogik qobiliyatlarni gnostik (bilishga oid), proyektiv (oldindan rejalashtirishga qaratilgan), konstruktiv, tashkiliy va kommunikativ turlarga ajratib, ularning har biriga chuqur psixologik ta'rif beradi. N.V.Kuzmina pedagogik qobiliyatning muhim alomatlari qatoriga kuzatuvchanlikni ham kiritadi, o'qituvchining bu hislati o'quvchining ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari kabi omillarni aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotchi A.I.Shcherbakov fikriga ko'ra, pedagogik faoliyat – bu o'qituvchi oldiga jiddiy talablar qo'yadigan murakkab psixologik aktdir. Pedagogik faoliyat o'qituvchini chuqur va puxta bilimga, pedagogik qobiliyatga, mustahkam xarakterga, yuksak ma'naviyatga ega bo'lishini taqozo qiladi. A.I.Shcherbakov o'qituvchi shaxsi 6 ta kasbiy-tarkibiy qismdan iborat ekanligini ta'kidlaydi: 1) yuksak saviyadagi bilim va madaniyat; 2) yo'nalishning aniq ifodalanganligi; 3) yuksak axloqiy hislarning mavjudligi; 4) yuqori darajada yuzaga keluvchi faollik va barqaror mustaqillik; 5) qat'iy va silliq xarakter; 6) pedagogik qobiliyatlar.

Yirik olim F.N.Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni quyidagi turlarga ajratishni taklif etadi: 1) didaktik qobiliyatlar; 2) akademik qobiliyatlar; 3) pertseptiv qobiliyatlar; 4) nutq qobiliyatlari; 5) tashkilotchilik qobiliyati; 6) avtoritar qobiliyatlar; 7) kommunikativ qobiliyatlar; 8) pedagogik xayolot; 9) diqqatni taqsimlay olish qobiliyati.

F.N.Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni tarkib toptirish bosqichlari, xususiyatlari va xossalari to'g'risida mukammal ma'lumotlar beradi. Ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirishda pedagogik qobiliyatlarning roli tajriba materiallariga asoslanib sharhlab beriladi.

Kasbiy-pedagogik faoliyatning muvafaqqiyatli amalga oshishi ko'p jihatdan pedagogning maxsus pedagogik qobiliyatlarni egallaganligiga bog'liq: T.I.Gavakov pedagogik qobiliyatlarni quyidagi tarzda guruhlashtirishni taklif etadi: obyekt(ta'lim oluvchilar)ni his eta olish; kommunikativ (kishilar bilan aloqa o'rnatish, samimiylik, muloqotchanlik); pertseptiv (kasbiy etuklik, empatiya, pedagogik intuitsiya); shaxs dinamizmi (irodaviy ta'sir ko'rsatish va mantiqiy ishlantirish qobiliyati); emotsional barqarorlik (o'z-o'zini boshqara olish qobiliyati); kreativ (ijodiy ishga qobiliyatlilik).

Maxsus qobiliyatlar ham o'qituvchining o'rgatuvchilik, ham tarbiyaviy ishiga taaaluqlidir. O'qituvchining o'qitish, o'qish va o'rgatishga doir qobiliyatlarga quyidagilarni kiritish mumkin: o'rganiladiganlarini ko'ra olish va his eta olish qobiliyati; o'quv materialini mustaqil tanlay olish, ta'limning samarali metodlari va maqbul vositalarini aniqlay olish; o'quv materialini tushunarli bayon eta olish, uning barcha ta'lim oluvchilar uchun tushunarli bo'lishini ta'minlash; ta'lim oluvchilarning individualligini hisobga olish bilan bog'liqlikda o'qitish jarayonini tashkil eta olish qobiliyati; o'quv jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalana olish qobiliyati; ta'lim oluvchilarning har tomonlama rivojlanishini tashkil etish qobiliyati; o'zining pedagogik mahoratini takomillashtirish qobiliyati; o'zining shaxsiy tajribasini boshqalarga uzatish qobiliyati; mustaqil ta'lim olish va o'z-o'zini rivojlantirishga qobiliyatlilik.

Tarbiyaviy ishni tashkil etish bilan bog'liq pedagogik qobiliyatlar quyidagilarda yorqin namoyon bo'ladi: boshqa kishilarning ichki his-tuyg'ularini to'g'ri baholay olish, boshqalar haqida qayg'ura olish qobiliyati (empatiyaga qobiliyatlilik); taqlid uchun namuna bo'lishga qobiliyatlilik; tarbiyaviy jarayonda individual o'ziga xosliklarini hisobga olishga qobiliyatlilik; rag'bat va o'zaro bir-birini tushunish, muloqotni zarur uslubini tanlay olishga qobiliyatlilik; o'ziga hurmat bilan munosabatda bo'lish, tarbiyalanuvchilar orasida obro'ga ega bo'lish qobiliyati.

Pedagog olim I.P.Podlasiy pedagogik qobiliyatning tuzilishini quyidagi tarzda aniqlashtirgan:

1) tashkilotchilik – ta'lim oluvchilarni jipslashtirish, ularning faoliyatini rejalashtirish, jamoaviy ishga jalb etish, yakunlarini chiqarish;

2) diagnostik – o‘quv materialini tanlay olish, o‘quv materialini tushunarli, aniq, obrazli, ishonchli va tizimli bayon eta olish; o‘quvchilarning bilishga qiziqishlari va intellektini rivojlantirishni rag‘batlash, o‘quv-biluv faolligini oshirish hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va ijodkorlikka qobiliyatlilik;

3) pertseptiv – ta’lim oluvchilarning ichki olamiga ta’sir ko‘rsatish; ularning emotsional holatini xolis baholash, psixikasidagi o‘ziga xosliklarni aniqlay olish ko‘nikmasi;

4) kommunikativ – ta’lim oluvchilar va jamoa bilan pedagogik maqsadga qaratilgan munosabatni o‘rnata olish ko‘nikmasi;

5) suggestiv (suggestiya - ishontirish) – o‘quvchilarga emotsional ta’sir ko‘rsatish;

6) tadqiqotchilikka doir – pedagogik jarayon va vaziyatlarni anglash hamda obyektiv baholay olish ko‘nikmasi;

7) ilmiy-bilishga doir – tanlangan ixtisoslikka doir belgilangan hajmdagi ilmiy bilimlarni egallay olish qobiliyati;

8) gnostik – obyekt, jarayonni va o‘z faoliyati natijalarini tadqiq etish hamda olingan natijalar asosida uni korrektsiyalay olish qobiliyati.

Pedagogika va psixologiya sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarga asoslanib, bizningcha, o‘qituvchining pedagogik qobiliyatlarini quyidagicha klassifikatsiya qilish mumkin.

1. Didaktik qobiliyat – bu oson yo‘l bilan murakkab bilimlarni o‘quvchilarga tushuntira olishdir. Bunda o‘qituvchining o‘quv materialini o‘quvchilarga tushunarli qilib bayon etishi, mavzu yoki muammoni ularga aniq va tushunarli qilib aytib berishi, o‘quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg‘ota olishi ko‘zda tutiladi. O‘qituvchi zarurat tug‘ilgan holatlarda o‘quv materialini o‘zgartira, soddalashtira oladi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, tushunarsiz, noaniq narsani tushunarli qila oladi.

2. Akademik qobiliyat – barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimlarga ega bo‘lishlik. Bunday qobiliyatlarga ega bo‘lgan o‘qituvchi o‘z fanini o‘quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chuqurroq biladi, o‘z fani sohasidagi yangiliklarni kuzatib boradi. Fan-texnika, ijtimoiy-siyosiy hayotga doir qiziqishlari bilan ko‘p narsalarni o‘rganib boradi.

3. Pertseptiv qobiliyat – qisqa daqiqalarda o‘quvchilar holatini idrok qila olish fazilati, bu o‘quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o‘quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna olish bilan bog‘liq bo‘lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o‘qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo‘lmagan tashqi belgilar asosida o‘quvchi ruhiyatidagi ko‘z ilg‘amas o‘zgarishlarni ham fahmlab oladi.

4. Nutqiy qobiliyat – ixcham, ma'noli, ohangdor, muayyan ritm, temp, chastotaga ega bo'lgan nutq, shuningdek, o'qituvchi nutqining jarangdorligi, uning pauza, mantiqiy urg'uga rioya qilishi, qobiliyatli o'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma'qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Fikrlar ifodasi o'quvchi uchun aniq, sodda, tushunarli bo'ladi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati – sinf-guruh yoki jamoani uyushtirish va uni boshqarish iste'dodi. Tashkilotchilik o'quvchilarni xilma-xil faoliyat turiga jalb qilish uchun asos hisoblanadi. Bu qobiliyat, birinchidan o'quvchilar jamoasini uyushtirish, jipslashtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish bo'lsa, ikkinchidan, o'z shaxsiy ishini to'g'ri uyushtirish qobiliyatidir.

6. Obro'ga ega bo'lishlik qobiliyati - o'zining shaxsiy xususiyati, bilimdonligi, aql-farosatliligi, mustahkam irodasi bilan obro' orttirish uquvchanligi. Fanda bu qobiliyat turi – avtoritar qobiliyat, deb ham yuritiladi. Obro'ga ega bo'lish o'qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir kompleksiga, chunki, uning irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamliligi, qat'iyligi, talabchanligi va hokazo), shuningdek, o'quvchilarga ta'lim hamda tarbiya berish mas'uliyatini his etishga, bu ishonchni o'quvchilarga ham yetkaza olishiga bog'liq bo'ladi.

7. Kommunikativ qobiliyatlar – muomala va muloqot o'rnatish, bolalarga aralashish qobiliyati, o'quvchilarga to'g'ri yondashish yo'lini topa olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan samarali o'zaro munosabatlar o'rnatish, pedagogik nazokatning mavjudligi.

8. Psixologik tashxis (diagnoz)ga doir qobiliyatlar – insonning kelajagini oqilona tasavvur qilishdan iborat bashorati. Bu o'z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko'rishda, o'quvchining kelgusida qanday odam bo'lishi haqidagi tasavvur bilan bog'liq bo'lgan shaxsni tarbiyalab yetishtirishda, tarbiyalanuvchining qanday fazilatlarining taraqqiyot etishini oldindan aytib bera olishda ifodalanadigan maxsus qobiliyat. Bu qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga, odamga ishonish bilan bog'liq bo'ladi.

9. Diqqatni taqsimlash qobiliyati – bir necha obyektlarga bir davrning o'zida o'z munosabatini bildirish. O'quvchi, o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari - hajmi, uning kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi va ishga solinishining taraqqiy etgan bo'lishi muhimdir.

Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi materialni bayon qilish mazmunini va shaklini, o'z fikrini (yoki o'quvchi fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni o'z diqqat-e'tiborida tutadi, toliqish, e'tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, barcha intizom buzilish hollarini e'tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z shaxsiy xatti-harakatlarini (mimikasi, pantomimikasi, yurish-turishini) ham kuzatib boradi.

10. Konstruktiv qobiliyat - o'quv-tarbiya ishlarini rejalashtirish va natijasini oldindan aytish qobiliyati. Bu qobiliyat o'quvchi shaxsining rivojini loyihalashga, o'quv-tarbiya mazmunini, shuningdek, o'quvchilar bilan ishlash metodlarini tanlab olishga imkon beradi.

11. Gnostik qobiliyat – tadqiqotga layoqatlilik bo'lib, o'z faoliyatini, bu faoliyat jarayonini va uning natijalarini tekshirish hamda o'rganish natijalariga muvofiq faoliyatni qayta qurish qobiliyatidir.

Pedagogik qobiliyatlarni har tomonlama o'rganish qobiliyatlar shaxsning aql-idroki, his-tuyg'usi va iroda sifatlarining namoyon bo'lishidan iborat ekanligini ko'rsatdi. Pedagogik qobiliyatlar umumiy qobiliyat: masalan, adabiy va ilmiy ijod qilish, loyihalash qobiliyatlari bilan bog'langan. Ular o'qituvchi faoliyatining samaradorligini oshiradi. Bunday o'qituvchilar o'z o'quvchilarini (talabalarni) ana shu faoliyatga jalb qila borib, ularga ta'lim va tarbiya berishda katta muvaffaqiyatlarga erishmoqdalar.

Pedagogik takt tushunchasi. Takt ahloqiy tushuncha bo'lib, u insonlarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirish, tartibga solish, insonparvarlik g'oyalariga asoslangan bo'lib, andishali hulq, har qanday ziddiyatli vaziyatlarda ham inson hurmati saqlanib qolishini talab qiladi. Har bir insondan, ayniqsa o'qituvchidan andishali bo'lish talab qilinadi.

Boshqacha qilib aytganda, pedagogik takt bu o'qituvchining ta'lim oluvchilar oldida o'zini tutishni bilishi, ta'lim oluvchining holatini, intilishlari, qiziqishlarini tushuna olishi va eng samarali ta'sir yo'lini topa olishidir.

Pedagogik takt – o'qituvchi kasbiy mahoratining asosi bo'lib, o'quvchilarga barcha demokratik talablar asosida pedagogik ta'sir o'tkazish, muloqotni insonparvarlik tuyg'ulari asosida o'rnatish o'lchovi, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni hamda ongli intizomni tarkib toptirish ko'nikmalarini hosil qilish shaklidir. Pedagogikada o'qituvchining o'quvchilar bilan munosabati ularning yosh xususiyatlariga qarab belgilanishi va bu qonuniyatga amal qilinishi qat'iy talab qilinadi. Shunday ekan, o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida hali to'liq shakllanmagan, ta'sirlarga va ruhiy kechinmalarga tez beriluvchi, ota-onasining sevimli farzandi bo'lgan murg'ak qalb egalari bilan muloqot qilayotganligini aslo unutmasligi kerak.

O'quvchilar bilan muloqotda pedagogik taktga zid bo'lgan qo'pollik, adolatsizlik, qo'rqitish, haqorat, mensimaslik, pedagogikaga zid bo'lgan jazolash usullarini qo'llash va boshqa ular shaxsiga salbiy ta'sir qiladigan turli jargon so'zlar ishlatish o'quvchilar qalbini umuman tuzalmaydigan darajada jarohatlab qo'yishi, yoki o'qituvchining obro'siga putur etkazishi mumkin. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi bunday qarama-qarshiliklar, ko'pincha, dars va darsdan tashqari jarayonlarda sodir bo'ladi. Bunda ayniqsa yosh o'qituvchilarning pedagogik takt sirlarini bilmasligi, tajribasizligi pand beradi.

O'qituvchining taktik mahorati birdaniga shakllanib qolmaydi, u yillar davomida pedagogik faoliyatda, ustozlar tajribasini o'rganishda, dars jarayonida, sinfdan tashqari faoliyatda va tarbiyaviy soatlarda o'quvchilar bilan muloqotda takomillashib boradi. Dars jarayonida pedagogik mahoratning asosi bo'lmish pedagogik taktga ega bo'lish o'qituvchi uchun juda zarurdir.

Shunday qilib, pedagogik takt bu o'qituvchining ta'lim oluvchilarga nisbatan amalga oshiradigan ta'sirining mezonidir.

Taktikani tanlash va uni qo'llash qoidalari. Taktika tanlash turli vaziyatlarda xilma-xil rollarni bajarish bilan bog'liq. Bu haqida ma'lumotni psixoterapevt A.B.Dobrovich kitoblaridan olish mumkin. Bu to'rtta pozitsiya bo'lib, ular quyidagicha: "yuqoridan pastga", "pastdan yuqoriga", "yonma-yon" va "aralashmaslik" pozitsiyasi.

"Yuqoridan pastga" pozitsiyasida o'qituvchi mustaqil hal etishni namoyish etadi, mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi. Bu pozitsiya "ota-ona" pozitsiyasi.

"Pastdan yuqoriga" pozitsiyasi tobelik, shaxsning o'ziga ishonmasligi. A.B.Dobrovich so'zi bilan aytganda, bu "ta'lim oluvchi" pozitsiyasi.

"Yonma-yon" pozitsiyasida farosatlilik va vazminlik, vaziyatga qarab ish tutish, boshqalarning ham manfaatini o'ylash, o'zi va ular o'rtasida mas'uliyatni to'g'ri taqsimlash ifoda etiladi. Bu "katta odam" pozitsiyasi.

«Aralashmaslik» pozitsiyasi – aralashmaslik, faollikni namoyon etmaslik.

Har bir pozitsiyaning qo'llanishi vaziyat talabiga mos tanlanadi.

Pedagogik texnika haqida ma'lumot. Pedagogik texnika – o'qituvchining nafaqat ta'lim–tarbiya jarayonida, balki butun kasbiy faoliyatida zarur bo'lgan umumiy pedagogik bilim va malakalari majmuidir. Pedagogik texnikaning muhim jihatlari – bu avvalo o'qituvchining mahoratini belgilovchi kasbiy ko'nikmalari hisoblanadi, ya'ni uning savodli va ifodali so'zlay olishi, o'z fikr-mulohazasini va bilimni tushunarli tilda ta'sirchan bayon qilishi, his-tuyg'usini jilovlay

olishi, o'zining shaxsiy xususiyatlariga xos mimik va pantomimik qobiliyatlarga ega bo'lishi, aniq imo-ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum, so'zning cheksiz qudrati orqali o'quvchilar ongiga va tafakkuriga ta'sir o'tkazishi, hozirjavoblik, psixologik bilimlarga ega bo'lishi kabilardir.

O'qituvchining pedagogik texnikasi qanday ko'nikma va malakalardan iborat ekanligi, pedagogik texnika vositasida o'qituvchi ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiyaviy faoliyatni zamonaviy talablar asosida qanday tashkil qilishi, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishida qanday ahamiyatga ega ekanligi kabi muammolar hozirgi kungacha dunyo olimlarining diqqatini o'ziga jalb etib kelmoqda.

Hozirgi kunda pedagogik texnika tushunchasi ikkita guruhga bo'lib o'rganiladi. Birinchi guruh komponentlari o'qituvchining shaxsiy axloqiy fazilatlarini va xulqi bilan bog'liq bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida o'z-o'zini boshqarish malakalarida (refleksiya) namoyon bo'ladi:

- ta'lim-tarbiya jarayonida o'z xatti-harakatlarini boshqarishi, (mimika, pantomimika);
- ta'lim-tarbiya jarayonida o'z hissiyotini va kayfiyatini jilovlay olishi va turli nojo'ya ta'sirlarga berilmaslik;
- mukammal ijtimoiy perseptiv qobiliyatlarga (diqqat, kuzatuvchanlik, xayol) egaligi;
- nutq texnikasini (nafas olish, ovozni boshqarish, nutq tempi) bilishi va o'z o'rnida qo'llay olishi.

Pedagogik texnikaning ikkinchi guruh komponentlari o'qituvchining shaxs va jamoaga ta'sir ko'rsatish malakalari bilan bog'liq bo'lib, bu guruh ta'lim-tarbiya jarayonining texnologik tomonini qamrab oladi:

- o'qituvchining didaktik, tashkilotchilik, konstruktiv, kommunikativ qobiliyatlari;
- ma'lum bir reja asosida o'z oldiga qo'yilgan talablarning bajarilishini nazorat qilishi;
- ta'lim muassasasida va o'quvchilar jamoasida ta'lim-tarbiya bilan bog'liq bo'lgan ijodiy faoliyatni tashkil eta olishi;
- o'quvchilar bilan pedagogik muloqot jarayonini bir muvozanatda saqlab boshqara olishi.

O'qituvchining tarbiyalanuvchi obyektlar oldida o'z harakatlarini boshqarishida aktyorlik san'atiga xos bo'lgan xususiyatlari, ya'ni mimik va pantomimik qobiliyatlari muhim rol o'ynaydi. Aktyor bir obrazni ma'lum bir muddatda tayyorlab, bir yoki bir necha marotaba bir xil ko'rinishda sahnada namoyish etsa, o'qituvchi butun o'quv yili davomida, har bir darsda yangi mavzuni o'tilgan mavzular bilan bog'lab, zamonaviy innovatsion usullar vositasida o'quvchilar ongiga etkazish

uchun chuqur tayyorgarlik ko'radi, sinf jamoasidagi o'ziga xos pedagogik va psixologik muhitni, har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini e'tiborga olib pedagogik faoliyat ko'rsatishga majbur. Bunday ulkan mas'uliyatni yuqori saviyada bajarish uchun o'qituvchidan yuksak pedagogik texnik tayyorgarlikka ega bo'lish talab etiladi.

Nazorat uchun savol va topshiriqlar

1. "Qobiliyat" tushunchasiga ta'rif bering.
2. Pedagogik qobiliyat deganda nimani tushunasiz?
3. Pedagogik qobiliyat qanday tuzilishga ega?
4. Pedagogning kasbiy bilimlar darajasining tuzilishini bayon eting.
5. Pedagogning kasbiy va shaxsiy fazilatlariga nimalar kiradi?
6. Pedagogik salohiyatning tarkibiy qismlarini sanab bering.
7. Innovatsion salohiyat deganda nimani tushunasiz?
8. Innovatsion salohiyatning tuzilishini bayon eting.
9. Pedagogik mahorat tizimida akmeologik qobiliyatlar qanday ahamiyatga ega?
10. Takt deganda nimani tushunasiz?
11. Pedagogik taktika tushunchasiga ta'rif bering.
- Pedagogik texnika deganda nimani tushunasiz?
12. Pedagogik texnikaning qanday tamoyillari mavjud?

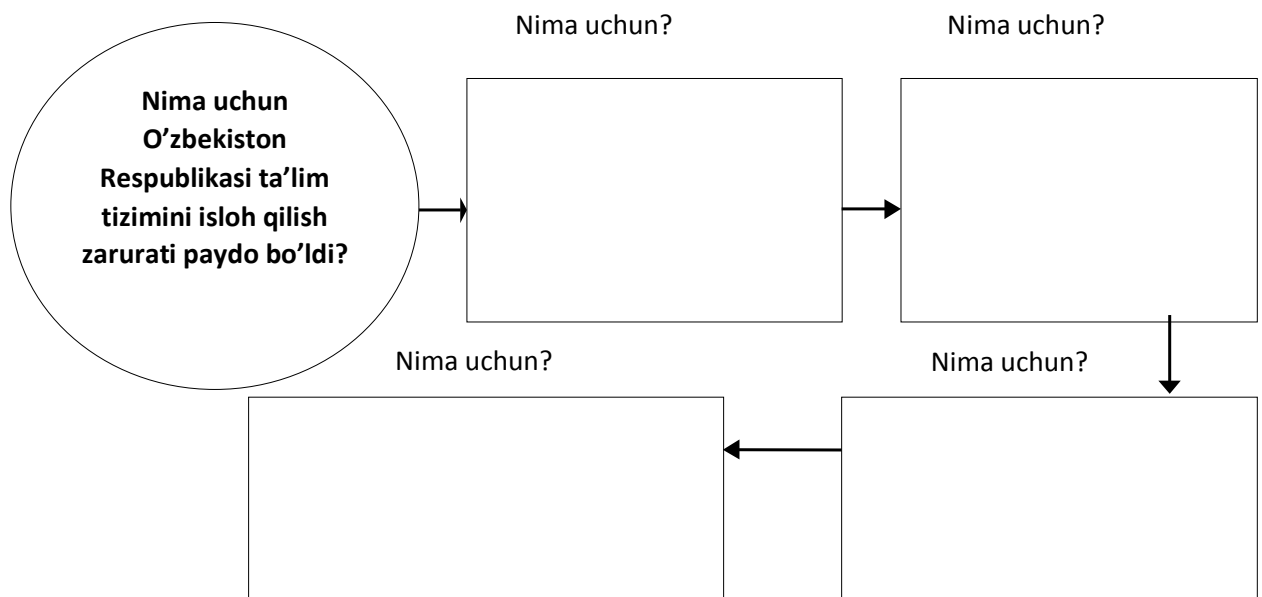
II. Seminar(amaliy) mashg'ulotlar materiallari

**MAVZU: PEDAGOGIKA FAN SIFATIDA. TIBBIYOTDA
PEDAGOGIK BILIMLARNING O'RNI VA AHAMIYATI
(Seminar mashg'uloti ishlanmasi 2 soat)**

Reja:

4. Predmetning ob'ekti va predmetining takomillashganligi.
5. Ma'rifiy fikrlar taraqqiyoti va ularning tarixiyliigi.
6. Pedagogikaning maqsad, vazifalari va asosiy kategoriyalari.

1-topshiriq. Quyidagi chizmaga e'tibor qarating. Muammo yuzasidan fikr yuriting.

2-topshiriq. Kichik guruhlariga mo'ljallangan topshiriq

1. O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi davlat siyosati va uning me'yoriy-huquqiy hujjatlarda aks etishini o'rganish va tahlil etish.
2. Kadrlar tayyorlash Milliy modeli va uning tarkibiy qismlarining o'zaro aloqadorligini ko'rsatib berish.
3. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va turlari.

Kichik guruhlarga bo‘lingan holda yuqoridagi masalalar guruh ishtirokchilari tomonidan taqdimot asosida yoritib beriladi.

3-topshiriq. “O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimi va turlari” mavzusidagi chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi

Quyida keltirilgan jumlar bilan tanishing. Ularni mos ravishda jadvalning kerakli ustuniga yozib qo‘ying va asoslab bering.

1. Beshta bo‘lim, o‘ttiz to‘rt moddadan iborat. –
2. Ta’lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilish masalasi. –
3. Shaxs.
4. Ta’lim xizmati ko‘rsatish bozorini rivojlantirish.
5. Fan.
6. Ta’lim-tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi.
7. Bilim olish huquqi.
8. Bilimli bo‘lishni va iste’dodni rag‘batlantirish.
9. Ishlab chiqarish.
10. Xalqaro hamkorlik.
11. Ta’lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi.
12. Pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanish huquqi.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun	Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi	Ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari

4-topshiriq. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimi va turlariga doir topshiriq

Kichik guruh ishtirokchilari aqliy hujum orqali quyidagi savollarga javob berishadi.

1-guruh

1. O'zbekiston Respublikasi hududida qancha vaqt yashayotganidan qat'iy nazar...
2. Davlat ta'lim standartlari...
3. Umumiy o'rta ta'lim bosqichlari quyidagicha:...
4. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: ...
5. O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi: ...
6. Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar...
7. Ta'lim muassasasini akkreditatsiyalash....
8. Etim bolalarni va ota-onalarining yoki boshqa qonuniy vakillarning vasiyligisiz qolgan bolalarni o'qitish va ularni boqish...

2-guruh

1. Davlat ta'lim muassasalarini moliyalash...
2. Nodavlat ta'lim muassasalariga qabul...
3. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi: ...
4. Ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida marketingni rivojlantirish yo'li bilan...
5. ... bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi.
6. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi yagona va ...
7. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tartibi O'zbekiston Respublikasi ... tomonidan belgilanadi.
8. Fuqarolar ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni ... asosida olishga haqlidirlar.

3-guruh

1. ... aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriat negizida kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'limdir.
2. O'zbekiston Respublikasida ta'lim ... turda amalga oshiriladi.
3. ... bola shaxsini sog'lom va etuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.
4. Davlat ta'lim standartlarini bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ... uchun majburiydir.
5. ... yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi.
6. ... o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.

7. ... o‘quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, mahorat va malakasini chuqur rivojlantirishni, tanlangan kasblar bo‘yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta‘minlaydigan uch yillik o‘rta kasb-hunar o‘quv yurtidir.
8. ... umumiy o‘rta ta‘lim olish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim va ko‘nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

**PEDAGOGIKA FAN SIFATIDA. TIBBIYOTDA PEDAGOGIK
BILIMLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI
(Seminar mashg‘uloti ishlanmasi 2 soat)**

Reja:

1. Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi uning maqsad va vazifalari.
3. Tibbiyotda pedagogik bilimlarning o‘rni va ahamiyati..

1-topshiriq. “Pedagogika” tushunchasining kelib chiqishi, pedagogika fanining ob’ekti, predmeti, maqsad va vazifalariga doir blis-so‘rov savollari

1. “Pedagogika” so‘zi qanday ma‘noni bildiradi?
2. Pedagogika fani qay tarzda paydobo‘ldi?
3. Ilmiy pedagogika nechanchi asrda yuzaga keldi?
4. Pedagogika fani nimani o‘rganadi?
5. Pedagogika fanining ob’ekti nima?
6. Pedagogika fanining ob’ektini belgilashda xilma-xil yondashuvlar ko‘zga tashlanadi. bunday yondashuvlarga sizning munosabatingiz qanday?
7. Pedagogika fanining predmetini nima tashkil etadi?
8. Pedagogikning tahliliy funksiyasi qanday va zifalarni bajaradi?
9. Pedagogikaning prognostik fuksiyalariga nimalar kiradi?
10. Pedagogikaning tashkiliy fuknsiyasi o‘z ichiga nimalarni qamrab oladi?
11. Pedagogikaning metodologik funksiyasi deganda nimani tushunasiz?

2-topshiriq. Kichik guruhlariga mo‘ljallangan topshiriqlar

1-guruh. Quyidagi keltirilgan fragmentlar bilan tanishing. Ularda qaysi pedagogik ilmiy-tadqiqot metodi haqida fikr yuritilayotganligini aniqlang va izohlab bering.

1. Mazkur ilmiy-tadqiqot metodi bevosita va bilvosita olib borilib, ta‘lim-tarbiya jarayonidagi mavjud muammoni aniqlashga xizmat qiladi.

2. O‘quv mashg‘ulotlarining jadvali, o‘quv dasturi, guruh (yoki sinf) jurnallari, o‘quvchilarning shaxsiy varaqalari, Pedagogik Kengash yig‘ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, Pedagogik Kengash qarorlari, tarbiyaviy ishlar rejasi, o‘quv-tarbiya ishlarini tashkil etish borasidagi hisobotlar mazkur metod uchun manba bo‘lib xizmat qiladi.

3. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo‘lingan ma’lumotlarni boyitish, mavjud holatga to‘g‘ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub’ektlari imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etish maqsadida qo‘shimcha ravishda tashkil etiladi va savol-javob tarzida amalga oshiriladi.

4. Maqsadiga ko‘ra asoslovchi va ta’kidlovchi bosqichlarda amalga oshirilib, uzoq va qisqa muddatga tashkil etiladigan hamda qat’iy rejim asosida pedagogik kuzatuv olib boriladi. Ta’lim-ta’lim tarbiyani amalga oshirishga doir yangi metod, usul, vosita va texnologiyalar sinovdan o‘tkaziladi.

5. Sosiologik tavsifga ega tadqiqotlarda qo‘llanilib, oshkora muhokamaga asoslanadi. Savollar va javoblar oldindan tayyorlanadi.

6. Biror ob’ekt haqida yangi ma’lumotlarni olish maqsadida uning tarkibiy qismlari abstrakt holatga ko‘chirish asosida o‘rganiladi va yaxlit andozasi yaratiladi.

2-guruh. Quyida keltirilgan misollar bilan tanishing va ularning qaysi ilmiy-tadqiqot metodiga tegishli ekanligini aniqlang va asoslab bering.

1. Siz mazkur ta’lim muassasasini tanlaganingizdan xursandmisiz? 1) ha, xursandman; 2) juda xursand emasman; 3) yo‘q. 4) javob berishga qiynalaman.

2. 2.1. O‘rganilayotgan fanlarni o‘zlashtirishga sizning ta’limning avvalgi bosqichidagi tayyorligingiz yetarli mi? 2.2. Sizning cha, oliy ta’limda o‘qishning maktab, akademik lisey va kasb-hunar kollejidan farqi nimada?

3. 3.1. Innovasiya deganda nimani tushunasiz? _____

Innovasiya va yangilik tushunchalari o‘rtasida tafovut mavjud mi? O‘z fikringizni asoslang _____

4. 4.1. Kerakli so‘zni topib qo‘ying.

O‘zbekiston – ... davlat.

Savolga javob bering.

Amir Temur qanday davlat tuzgan?

gapni davom ettiring.

1999 yil Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligi keng nishonlandi. Uning tavallud sanasi munosabati bilan ...

4-topshiriq. Pedagogikaning asosiy kategoriyalarini “modellashtirish” metodi asosida yoritib bering.

Mashg‘ulotda metoddan foydalanish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- Talabalar mavzu mohiyatini to‘laqonli ifoda etadigan kategoriyalarni ajratadi.
- Asosiy kategoriyalar yordamida model yaratiladi.
- Har bir talaba model yordamida pedagogikaning asosiy kategoriyalari to‘g‘risida ma’lumot beradi.
- Har bir talaba tomonidan taklif etilgan modelning maqsadga muvofiq yaratilganligi, masala mohiyatining ochib berilishi muhokama qilinadi.

MAVZU: PEDAGOGIKADA SHAXS SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHINING UMUMIY QONUNIYATLARI (Seminar mashg‘uloti ishlanmasi 2 soat)

Reja

- 1.Shaxs tushunchasi. Shaxs rivojlanishi.
- 2.Shaxsni shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar.
- 3.Shaxsni rivojining yosh davrlari.

1-topshiriq. Muhokama uchun savol: Shaxsni shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarga 100% ballni qanday taqsimlaysiz va nima uchun? Javobingizni dalillar asosida isbotlang.

Biologik omil (Irsiyat)	Iltimoiy omil (Muhit)	Tarbiya

2-topshiriq. Tugallanmagan gaplar metodikasi

Quyida keltirilgan jummalarni o'qing va jumlagi mos keladigan bir so'z bilan ifodalanadigan javobni toping.

1) o'zi istamagan holda birovga yomonlik qilib qo'ysa ham, mazkur ishidan afsuslanadi, vijdon azobida qiynaladi – ...

2) individlar ichida bir tur – ...

3) jamiyatda o'z o'rniga ega, ijtimoiy ahamiyatga ega maqsad yo'lida bir yoki bir nechta kishini o'z orqasidan ergashtira oladi – ...

3-topshiriq. “Tushunchalar ierarxiyasi” metodikasi

Quyida keltirilgan atamalar ierarxiyasiga e'tibor qarating va ularning joylashish tartibiga o'z munosabatingizni bildiring. Har bir atamaga izoh bering.

1) o'sish;

2) rivojlanish;

3) shakllanish;

4) tarbiya;

5) o'z-o'zini tarbiyalash;

6) o'z-o'zini takomillashtirish.

4-topshiriq. Shaxsning rivojlanishiga doir yondashuvlar

Quyidagi fikrlar bilan tanishing, ularda shaxs rivoji masalasi qaysi nuqtai nazardan o'rganilayotganligini tushuntiring.

1) inson tabiiy mavjudot bo'lib, uning butun xatti-harakatlari tug'ma instinkt va ehtiyojlar natijasidir. Inson jamiyat talablariga bo'ysunishga majbur, shu bilan birga tabiiy ehtiyojlarini ham namoyon qilib boradi;

2) inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi, faqat hayotiy faoliyati davomida boshqalar bilan doimiy muloqot va ijtimoiy guruhlarning ta'siri ostida ijtimoiylashadi;

3) insondagi psixik jarayonlar (sezgi, idrok, fikrlash kabilar) tabiiy tavsifga ega, insonning yo'nalganligi – qiziqishlari, qobiliyatlari ijtimoiy hodisa sanaladi;

4) shaxs yaxlit tavsifga ega bo'lib, uning rivojiga nafaqat uning faoliyatidagi o'ziga xosliklar, balki turmush tarzi ham ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga ijtimoiy hayot natijalari – motiv, maqsad, qiziqish kabilar ham uning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

5-topshiriq. “Shaxsni shakllantirishning yosh davrlari” mavzusidagi toifalash jadvali

Maktabgacha ta'lim	Kichik maktab	O'rta maktab	Katta maktab yosh
---------------------------	----------------------	---------------------	--------------------------

yosh davri	yoshi	yoshi (o'smirlar)	davri (o'spirinlar)

4-MAVZU: TARBIYA JARAYONINING MAZMUN VA MOHIYATI. (Seminar mashg'uloti ishlanmasi 2 soat)

Reja:

4. Tarbiyaning maqsad va vazifalari.
5. Tarbiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari.
6. Tarbiya turlari.

Tayanch tushunchalar: tarbiya, tarbiya jarayoni, tarbiyaning maqsadi, tarbiya mazmuni, tarbiyaning umumiy vazifalari, tarbiya turlari, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya tamoyillari.

1-topshiriq. Tarbiya jarayoni, uning maqsad va vazifalarining o'zlashtirilishiga doir blis-so'rov savollari

1. Tarbiya deganda nima tushuniladi?
2. Tarbiyaning tor va keng ma'nolardagi ifodasini izohlang.
3. Tarbiya jarayoni deb nimaga aytiladi?
4. Tarbiyadan ko'zlangan maqsad nima?
5. Tarbiyaning umumiy vazifalariga nimalar kiradi?
6. Tarbiya mazmuni deganda nimani tushunasiz?
7. Tarbiya jarayonining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

2-topshiriq. "Tugallanmagan gaplar metodikasi" asosida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov asarlaridagi har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga doir fikrlarni o'zlashtirish

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov asarlaridan keltirilgan quyidagi fikrlarni tugallang:

1. Tafakkur ozod bo'lmasa, ong va shuur tazyiqdan, qullikdan qutulmasa, inson to'la ozod bo'lolmaydi. Taraqqiyot taqdirini... (Karimov I.A.vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. – T.: O'zbekiston, 1996. –b.34.)

2. Inson uni Inson darajasiga ko'taradigan asoslarning asosini o'z aqli bilan tom ma'noda qamray olmaydi. Inson o'zini xalqning bir zarrasi deb sezgandagina ... (Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisodiyot, siyosat, mafkura. 1-jild. – T.: O'zbekiston, 1996. –b.81.)

3. Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ikki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan ... (Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. –b. 19-20).

4.Vijdoni uyg'oq odam yon-atrofida bo'layotgan voqealarga ... (Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. –b.27-28).

5. Har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini uning tarixi, o'ziga xos urf-odatva an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etibbo'lmaydi.buborada, tabiiyki ... (Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. –b.30.)

Haftalik ish reja namunasi

Kunlar yoki sana	Rejalashtirilgan ishlar mazmuni	Izoh	Kunlar yoki sana	Rejalashtirilgan ishlar mazmuni	Izoh
Dushanba (sana)			Payshanba (sana)		
Seshanba (sana)			Juma (sana)		
Chorshanba (sana)			Shanba (sana)		

Yillik ish reja namunasi

T/r №	Ish yo'nalishlari va mazmuni	Muddati	Mas'ullar	O'tkazilish joyi	Izoh

Tarbiyaviy ishlar rejasida yoritiladigan ishlar mazmuni quyidagi yo'nalishlar asosida bo'lishi mumkin.

- I. Prezident I.A.Karimovning nutq va asarlarini o'rganish.
- II. Milliy mafkura tarbiyasi.
- III. G'oyaviy-siyosiy tarbiya masalalari.
- IV. Ma'naviy-ahloqiy tarbiya.
- V. Huquqiy tarbiya.
- VI. Iqtisodiy va ekologik tarbiya.
- VII. Jismoniy va estetik tarbiya.
- VIII. Giyohvandlik va OITSga qarshi kurash.
- IX. Milliy bayramlar va tarixiy sanalarni nishonlash.
- X. Oila va mahalla hamkorligi.

2-topshiriq. "Har qanday guruh jamoa bo'la oladimi?" mavzusida munozarani o'tkazishga doir ko'rsatmalar

1. O'qituvchi munozara uchun savolni muhokama qilish uchun o'rta tashlaydi va o'ylash uchun bir daqiqa vaqt beradi.
2. Talabalarning javoblari tinglanadi va doskaga yozib boriladi. Garchi takrorlanish holati mavjud bo'lsa ham, mazkur holatda hamma javoblarning yozib borilishi talab etiladi.
3. Hamma o'z fikrini bildirib bo'lgach, o'qituvchi doskaga yozilganlarini talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi va to'g'ri javoblar ajratib olinadi.

3-topshiriq. Jamoa va uning o'ziga xos belgilarini o'zlashtirilishiga doir blis-so'rov savollari

1. Jamoa deganda nima tushuniladi?
2. Jamoaning o'ziga xos belgilari nimalardan iborat?
3. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsad deganda nima tushuniladi?
4. Jamoaning birgalikdagi umumiy faoliyati nimalarda aks etadi?
5. O'quvchilar jamoasining majburiy mas'uliyatli munosabatini yo'lga qo'yish nima uchun zarur?
6. Jamoaning rasmiy va norasmiy tuzilishidagi farqlar nimada namoyon bo'ladi?

4-topshiriq. O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari va bosqichlarini aniqlashtirishga doir toifalash jadvali

O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari	O'quvchilar jamoasini shakllantirish darajalari mazmuni	O'quvchilar jamoasini shakllantirish bosqichlari	O'quvchilar jamoasini shakllantirish bosqichlari mazmuni

--	--	--	--

5-topshiriq. Guruh rahbarining funksiyalari, huquqlari, majburiyatlari va ish shakllariga doir amaliy topshiriqlar

5.1-topshiriq. Quyida keltirilgan fikrlar bilan tanishing va ularni mazmunan guruh rahbarining qaysi funksiyasini ifoda etishini aniqlang.

1) hududiy, mikromuhit, ta'lim muassasasi, o'quvchilarning o'zlarini rivojlantirish bilan bog'liq ulardagi ijobiy tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlash;

2) o'quvchilar tarbiyasidagi mavjud holat va doimiy o'zgarishlarni aniqlab borish, tarbiyalanuvchi shaxsi hamda individual rivojlanishini tadqiq va tahlil etish, samarali natijalarga erishilmayotganligining sabablarini izlash;

3) o'quvchilar bilan birgalikda tarbiyaviy faoliyatga doir maqsadlarni aniqlashtirish, guruh rahbarining burchi o'quvchilarning yoshi va guruh jamoasining shakllanganlik darajasini hisobga olish;

4) o'z-o'zining va guruh jamoasi faoliyatini oqilona tashkil etishga yordam berish, pedagogik faoliyatning ketma-ketligini belgilash, pedagogik jarayonning ketma-ketligi, izchilligi, tizimlilikini ta'minlash;

5) tarbiyalanuvchilarning jismoniy, aqliy va ma'naviy-axloqiy jihatdan to'g'ri rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish, ularning ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga muvafaqqiyatli moslashuvini ta'minlash.

5.2-topshiriq. Quyida keltirilgan muammoli pedagogik masalalar bilan tanishing va ularning yechimini toping.

1-masala. guruhni bir necha yil davomida saylangan qat'iy faollar boshqarib, boshqa a'zolar ularga bo'ysunib kelishdi. Keyinchalik esa, ular bu holatga qarshi chiqib boshlashdi. yangi guruh rahbari avvalgi o'qituvchining xatosini to'g'rilash maqsadida qat'iy chora ko'rdi. Guruhda qat'iy saylov o'tkazilib, avvalgi faollar o'rniga o'quvchilar orasidan yangi faollar saylandi. Lekin oradan bir oz vaqt o'tib, saylov o'zini oqlamaganligini ko'rsatdi. yangi saylangan faollarning bir qismi o'z vazifalarini bajarishdan bosh tortishsa, ikkinchi qismi kuch bilan tartib o'rnatishga harakat qilishdi. Guruhda yangi norasmiy guruhlar tashkil topib, befarq, mas'uliyatsiz o'quvchilar soni ikki barobar ortdi.

Sinf rahbari qanday xatoga yo'l qo'ydi? Mazkur vaziyatda qanday yo'l tutish kerak edi? Qanday yo'l bilan faolning jamoani jipslashtirishiga erishish mumkin?

2-masala.guruh rahbari sosiometriya metodini qo'llash orqali guruhdagi kamsuqum Aziza guruh sardori Dildoradan ko'ra katta obro'ga ega ekanligini aniqladi.

O'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra Dildora guruh sardori sifatida noto'g'ri saylangan, uni Aziza bilan almashtirish kerak, degan xulosaga kelish mumkinmi? Guruh rahbari mazkur vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak?

3-masala. Yosh o'qituvchini IX sinfga rahbar etib tayinlashdi. Bu sinf ancha murakkab bo'lgan va yaqinda qayta tuzilgan edi. Ana shu sababli sinf jamoa bo'lib uyushmagan, o'quvchilar tarqoq edi. Sinf rahbari ularni sinf va maktab ishlarini bajarishga chorlash bilan uyushtirishga harakat qildi.Bunga kuzgi ekskursiya ham yordam berdi.Bu o'qituvchiga har bir bolaning qiziqishi va imkoniyatini bilishga sharoit yaratdi. Sinfdan o'tkazilgan har bir tadbir o'zaro sog'lom munosabatni o'rnatishga, yuqori sinf o'quvchilarining jamoadan talablarini qondirishga qaratilgan edi. Sinf o'quvchilaridan biri o'z inshosida shunday yozadi: "Men sinfga faqat o'qish uchun bormayman. Bu yerda mening diomo yordamga tayyor do'stlarim bor. Ilgari mening faqat ko'chada do'stlarim bor edi. Ular bilan juda mazmunsiz hayot kechirgan ekanman. Meni unday hayotdan sinfim olib chiqdi. Men go'zallikni qadrlashga, odamlarni sevishga, ularning mehrini qozonishga, o'z xatti-harakatlarim uchun javob berishga o'rgandim. Men sinfimga biror zarar yetkazishdan xavotirlanaman".

Yosh sinf rahbari faoliyatini tahlil eting. Ancha jiddiy e'tiborni talab etadigan sinfdan ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb hisoblaysiz?

5.3-topshiriq. Quyida keltirilgan fikrlarni o'qing va ularni ikki –guruh rahbarining huquqlari va majburiyatlari tarzida turkumlang.

1. Tarbiyalanuvchilarning jismoniy va psixik rivojlanishi haqida ma'lumotlar olish.
2. Murakkab muammolarni hal etishda o'quvchilarga yordam ko'rsatish.
3. Har bir o'quvchining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini nazorat qilish.
4. O'quvchilarning o'quv mashg'ulotlariga qatnashishini nazorat qilish.
5. O'quvchilarning shaxsiy salohiyatining rivojlanishi uchun sinfdan maqbul ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish.
6. Mazkur guruhda dars beradigan o'qituvchilar ishini muvofiqlashtirish.
7. Maktab jamoasidan zarar pedagogik yordam olish.
8. Ota-onalar bilan aloqa o'rnatish va ularga tarbiyaviy ishda yordam berish.
- 9.Bolalar bilan indiviudal ishlash tartibini aniqlashtirish.
10. "Kichik pedkengash", pedagogik konsilium, mavzuli va boshqa tadbirlar o'tkazish orqali guruh o'quvchilari bilan tarbiyaviy ishlarni tashkil etish.

Guruh rahbarining huquqlari	Guruh rahbarining majburiyatlari
------------------------------------	---

--	--

**MAVZU: TARBIYAVIY TA'SIR ETISH USULLARI, VOSITALARI VA
UNI AMALDA QO'LLASH SHAKLLARI
(Seminar mashg'uloti ishlanmasi 2 soat)**

Reja

1. Tarbiya metodlari, usullari va vositalari tushunchalari.
2. Shaxs ongini shakllantirish metodlari.
3. Shaxsning xulq-atvori va faoliyatini tashkil etish metodlari.
4. Shaxsning xulq-atvorini motivasiyalash va rag'batlantirish metodlari

1-Topshiriq. "Bizga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ota-onalarimiz va o'qituvchilarimiz qanday yo'llardan foydalanishgan?" mavzusida erkin yozish topshirig'i

Topshiriq: "Bizga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda ota-onalarimiz va o'qituvchilarimiz qanday yo'llardan foydalanishgan?" mavzusida besh daqiqa mobaynida o'z fikrlaringizni daftarga yozing. O'ylagan fikrlaringizni hech qanday to'xtovsiz bayon eting.

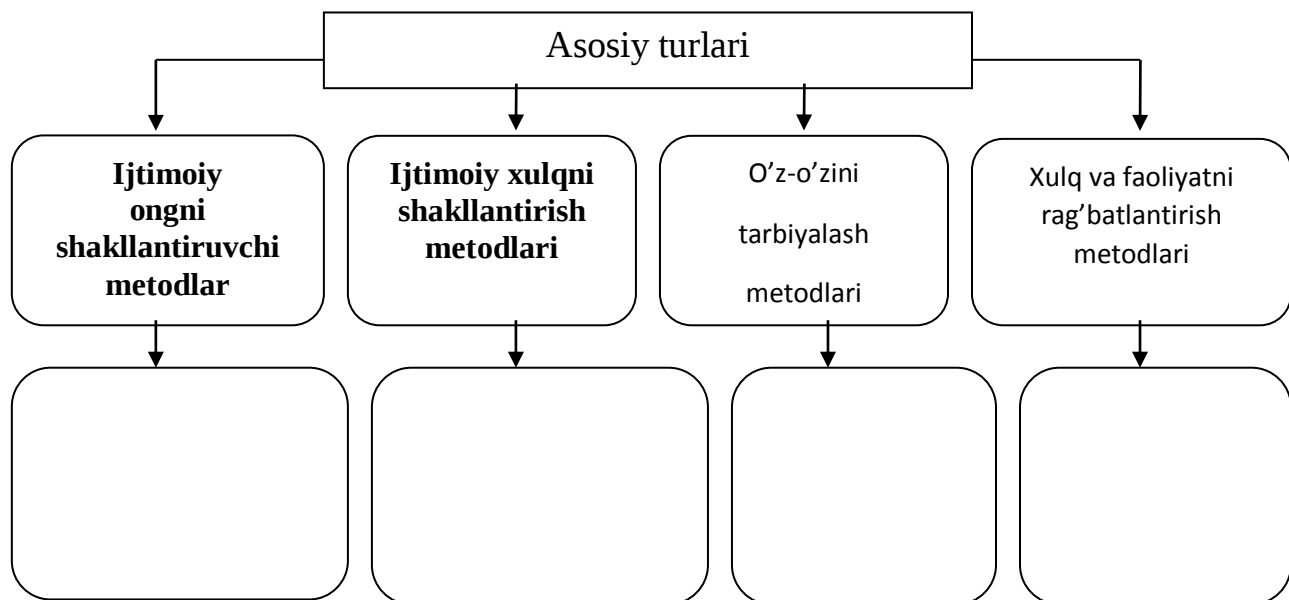
Erkin yozish ustida ishlashga doir ko'rsatma:

1. Talabalardan besh daqiqa mobaynida berilgan mavzu bo'yicha o'z fikrlarini yozish so'raladi.

2. besh daqiqa tugagach, vaqt tuganganligi ma'lum qilinadi. biroq bir minut sukut saqlab turiladi. Chunki odatda eng yaxshi fikrlar inson tang holatda qolgan vaziyatda tug'iladi.

3. Talabalardan ayrimlarining fikrlari tinglanadi. Uch-to'rt talaba o'z yozganlarini o'qib bergach, o'qituvchi qolgan talabalardan aytilganlariga o'xshamaydigan fikr kimda bo'lsa bildirishlarini so'raydi.

2-topshiriq. Tarbiyaning umumiy metodlarini aniqlashga doir nostandart topshiriq

1. Jamoat fikri. 2. Nasihat. 3. O'z-o'zini baholash 4. Jazolash. 5. Munozara, 6. Musobaqa. 7. Rag'batlantirish. 8. Izohlash 9. Hikoya. 10. Mashqlantirish. 11. Namuna. 12. Izohlash. 13. Namuna. 14. Ishontirish. 15. O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish. 16. Yo'riqnoma. 17. Topshiriq. 18. Ma'ruza. 19. Tushuntirish. 20. Odatlantirish. 21. Etik suhbat 22. Munozara. 23. Pedagogik talablar. 24. Tarbiyalovchi vaziyat

3-topshiriq. Tarbiya metodlari, usullari va vositalari tushunchalarini farqlay olishga o'rgatish hamda tarbiya metodlarini o'zlashtirishga oid interfaol metodlar. 1-topshiriq. Tarbiya metodlari, usullari va vositalari tushunchalari hamda tarbiya metodlari tasnifiga doir Assisment metodi

Test Tarbiya metodlariga berilgan ta'rifni tanlang. A. Turli xatti-harakatlarni bajarish hamda faoliyatda ishtirok etish jarayonida o'quvchi tomonidan amal qilinishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari. V. Shaxsga tarbiyaviy ta'sir etish, uning hayoti va faoliyatini uyushtirish asosida unda ma'naviy-axloqiy tushuncha, e'tiqod va fazilatlarni tarkib toptirish usullari. S. Tarbiyalash, pedagogik ta'sir ko'rsatish xususiyatga ega xatti-harakatlar majmui.	Muammoli vaziyat Sinf o'quvchilaridan biri doim ertalab darsga kechikib keladi. Bunga odatlanib qolish yomon ekanligi qanchalik tushuntirilmasin, u bu odatini tashlamadi.
---	---

Simptom Tarbiyaning umumiy metodlari: Tarbiya vositalari:	Amaliy ko'nikma Xalq pedagogikasida qanday tarbiya metodlari qo'llaniladi?
--	---

4-topshiriq. Shaxs ongini shakllantirish metodlariga oid amaliy topshiriqlar
Quyidagi jadvalni to'ldiring. Shaxs ongi va ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlari uchun tegishli bo'lgan talablarni belgilang.

Talablar	ijtimoiy ongini shakllantirish metodlari	ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlari
odatlantirish		
etik suhbat		
hikoya		
mashqlantirish		
pedagogik talablar		
ma'ruza		
Izohlash		
tushuntirish		
jamoat fikri		
tarbiyalovchi vaziyatlar		

Nasihah		
Munozara		
ishontirish		
yo‘riqnoma		
Namuna		

5-tohpshiriq. Shaxs ongi shakllantirishga xizmat qiluvchi metodida “Kollaj interfaol metodi” orqali qanday usullardan foydalanish maqsadga muvofiq.
1-guruh. Sharq mutafakkirlari va davlat arboblari fikrlarini shaxs ongi shakllantirishga xizmat qiluvchi metod usullarini aniqlang.

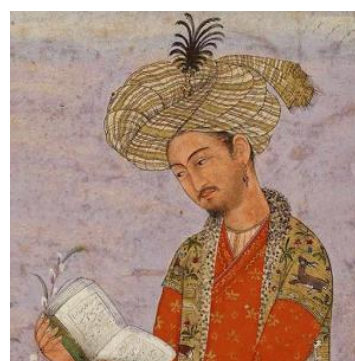

Абӯали Сино - Avicenna

Hayo – insonning abadiy go‘zalligi va latofatidir. Hayosiz yuz jonsiz jasadga o‘xshaydi.

Kitob – barcha bunyodkorlik, yaratuvchilik va aql-idrokning, ilmu donishning asosidir. Hayotni o‘rgatuvchi murabbiydir.

Adab va tavoze' do'stluq ko'zgusiga jilo
Bo'lur, ikki jonibdin yorug'lik yetkarur.

Insoniyat to'plagan bilim — bebaxo
xazina. Dinlar, ta'limotlar, falsafiy
maktablar tarixi, ularning ma'rifiy
mag'zi, mohiyatini bilish bugungi avlod
uchun juda zarur. Chunki «kuch-bilim
va ma'rifatda»

**2-guruh. Milliy qadriyatlarimiz va
shakllantirishga xizmat qiluvchi**

Shafqatsiz kishi azobga loyiqdir

Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot,
yo najot – yo halokat, yo saodat –yo
falokat masalasidir

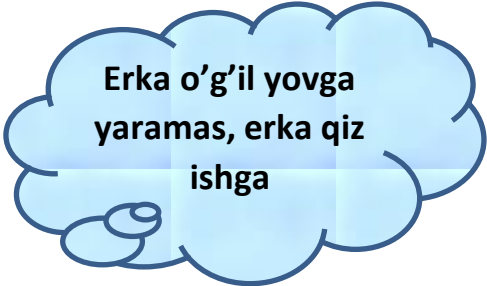
**urf-odatlarimiz orqali shaxs ongini
metod usullarini aniqlang.**

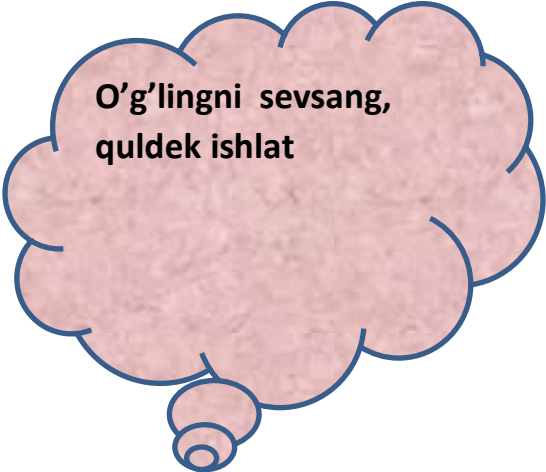
3-guruh. O'zbek xalq maqollari orqali shaxs ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi metod usullarini aniqlang.

**Javob oltin bo'lsa,
savol kumush**

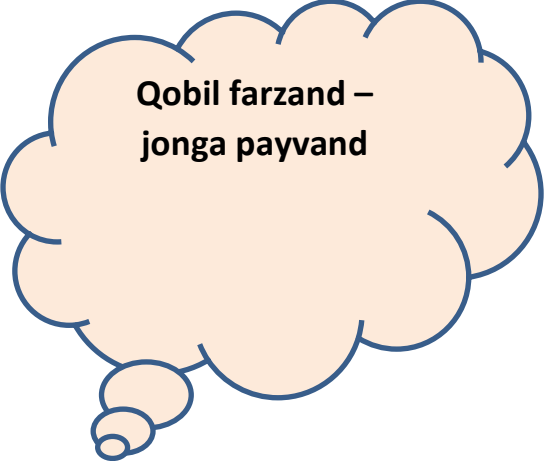
**Erka o'g'il yovga
yaramas, erka qiz
ishga**

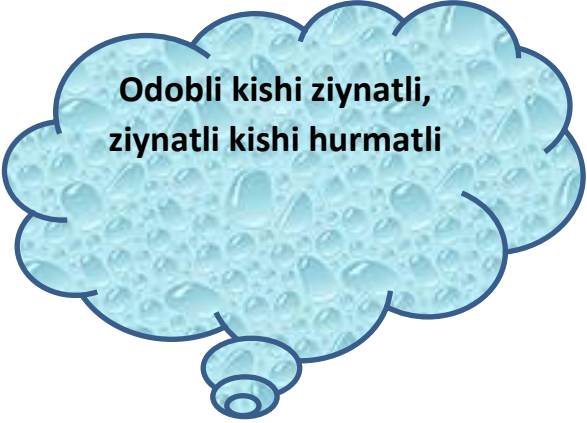
**O'g'lingni sevsang,
quldek ishlat**

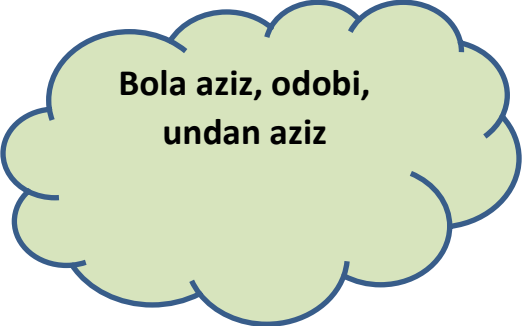
**Bola loy,
ona kulol**

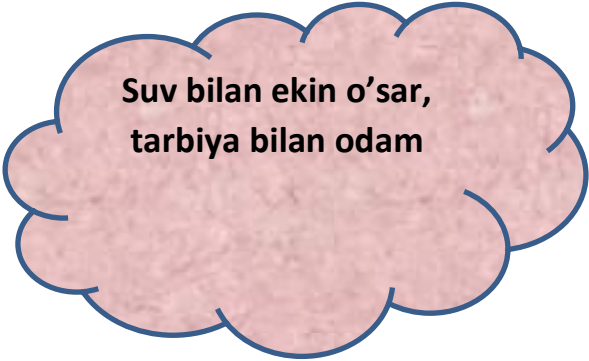
**Qobil farzand –
jonga payvand**

**Odobli kishi ziynatli,
ziynatli kishi hurmatli**

**Bola aziz, odobi,
undan aziz**

**Suv bilan ekin o'sar,
tarbiya bilan odam**

1-topshiriq. “Ta’lim jarayoni qonuniyatlari va ta’moyillari” mavzusiga oid blits savollar.

1. Ta’lim va tarbiya tushunchasiga ta’rif bering.
2. Ta’lim tushunchasi deganda nimani tushunasiz?
3. Ta’lim maqsadlari nimalardan iborat?
4. Ta’lim maqsadlari nimalardan iborat?
5. Ta’lim funksiyalari nimalardan iborat?
6. Ta’lim sifati nimalarga bog‘liq?
7. Ta’lim jarayonini boshqarishning bosqichlarini nimalardan iborat?
8. Didaktikaning asosiy kategoriyalari qaysilar?
9. Ta’lim qonuniyatlari nechta turga bo‘linadi?
10. Ta’lim tamoyillari deganda nimani tushunasiz

2-topshiriq. Ta’lim jarayoni yaxlit hodisa sifatida doir tushunchalar tahlili metodini bajarish

TUSHUNCHALAR TAHLILI			
Ta’lim jarayonining tarkibiy qismlari	Mazmuni	Kasbiy faoliyatingizdagi o‘rni	Qo‘shimcha fikrlar
Maqsad			
Ta’lim			
Bilim			
Malaka			
Ko‘nikma			
Ta’lim jarayoni			
Mazmun			
O‘quvchi faoliyati			
Tashkil etish			
Shakl			
Metod			
Vosita			
Natija			

3-topshiriq. Ta’lim jarayoni tushunchalarini o‘zlashtirishga doir muqobilini tanlab olish testi.

-O‘quv jarayonining umumiy maqsadlari va qonuniyatlariga binoan uning mazmuni, tashkiliy shakl va	Qonuniyat
---	------------------

metodlarini belgilovchi boshlang'ich qoidalardir.	
-Qonunlarning aniq sharoitlaridagi harakat ifodasidir	Tamoyil
-Ta'lim jarayonining tarkibiy qismlari orasidagi ob'ektiv, mavjud, barqaror, takrorlanuvchi aloqadorlik	Qonun
-Ta'limiy hodisalarning namoyon bo'lishi va rivojlanishi bilan shartlanadigan ichki mavjud aloqalar tushuniladi	Didaktik tamoyillar.
-Biror- bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlangich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab	Qoida
-Ta'lim tamoyillarini amalga oshirish texnologiyasi	Ta'lim qonuniyatlari

4-topshiriq. Ta'limning qonuniyatlarini o'zlashtirishga doir topshiriqlar.

1) Ta'limning umumiy qonuniyatlariga doir topshiriqlar.

1.1. Quyidagilar orasidan ta'lim maqsadini belgilovchi qonuniyatlarni aniqlang.

1) jamiyatning rivojlanish sur'ati va darajasi; 2) ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot sur'ati; 3) o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi; 4) jamiyatning talablari va imkoniyatlari; 5) o'quvchilarning yoshi, ta'lim olish imkoniyatlari; 6) pedagogika fani va amaliyotining rivojlanganligi va imkoniyatlari

1.2. Quyidagi qonuniyatlarni ta'lim jarayonining qaysi tarkibiy qismiga tegishli deb hisoblaysiz?

1) avvalgi bosqich mahsuldorligi va hozirgi bosqichda erishilgan natijalar; 2) o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi; 3) o'quvchilarga tashkiliy-pedagogik ta'sir ko'rsatish; 4) o'quvchilarning bilim olishga qobiliyatlari va ta'lim vaqti.

1.3. Ta'lim metodlari samaradorligi quyidagi qaysi qonuniyatlarni hisobga olish bilan bog'liq?

1) ta'lim tizimida qayta aloqalarning intensivligi va koreksiyaga; 2) ta'limning ichki rag'batlariga; 3) ta'lim maqsadiga; 4) o'quvchilarning yoshi, ta'lim olish imkoniyatlariga; 5) ta'lim muassasasining moddiy-texnik ta'minotiga.

1.4. Quyidagi qonuniyatlardan qaysilari ta'lim sifatini ta'minlashga xizmat qiladi?

1) o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi; 2) ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanish darajasi; 3) ta'limning ijtimoiy ehtiyojlari va maqsadlari; 4) avvalgi bosqich mahsuldorligi va hozirgi bosqichda erishilgan natijalar.

1.5. Ta'lim mazmunin ibelgilashda qaysi qonununiyatlarga amal qilish lozim?

1) ta'limning ijtimoiy ehtiyojlari va maqsadlari; 2) o'rganilayotgan material xususiyati va hajmi; 3) ijtimoiy va ilmiy-texnik taraqqiyot sur'ati; 4) o'quvchilarning yoshi imkoniyatlari; 4) ta'lim tizimida qayta aloqalarning intensivligi va korreksiya; 5) ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanish darajasi.

2) Ta'limning xususiy qonuniyatlari doir topshiriq.

Quyidagi fikrlar bilan tanishing va ularni ta'limning qaysi xususiy (tashkiliy, sosiologik, psixologik, kibernetik, gnoseologik) qonuniyatiga tegishli ekanligini aniqlang:

I. Ta'lim natijalari o'quvchilarning o'zlashtirish ko'nikmalariga; ta'lim samaradorligi o'quvchilarning o'quv faoliyati hajmiga; bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish samaradorligi ularning amalda qo'llanilishiga; o'quvchilarning aqliy rivojlanishi o'zaro aloqador bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilish hajmiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq.

II. Ta'lim samaradorligi o'quvchilarning o'quv faoliyatiga qiziqishiga; fikrlash darajasi, kuchi, jadalligi va o'ziga xosligiga; xotiraning rivojlanganlik darajasiga; bilish faolligi darajasiga bevosita bog'liq.

III. Ta'lim samaradorligi qayta aloqalarning tezligi va hajmiga; bilimlarning sifati nazoratning to'g'ri olib borilishiga; ta'lim sifati o'quv jarayonini boshqarish sifatiga; boshqaruvning samaradorligi boshqaruvga doir axborotlarning soni va sifatiga bevosita bog'liq.

IV. Individdning rivojlanishi ubevosita va bilvosita muloqotda bo'ladigan individlarning rivojlanishiga; ta'lim samaradorligi "intellektual muhit"ning mavjud holatiga, o'zaro bir-biriga o'rgatishning jadalligiga; o'qituvchi va o'quvchilar muloqotining sifatiga bevosita bog'liq.

V. Ta'lim natijasi o'quvchining o'quv mehnatiga, o'zining o'quv majburiyatlariga munosabatiga; o'quvchining ishchanlik qobiliyatiga; o'quvchilarning aqliy faolligini oshirish o'quv mashg'uloti jadvalining tuzilishi, unda jismoniy tarbiya va mehnat mashg'ulotlarining joylashtirilishiga bevosita bog'liq.

5-topshiriq. Ta'limning mazmunli va tashkiliy-metodik tamoyillarini aniqlashga doir chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar

Quyida keltirilgan ta'limning tamoyillari bilan tanishing. Ularni maqsadiga ko'ra ikki tur (mazmunli va tashkiliy-metodik)ga ajrating.

1. Insonparvarlik.
2. Tabiat bilan uyg'unlik.
3. Ko'rgazmalilik.

4. Onglilik, faollik, ijodiylik.
5. Madaniyat bilan uygʻunlik.
6. Tushunarlilik.
7. Ilmiylik.
8. Ta'limning amaliyot bilan uygʻunligi.
9. Izchillik, tizimlilik, ketma-ketlik.
10. Tarbiyalovchi ta'lim.
11. O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.
12. Oqilona talabchanlik bilan ta'lim oluvchi shaxsini hurmat qilish.

<i>Ta'limning mazmunli tamoyillari</i>	<i>Ta'limning tashkiliy-metodik tamoyillari</i>

1-topshiriq. “Nima uchun oʻzlashtirish zarur boʻlgan bilim, koʻnikma va malakalarning aniq doirasini belgilab olish lozim?” mavzusidagi FSMU metodini oʻtkazishga doir koʻrsatmalar.

Metodning maqsadi: Mazkur metod talabalardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni oʻzlashtirish, xulosalash, shuningdek ijodiy fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Metodni amalga oshirish tartibi: Oʻqituvchi talabalarga mavzuga oid boʻlgan goya yoki fikrni taklif etadi, oʻylash uchun uch daqiqa vaqt beradi.

Har bir talabaga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qogʻozlarni tarqatadi. Hamma oʻz fikrini bildirib boʻlgach, oʻqituvchi talabalar bilan birgalikda muhokama qiladi va toʻgʻri javoblar umumlashtiriladi.

Nima uchun oʻzlashtirish zarur boʻlgan bilim, koʻnikma va malakalarning aniq doirasini belgilab olish lozim?

Fikringizni bayon eting:	
Fikringizning bayoniga SABAB koʻrsating:	
Fikringizni isbotlashga MISOL keltiring	
Umumlashtiring	

2-topshiriq. Ta'lim mazmuni va ta'lim mazmunini belgilashga doir yondashuvlarni aniqlashtirishga doir blits-so'rov savollari

1. Ta'lim mazmuni deganda nima tushuniladi?
2. Ta'lim mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlarga nimalar kiradi?
3. Tayanch o'quv rejasi kim tomonidan tasdiqlanadi?
4. Namunaviy o'quv rejalari nima asosida tuziladi?
5. O'quv rejalari nima asosida tuziladi?
6. Darsliklar va o'quv qo'llanmalar qanday talablarga javob berishi kerak?
7. Darsliklar qanday vazifalarni bajaradi?
8. Darslikning motivatsion vazifasi nimalardan iborat ?
9. Darslikning axborot vazifasi vazifasi nimalardan iborat?
10. Darslikning nazorat-tuzatish (mashq qilish) vazifasi nimalardan iborat?
11. Darslikning muvofiqlashtirish vazifasi nimalardan iborat?
12. Darslikning rivojlantiruvchi –tarbiyalovchi vazifasi nimalardan iborat?
13. Darslikning o'qitish vazifasi vazifasi nimalardan iborat?

3-topshiriq. Ta'lim mazmunini belgilab beruvchi zamonaviy g'oyalarni o'zlashtirishga

1. Ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsi-ning ustuvor o'rin tutishi, uning shaxsi, xohish-istak va qiziqishlarini hurmat qilish, birinchi navbatda ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil hayotda o'z yo'llarini topib olishlari uchun sharoit yaratishni ko'zda tutadi.	A. Standartlashtirish
2. O'quv dasturidagi soatlarga qo'shimchalar kiritish, chuqurlashtirilgan va ixtisoslashtirilgan tarzda o'qitish.	v. Amaliylashtirish
3. bir-biriga yaqin bo'lgan fanlar va mavzularni qo'shib o'qitish, fanlar sonini kamaytirish va ixchamlashtirish.	S. Insonparvarlashtirish
4. Egallanishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning minimal darajasini aniq belgilash.	D. Tabaqalashtirish

5. Nazariy bilimlarni puxta o‘zlashtirgan holda ularni amaliyotda faol qo‘llay olishga tayyorlash

J. Individuallashtirish

6. O‘quvchilarning alohida o‘ziga xosliklarini hisobga olgan holda o‘qitish mazmunini belgilash.

Ye. Integrasiyalash

4-topshiriq. Ta’lim mazmunini belgilab beruvchi asosiy me’yoriy hujjatlarni o‘rganishga doir amaliy topshiriqlar

4.1-topshiriq. O‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining tarmoq standartini quyidagi chizma asosida tahlil eting.

O‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari TStlarining tuzilishi	Mazmuni
1. Qo‘llanilish sohasi. 2. Me’yoriy hujjatlar. 3. Standartning maqsad va vazifalari 4. Ta’riflar 5. Kasbiy tavsifnoma 6. Kasb-hunar tayyorgarligining majburiy minumimi	

4.2-topshiriq. Quyidagi sxema asosida o‘rta-maxsus, kasb-hunar ta’limi yo‘nalishlari o‘quv rejasini tahlil eting.

1. O‘quv jarayoni jadvali bo‘yicha:

O‘quv jarayonining tuzilishi	Haftalar soni
Nazariy va amaliy ta’lim	
Malakaviy amaliyotlar	
Bitiruv malakaviy ishi	
Joriy va davlat attestasiyalari	
Ta’tillar	

Jami:	
-------	--

2. O'quv rejasini o'rganishga doir:

№	O'quv fanlari, integrallashgan kurslar va bloklarning nomlari	Umumi o'quv yuklama	Jami	Nazariy	Laboratoriya	Amaliy	Seminar	Kurs ishi	Mustaqil ta'lim

4.3-topshiriq. Quyidagi chizma asosida biror bir fanning o'quv dasturini tahlil eting.

Tushuntirish xati (tuzilishi va mazmuni)	Asosiy qism (tuzilishi va mazmuni)	Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (tuzilishi va mazmuni)

1-topshiriq. Metod", "ta'lim metodi", "usul", "qoida" tushunchalarining mohiyatini o'zlashtirishga doir blits-so'rov savollari

1. Metod deganda nima tushuniladi?
2. Ta'lim metodi tushunchasini qanday izohlash mumkin?
3. "Ta'lim metodlari" va "ta'lim usullari" tushunchalari bir xil mazmunga egami?
4. Ta'lim usullari deganda nima tushuniladi?

5. Ta'lim metodlarini qo'llashda qandaydir ko'rsatmalarga rioya etish zarurmi?

6. Ta'lim metodlarini qo'llashga doir ko'rsatmalar nima deb ataladi?

2-topshiriq. "Ta'lim metodlari" mavzusida chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi

1. Suhbat. 2. Tushuntirish. 3. Ma'ruza. 4. Mashq. 5. Ilyustratsiya. 6. Demonstratsiya. 7. Didaktik o'yin. 8. Kitob bilan ishlash. 9. Videometod. 10. Hikoya. 11. Amaliy. 12. Laboratoriya.

Topshiriqni bajarishga doir ko'rsatma:

- 1) chalkashtirilgan holda berilgan ta'lim metodlari bilan tanishish;
- 2) metodlarni jadvalda ko'rsatilganidek, mos ustunga yozib chiqing.

3-topshiriq. Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmunini aniqlashga doir tushunchalar tahlili metodini bajarish

TUSHUNCHALAR TAHLILI			
Metodlar	Metodlar mazmuni	Kasbiy faoliyatingizdagi o'rni	Qo'shimcha fikrlar
Hikoya			
Suhbat			
Evristik suhbat			
Tushuntirish			
Ma'ruza			
Kitob bilan ishlash			
Namoyish metodi			
Ilyustratsiya			
Amaliy metod			
Videometod			
Mashq			

4-topshiriq. Ta'lim metodlarini o'quv jarayoniga qo'llashga doir amaliy topshiriqlar

1-topshiriq. Mutaxassislik faningiz bilan bog'liqlikda quyidagi metodlarni har birini qo'llashga doir bittadan misol yozing.

- 1) suhbat; 2) o'quv munozarasi; 3) mashq; 4) kitob bilan ishlash.

2-topshiriq. Kichik guruhlarga bo‘lining va og‘zaki, ko‘rgazmali, amaliy metodlardan birini tanlab olib, biror mavzu misolida metodni amaliyotda qo‘llab ko‘rsating.

1-topshiriq. Darsning maqsad va vazifalariga doir blits-so‘rov savollari

1. Zamonaviy ta’limning asosiy turlari nimalardan iborat?
2. “Ta’limning tashkiliy tizimi” tushunchasini mohiyati nimalardan iborat?
3. Ta’limning individual shakli afzalliklari nimalardan iborat?
4. Sinf-dars tizimining afzalliklari nimalardan iborat?
5. Dars ta’limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi o‘ziga xos belgilari nimalardan iborat?
6. Darsga qo‘yilgan didaktik talablar nimalardan iborat?
7. Darsga qo‘yilgan tarbiyaviy talablar nimalardan iborat?
8. Darsga qo‘yilgan rivojlantiruvchi talablar nimalardan iborat?
9. Yangi materiallar bilan tanishish darsining mohiyati nimalardan iborat?
10. Bilimlarni mustahkamlash darsining mohiyati nimalardan iborat?
11. Umumlashtiruvchi darsining mohiyati nimalardan iborat?
12. Nazorat darsining mohiyati nimalardan iborat?

2-topshiriq. Dars va unga qo‘yiladigan talablarning o‘zlashtirilishiga doir ijodiy test topshirig‘i

1. Kerakli so‘z yoki jumlani topib qo‘ying.

... bevosita o‘qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o‘quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta’lim jarayonining asosiy shakli.

2. Gapni davom ettiring.

Dars ta’limning boshqa shakllaridan farq qiluvchi quyidagi o‘ziga xos belgilarga ega: ...

3. Gapni tugallang.

Darsga qo‘yiladigan didaktik (yoki ta’lim)iy talablarga har bir darsning ta’lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish, idrok etish eng yangi texnologiyalarini kiritish, turli xildagi shakli, metodlari va ko‘rinishlaridan mos ravishda foydalanish ...

4. Kerakli so‘zni topib qo‘ying.

O‘quv materialining tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash, darsdagi faoliyat, aniq erishilishi mumkin bo‘lgan tarbiyaviy maqsadlarni shakllantirish va qo‘yish, faqat o‘quv ishlari maqsadlari va mazmunidan tabiiy ravishda kelib chiqadigan tarbiyaviy masalalarni belgilash, o‘quvchilarni umuminsoniy qadriyatlarda tarbiyalash, hayotiy muhim sifatlar (tirishqoqlik, tartiblilik, mashuliyatlilik,

intizomlilik, mustaqillik, ish bajarishga qobiliyatlilik, ehtiborlilik, halollik va boshqalar)ni shakllantirish kabilarning darsga qo'yiladigan ... talablarni o'zida aks ettiradi.

5. Gapni davom ettiring.

Darsga qo'yiladigan rivojlantiruvchi talablarga o'quvchilarda o'quv-o'rganish faoliyati ijobiy sifatlari, qiziqish, ijodiy tashabbuskorlik va faollik shakllantirish hamda rivojlantirish, o'quvchilarning idrok etish imkoniyatlari darajasini o'rganish, hisobga olish, "rivojlanishning yaqin zonasini loyihalashtirish", "o'zib ketish" darajasidagi o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish ...

3-topshiriq. "Chalkashlikni aniqlang" didaktik o'yini

O'yinni o'tkazish tartibi:

1. O'qituvchi doskaga yoki proektor orqali dars turlaridan birining tuzilishini yozadi. Darsning tuzilish o'rnini almashtirish yoki boshqa dars turiga xos belgini yozish orqali chalkashlikka yo'l qo'yadi.

2. Talabalar dars turi bilan tanishidilar va uning tuzilishida yo'l qo'yilgan xatolikni topadilar.

1) aralash dars:

a) tashkiliy qism;

b) o'rganilganlarini takrorlash va mustahkamlash;

v) o'quvchilarni baholash;

g) yangi mavzuni bayon qilish;

d) uy vazifasi.

2) yangi bilimlarni bayon qilish darsi:

a) yangi mavzuni bayon qilish;

b) o'rganilganlarini mustahkamlash;

v) o'quvchilarni baholash;

g) uy vazifasi.

3) o'rganlarini takrorlash va mustahkamlash darsi:

a) tashkiliy qism;

b) o'quvchilarni baholash;

v) uy vazifasi.

4) o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsi:

a) tashkiliy qism;

b) o'rganilganlarini takrorlash;

- v) o'quvchilarning bilimlarini tekshirish va baholash;
- g) uy vazifasi.

4-topshiriq. Kichik guruhlarda ishlashga mo'ljallangan an'anaviy va noan'anaviy dars turlarini tashkil etishga doir amaliy topshiriqlar

1-topshiriq. Kichik guruhlarda hamkorlikda ishlash asosida aralash darsni ko'rsatib berish.

1-guruh darsning tashkiliy qismi va o'tilgan mavzuni takrorlashni ko'rsatib beradi;

2-guruh: yangi o'quv materialini bayon qilish tartibini tushuntirib beradi;

3-guruh: o'rganilganini mustahkamlash, o'quvchilarni baholash va uy vazifasi berishni amalga oshiradi.

Mazkur topshiriqni bajarishda o'qituvchi zig-zag metodiga asoslanadi. Yahni har bir kichik guruh o'ziga berilgan topshiriqni bajarib bo'lgach, bir-birlari bilan o'zaro almashinuv asosida o'tkaziladigan dars haqida yaxlit tasavvur hosil qilinadi. Talabalarda o'tkaziladigan dars haqida yaxlit tasavvur hosil bo'lgach, kichik guruhlar navbati bilan o'zlariga berilgan vazifalarning taqdimotini o'tkazishadi.

Topshiriqni bajarish oldidan guruh bilan kelishilgan holda, mutaxassislik bilan bog'liq biror mavzuni tanlab olish maqsadga muvofiq.

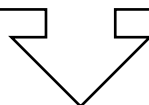
2-topshiriq. Kichik guruhlarda nostandart darslardan lavha ko'rsatish.

1-guruh uchun: konferentsiya darsini o'tkazilishini ko'rsatib berish.

2-guruh uchun: musobaqa turidagi darsni tashkil etish.

3-guruh uchun: o'yin tipidagi darsni namoyish etish.

**MAVZU: TA'LIM (PEDAGOGIK)
TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK MAHORAT
ASOSLARI (2SOAT)**

Reja:

1. Ta'limni amalga oshiruvchi usul va vositalar.
2. Pedagogik texnologiyalar haqida tushuncha.
3. Pedagogik texnologiyalarning mohiyati va unga qo'yilgan talablar.

Tayanch tushunchalar: Pedagogik texnologiya, konseptual, tizimlilik, ishonchlilik, local, molulli, hususiy.

Ushbu tushunchalarning izohini keltiring.

Pedagogik texnologiya -

O‘qitish texnologiyasi -

Tarbiya texnologiyasi —

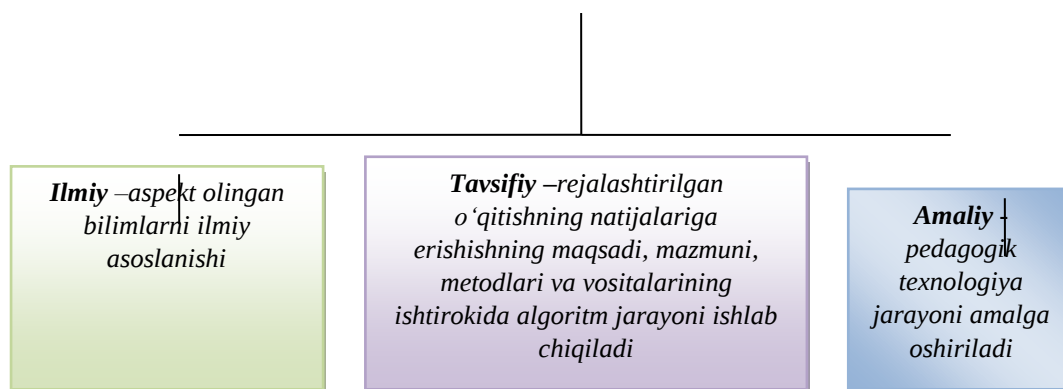
Identiv o‘quv maqsadi —

Interfaol metod -

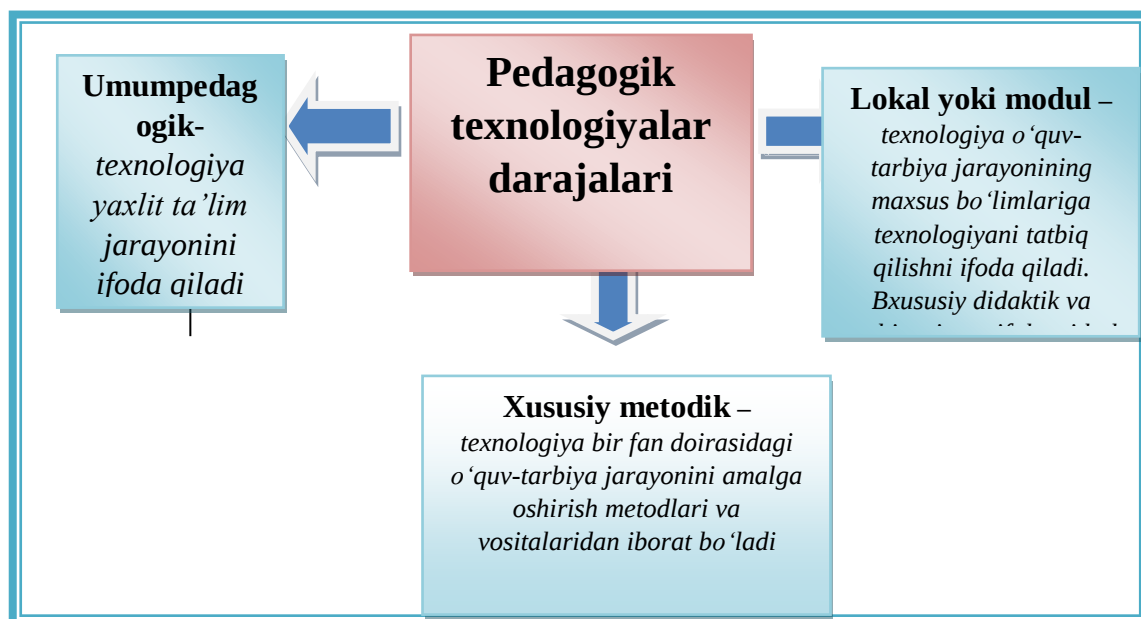
Grafik organayzerlar -

2. Ta’lim texnologiyasi nazariyasini rivojlanish bosqichlari mazmun va mohiyatini ochib bering.

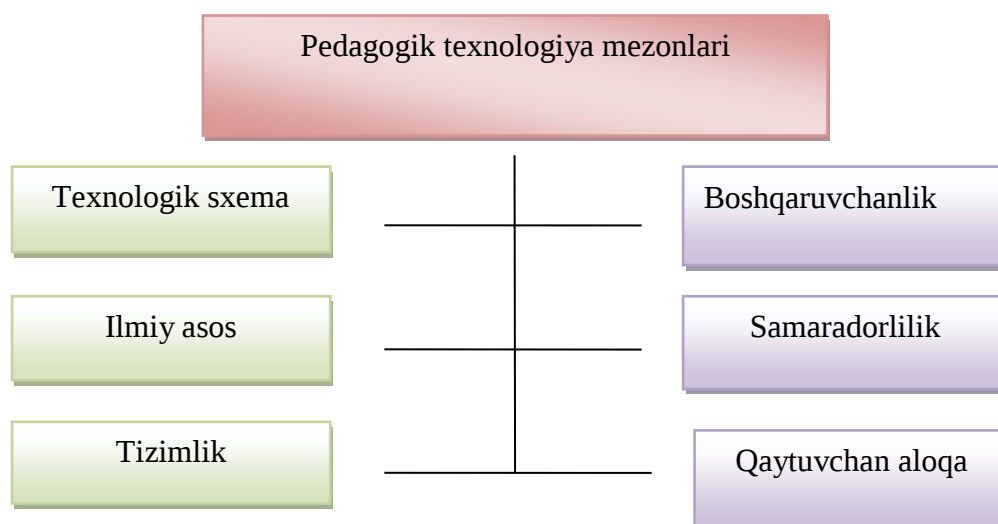

2chizma

3-CHIZMA

4-chizma

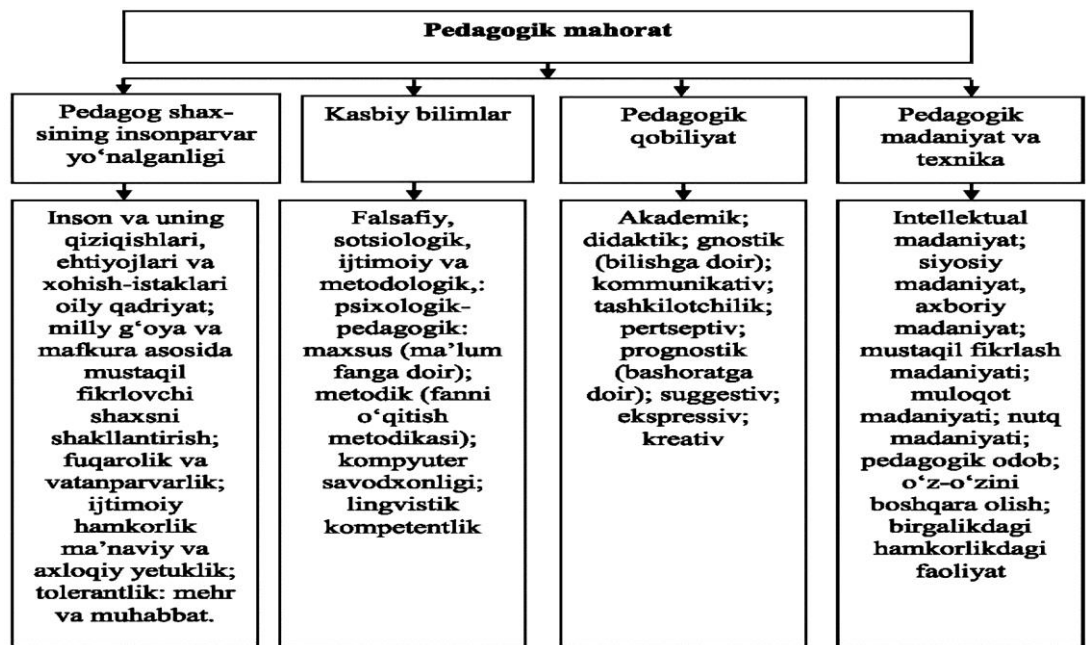
MAVZU: TA'LIM (PEDAGOGIK)
TEXNOLOGIYALARI VA PEDAGOGIK MAHORAT
ASOSLARI (2SOAT)

Reja:

1. Pedagogik mahorat haqida tushuncha.
2. Pedagogik qobiliyatlar va pedagogik texnika haqida tushuncha.

Tayanch tushunchalar: *Pedagogik faoliyat, mahorat, pedagogik mahorat, pedagogik madaniyat, pedagogik qobiliyat, insonparvarlik, kasbiy bilimdonlik.*

Pedagogik mahorat – pedagogik kategoriya sifatida. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» ta'lim sohasida amalga oshiriladigan ishlarning maqsadi, vazifalari va yo'nalishlarini belgilab berdi.

1-rasm. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari

2-topshiriq Pedagogik qobiliyat va uning tuzilishiga doir fikrlar muallifini toping

????oʻqituvchi shaxsi 6 ta kasbiy-tarkibiy qismdan iborat ekanligini taʼkidlaydi: 1) yuksak saviyadagi bilim va madaniyat; 2) yoʻnalishning aniq ifodalanganligi; 3) yuksak axloqiy hislarning mavjudligi; 4) yuqori darajada yuzaga keluvchi faollik va barqaror mustaqillik; 5) qatʼiy va silliq xarakter; 6) pedagogik qobiliyatlar.

Yirik olim ??? pedagogik qobiliyatlarni quyidagi turlarga ajratishni taklif etadi: 1) didaktik qobiliyatlar; 2) akademik qobiliyatlar; 3) pertseptiv qobiliyatlar; 4) nutq qobiliyatlari; 5) tashkilotchilik qobiliyati; 6) avtoritar qobiliyatlar; 7) kommunikativ qobiliyatlar; 8) pedagogik xayolot; 9) diqqatni taqsimlay olish qobiliyati.

Qobilyat turlariga taʼrif bering.

1. Didaktik qobiliyat –
2. Akademik qobiliyat –
3. Pertseptiv qobiliyat –
4. Nutqiy qobiliyat –
5. Tashkilotchilik qobiliyati –
6. Obroʻga ega boʻlishlik qobiliyati -
7. Kommunikativ qobiliyatlar –
8. Psixologik tashxis (diagnoz)ga doir qobiliyatlar –
9. Diqqatni taqsimlash qobiliyati –
10. Konstruktiv qobiliyat -
11. Gnostik qobiliyat –

Pedagogik takt tushunchasi.

III. Test vazifalari, keyslar

O'quv materiali topshiriqlari:

“Assesment” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod ta'lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o'zlashtirish ko'rsatkichi va amaliy ko'nikmalarini tekshirishga yo'naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta'lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo'nalishlar (test, amaliy ko'nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo'yicha tashhis qilinadi va baholanadi.

Namuna. Har bir katakdagi to'g'ri javob 5 ball yoki 1-5 balgacha baholanishi mumkin.

TEST Pedagogik muhit nima? A. Bir butun o'quv-jarayonni tashkil etishning asosiy shaklidir. *B. Pedagogik maqsadlarga muvofiq ravishda maxsus tuzilgan shaxslararo munosabatlar sistemasidir. C. Inson shaxsini shakllantiruchi tabiat, ijtimoiy munosabatlarning sistemasidir. D. shaxslararo munosabatning doirasi kabi omillarning bir-birini boyituvchi va muvofiq kelishdir.	MUAMMOLI VAZIYAT Dehqon nopob urug' sepsa, achchiq «hosili»ni bir o'zi «o'rib oladi». O'sha yili. O'qituvchi bolaning qalbiga nobop urug' sepsa, achchiq «hosili»ni butun jamiyat o'rib oladi. Yigirma yildan keyin... Muallim moddiy boylik yaratmaydi, deydiganlar jamiyatni ichidan portlatuvchi bombadir!
BELGILARI: Didaktika - Pedagogik antropologiya -	AMALIY KO'NIKMALAR: Yosh o'qituvchi faoliyatini tahlil qiling. Ancha tarbiyasi murakkab bo'lgan sinfda ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb uylaysiz?

Assesment” metodi

TEST	MUAMMOLI VAZIYAT
Pedagogikani asosiy prinsipi? *A. O'quv-tarbiyaviy jarayonni, bolalarning jismoniy, badiiy, ijodiy, mehnat va boshqa har qanday faoliyatiga pedagogik rahbarlikni tashkil etishga bog'liq bo'lgan qonuniy aloqalardir. B. O'qituvchi tomonidan amaliy qonunlarni ijodiy va faol ravishda o'zlashtirish. C. Jamiyatning alohida bir olingan shaxsga bo'lgan ehtiyojlarini aks ettirishdir. D. Hammasi to'g'ri.	Bir gazeta redaksiyasiga VII sinf o'quvcnisining onasidan xat keldi: “Hurmatli redaksiya! Mening o'g'lim to'g'ri yo'l tutgan-tutmaganligini tushunib olishimda menga yordam bersangizlar. U VII sinfda o'qiydi. Yaqinda u maktabdan kelib geografiya darsida sodir bo'lgan bir hodisa haqida gapirib berdi. O'qituvchi bir qizchani doskaga chiqaribdi va Yevropa daryolarining nomini doskaga yozishni undan so'rabdi. Qizcha alang-jalang qilib har tomonga va nomlarni kartadan ko'chirib yozibdi. O'qituvchi buni sezmabdi va : -Juda yaxshi! Senga besh qo'yaman!- debdi. Shunda mening o'g'lim qo'lini ko'tarib joyidan turibdi va qizcha nomlarning hammasini kartadan ko'chirib yozganligini aytibdi. O'qituvchi qizchadan: -Shu to'g'rimi?- deb so'rabdi. U hech narsa demasdan boshini ham qilganicha jim turaveribdi. O'qituvchui uni aldashganlarini tushunibdi va beshning o'rniga ikki qo'yibdi. O'g'limning bu gaplarini tinglab turdim, lekin uning bu ishda haq yoki nohaq ekanligi haqida nimagadir hech narsa demadim. Lekin har vaqt o'ylayman: u boshqacha yo'l tita olarmidi va boshqacha yo'l tutishi kerakmidi? Buni anglab olishda menga yordam bersangizlar”.

BELGILARI:	AMALIY KO'NIKMALAR:
Quyida keltirilgan jummalarni o'qing va jumlagi mos keladigan bir so'z bilan ifodalanadigan javobni tanhlang. 1) o'zi istamagan holda birovga yomonlik qilib qo'ysa ham, mazkur ishidan afsuslanadi, vijdon azobida qiynaladi -... 2) individlar ichida bir tur -... 3) jamiyatda o'z o'rniga ega, ijtimoiy axamiyatga ega maqsad yo'lida bir yoki bir nechta kishini o'z orqasidan ergashtira oladi -...	Yosh o'qituvchi faoliyatini tahlil qiling. Ancha tarbiyasi murakkab bo'lgan sinfda ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb uylaysiz?

TEST	MUAMMOLI VAZIYAT
Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan ko'zgazmali qurollar va texnika vositalariga ko'p darajada bog'liq bo'lgaan o'quv materialini o'zlashtirish metodi qaysi badda ko'rsatilgan A .Og'zaki, amaliy B .*Ko'rgazmali C .Reproduktiv D .Induqtiv, deduktiv	Sergeli tumanidagi 268-maktabning biologiya fani o'qituvchisi «Ma'naviyat va ma'rifat ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari» bo'lganligi uchun darslarni ham vaqtida o'ta olmas edi. Darslarni o'tgan vaqtida ham o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini nazorat qilib bormasdi. O'quv yilning birinchi choragi tugab, o'quvchilar ta'tilga chiqishganida o'qituvchi ularning choraklik baholarini qo'yib qo'ygandi. II chorak boshlangach o'quvchilar sinf rahbarlaridan biologiya fanidan qo'yilgan baholarni eshitib hayratlanib qolishdi. Chunki baholar o'quvchilar tomonidan olinmagan edi. 1. O'qituvchi to'g'ri ish qilgan deb o'ylaysizmi? 2.O'qituvchi ta'lim olganlikni tashxislashning qaysi tamoyillarini buzgan?

	3. O'qituvchining o'quvchilarni o'quv faoliyatini bunday nazorat qilishi ularning bilim olishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadimi?
BELGILARI: <u>Diagnostika (tashxis)— bu.....</u> <u>O'quvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish metodlari bu</u>	AMALIY KO'NIKMALAR: Yosh o'qituvchi faoliyatini tahlil qiling. Ancha tarbiyasi murakkab bo'lgan sinfda ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb uylaysiz?

TEST	MUAMMOLI VAZIYAT
Tarbiyaning asosiy vazifasi nima? *A. Tarbiya yosh avlodni jamiyatimizda qabul qilingan odob-axloq qoidalariga mos keladigan e'tiqodini, axloqiy ko'nikma va malakalarini, ehtiyoji va intilishlarini tarkib toptirishdan iborat B. Odamlarning dunyo bilan munosabatlarining bir butun sistemasini ta'minlovchi, vosita C. Zarurat, ehtiyojlilik-qandaydir bir vosita, o'zga narsaga javob berish, insonning ruhiy holatini to'g'rilovchi omil.	Sergeli tumanidagi 268-maktabning biologiya fani o'qituvchisi «Ma'naviyat va ma'rifat ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari» bo'lganligi uchun darslarni ham vaqtida o'ta olmas edi. Darslarni o'tgan vaqtida ham o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini nazorat qilib bormasdi. O'quv yilning birinchi choragi tugab, o'quvchilar ta'tilga chiqishganida o'qituvchi ularning choraklik baholarini qo'yib qo'ygandi. II chorak boshlangach o'quvchilar sinf rahbarlaridan biologiya fanidan qo'yilgan baholarni eshitib hayratlanib qolishdi. Chunki baholar

D. Odamning jamiyat a'zosi sifatida o'z-o'zini anglash va tafakkurini, faolijyatining ob'yektivligini biluvchanlik tushunchasidir	o'quvchilar tomonidan olinmagan edi. 1. O'qituvchi to'g'ri ish qilgan deb o'ylaysizmi? 2. O'qituvchi ta'lim olganlikni tashxislashning qaysi tamoyillarini buzgan? 3. O'qituvchining o'quvchilarni o'quv faoliyatini bunday nazorat qilishi ularning bilim olishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadimi?
BELGILARI: Tarbiya –bu Tarbiya jarayonining mohiyati – bu Tarbiya prinsiplari bu	AMALIY KO'NIKMALAR: Yosh o'qituvchi faoliyatini tahlil qiling. Ancha tarbiyasi murakkab bo'lgan sinfda ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb uylaysiz?

“Metod”, “ta’lim metodi”, “usul”, “qoida” tushunchalarining mohiyatini o’zlashtirishga doir blits-so’rov savollari

1. Metod deganda nima tushuniladi?
2. Ta’lim metodi tushunchasini qanday izohlash mumkin?
3. “Ta’lim metodlari” va “ta’lim usullari” tushunchalari bir xil mazmunga egami?
4. Ta’lim usullari deganda nima tushuniladi?
5. Ta’lim metodlarini qo’llashda qandaydir ko’rsatmalarga rioya etish zarurmi?
6. Ta’lim metodlarini qo’llashga doir ko’rsatmalar nima deb ataladi?

Ta’lim metodlari tasnifiga doir to’ldirilmagan jadvallar

Topshiriq: quyidagi to'ldirilmagan jadvallar bilan tanishing va ularni tugallang.

1)

Анъанавий (манбасига кўра) таълим методлари таснифи

Og'zaki	Ko'rgazmali	Amaliy	Kitob bilan ishlash	Videometod

2)

Ўқувчиларнинг билиш фаолияти тавсифига кўра таълим методлари таснифи

Ta'lim metodining nomlanishi	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati

3)

Таълимнинг бинар методлари

O'rgatish metodlari	O'rganish metodlari

4)

O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari	Yangi materialni anglash metodlari	O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar

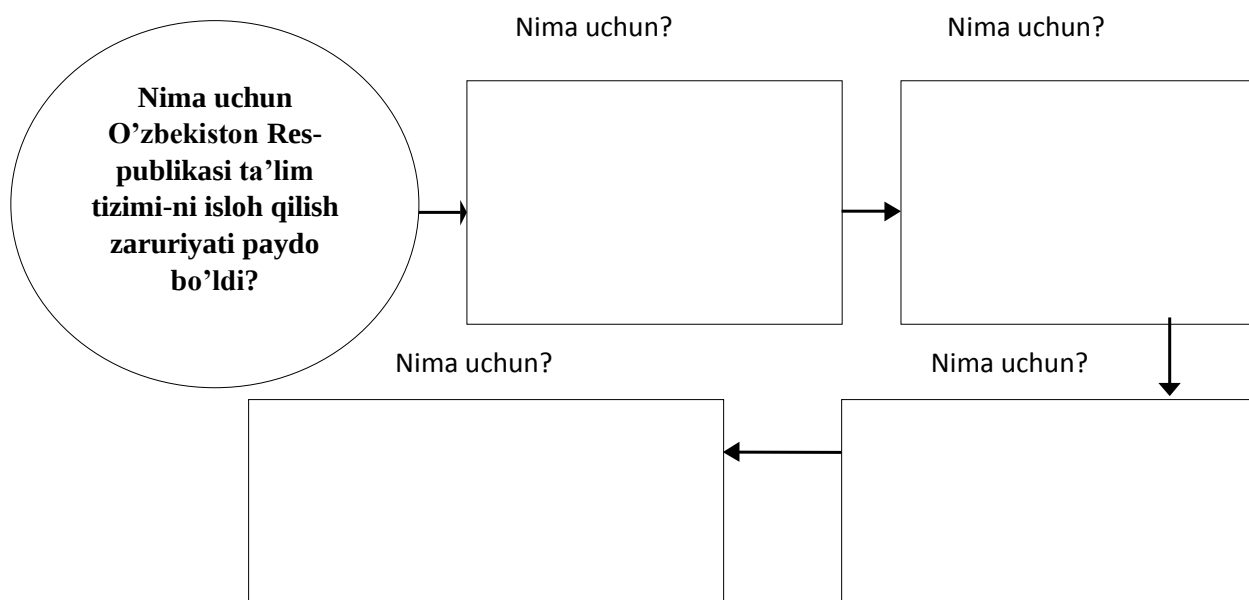
Ta'lim metodlarini o'quv jarayoniga qo'llashga doir doir amaliy topshiriqlar

1-topshiriq. Mutaxassislik faningiz bilan bog'liqlikda quyidagi metodlarni har birini qo'llashga doir bittadan misol yozing.

2) suhbat; 2) o'quv munozarasi; 3) mashq; 4) kitob bilan ishlash.

2-topshiriq. Kichik guruhlariga bo'lining va og'zaki, ko'rgazmali, amaliy metodlardan birini tanlab olib, biror mavzu misolida metodni amaliyotda qo'lla

Quyidagi chizmaga e'tibor qarating. Muammo yuzasidan fikr yuriting.

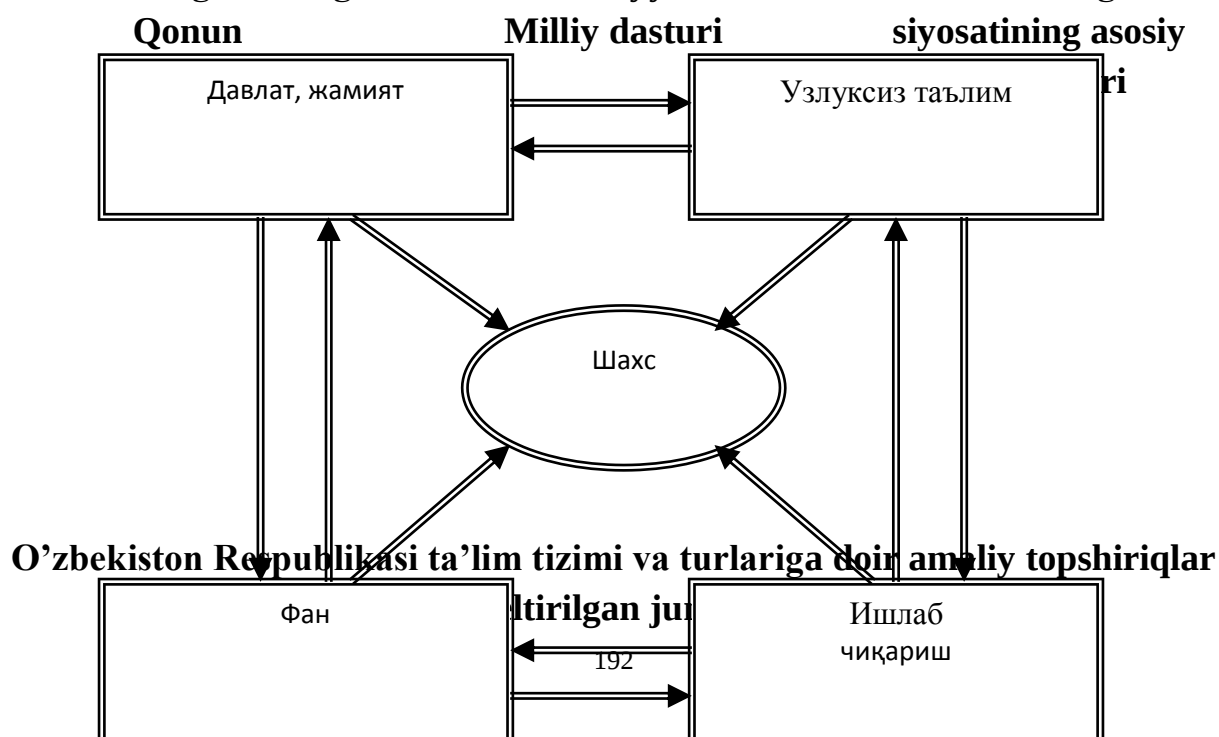

“O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi va turlari” mavzusidagi chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi

Quyida keltirilgan jumlar bilan tanishing. Ularni mos ravishda jadvalning kerakli ustuniga yozib qo'ying.

13. Beshta bo'lim, o'ttiz to'rt moddadan iborat. 2. Ta'lim oluvchilarni ijtimoiy himoya qilish masalasi. 3. SHaxs. 4. Ta'lim xizmati ko'rsatish bozorini rivojlantirish. 5. Fan. 6. Ta'lim-tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi. 7. Bilim olish huquqi. 8. Bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish. 9. Ishlab chiqarish. 10. Xalqaro hamkorlik. 11. Ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi. 12. Pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqi.

“Ta'lim to'g'risida”gi Kadrlar tayyorlash Ta'lim sohasidagi davlat

9. O'zbekiston Respublikasi hududida qancha vaqt yashayotganidan qat'iy nazar...
10. Davlat ta'lim standartlari...
11. Umumiy o'rta ta'lim bosqichlari quyidagicha:...
12. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: ...
13. O'zbekiston Respublikasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshiriladi: ...
14. Tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar...
15. Ta'lim muassasasini akkreditatsiyalash....
16. Etim bolalarni va ota-onalarining yoki boshqa qonuniy vakillarning vasiyligisiz qolgan bolalarni o'qitish va ularni boqish...
17. Davlat ta'lim muassasalarini moliyalash...
18. Nodavlat ta'lim muassasalariga qabul...
19. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi: ...
20. Ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida marketingni rivojlantirish yo'li bilan...

2-topshiriq. Nuqtalar o'rniga kerakli so'z yoki jumlani topib qo'ying.

1. ... aniq mutaxassislik bo'yicha bakalavriat negizida kamida ikki yil davom etadigan oliy ta'limdir.
2. O'zbekiston Respublikasida ta'lim ... turda amalga oshiriladi.
3. ... bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.
4. Davlat ta'lim standartlarini bajarish O'zbekiston Respublikasining barcha ... uchun majburiydir.
5. ... yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni ta'minlaydi.
6. ... o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydigan uch yillik o'rta maxsus o'quv yurtidir.
7. ... o'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, mahorat va malakasini chuqur rivojlantirishni, tanlangan kasblar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishni ta'minlaydigan uch yillik o'rta kasb-hunar o'quv yurtidir.
8. ... umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan.
9. ... bilimlarning zarur hajmini beradi, mustaqil fikrlash, tashkilotchilik qobiliyati va amaliy tajriba ko'nikmalarini rivojlantiradi, dastlabki tarzda kasbga yo'naltirishga va ta'limning navbatdagi bosqichini tanlashga yordam beradi.
10. O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimi yagona va ...

11. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tartibi O'zbekiston Respublikasi ... tomonidan belgilanadi.

12. Fuqarolar ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni ... asosida olishga haqlidirlar.

Kichik guruhlarda ishlashga mo'ljallangan asoslangan esse yozish topshirig'i
“O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimining afzalligi va o'ziga xosligi shundaki...”
mavzusida asoslangan esse yozish

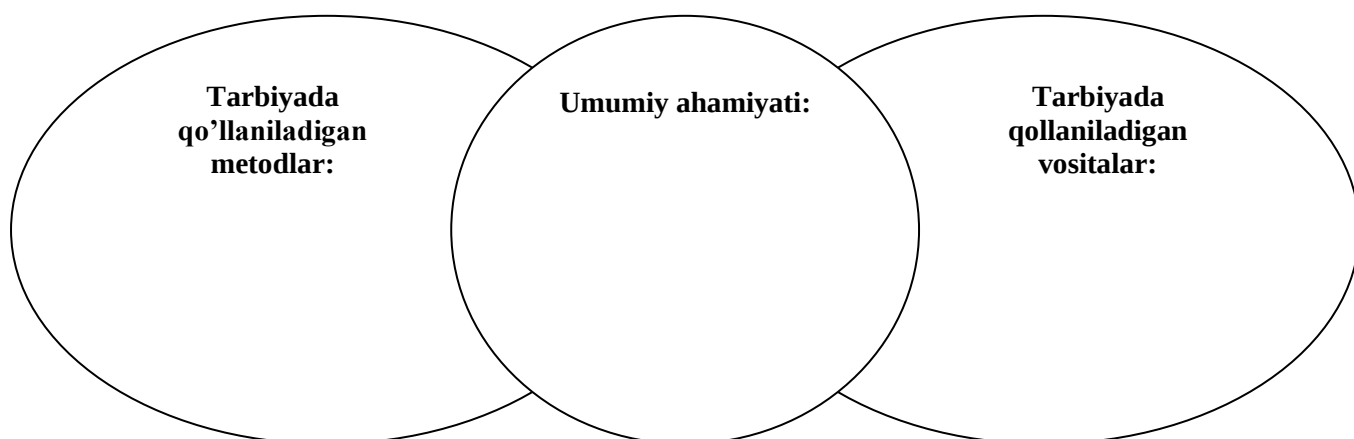
Topshiriqni bajarish tartibi:

1. Mazkur mavzu yuzasidan o'z nuqtai nazariningizni bayon eting.
2. Nuqtai nazariningizni asoslash uchun dalillar kiriting.
3. Mavzu yuzasidan aniq xulosalar chiqaring.

“Ikki sahifali kundalik” strategiyasi yordamida ijtimoiy xulqni shakllantirish metodlari metodini mohiyatini yoritish

Kundalikning birinchi qismi	Kundalikning ikkinchi qismi
Odatlantirish	
Mashq	
Topshiriq	
Pedagogik talab	
Venn diagrammasi yordamida tarbiya metodlari va tarbiya vositalarini, umumiy jihatlarini yoritish.	Venn diagrammasi yordamida tarbiya metodlari va tarbiya vositalarini, umumiy jihatlarini yoritish.
O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish	
Izohlash	
Munozara	

Venn diagrammasi yordamida tarbiya metodlari va tarbiya vositalarini, umumiy jihatlarini yoritish.

Tarbiya turlarini aniqlash bo'yicha charxpalak metodi

Turlari	Rag'batlantirish turlari	Jazolash turlari	Tarbiya usullarining turlari
Ijobiy vaziyatni yanada mustahkamlovchi			
O'quvchining zimmasiga mashuliyatli vazifa yuklash			
Tanbeh berish			
Estalik sovg'asini berish			
Uyaltirish			
Maxsus stipendiyalar tayinlash			
Salbiy vaziyatni yanada kuchaytiruvchi			
Fotosuratni hurmat taxtasiga qo'yish			
Ogohlantirish			
Safda birinchi o'rinda turishi			
Tarbiyalanuvchida ishonch hosil qiluvchi			
Jamoa nomidan minnatdorchilik			
Maqtash			

Hayfsan berish			
Maqtoov yorlig'i bilan taqdirlash			
Qo'llab-quvvatlash			
Musobaqalarda bayroqdor bo'lishi			
Maktab devoriy gazetasi yoki radiosi orqali nomini qayd etish			

Shaxsning rivojlanishiga doir yondashuvlar

Quyidagi fikrlar bilan tanishing, ularda shaxs rivoji masalasi qaysi nuqtai nazardan o'rganilayotganligini tushuntiring.

1) inson tabiiy mavjudot bo'lib, uning butun xatti-harakatlari tug'ma instinkt va ehtiyojlar natijasidir. Inson jamiyat talablariga bo'ysunishga majbur, shu bilan birga tabiiy ehtiyojlarini ham namoyon qilib boradi;

2) inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi, faqat hayotiy faoliyati davomida boshqalar bilan doimiy muloqot va ijtimoiy guruhlarining ta'siri ostida ijtimoiylashadi;

3) insondagi psixik jarayonlar (sezgi, idrok, fikrlash kabilar) tabiiy tavsifga ega, insonning yo'nalganligi – qiziqishlari, qobiliyatlari ijtimoiy hodisa sanaladi;

4) shaxs yaxlit tavsifga ega bo'lib, uning rivojiga nafaqat uning faoliyatidagi o'ziga xosliklar, balki turmush tarzi ham ta'sir ko'rsatadi. SHu bilan birga ijtimoiy hayot natijalari – motiv, maqsad, qiziqish kabilar ham uning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillarni tasniflashga doir topshiriq

“Shaxsning shakllanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar” chizmasini tugallang.

Test topshiriqlari:

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturining maqsadi qaysi javobda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?»

- a) uzluksiz ta’lim tizimini yaratish asosida jahon ta’limi darajasiga erishish;
- v) ta’lim tizimini takomillashtirish maqsadida, uzluksiz ta’lim, fan va ishlab chiqarish o‘rtasida integratsiyani yuzaga keltirish;
- s) ta’lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to‘la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma’naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratish;
- d) shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta’lim, fan hamda ishlab chiqarishning o‘zaro bog‘liqligi va aloqadorligi asosida ta’lim tizimini yuqori bosqichga ko‘tarish;
- e) milliy pedagogika va jahon ta’limi tajribasiga tayangan holda malakali mutaxassis, ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni tayyorlashda sifat darajasiga erishish.

2. Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismlari qaysi javobda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?»

- a) ta’lim muassasasi, pedagoglar jamoasi, Pedagogik Kengash, Xalq ta’limi Vazirligi, Davlat test Markazi;
- v) shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta’lim, fan, ishlab chiqarish;
- s) xalqaro donor tashkilotlar, oliy o‘quv yurtlari, umumiy o‘rta ta’lim maktablari, akademik litseylar, kasb-hunar kollejlari;
- d) «Ustoz» jamg‘armasi, pedagogik xodimlar jamiyati, doimiy harakatdagi seminarlar, metodik birlashmalar, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim Vazirligi;
- e) pedagog xodimlar assotsiatsiyasi, Xalq ta’limi Vazirligi, Oliy va o‘rta maxsus ta’lim Vazirligi, Metodik Kengashlar, xalqaro donor tashkilotlari.

3. «Kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilash, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy-texnika jihatidan ta'minlash» vazifasi kadrlar tayyorlash milliy modelining qaysi tarkibiy qismi tomonidan amalga oshiriladi?

- a) shaxs;
- v) davlat va jamiyat;
- s) uzluksiz ta'lim;
- d) fan;
- e) ishlab chiqarish.

4. Maktabdan tashqari ta'lim funktsiyasi to'g'ri belgilangan javob variantini toping:

- a) tegishli davlat ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini berish;
- v) madaniy-estetik, ilmiy, texnikaviy, sport va boshqa yo'nalishlarda bolalar hamda o'smirlarning ta'limga bo'lgan, yakka tartibdagi, ortib boruvchi talab-ehtiyojlarini qondirish, ularning bo'sh vaqti va dam olishini tashkil etish;
- s) mutaxassisliklar yo'nalishlari bo'yicha fundamental va amaliy bilimlarni berish;
- d) bolaning sog'lom, har tomonlama kamol topib shakllanishini ta'minlash, unda o'qishga intilish hissini uyg'otish, uni muntazam bilim olishga tayyorlash;
- e) barcha javoblar to'g'ri.

5. Kimlar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega?

- a) tegishli ma'lumotli, kasb tayyorgarligi bor yuksak ahloqiy fazilatlarga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega.
- v) tegishli oliy ma'lumotli, pedagogik tajribaga to'plagan shaxs pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega.
- s) har tomonlama yetuk, sog'lom fikrlaydigan, ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega.
- d) pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish sud hukmiga asosan man etilgan shaxslarning ta'lim muassasalarida bu faoliyat bilan shug'ullanishiga yo'l qo'yilmaydi
- ye) barcha javoblar to'g'ri

6. Davlat ta'lim standartlari deganda nimani tushunasiz?

- a) davlat ta'lim standartlari O'zbekiston Respublikasining barcha ta'lim muassasalari uchun majburiy bo'lgan hujjat.
- v) davlat ta'lim standartlari umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablar
- s) davlat ta'lim standartlari o'quv - metodik majmua
- d) o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishiga qo'yiladigan talablar

e) umumiy oʻrta va oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi muassasalari uchun umumtaʼlim fanlaridan oʻquv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqishga qoʻyiladigan umumiy talablar

7. “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonunning 20-moddasiga koʻra taʼlim oluvchilar qanday ijtimoiy himoya qilinadi?

- a) taʼlim oluvchilar qonun hujjatlariga va normativ hujjatlarga muvofiq barcha imtiyozlar bilan taʼminlanadi.
- v) talabalarning stipendiya olishi, yotoqxona bilan taʼminlanishi, kutubxonadan foydalanishi, sport bilan shugʻullanishi kafolatlanadi.
- s) taʼlim muassasasida taʼlim oluvchilar qonun hujjatlariga va normativ hujjatlarga muvofiq imtiyozlar, stipendiya va yotoqxonada joy bilan taʼminlanadi.
- d) taʼlim muassasasida talabalar turarjoy bilan taʼminlanadi
- e) barcha javoblar toʻgʻri

8. “Voyaga yetmagan bolalarning ota-onalari yoki qonuniy vakillari bolaning qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilishlari shart hamda ularning tarbiyasi, maktabgacha, umumiy oʻrta, oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi olishlari uchun javobgardirlar”. Ushbu norma qaysi hujjatda keltirilgan.

- a) Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida
- v) Oʻzbekiston Respublikasi “Oila” Kodeksida
- s) Oʻzbekiston Respublikasi “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonunida
- d) Oʻzbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturida
- e) Oʻzbekiston Respublikasi “Bolahuquqlarining kafolatlari toʻgʻrisida”gi qonunda

9. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi necha boʻlimdan iborat?

- a) 8 boʻlimdan
- v) 7 boʻlimdan
- s) 5 boʻlimdan
- d) 4 boʻlimdan
- e) 12 boʻlimdan

10. Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish bosqichlari?

- a) 3 bosqich 1997-2000, 2001-2005, 2005-2015
- v) 4 bosqich 1997-1998, 2000-2005, 2005-2010, 2010-2021
- s) 5 bosqich 1997, 2001, 2005, 2015, 2017-2021
- d) 3 bosqich 1997-2001, 2001-2003, 2003 va undan keyingi yillar
- e) 3 bosqich 1997-2001, 2001-2005, 2005 va undan keyingi yillar

Mavzuga oid darajali testlar

17. Nuqtalar oʻrniga mos soʻzni toping «... - kishilarning har bir jamiyatga hos hulq normalari majmui» ; «... - ijtimoiy ong shakllaridan biri

bo‘lib, hamma sohalarida kishilarning hatti-harakatlarini tartibga solish funksiyasini bajaradi»

- A .Tarbiya
- B .Ahloq
- C .Ta’lim
- D .Insonparvarlik

18. Mehnat tarbiyasini shakllantirishda qaysi metod eng maqbul sanaladi?

- A. Ko‘rgazmali metod
- V. Amaliy va namuna metodi
- S. Jazo metodi
- D. Rag‘batlantiruvchi metodlar

19. Demokratik xuquqiy davlatning poydevori bo‘lib hisoblangan tarbiya turi.

- A. Huquqiy tarbiya
- V. Aqliy tarbiya
- S. Aqliy tarbiya
- D. Estetik tarbiya

20. Estetik tarbiyaning maqsadi to‘g‘ri berilgan javobni ko‘rsating.

- A. Komillikka erishishda inson qalbi, faoliyati va tabiat go‘zalligi uyg‘unligiga erishish
- V. Yaxshi muomala, munosabatga o‘rgatish va mehnatga bo‘lgan layoqatini tarbiyalash
- S. Yaxshi kiyinishga va atrof-muhitni ozoda saqlashga o‘rgatish
- D. Mehnat go‘zalligini ko‘ra olishga va tejamkorlikka o‘rgatish

21. Mehnat tarbiyasini tashkil etish shakllarini aniqlang.

- 1)muammoli; 2)hasharlar uyushtirish; 3)izlanuvchan-tadqiqotli; 4)mehnat bayrami; 5)konstruktorlash; 6)ko‘kalamzorlashtirish; 7)maktab binosoni ta’mirlash
- A.1,2,4,5,7
- B.2,4,6,7
- S.1,2,4,6
- D.1,3,5,6,7

22. “Axloq” tushunchasi qanday ma’noni anglatadi?

- A. shaxsni atrof-muhitga, kishilarga nisbatan ijobiy munosabati;
- B. ma’naviy-axloqiy ongning rivojlanganlik darajasi;
- C. ijtimoiy ong shakllaridan biri bo‘lib, ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga solib turadigan qonun-qoidalar majmui;
- D. to‘g‘ri javob yo‘q.

23. Vatanparvarlik tarbiyasida..... o'rganish bo'yicha ishlarni tashkil etish muhim rol o'ynaydi.

- A. davlat hujjatlarini
- B. davlat ramzlarini**
- S. badiiy adabiyotlarni
- D. qonun va qarorlarni

24. Estetik tarbiyaning asosiy vositalarini aniqlang.

- A. konkurslar, viktorinalar, seminarlar
- B. to'garaklar, ijodiy birlashmalar, maktab bayramlari
- S. tabiat, mehnat, badiiy adabiyot**
- D. A va B

25. Jismoniy tarbiyaning ta'limiy vazifasiga nimalar kiradi?

- A. odamlarni jismoniy tarbiyaning nazariyasi va tarixi bilan tanishtirish**
- B. insoniy axloqiy sifatlarni shakllantirish
- S. odamlarning sog'lig'ini mustahkamlash, organizmning shkl va funktsiyalarini uyg'un rivojlantirish
- D. to'g'ri javob yo'q

26. Fuqarolik tarbiyasining maqsadi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A. fuqarolarda iqtisodiy munosabatlarni tashkil etish qobiliyatini tarbiyalash;
- B. fuqarolarda o'z huquq va burchlarini himoya qila olish ko'nikmasini hosil qilish;
- C. fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o'quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish;**
- D. to'g'ri javob yo'q.

27. Estetika so'zining ma'nosi nima?

- A. xulq-atvor
- B. go'zallikni his qilaman**
- S. donolikni sevaman
- D. o'qitaman

28. "Buyuk didaktika" asarining muallifi kim?

– bu ...

- a) Volfgan Ratke;
- b) K.D. Ushinskiy;
- c) A. Avloniy;
- d) Ya.A. Komenskiy.**

29. Lug'aviy jihatdan "didaktika" tushunchasi qanday ma'noni ifodalaydi?

- a) tahlil qilish;
- b) o'qitish;
- c) ta'lim nazariyasi;**
- d) tarbiya qilish.

30. "Buyuk didaktika" asari nechanchi yilda lotin tiliga tarjima qilingan va dastlab qaerda nashr etilgan?

- a) 1919-1926 yilda Berlinda;
- b) 1633-1638 yilda Amsterdamda;**
- c) 1620 1630 yilda Vashingtonda;
- d) 1645-1650 yilda Moskvada.

31. Didaktikaning vazifalari to'g'ri belgilangan qatorni toping.

- a) ta'lim jarayoni** uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash;
- b) tarbiya jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash;
- c) innovatsion jarayonlarga xos bo'lgan qonuniyatlarni aniqlash;
- d) loyihalash jarayonlariga xos bo'lgan qonuniyatlarni aniqlash.

32. Ta'limning rivojlantiruvchi funktsiyasi – nimani ifodalaydi?

- a) ta'lim metodikasi;
- b) ta'lim jarayonida bilimlarni o'zlashtirishni, o'quvchining rivojlanishi sodir bo'lishini;**
- c) ta'lim jarayonida o'quvchi bosh ob'ekt va sub'ekt bo'lishini;
- d) ta'lim metodologiyasini umumiy holatda o'zlashtirishini va rivojlanishini.

33. Ta'lim jarayoni yaxlit tizim sifatida namoyon bo'lishi to'g'ri ketma-ketlikda berilgan qatorni toping?

- a) tashqi motivatsiya, ichki motivatsiya, yordamchi motivatsiya, o'quvchining individual faoliyati;
- b) ta'lim maqsadi, o'qituvchi faoliyati, o'quv materiali mazmuni, o'quvchi faoliyati, natija;**
- c) o'qituvchining faoliyati, ta'lim metodlari, vositalari, shakllari, uzluksiz ta'lim-tarbiya;
- d) ta'lim-tarbiya tizimi va an'analari;

34. Ta'lim jarayonining ta'lim berish funktsiyasi nimadan iborat?

- a) o'quvchiga chuqur bilim berish;
- b) o'quv-uslubiy majmua yaratish;
- c) DTS ishlab chiqish;
- d) o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat.**

35. Ta'limni tashkil etish nechta bosqichdan iborat?

- a) bilish, asoslash;
- b) umumlashtirish, tashkil yetish;

- s) o'quv materialining bo'laklari;
- d) takrorlash nazorat va baho, tushunish;
- e) a, b, s, d.

36. Ta'lim jarayonining tuzilishi qaysi javobda o'z aksini topgan?

- a) ta'lim maqsadi, o'qitish va o'rganish faoliyati hamda natija;
- b) o'quv materialining mazmuni va ta'limni tashkil qilish shakllari;
- s) ta'lim metodlari;
- d) ta'lim vositalari;
- e) a, b, s, d.

37. Ta'lim jarayonining qanday qonun va qonuniyatlari mavjud?

- a) jarayon maqsadi, mazmun va metodlarining ijtimoiy jihatdan shartliligi, ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'liqligi, pedagogik jarayonning bir butunligi va birligi qonuni;
- b) nazariya va amaliyot birligi va o'zaro aloqa, ta'lim jarayonning dinamikalik (rivojlanish) qonuni;
- s) ta'lim jarayonida shaxsning rivojlanish, ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish, rag'batlantirish, ta'lim jarayonida sezgi, mantiqiylik va tajriba birligi, tashqi (ta'lim) va ichki (bilish) faoliyatining birligi qonuniyatlari;
- d) ta'lim jarayonining shartlilik, ta'lim va tarbiya o'rtasida qonuniy bog'liqlik, o'qituvchi va o'quvchi-talaba o'rtasidagi o'zaro ta'sir qonuniyatlari;
- e) a, b, s, d.

38.....o'rganilayotgan materialni egallashga qaratilgan turli didaktik vazifalarni hal etish bo'yicha o'qituvchining o'rgatuvchi ishi va o'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish usullari tushuniladi.

- A.Metod
- B.Ta'lim metodlari*
- S.Ta'lim usuli
- D.Metodika

39.O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi qaysi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan?

- A.I.Ya.Lerner va M.N.Skatkin*
- B.E.I.Golant, N.M.Verzilin
- S.M.A.Danilov va B.P.Esipov
- D.M.I.Maxmutov

40.O'rganilayotgan ob'ekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keluvchi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniluvchi metod qaysi?

- A.Tushuntirish
- B.Demonstratsiya*
- S.Evristik suhbat
- D.Ekskursiya

41. Blum toksonomiyasiga ko'ra bilim olish darajasining 4 bosqichi qanday nomlanadi?

- A.Tahlil qilish*
- B.Sintez
- S.Qo'llash
- D.Tushunish

42. Ta'limni tashkil etishning transformativ shakli izohlangan qatorni toping.

- A.an'anaviy va noan'anaviy shakllar birikmasi bo'lib bunda o'qituvchi va o'quvchilar bir birlarining ichki olamiga kirib borishga harakat qiladilar.*
- B.An'anaviy shaklda o'qituvchi to'g'ridan-to'g'ri yo'nalish beradi (ma'ruza o'qish yoki demonstatssiya).
- S.Noan'anaviy shaklda o'qituvchi va o'quvchilar dialog olib borishlari mumkin, biroq to'g'ridan-to'g'ri yo'nalishlar berilmaydi.
- D.Individning jamiyat yoki alohida olingan shaxslarga nisbatan munosabatini oydinlashtirishga yordam beradi.

43. Aniq bir masalani hal etishda ta'lim oluvchining har bir harakati va operatsiyalarini kuzatib borishga imkon berish qaysi ta'lim shaklining yutug'i hisoblanadi?

- A.Ma'ruza seminar
- B.Individual*
- S.Sinf-dars
- D.Frontal

44. Ma'ruzaning anjuman-ma'ruza shakli qaysi qatorda izohlangan?

- A.Talabalar tomonidan o'quv materialini izlanishli tarzda o'zlashtirilishiga erishish*
- B.Savol va javoblar tarzida ma'ruza mashg'ulotini tashkil etish
- S.Talabalar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirishga erishish maqsadida tushuntirish bilan birga eng asosiy qismlarini yozdirib borish
- D.Fikrlar almashinuvini tashkil etish asosida ma'ruza qismlarini o'zlashtirishga erishish

45. ta'lim oluvchining bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, o'lchash va baholashni anglatadi?

- A.Yakuniy tekshirish
- B.Aniqlash
- S.Tekshirish
- D. Nazorat*

46.....(maktabdagi) o'quv ishining asosiy tashkiliy shakli bo'lib, unda o'qituvchi aniq belgilangan dars doirasida o'quvchilarning doimiy tarkibi bilan qat'iy jadval bo'yicha shug'ullanadi, jamoaviy bilish faoliyatiga rahbarlik qilib, o'quv dasturiga o'zi belgilaydigan didaktik va tarbiyaviy vazifalarga erishish uchun xilma-xil metodlardan foydalanadi.

- A. Ma'ruza
- B.Seminar
- S. Dars*
- D. Mashg'ulot

47.To'garaklar, klublar, olimpiadalar, viktorinalar, ko'rgazmalar, ekspeditsiyalar va hokazolar ta'limni tashkil etishning qaysi shakliga misol bo'la oladi?

- A. Frontal
- B.Yordamchi*
- S. Asosiy
- D. Guruhiy

48.Quyidagi ketma-ketlik qaysi dars turi uchun xarakterli sanaladi?

- a) tashkiliy qism;
- b) yangi mavzuni bayon qilish;
- v) o'rganilgan materialni mustahkamlash;
- d) uy vazifasini berish

49. Aralash darsning tuzilishi

- A. Takrorlash
- B. Yangi bilimlarni bayon qilish darsining tuzilishi*
- S. O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsining tuzilishi
- D. Laboratoriya darslarining tuzilishi

50.Quyidagi ketma-ketlik qaysi dars turi uchun xarakterli sanaladi?

- a) tashkiliy qism;
- b) o'rganilganlarni umumiy tarzda takrorlash (yodga tushirish);
- v) nazorat ishini o'tkazish;
- g) uy vazifasi (o'rganilganlarni qayta takrorlash maqsadida).

A. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish darsining tuzilishi*

- B. Yangi bilimlarni bayon qilish darsining tuzilishi
- S. O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsining tuzilishi
- D. Laboratoriya darslarining tuzilishi

51. Har bir darsning ta'lim vazifalarini aniq belgilash, darsni axborotlar bilan boyitish, ijtimoiy va shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish bilan mazmunini optimallashtirish darsning qaysi funksiyasiga misol bo'la oladi?

- A. Tarbiyaviy
- B. Didiktik*
- S. Rivojlantiruvchi
- D. Motivatsiyalovchi

52. O'quvchilarda o'quv-o'rganish faoliyati ijobiy sifatlari, qiziqish, ijodiy tashabbuskorlik va faollik shakllantirish darsning qaysi funksiyasiga misol bo'la oladi?

- A. Tarbiyaviy
- B. Didiktik
- S. Rivojlantiruvchi*
- D. Motivatsiyalovchi

53. O'rganilganlarni takrorlash va mustahkamlash darsining tuzilishi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?

- A. tashkiliy qism; nazariy materiallarni mustahkamlash; laboratoriya ishini o'tkazish; o'quvchilarni baholash; uy vazifasi.*
- B. tashkiliy qism; nazariy materiallarni mustahkamlash; amaliy ish topshiriqlarini bajarish; o'quvchilarni baholash; uy vazifasi.
- S. tashkiliy qism; o'rganilganlarni umumiy tarzda takrorlash (yodga tushirish); nazorat ishini o'tkazish; uy vazifasi (o'rganilganlarni qayta takrorlash maqsadida)
- D. tashkiliy qism; o'rganilgan mavzularga doir savol-javob o'tkazish; o'rganilgan mavzularga doir amaliy topshiriqlarni bajarish; o'quvchilarni baholash.*

54. O'quvchilarga diqqat-e'tiborli munosabatda bo'lib, pedagogik odob talablariga amal qilish, o'quvchilar bilan hamkorlik va ularning muvaffaqiyat qozonishlaridan manfaatdor bo'lish darsning qaysi funksiyasining tarkibiy qismi hisoblanadi?

- A. Tarbiyaviy*
- B. Didiktik
- S. Rivojlantiruvchi
- D. Motivatsiyalovchi

55. Lektsiya, praktikumlar, laboratoriya mashg'ulotlari, seminarlar, konsultatsiyalar, uy vazifalari ta'limni tashkil etishning qaysi shakliga misol bo'la oladi?

- A. Frontal
- B. Qo'shimcha*
- S. Asosiy
- D. Guruh

MAVZU YUZASIDAN KEYS TOPSHIRILARI

1-keys bayoni

9-sinf o'qituvchisi Bobur tarix darsida o'qituvchi bilan tortishib qoldi. Tarix o'qituvchisi Boburni gap qaytargani uchun urdi. Boburni o'rtoqlari yonini olib o'qituvchi bilan tortishib qoldilar. O'qituvchi o'quvchilarni bu qilgan ishlari uchun ularni jazolashini aytdi. Tarix fanidan davlat imtihonlarini topshirishayotganlarida o'qituvchi "5" bahoga o'qiydigan o'quvchilarga "3" baho qo'yib berdi. Shundan so'ng o'quvchilar tarix o'qituvchisini yomon ko'rib qoldilar.

Keys savollari:

1. O'qituvchi bunday vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak edi?
2. Bu vaziyatda o'qituvchi tarbiya metodlardan qaysi birini samarali qo'llay olishi zarur?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

Tarbiya metodlari, pedagogik jarayonda tarbiya metodlaridan foydalanishga oid adabiyotlar.

Keys tahlili:

Vaziyat negizini juda nozik masala tashkil etadi. O'qituvchining oldida ikkita yo'l bor: 1) gap qaytargan o'quvchiga tarbiyali bolalar kattalarga gap qaytarish yaxshi emasligini, "ustoz – otaday ulug'l"igini rivoyatlar, alomdoshlarining o'g'itlari orqali tushushtirish kerak edi; 2) imtihon jarayonida o'quvchilarga nohaqlik qilgan, dars vaqtidayoq o'rtoqlariga "kuch - birlikda" ekanligini o'qtirib, kattalarni hurmat qilish, o'rtog'i xato ish qilsa unga yordam berishi kerakligini, agar o'quvchilarga ta'sir ko'rsata o'lmas sinf rahbaridan yordam so'rash kerak edi. Vaziyatdan to'g'ri chiqmaganligi sababli o'quvchilarni o'qituvchiga hurmatlar so'ngan.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Muammoning samarali yechimini ifodalovchi tarbiya metodlari tizimini aniqlang.
3. Aniqlangan tarbiya metodlari tizimi orasidan muammoga ko'proq dahldor bo'lgan metod (yoki ikkita metod)ni ajrating.
4. Ajratib olingan metodlar asosida o'qituvchining voqeaga nisbatan munosabatini asoslashga uring.
5. Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi metodlarni aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan metod (yoki ikkita metod)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan metod (ikkita metod) asosida bayon etadi.
5. Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

O'qituvchi dastlab talabada nima sababdan bunday holat ro'y berayotganligini, unda o'ziga bo'lgan hurmatning pasayishiga sabab bo'lgan holatlar, jumladan, talabaning sog'ligiga oid ma'lumotlarni yig'ishi, uning ota-onasi, o'quvchining ruhiy holatini o'raganishi, sinfda dars beradigan boshqa fanlarning o'qituvchilari bilan suhbatlashishi, so'ngra to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilishi zarur. Faqat shundan keyingina u samarali yo'lni qo'llay oladi

2-keys bayoni

Oshxonada ovqat tayyorlayotgan onasining yoniga kelgan 2-sinf o'quvchisi Sardor kartoshkani tozalamoqchi bo'ldi. Biroq, onasi: "Pichoqni joyiga qo'y! U o'g'il bolalar qiladigan ish emas!", - dedi. Sardor kartoshkani tozalashni juda-juda xohlagani uchun pichoqni joyiga qo'yishni xohlamadi. Bundan jahli chiqqan onasi uning qo'lidan pichoqni tortib oldi. Onasining keskin harakatlaridan qo'rqib ketgan Sardor yig'lab yubordi va o'zining xonasiga chiqib, ketdi.

Keys savollari

1. Onasi bu kabi keskin harakatlarni Sardorning shikastlanishdan saqlab qolish uchun qildimi?
2. Bu vaziyatda ona qanday yo'l tutganda to'g'ri bo'lardi?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

Tarbiya metodlari, pedagogik jarayonda tarbiya metodlaridan foydalanishga oid adabiyotlar.

Keys tahlili

Darhaqiqat, pichoq xavfli sanaladi. Shu sababli ko'p holatlarda kattalar bolalarga pichoqqa tegishni man qiladilar. Sardorning onasi ham ana shu nuqtai nazardan yondashgan holda pichoqni o'g'lining qo'lidan tortib oldi.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Muammoning samarali yechimini ifodalovchi tarbiya metodlari tizimini aniqlang.
3. Aniqlangan tarbiya metodlari tizimi orasidan muammoga ko'proq dahldor bo'lgan metod (yoki ikkita metod)ni ajratib oling.
4. Ajratib olingan metodlar asosida o'qituvchining voqeaga nisbatan munosabatini asoslashga uring.

5. Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Bu vaziyatda garchi go'yo o'g'lini shikastlanishdan saqlagan bo'lsada, uni oqlab bo'lmaydi. Zero, Sardor pichoqdan shikastlanmagan bo'lsa-da, onasining qo'polligi va qo'rsligidan aziyat chekdi. Qolaversa, onasi pichoqning xavfli ekanligini bu tahlitda uqtirmasligi kerak edi.

2. Onaning quyidagi tahlitda yo'l tutishi boshlang'ich sinf o'quvchisida mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi:

a) onasi dastlab Sardorni o'ziga yordamchi bo'lib qolganligidan quvonayotganligini aytishi, ammo pichoq bilan ishlash xavfli ekanligini xotirjamlik bilan uqtirishi kerak;

b) bugungi kunda har bir xonadonda kartoshka tozalashga moslashtirilgan xavfsiz oshxona anjomi bor, onasi Sardorga ana shu anjom bilan savbzini tozalab berishi mumkinligini, o'g'il bolalar ham ovqat qilishni bilishi kerakligini aytishi lozim;

v) bordi-yu, bu oilada ana shunday oshxona anjomi bo'lmasa, u holda Sardorning onasi o'g'lining ishtiyoqi, shashtini so'ndirmagan holda shaxsan o'zi nazorat qilib u karoshkani tozalab bo'lguncha sabr qilishi va Sardor ishni tugatganidan keyingina pichoqning xavfli ekanligini, o'zi uyda yo'q bo'lganida unga tegmasligi kerakligini aytishi lozim. Bu holatda boshlang'ich sinf o'quvchisi onasining o'zi haqida qayg'urayotganligini dildan his qiladi.

O'qituvchining yechimi

Onasi dastlab pichoqni xavfli ekanligini, hali yosh ekanligini, uni judayam yaxshi ko'rishini, qulini kesib olishi mumkinligini, agar qo'lini kesib olsa dars tayyorlashga qiynalishini aytib, boshqa uy ishlarida, masalan chang artishda, gullarga suv quyishda yordam berishi mumkinligini aytish kerak edi.

3-keys bayoni

5-sinf rahbari o'quvchilarning darslarga yaxshi tayyorgarlik ko'rib kelishi va yuqori o'zlashtirishga erishish maqsadida o'quvchilarga hafta davomida kim ko'p "a'lo" va "yaxshi" baho olsa, ko'p baho olgan bitta o'quvchiga "Haftaning eng a'lochi o'quvchisi" bayroqchasini taqdim etilishi hamda bir hafta davomida uni o'zi bilan birga olib yurishi mumkinligini aytdi. Hafta yakunida sinfda ikki o'quvchi Nodir va Aziza teng baho oldilar.

Keys savoli:

O'qituvchi bu vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

Tarbiya metodlari, pedagogik jarayonda tarbiya metodlaridan foydalanishga oid adabiyotlar.

Keys tahlili:

Vaziyat negizini juda nozik masala tashkil etadi. O'qituvchining oldida ikkita yo'l bor: 1) ikkala o'quvchiga ham bayroqcha berish; 2) "Haftaning eng a'lochi o'quvchisi" musobaqasi shartiga ko'ra bitta o'quvchi olishi kerakligi uchun qo'shimcha sinov o'tkazish.

O'qituvchi bunday vaziyatda, adolatli qaror chiqarishi, o'quvchilar kelgusi haftada ham bayroqsaga ega bo'lish maqsadida a'lo bahoga o'qishga harakatlarini kuchaytirish kerak.

Bunday holatda eng muhimi xato qilmaslik. Albatta, "Haftaning eng a'lochi o'quvchisi" bayroqchasiga ega bo'lish uchun Nodir va Aziza harakat qilishgan, lekin bayroqcha bitta.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

- 1.Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
- 2.Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiladigan metodlarni aniqlang.
- 3.Aniqlangan metodlar orasidan muammoning samarali bo'lishini ta'minlovchi metod (yoki ikkita metod)ni ajrating.
- 4.Ana shu metodlar asosida yechimni asoslashga uring.
- 5.Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.

2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi metodlarni aniqlaydi.

3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan metod (yoki ikkita metod)ni ajratib oladi.

4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan metod (ikkita metod) asosida bayon etadi.

5. Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

Eng maqbul yechim: Sinf rahbari Nodir va Azizani hafta davomida eng a'lochi o'quvchi bo'lganlarini, harakatlarini inobatga olgan holatda birinchi partaga o'tkazib, partani o'rtasiga "Haftaning eng a'lochisi" bayroqchasini qo'yib qo'yishi adolatli yechim bo'ladi.

4-keys bayoni

Adabiyot fani o'qituvchisi seshanba kuni birinchi soatga 8 "B" sinfda ochiq dars tashkillishtirgan edi. O'tkazilayotgan ochiq darsga 5 nafar o'quvchi 15 daqiqa kechikib keldi. O'qituvchi dars kuzatishga kirgan hamkasblari oldida noqulay vaziyatga tushib qoldi.

Keys savoli:

Bu vaziyatda o'qituvchi qanday yo'l tutishi kerak?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

O'qituvchining pedagogik mahorati, kasbiy kompetentligi to'g'risidagi adabiyotlar.

Keys tahlili:

O'quvchilarning bu tarzda darslarga ommaviy kech qolib kelishlari kamdan kam holatda ro'y beradi. Mazkur guruh bilan ishlaydigan o'qituvchiga o'z o'quvchilarining kundalik xatti-harakatlari yaxshi ma'lum. SHu sababli uchun o'quvchilarning kundalik xatti-harakatlariga tayangan holda ularning kechikishlariga nisbatan munosabat bildirishi zarur.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiladigan metodlarni aniqlang.
3. Aniqlangan metodlar orasidan muammoning samarali bo'lishini ta'minlovchi metod (yoki ikkita metod)ni ajrating.
4. Ana shu metodlar asosida yechimni asoslashga uring.
5. Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi metodlarni aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan metod (yoki ikkita metod)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan metod (ikkita metod) asosida bayon etadi.
5. Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

O'qituvchining muammoga yondashuvi turlicha bo'lishi mumkin.

1-yondashuv: agar bunday holat birinchi marta ro'y berayotgan bo'lsa, u holda o'qituvchi: "Darsga kech qolishingizlar noto'g'ri. Kelinglar, Sizlar bilan o'zaro kelishib olamiz. Sizlar koridorda turib o'zinglarni tartibga solib olasiz va keyin sinfga kirasiz. Lekin bu birinchi va oxirgi marta bo'lsin! Kelishdikmi?!".

2-yondashuv: bodi-yu, o'quvchilarning darslarga kech qolishlari odat tusiga kirgan bo'lsa, bu holatda o'qituvchi o'quvchilarning xulqini to'g'rilash maqsadida o'zining o'quvchilari yoki qoidalari to'plamini ishlab chiqishi kerak. Masalan: kech qolgan o'quvchi qo'shimcha uy vazifasini bajaradi.

5-keys bayoni

Mavzu: Halollik hotirjamlik garovi.

Hikoyat: Shundoq eshitdimki, bir kishini qo'ylari bag'oyat ko'p edi. U har kuni qo'ylarini sog'ib, har na hosil bo'lg'on sutni qo'y egasining oldiga kelturur erdi. Qo'y egasi ul sutga yarim hissa suv qo'shib, cho'ponga sotg'il deb berur erdi. CHo'pon unga bundoq nasihat berur erdi: "Ey xo'ja, musurmonlarga xiyonat

qilmag'ilki, o'zingga zarar yetkarursan". Ul kishi cho'ponning nasihatini eshitmadi va ul ishni qilur erdi.

Bir kecha bahor vaqtida cho'pon qo'ylarni osoyishi uchun bir sel oqadig'on past joyga qo'ymish va o'zi baland joyga chiqib uyquga bormish erdi. Ittifoqo ko'p yomg'ir yog'ib, sel oqib kelib qo'ylarni oqizib ketdi va barcha qo'ylar halok bo'ldi. So'ngra cho'pon shaharga keldi. Qo'y egasi unga dedi: "Bugun nima uchun sut kelturmading?"

Keys savollari:

1. Qo'y egasi bergan savolga cho'pon fanday javob beradi?
2. Cho'ponning xatti-harakatini Siz qanday baholaysi?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

Kaykovisning "Qobusnoma" asarini o'qib tahlil etish.

Keys tahlili:

Alloma hikoyat orqali molingga o'zgalarning moli deb qaragin, o'zgalarning molini o'z molingdan ham afzalroq, ziyodroq deb bilgin, omonatga hech qachon xiyonat qilmagin, bu ishing hech qachon senga foyda keltirmaydi. Agar to'g'ri bo'lsang el nazariga tushasan, xalq seni izzat hurmat qiladi. Nopoklik, o'zgalar moliga hiyonat qilish sharmandalikka olib keladi va el orasida bosh ko'tarolmay qolishingga sabab bo'ladi demoqchi.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Muammoning samarali yechimini ifodalovchi kalit so'zlarni ajratib oling.
4. Ajratib olingan kalit so'zlarni voqeaga nisbatan o'rnini asoslashga uring.
5. Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talaba keys mohiyatini o'rganib chiqishadi, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoad) bilan muhokama qiladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoad) bilan muhokama qilgan holda muammoning samarali yechimi hisoblangan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini asosida bayon etadi.
4. Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

Cho'pon dedi: "Ey xo'ja, men senga necha bor:

"Sutga suv qo'shmag'il, oxirini o'ylag'il",-dedim. Lekin mening so'zimni hargiz eshitmading. Oxiri sutga qo'shg'on suvlaring hammasi yeg'ilib, o'tgan kecha bir sel bo'lib shunday oqdiki, hamma qo'ylarni oqizib ketdi".

Bas, ey farzand xiyonatdin qochg'ilki, har kishi bir martaba xiyonat qilsa, unga hech odam aslo e'timod qilmas. Rostlikni pesha qilki, norostlik ulug' qaroqchilikdur. Olmoq va sotmoqda muloyim bo'lg'il va kishiga va'da qilmag'il, agar va'da qilsang xilof etmag'il. Olg'uvchi odamga yolg'on so'z demag'il va agar so'z desang, rost so'zni aytg'il... Muamalada olmoq va bermoq hujjatiga

ogoh bo'lgil, xujjat bermoq tilasang, toki avval haqni qo'lga olmag'uncha hujjatni qo'ldin bermag'il"¹ - deb javob qaytaradi.

Nazorat uchun savollar:

1. Qanday sifatlar manaviy-axloqiy sifatlar sanaladi?
2. Qanday inson axloqiy yetuk hisoblanadi?
3. Ma'naviyqadriyatlar degani nimani anglatadi?
4. Tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish, biznes-rejaga ega bo'lish nima? Saxovatlik tushunchasini izohlab bering.
5. Oila nima? Uni o'z fikringiz bilan izohlab bering.
6. Oila tarbiyasi qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etiladi va oila tarbiyasi borasidagi mavjud muammolar nimalardan iborat?
7. Intizom o'quv ishlarini tashkil etishda qanday ahamiyatga ega?

6-keys bayoni

Halollik hotirjamlik garovi.

Hikoyat: Shundoq eshitdimki, bir kishini qo'ylari bag'oyat ko'p edi. U har kuni qo'ylarini sog'ib, har na hosil bo'lg'on sutni qo'y egasining oldiga kelturur erdi. Qo'y egasi ul sutga yarim hissa suv qo'shib, cho'ponga sotg'il deb berur erdi. Cho'pon unga bundoq nasihat berur erdi: "Ey xo'ja, musurmonlarga xiyonat qilmag'ilki, o'zingga zarar yetkarursan". Ul kishi cho'ponning nasihatini eshitmadi va ul ishni qilur erdi.

Bir kecha bahor vaqtida cho'pon qo'ylarni osoyishi uchun bir sel oqadig'on past joyga qo'ymish va o'zi baland joyga chiqib uyquga bormish erdi. Ittifoqo ko'p yomg'ir yog'ib, sel oqib kelib qo'ylarni oqizib ketdi va barcha qo'ylar halok bo'ldi. So'ngra cho'pon shaharga keldi. Qo'y egasi unga dedi: "Bugun nima uchun sut kelturmading?"

Keys savollari:

1. Qo'y egasi bergan savolga cho'pon fanday javob beradi?
2. Cho'ponning xatti-harakatini Siz qanday baholaysi?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

1. Kaykovisning "Qobusnoma" asarini o'qib tahlil etish.
2. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. -T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010.
3. Ziyomuxammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. T.: Fan va texnologiyalar. 2007.

Keys tahlili:

Hikoyatda quyidagi g'oyalar ilgari surilmoqda molingga o'zgalarning moli deb qaragin, o'zgalarning molini o'z molingdan ham afzalroq, ziyodroq deb bilgin, omonatga hech qachon xiyonat qilmagin, bu ishing hech qachon senga foyda keltirmaydi.

¹ Кайковус Қобуснома Тошкент: Ўқитувчи, 1986. - Б.108.

Agar to'g'ri bo'lsang el nazariga tushasan, xalq seni izzat hurmat qiladi. Nopoklik, o'zgalar moliga hiyonat qilish sharmandalikka olib keladi va el orasida bosh ko'tarolmay qolishingga sabab bo'ladi.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

- 1.Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
- 2.Muammoning samarali yechimini ifodalovchi kalit so'zlarni ajratib oling.
- 4.Ajratib olingan kalit so'zlarni voqeaga nisbatan o'rnini asoslashga uring.
- 5.Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1.Talaba keys mohiyatini o'rganib chiqishadi, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoad) bilan muhokama qiladi.

2.Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoad) bilan muhokama qilgan holda muammoning samarali yechimi hisoblangan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini aniqlaydi.

3.Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini asosida bayon etadi.

4.Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

CHo'pon dedi: "Ey xo'ja, men senga necha bor:

"Sutga suv qo'shmag'il, oxirini o'ylag'il",-dedim. Lekin mening so'zimni hargiz eshitmading. Oxiri sutga qo'shg'on suvlarning hammasi yeg'ilib, o'tgan kecha bir sel bo'lib shunday oqdiki, hamma qo'ylarni oqizib ketdi".

Bas, ey farzand xiyonatdin qochg'ilki, har kishi bir martaba xiyonat qilsa, unga hech odam aslo e'timod qilmas. Rostlikni pesha qilki, norostlik ulug' qaroqchilikdur. Olmoq va sotmoqda muloyim bo'lg'il va kishiga va'da qilmag'il, agar va'da qilsang xilof etmag'il. Olg'uvchi odamga yolg'on so'z demag'il va agar so'z desang, rost so'zni aytg'il... Muamalada olmoq va bermoq hujjatiga ogoh bo'lg'il, xujjat bermoq tilasang, toki avval haqni qo'lga olmag'uncha hujjatni qo'ldin bermag'il"¹ - deb javob qaytaradi.

7-keys bayoni

Beparvolik va loqaydlikka yo'l qo'ymaslik,

hushyorlik va jonkuyarlik

Hozirgi paytda insoniyat hayotiga katta xavf tug'dirayotgan xalqaro terrorism, diniy ekstremizm, narkoagressiya va SPID singari ofatlarni ko'pchilik yaxshi biladi. Lekin bugungi kunda hamma ham bilavermaydigan, oshkora ko'zga tashlanmaydigan, ma'naviy hayotimizni izdan chiqarishga qaratilgan jiddiy xatarlar ham borki, ularning oldini olmasak, keyin kech bo'ladi. Bular G'arb olamida keng tarqalgan egotsentrizm va erkinlik niqobidagi axloqsizlik falsafasidir.

¹ Кайковус Қобуснома Тошкент: Ўқитувчи, 1986. - Б.108.

“Menga nima” deb qarash, loqaydlik, bepisandlik, o’zini, o’z manfaatini hammadan ustun qo’yish, xudbinlik, hamma narsalar mening huzur-halovatinga xizmat qilishi kerak, deyish, shuhratparastlik, kibr, mahmadonalik, tajanglik, birovni eshita bilmaslik, xatosini tan olmaslik, sovuqqonlik, tanqidga chidamsizlik – egotsentrizm dardiga duchor bo’lgan odamning belgilari.

Masalan, ikki nafar o’smir mahallamizda sigaret chekib turibdi. Ilgari buni ko’rib, “E. Nega chekadi-ya bu bolalar”, deb, tanbeh berardik. Bugun esa to’xtab, gapirishga irodamiz yetmaydi. Ichimizdagi xudbinlik “Nima qilaman kayfiyatimni buzib. Qo’y, indama, menga nima, bolaga ota-ona tarbiya bersin”, - deb, beparvolik bilan o’tib ketamiz. Oradan ma’lum bir vaqt o’tgach mahallada sigaret chekib turgan bolalarning soni ko’paya boshladi. Vijdonimiz qiynalib, bolalarga tanbeh berishga yana harakat qildik. Hozirgi o’smirlar ham anoyi emas. Betga choparlighi bor. “Nima ishingiz bor. Amakimmisiz, holammisiz”, deydi. Biz esa, “menga nima”, – deb yo’limiznidavom ettiramiz. Chunki ishlarimiz juda ko’p, qaergadir shoshilyapmiz. Bizning gaplarimiz o’spirin bolalarga yoqmaydi. Ma’lum bir vaqt o’tgach, o’spirin bolalar sekin-asta giyohvand modda istemol qila boshlashdi. Mahallada birin-ketin ayanchli fojealar ro’y bera boshladi. O’g’irlik, mushtlashishlar, zo’ravonlik, tartibsizlik... Qaerdan keldi bu illat? Kim aybdor? Qo’shni xonadonda istiqomat qilayotgan bola giyohvand moddani me’yordan ko’proq iste’mol qilganligi tufayli olamdan o’tdi. Oradan yana bir necha kundan so’ng yana falokat. Qo’shni ayolning farzandi mushtlashib, og’ir jarohat olibdi. Endi mahalladoshlar insoniylik va odamgarchilik haqida qayg’urib, qo’shnilardan ko’ngil so’rashga kirishishibdi.

Bobolarimiz: “Bir bolaga yetti qo’shni ham ota, ham ona” degan, shunga amal qilgan. Ko’rayapsizmi? Lekin nega biz bobolar udumiga amal qilmadik? Avlodlar haqida qayg’urmadik. Boshimizga obdan birin-ketin kulfatlar tushgandan keyingina odamiylik va insonparvarlik haqida o’ylay boshladik?

Odam qanday qilib egotsentrist bo’lib qoladi? Ota-onaning pedagog dastidan. Qanday qilib? Ota-ona o’zlari tuqqan bolasini yeru jahonga ishonmay bu dunyoning markaziga aylantirib oladilar. Bolaga buni (dunyoning markazi bo’lishni) o’rgatishadi. Bola nima qilsin? O’rganadi. Bunday ota-onalar tarbiyasida: “Faqat mening bolamga yaxshi bo’lishi kerak. Bolam baxtli bo’lishi kerak” degan tamoyilga amal qiladilar va ... qattiq adashadilar.

Bolasining istagan, hatto istamagan, so’ramagan narsalarni ham uyub tashlashadi. Mehnatni, birovga g’amxo’rlikni, boshqalar ham xuddi o’zi kabi odam ekanligi, ularning ham hurmati, manfaatlari borligini eslatmaydilar.

Bola bog’chasiga boradi. O’zidek bolalar bilan birinchi uchrashuv. Boshqalardan ota-onasinikichalik g’amxo’rlikni kutadi. Ko’rmagach talab qiladi. Birinchi uchrashuv – jamoa bilan birinchi to’qnashuvga aylandi. Yig’laydi.

Maktabda muomala, muros, burchni bilmaydi. Mas’uliyatsiz. Jon kuydirmaydi. Ota-ona buni qo’llab-quvvatlaydi. Boshqa maktabga ko’chiradi. “katta bo’lsa hammasi joyiga tushib ketadi”, - deb o’zlarini aldaydilar. U katta bo’ladi. Unga qo’shib talablari, ishyoqmaslik, mas’uliyatsizlik, boshqalarga iddaolari, illatlari ham voyaga yetadi. Kuchga kiradi.

Ota-onaning belidan kuchi, cho'ntagidan baraka ketadi. Endi befoyda, keraksiz odamlarga aylanib qoladilar.

Xudbin yigit endi jamoaviylik, ko'pchilik bo'lib yashash tartib-qoidalariga, burchlariga to'qnashadi. Birinchi to'qnashuvdayoq yengiladi. "Men yaxshi – hamma yomon" degan qulay yolg'on qobig'iga uy qurib, yashay boshlaydi. SHunday qilib, ota-onaning, kishilarning loqaydligi jamiyatdan, hayotdan asossiz norozi egotsetristlarni paydo qiladi. Ma'naviy qarovsizlik, burchsizlik o'smirni giyohvandlarga, jinoyatchilarga, kim mo'may pul va'da qilsa, o'shalarga topshiradi.

SHu tariqa, egotsentrist-xudbinlar jabrini birinchi – ularning ota-onalari tortadi. Keyin boshqalar. Chunki tushuntirib, odamlarga yaxshilik qilish kerak desangiz, "buning tomi ketibdi", - deb o'ylaydi. "Vatanga nima berding?" desangiz, u: "Vatanim menga nima berdi?", - deydi o'qrayib. Chunki u tug'ilgani, yashayotgani borligi uchun hamma unga nimadir berishi kerak. U esa hech kimga hech narsa bermasligi kerak. U sizga "foydalansa bo'ladigan yo bo'lmaydigan narsa", - deb qaraydi. Bizlarni bu ko'yga tushishdan Xudoning o'zi asrasin.

Savollar:

1. Sizning fikringizcha ushbu maqolada muallif qanday muammoni ko'tarib chiqqan?
2. Maqolada muammoni tasdiqlovchi qanday dalillar mavjud?
3. Vaziyatdagi beparvolik, loqaydlik tufayli vujudga kelgan salbiy illatlarni ajratib oling hamda ushbu muammoning kelib chiqish sababi nimada deb uylaysiz?
4. Muallif o'z maqolasida muammoni oldini oldish yo'llarini qanday bayon etgan?
5. Sizning fikringizcha ushbu muammoni qanday yechish mumkin?

8-keys bayoni

Gulmira hovlilarining oldidagi ko'chaga suv sepayotgandi. Yozda har kuni suv sepilib, supirib, tozalanmasa, onasi uni urishadi. Milliy odat shunaqa, deyiladi. SHu vaqtda uning kursdoshi Aziz velosipedda ketayotgan ekan. Aziz to'xtadi, ular ozgina gaplashib qolishdi. Gulmiraning suv sepishi lozimligi esidan chiqdi. Institutda bo'lgan voqealarni eslab, ancha kulishishdi. SHunda Gulmiraning dadasi ishdan kelib qoldi. Dadasi Gulmiraning salomiga alik olmay uyda kirib ketdi. Aziz ham salom berdi-da, tezda yo'lga tushdi. Bir pastda Gulmiraning onasi ko'chaga chiqib, Gulmirani baland ovoz bilan urishib ketdi. Gulmira, nima ayb qilganini hech tushina olmas edi. Onasi uni yomon urishdi. Juda qattiq gaplarni aytdi. Gulmira uyga kirib rosa yig'ladi.

Gulmiraning fikru o'ylari: Onam hadeb urishaveradi. Nima, xotinlar faqat mehnatga tug'ilganmi?! Faqat ish, faqat ish... Nuqul, onam bitta gapni qaytaradi: - "Biror joyga borsang, meni sharmanda qilasan. Kelinlar ertalabsoat 5 dan kechqurun soat 12 ish qilishi lozim. Sen faqat "o'qishim, o'qishim" deysan. Menga o'qishing kerak emas, menga hammaga o'xshab erga tegishing kerak. Ayolning baxti o'z vaqtida erga tegishda...", deyaveradilar. Qurib ketsin o'sha er! Bir minut ham tinchlik yo'q! Hoxlaganingni hech qila olmas ekansan-da...Er menga nima

karomat ko'rsatib beradi, u ham faqat mendan ish talab qiladi, faqat o'zi bo'lsa mayli-ku, yana qaynona, qaynota, jiyanu tog'avachchalar - hammasiga mening mehnatim kerak bo'ladi. Hammasiga men egilishim kerak. Mening inson sifatida qadrim bormi o'zi?! Ayol kishining baxti qursin, faqat mehnatga tug'ilgan, faqat bo'ysunishga tug'ilgan. Hech kim "Sen nimani istaysan", demaydi. Nima uchun ayol kishi faqat erga tegibgina baxtli bo'lishi lozim. Agar eri har kuni uni do'pposlasa-chi... Undayam er yaxshimi...

Onaning fikru o'ylari: Bu qiz tushmagur hech hayotni o'ylamaydi. Osmonlarda hayoli... O'qib nima karomat ko'rsatib berardi... Menga qolsa darrov erga berardim-u, undan qutilardim... Dadasini oldida uyalmay begona bolalar bilan xiring-xiring qilganiga o'laymi.. Gap gapirsang, hech tushunmaydi. Xuddi boshqa olamda yurgandek... Bir gap aytsang, o'nta javob olasan... Qaylardagi bo'lmag'ur gaplarni aytadi. Hozirdan o'zini ustun qo'yadi. Erga berib qutilmasam, hali meni rosa qiynaydi...Tanlayveradi, tanlayveradi... Eri ikki marta do'q qilsa, ancha aqli kirib qoladi... Uni erga berish kerak...

Keys savoli:

1. Nima uchun Gulmirani onasi yomon urishdi va unga juda qattiq gaplarni aytdi. Onaning mazkur harakatiga o'z fikringizni bildiring.

2. Gulmiraning fikru o'ylarini qanday baholaysiz?

3. Eri ikki marta do'q qilsa, ancha aqli kirib qoladi... Uni erga berish kerak... Sizningcha ona to'g'ri fikrlayaptimi?

4. Ona manfaatlari bilan qiz manfaatlari o'zaro kelisha olmayaptimi?

5. Ushbu vaziyat qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

6. Mazkur vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak?

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

Pedagogikaga oid adabiyotlar.

Keys tahlili:

Keysdan aniq va ravshan ko'rinib turganidek, ona va qiz o'rtasida ziddiyat vujudga kelmoqda. Vaziyatda ham har tomonning o'z fikri, o'z o'ylari, o'z xisssiyotlari mavjud. Bir tomonning fikru o'ylari faqat mana shu tomon uchun qadrlil bo'lib qolmoqda. Ikkinchi tomon birinchi tomonning fikru o'ylari, qarashlari, mulohazalari mavjudligini, ular o'sha tomon uchun ham ardoqli ekanligini tan olmaydi, ularni bilmaydi, yoki bilmaslikka oladi. Bir tomonikkinchi tomonning ma'lum qadriyatlaril va fikrlari, qarashlari mavjudligini tan olgisi ham kelmaydi, bunga urinib ham ko'rmaydi. SHuningdek, ikkinchi tomon ham birinchi tomonning so'zlari va qarashlarini anglashga, tushunishga harakat qilmaydi. Oqibatda, yoshlar tafakkurida "kattalar bizni tushunmaydi", kattalarda esa "yoshlar gapga kirmaydigan, o'zboshimcha bo'lgan" degan noto'g'ri fikr o'rnashib, qotib qoladi.

Demak, vaziyatda har bir tomonning o'z qarashlari, o'ylari, fikrlari tizimi, majmuasi mavjud. Mana shu o'y va fikrlar tizimi xuddi mana shu tomonning o'z shaxsiy manfaatlari anglatadi. Inson o'z shaxsiy manfaatlarsiz yashay olmaydi.

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

O'qituvchining pedagogik mahorati, kasbiy kompetentligi to'g'risidagi adabiyotlar.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiladigan metodlarni aniqlang.
3. Aniqlangan metodlar orasidan muammoning samarali bo'lishini ta'minlovchi metod (yoki ikkita metod)ni ajrating.
4. Ana shu metodlar asosida yechimni asoslashga uring.
5. Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talaba keys mohiyatini o'rganib chiqishadi, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoad) bilan muhokama qiladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoad) bilan muhokama qilgan holda muammoning samarali yechimi hisoblangan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini asosida bayon etadi.
4. Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

Eng maqbul yechim: Agar mazkur vaziyatlarda ona va uning qizini ularga xos bo'lgan manfaatlarni muvofiqlashtirib, bir xillashtirish yo'lidan borsalar, muammoni yechimiga og'ir bosiqlik bilan qarasalar, tomonlarning qarashlari bir xillashtirilsa qilinsa vaziyat ijobiy hal qilinida. Ota-onaga nisbatan farzandda mehr saqlanib qoladi. Uyat andasha ko'tarilmaydi. Hamma o'z maqsadiga yetadi.

9-keys bayoni**“Ommaviy madaniyat”**

“Ommaviy madaniyat” - Bizga chetdan kirib kelayotgan, ma'naviyatimiz, madaniyatimiz, milliy qadriyatlarimizga mutlaqo yot bo'lgan, ma'naviy va axloqiy tuban illatlarni o'z ichiga olgan illatlar yig'indisi.

“Ommaviy madaniyat” degan niqob ostida axloqiy buzuvchilik va zo'ravonlik, egotsentrizm g'oyalarini tarqatish, kerak bo'lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzini ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlardir.

“Ommaviy madaniyat” odamlarning didini yuksaltirishga, milliy va jahon san'atining mumtoz asarlarini tushunishga emas balki ulardan uzoqlashtiradi. O'zbekistonliklarga xos yuksak badiiy didni o'rtamiyona, ommabop, “bizga shu ham bo'laveradi”, - deydigan darajagacha tushirib, pasaytirib yuborishi mumkin.

Keys savollari:

1. “Ommaviy madaniyat” nima? Shaxsan Siz uni qanday tushunasiz?
2. “Ommaviy madaniyat” degan niqob ostida ma'naviyatga tahdid soluvchi qandan harakatlar yashiringan?
3. “Ommaviy madaniyat” barham topishida tarbiya metodlaridan foydalanish yo'llarini ko'rsating.

Talabalarga tavsiya etiladigan manbalar:

Tarbiya metodlari, tarbiya jarayonida ulardan foydalanishga oid adabiyotlar.

Keys tahlili:

Tabiiyki, «ommaviy madaniyat» degan niqob ostida axloqiy buzqlik va zo'ravonlik, individualizm, egotsentrizm g'oyalarini tarqatish, kerak bo'lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlarini, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlar odamni tashvishga solmay qo'ymaydi.

Talabalar uchun ko'rsatmalar:

- 1.Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
- 2.Muammoning samarali yechimini ifodalovchi tarbiya metodlari tizimini aniqlang.
- 3.Aniqlangan tarbiya metodlari tizimi orasidan muammoga ko'proq dahldor bo'lgan metod (yoki ikkita metod)ni ajrating.
- 4.Ajratib olingan metodlar asosida o'qituvchining voqeaga nisbatan munosabatini asoslashga uring.
- 5.Echimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

- 1.Talaba keys mohiyatini o'rganib chiqishadi, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qiladi.
- 2.Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda muammoning samarali yechimi hisoblangan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini aniqlaydi.
- 3.Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan ma'naviy-axloqiy tarbiya mezonlarini asosida bayon etadi.
- 4.Echim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

Ma'naviyatga tahdidlarni bartaraf etishdagi vazifalar muvaffaqiyatli bajarilishi lozim. Ular quyidagilar:

- Tinglovchilar ongida axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish
- Tinglovchilarda mustaqil fikrni shakllantirish
- Tinglovchilarda ma'naviy jasoratni yuksaltirish
- Tinglovchilar qalbi va ongiga ona yurtga muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini chuqur singdirish
- Tinglovchilarimizning hayotga ongli munosabatini shakllantirish
- Tinglovchilarni yon-atrofdagi yuz berayotgan voqealarga daxldorlik hissini oshirish

Aniq vaziyatlarni bosqichma-bosqich tahlil etish va hal etish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

Ish bosqichlari va vaqti	Maslahat va tavsiyanomalar
---------------------------------	-----------------------------------

1. Keys bilan tanishish (individual) – 3 daqiqa	Taqdim etilgan aniq vaziyatlar bilan tanishib chiqing. Muammoli vaziyat mazmuniga alohida e'tibor qarating. Muammoli vaziyat qanday masalani hal etishga bag'ishlanganligini aniqlang.
2. Keysdagi asosiy va kichik muammolarni aniqlash (individual va kichik guruhlarda) – 5 daqiqa	Keysdagi asosiy va kichik muammolarni aniqlang. O'z fikringizni guruh bilan o'rtoqlashing. Muammoni belgilashda isbot va dalillarga tayaning. Keys matnidagi hech bir fikrni e'tibordan chetda qoldirmang.
3. Muammo yechimini topish va erishiladigan natijani aniqlash – 7 daqiqa	Guruh bilan birgalikda muammo yechimini toping. Muammoga doir yechim bir necha variantda bo'lishi ham mumkin. SHu bilan birga siz topgan yechim qanday nati jaga olib kelishi mumkinligini ham aniqlang.
4. Keys yechimi uchun taklif etilgan g'oyalar taqdimoti (kichik guruhlarda) – 5 daqiqa	Guruh bilan birgalikda keys yechimiga doir taqdimotni tayyorlang. Taqdimotni tayyorlashda sizga taqdim etilgan javdalga asoslaning. Taqdimotni tayyorlash jarayonida aniqlik, fikrning ixcham bo'lishi tamoyillariga rioya qiling.

Keysni yechish bo'yicha individual ish yo'riqnomasi

Avvalo, keys bilan tanishing. Ma'naviy-axloqiy fazilatlar, beparvolik va loqaydlikka yo'l qo'ymaslik, hushyorlik va jonkuyarlik, boylikka ruju qo'ymaslik, mabr-qanoat kabilar haqida tushuncha hosil qilish uchun bor bo'lgan butun axborotni diqqat bilan o'qib chiqing. O'qish paytida vaziyatni tahlil qilishga shoshilmang.

1. Sizning fikringizcha, keysda qanday maummolar ko'targan. (Yordam: keys mavzulariga e'tibor bering).

2. Muammoni tasdiqlovchi dalillarni ko'rsating.

3. Ma'naviyatimizni izdan chiqarishga qaratilgan taxdidlarni ajratib oling. Ularni sanab bering.

4. Vaziyatdagi vujudga kelishi mumkin bo'lgan salbiy illatlarni ajratib oling va muammoning kelib chiqish sabablarini ko'rsating.

5. Keyslardan muammoni oldini oldish yo'llarini ko'rsatib bering.

6. Xalqimizga xos bo'lgan qanday ma'naviy-axloqiy fazilatlarni muammoni yechishda qo'llash mumkin.

7. Ma'naviy barkamol, komil insonni tarbiyalash zarurati oshib borishi sabablarini, uning millat, mamlakat va umuminsoniyat oldida turgan ulkan vazifalar bilan bog'liq ekanligini ko'rsatib bering.

Guruhlarda keysni yechish bo'yicha yo'riqnoma

1. Individual yechilgan keys vaziyatlar bilan tanishib chiqing.

2. Guruh sardorini tanlang.

3. Vatman qog'ozlarda quyidagi jadvalni chizing

4. Ishni yakunlab, taqdimotga tayyorlang.

Muammoni tahlil qilish va yechish jadvali

Muammoni tasdiqlovchi dalillari	Muammoni kelib chiqish sabablari	Muallif tomonidan taklif qilingan yechim	Guruh yechimi

10-keys

Muammoning turi	Muammo ning kelib chiqish sababi	Muammoni yechishda sizning harakatingiz	Muammoni yechishda uchraydigan to'siqlar
Quyidagi jummalarni o'qing: -Ustoz otangdek ulug', deganlari bejiz emas. Ota hayot beradi. Ustoz esa yashashga o'rgatadi. Tug'ilishdan ko'ra yashash qiyinroq.... Dehqon nopob urug' sepsa, achchiq "hosili"ni bir o'zi "o'rib oladi". O'sha yili. O'qituvchi bolaning qalbiga nobop urug' sepsa, achchiq "hosili"ni butun jamiyat o'rib oladi. Yigirma yildan keyin... Muallim moddiy boylik yaratmaydi, deydiqanlar jamiyatni ichidan portlatuvchi bombadir! Muammo: o'qituvchining jamiyatdagi o'rni va uning ahamiyati, bu boradag muammolar nimalarda ko'zga tashlanadi???			

11- keys:

Muammoning turi	kelib chiqish sababi	yechishda sizning harakatingiz	Muammoni yechishda uchraydigan to'siqlar

Muammoning turi	Muammoning kelib chiqish sababi	Muammoni yechishda sizning harakatingiz	Muammoni yechishda uchraydigan to'siqlar
1. Muammoli savol. Hech o`ylab ko`rganmisiz, nega qarg`a o`rtacha 200-300 yil yashaydi. Lekin uning bolaligi uzog`i bilan besh-olti oy davom etadi. Inson o`rtacha 60-70 yil umr ko`radi. Biroq u 20-25 yoshlarida mustaqil hayot boshlaydi. Mazkur holatni qanday izohlash mumkin?</p> <p><b>2. Muammoli savol.</b> Quyidagi fikrlarga qo`shilasizmi? • “Agar bolalar muntazam tanqid qilinsa, aldashga o`rganadi”;</li> <li>• “Agar bolalar qanday bo`lsa, shundayligicha qabul qilinsa, dunyoni go`zal ko`rishga o`rganadi”;</li> <li>• “Agar bolalarga hurmat bilan munosabatda bo`linsa, ular oliyjanob va saxiy bo`lishni o`rganishadi”.			

O'qituvchining hikoyasidan: "O'g'lim qorong'ulikdan va balandlikdan qo'rqadi. Men imkon boricha uni ana shu qo'rquvni eng o'ladigan sharoitga qo'yaman: Gohida ob-havo qandayligini bilib kelish uchun hovliga, gohida esdan chiqqan narsani olib kelish uchun qorong'u xonaga yuboraman. O'yin paytlari ayrim vaqtda chuqurlikka sakraymanda: daraxtning hov anavi navdasini olib ber. Uni emas, narigi yuqoridagisini deyman..." <i>O'qituvchi tarbiya jarayonida qaysi metoddan foydalanmoqda? Mazkur yo'l orqali natijaga erishish mumkinmi?</i>			
--	--	--	--

12- keys:

Muammoning turi	Muammo ning kelib chiqish sababi	Muammoni yechishda sizning harakatingiz	Muammoni yechishda uchraydigan to'siqlar
-----------------	---	--	---

Dars boshlanishidan avval o'qituvchi erda g'ijimlangan qog'oz parchasi yotganini ko'rib, bir o'quvchidan qog'ozni olib, axlat qutisiga tashlashni so'radi. O'quvchi o'rnidan turmasdan, qog'ozni u tashlamaganligi sababli uni olmasligini ma'lum qildi. <i>O'qituvchi mazkur vaziyatda qanday yo'l tutishi kerak? Qaysi tarbiya metodini qo'llash orqali vaziyatni ijobiy hal etish hamdaguruhni hayratlantirish mumkin?</i>			
---	--	--	--

14- keys:

Muammoning turi	Muammoning kelib chiqish sababi	Muammoni yechishda sizning harakatingiz	Muammoni yechishda uchraydigan to'siqlar
1-muammoli vaziyat. Siz ishlaydigan kollejdagi bir nechta o'quvchiga o'zingiz o'tayotgan fandan 1-semestr bo'yicha baho qo'ymadingiz. biroq o'quv yili yakunida jurnalda mazkur o'quvchilarga baho qo'yilganining guvohi bo'ldingiz. Siz o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosariga uchrashdingiz. O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari ularga bahoni guruh rahbari qo'yib yuborganini aytdi. Mazkur vaziyatda siz qanday yo'l tutgan bo'lardingiz? 2-muammoli vaziyat. geografiya darsiga har doim tayyor bo'lib keladigan Sunnatni o'qituvchi doskaga chaqirdi. biroq u tayyor emasligini aytdi. O'qituvchi unga ikki baho qo'ydi. Sunnat indamasdan joyiga o'tirdi. Sunnatning uch kun oldin buvisi vafot etgan edi, shuning uchun u darsga tayyorlana olmagan edi. Siz sababini bilgan va bilmagan holatda tutishingiz mumkin bo'lgan vaziyatni sharhlang			

IV. “Glossariy

Glossariy

Термин	Ўзбек тилидаги изоҳи	Рус тилидаги изоҳи	Инглиз тилидаги изоҳи
Модернизация Модернизация Modernization	Педагогик таълим жараёни ва педагогика фанини давр талаблари асосида янгилаш	Процесс педагогического образования и образовательной науки на основе обновления периода	Modernization of pedagogical process and pedagogical science on the basis of time requirements
Узлуксиз таълим Непрерывное образование Continuous education	Ўзаро мантикий изчиллик асосида боғланган ҳамда соддадан мураккабга қараб ривожланиб борувчи ва бир-бирини тақозо этувчи босқичлардан иборат яхлит таълим тизими	Ссылка на основе логической последовательности и простоты, в зависимости от сложности разработки и требует один шаг целостной системы образования	Integrated learning system consisting of interconnected and interconnected stages, connected by a logical sequence
Миллий модел национальная модель National model	“кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг ўзагини ташкил этувчи яхлит тизим	«Национальная программа» составляет ядро всей системы	A unified system that forms the core of the National Program of Personnel Training
таълимни миллий модели, национальный модель	Ўзбекистон республикасида таълим тизимини янгиланган соғлом педагогик тафаккур асосида тубдан ислоҳ қилиш, таълим-тарбия	Система образования Республики Узбекистана на основе обновленного звука педагогического мышления	Theoretical and methodological, practical and pedagogical approaches to radical reforming of the education system in the

Образования, Educational model	муассасаларида тайёрланадиган кадрларни интеллектуал, маънавий ва ахлоқий савиясига кўра ривожланган мамлакатлардаги даражага етказиш бўйича белгиланган назарий-методологик, амалий-педагогик ёндошувлар мажмуи. Таълимнинг миллий моделида маънавий-интеллектуал жиҳатдан баркамол шахснинг ўз ижодий қобилиятини тўла намоён этишини таъминлаш кўзда тутилади.	радикальных реформ, учебные заведения и персонал подготовили интеллектуальный, духовный и нравственный уровень развитых стран в соответствии с уровнем теоретико-методологического и практического набором педагогических подходов.	Republic of Uzbekistan on the basis of up-to-date healthy pedagogical thinking, as well as bringing the cadres trained in the educational institutions to the level of developed countries at the level of intellectual, spiritual and ethical level.
Таълим Образования, education	Ўқувчи ва талабаларга билим бериш, тарбиялаш, ривожлантириш кўникма ва малакалар ҳосил қилиш жараёни, ёшларни ҳаётга ва меҳнатга тайёрлашнинг асосий воситаси	Школьники и студенты по развитию знаний, подготовки, навыков и квалификации, чтобы убедиться, что процесс, основным средством подготовки молодых людей к жизни и работе	The process of educating, educating, developing skills and skill in pupils and students is a major tool for preparing young people for life and work.
Тизим Система, system	Тартибга солинган, ўзаро боғланган ва таъсир кўрсатиб турадиган педагогик	Следственная связь между образовательным событием	A regulated, interdependent and influential pedagogical event

	ходиса		
Таълим тизими Смстема образова ния, Eeducation al system	Турли даража ва йўналишдаги ўзаро алоқадор узлуксиз таълим дастурлари ва давлат таълим стандартлари, ташкилий-ҳуқуқий тарларидан қатъий назар таълим муассасаларининг барча тармоқлари, таълимни бошқарув органлари ва улар қошидаги муассаса ҳамда ташкилотларни қамраб олувчи тизим	Различные степени и взаимные связанные программы непрерывного образования и государственные образовательные стандарты, независимо от организационно-правового Тарлев все сектора образовательных учреждений, органы управления образования и учреждения и организации в рамках системы контейнера	Integrated continuing education programs of varying degrees and directions, and the system of inclusive education, regardless of organizational and legal status, covering all sectors of educational institutions, education management bodies and their institutions and organizations
Таълим принципа рипринципи ы образова ния EducationP rinciples	Ёшларга таълим-тарбия беришда таълим мақсадларига мувофиқ ўқитишнинг асосий характерини белгилаб берувчи таянч қоидалар	По образованию молодежи в образовательных целях преподавания основных правил, которые определяют характер базы	Guidelines for determining the basic character of education in accordance with educational objectives for young people
Тарбия Воспита ние Education	Шахсда муайян жисмоний, рухий, ахлоқий, маънавий сифатларни шакллантиришга қаратилган амалий педагогик жараён; ёш авлодни мужассам ривожлантиришга йўналтирилган	Личные определенные физические, психические, моральные и духовные образования, направленные на учебном процессе; развитие молодого	Practical pedagogical process aimed at the formation of certain physical, psychological, moral, spiritual qualities in a person; Continuous delivery of

	умуминсоний ҳамда миллий ижтимоий тажрибани ўқувчи ва талабаларга узлуксиз тақдим этиш жараёни	поколения, сочетающее в себе человеческий и социальный опыт школьников и студентов, чтобы обеспечить непрерывный процесс	universal and national social experience to students and students aimed at the inclusive development of the younger generation
Инновация, Инновация innovation	Янгидан киритилган тушунчалар, тартиб-қоидалар, технологиялар ва янгиликлар	Новые концепции, процедуры и технологии новости	New concepts, rules, technologies and news
Менежмент, Менежмент, Management	Мавжуд минимал имкониятларда нмаксимал натижаларга эришиш мақсадида муайян ходим ёки гуруҳга таъсир этиш, улар билан ҳамкорлик қилиш жараёни	Для достижения текущего минимума nмаксимал эффекта конкретного лица или группы лиц, они должны сотрудничать с процессом	Effect on a particular employee or team, the process of collaboration with them in order to achieve the best possible results in the existing minimum capabilities
Компетенция	Лотинчада “competo” эришяпман, муносибман, лойиқман- у ёки бу соҳадаги билимлар, тажрибага деган маъноларни англатади.	Латинская «Конкурировать» цель, достойная, loyiqman- он или средства познания, опыт работы в этой области.	In Lotin, I'm gaining a "competo", meaning worthy, worthy, or knowledgeable, or experience.
Бошқарув	Бу қадимги санъат ва энг янги фандир	Это самое древнее искусство и наука	It is the oldest art and the latest fanatic
	Соддароқ қилиб тушунтирадиган	Простое объяснение многообразных	To illustrate, it is understood that

Кўпқир рали қобилият лар	бўлсак кўпқиррали қобилиятлар деганда турли хил инсонлар турли хил услублар орқали ёки бир инсон турли хил нарсаларни турли хилда ўрганилиши тушунилади. Хоу таъкидлашича ҳеч қачон икки ўрганувчи бир хил бўлмайди: ҳар бир шахс ўзига хос қобилиятлар эгасидир	навыков с помощью различных методов для разных людей означает разные вещи для человека или понять различные виды обучения. Хоу сказал, что никакие два исследования не являются не то же самое: каждый человек имеет недостаток состояние	multidimensional abilities can mean that different people learn differently or in different ways. As Hoe argues, the two learners will never be the same: each person has his own abilities
Авторитар рахбар-	Барча кўрсатмаларни ишчанлик руҳида, аниқ, равшан, кескин оҳангда ходимларига етказди	Все инструкции конструктивный дух, четкие, яркие, острые навыки	It sends all instructions to its employees in a business sense, clear, clear, sharp tone
Либерал (лоқайд)	Услубда ишлайдиган раҳбар - кайфиятини, ишга муносабатини, ишдан мамнун ёки мамнун эмаслигини билиш қийин. Унда таъқиқлаш, пўписа бўлмайди, унинг ўрнига, кўпинча, ишнинг охириги оқибати билан танишиш билан чекланади, холос.	Управление материальных потоков - настроение, отношение, довольное или недовольное знать, что тяжелую работу. Запрет не будет угрожать, а, по большей части ограничивается встретить конец последнего случая.	It is difficult to know how the manager working in style - mood, work attitude, satisfaction, or dissatisfaction with the job. It does not intimidate, and it is often limited to getting acquainted with the final outcome of the case.
Демократи	Аксинча, ўз қўл остидагиларга мустақиллик, эрк бериш тарафдори.	Напротив, его подчиненные, выступающие за независимость,	On the contrary, he is a supporter of freedom and self-determination. She

к рахбар -	Ишда топшириқлар берганда ишчиларнинг қобилиятини ҳисобга олади, шахсий мойилликларни ҳам ҳисобга олади.	свободу. Учитывая возможность работы в предоставлении инструкции работников, принимая во внимание личные наклонностей.	takes into account the capabilities of the worker when she gives her assignments, and takes into account individual trends.
Тарбия	Муайян, аниқ мақсад ҳамда ижтимоий-тарихий тажриба асосида шахсни ҳар томонлама ўстириш, унинг онги, ҳуққ-атвори ва дунёқарашини таркиб топтириш жараёни.	Цель конкретного, ясно и растёт все аспекты человека на основе социального и исторического опыта, сознания, поведения и перспективы процесса разработки контента.	A process of comprehensively cultivating a person, developing consciousness, behavior and outlook on the basis of specific, concrete goals and socio-historical experience.
Ақлий тарбия	Илм-фан, техника ва технология борасида қўлга киритилаётган ютуқлар, янгилик ва кашфиётлардан бохабар этиш, уларга ижтимоий ва табиий фанлар асослари хусусидаги билимларни бериш тарзида тафаккурни шакллантириш, дунёқарашини ривожлантириш;	Науки, техники и технологии достижения, инновации и открытия осведомлены о социальных и естественных наук основе знаний о формировании стиля мышления и мировоззрения развития;	Developing the world of thought and thinking in the way of science, technology and technology achievements, innovations and discoveries, teaching them the basics of social and natural sciences;
Эстетик тарбия	Эстетик ҳис-туйғу, эстетик дидни тарбиялаш, уларнинг ижодий қобилиятлари, эстетик эҳтиёжлари	Эстетические эмоции, эстетическое и культурное наследие их творческих	Aesthetic feelings, upbringing of aesthetic taste, love of their creative abilities, aesthetic needs and beauty,

	ва гўзалликни севиш, гўзалликка интилиш туйғуларини ривожлантириш, эстетик маданиятни шакллантириш;	способностей, потребностей развития чувства погоне за любви и красоты, красоты, культуры;	development of emotions of beauty, formation of aesthetic culture;
Экологик тарбия	Экологик билимлар бериш асосида шахс, жамият ва табиат бирлиги ҳамда алоқадорлигини ўқувчиларга тушунтириш, уларда экотизимнинг инсон, инсоният, жамият тараққиётидаги муҳим ўрни ва моҳияти борасидаги тушунчаларни қарор топтириш, табиатга нисбатан эҳтиёткорона ва масъулият билан муносабатда бўлиш, табиатни асраш тўғрисида ғамхўрлик қилиш каби туйғуларни қарор топтириш, шунингдек, экологик маданиятни шакллантириш;	Экологические знания о единстве личности, общества и природы, и объяснить студентам, их участие в человеческой экосистеме, важная роль в развитии человеческого общества, а также укрепить наше понимание сущности природы осторожный и ответственное отношение к уходу за сохранение дикой природы, создание таких чувств а также формирование экологической культуры;	Explanation to the reader of the individual, society and nature on the basis of the ecological knowledge, as well as the understanding of the ecosystem's role in the development of human, humanity and society, careful and responsive attitude to nature, care for nature conservation , As well as the formation of ecological culture;
Оила	Оила-эр-хотинлик иттифоқида, қариндошлик алоқаларига, умумий хўжалик юритадиган эр ва хотин, ота-она ва болалар, ака-ука ва опа-сингиллар ва	Семейный брак, семейные отношения, ЕС экономический и жена, родители и дети, братья и сестры и другие родственники,	A small social group based on relationships between family and marriage, kinship relationships, common husband and wife, parents

	бошқа қариндошлар ўртасидаги муносабатларга асосланадиган кичик ижтимоий гуруҳ; жамиятнинг асоси, давлат қудратининг манбаи.	основанные на отношениях между малой социальной группой; основа общества, источник власти государства	and children, brothers and sisters and other relatives; The basis of society is the source of state power.
Тарбия	Тарбия - муайян, аниқ мақсад ҳамда ижтимоий-тарихий тажриба асосида боланинг онги, хулқ- атвори ва дунёқарашилини таркиб топтириш жараёни. Тарбия ёш авлодни муайян мақсад йўлида ҳар томонлама вояга етказиш, унда ижтимоий онг ва хулқ-атворни таркиб топтиришга йўналтирилган фаолият жараёнидир	Цель образования - конкретный, четкий и социально- исторический опыт ребенок мышления, поведение и перспектива процесса разработки контента. Цель воспитания подростающего поколения, в частности, привести все аспекты того, каким образом общественное сознание и поведение примата процессно- ориентированной деятельности	Education is the process of creating a child's consciousness, attitude and outlook on the basis of specific, concrete goals and socio-historical experience. Education is the process of bringing up the younger generation for a specific purpose, which is aimed at the formation of social consciousness and behavior.
Дунёқараш	Дунёқараш— инсоннинг теварак- атрофини қуршаб турган воқелик тўғрисидаги, оламнинг моҳияти, тузилиши, ўзининг ундаги ўрни ҳақидаги қарашлар, тасаввурлар, билимлар тизимидир	Перспективы на людях вокруг вокруг окружающей действительности, суть Вселенной, ее структура, ее система знаний о роли креста,	The world is a system of knowledge, reality, structure, conceptions, sections, knowledge about the reality surrounding human surroundings

Мотивация	Скот барменнинг фикрига кўра мотивация 4 та асосий категориядан иборат: фаолиятнинг ўзидаги қизиқишдан келиб чиқадиган холат– ички мотивация. Бошқа одамларни хурсанд қиладиган холат ёки вазифа – ижтимоий мотивациядир. Ютуқ мотивацияси – бунда бошқалар билан рақобатлашиш мақсадида вазифаларни яхши бажариш. Кўмакчи мотивация – бунда мотивация рағбатлаш ёки жазолаш орқали пайдо қилинади. (Jelfhelstead. Navigating the new pedagogy: six principles that transform teaching. 26-b.)	По словам Скотта мотивации барменов состоит из 4-х основных категорий: холат- от интереса к функционированию внутренней мотивации. Или удовлетворить других людей, которые случились делать - социальную среду. Победа мотивации для выполнения задач, для того, чтобы конкурировать с другими - это хорошо. Вспомогательная мотивация - мотивация или стимулы, кажется, наказывая	According to the Scottish bartender, motivation consists of four main categories: the motivation behind the activity itself is internal motivation. The social status or motivation that other people enjoy. Winning motivation is to perform tasks well in order to compete with others. Assistant motivation - motivation is generated through encouragement or punishment
Дидактика	(грекча “didaktikos” – ўқитувчи, “didako” ўрганувчи) педагогиканинг таълим муаммоларини ишлаб чиқувчи қисми.	Греческие didaktikos «» учитель «исследование didako») педагогика является частью разработчиков проблем.	Greek language "didactic" - teacher, "didako" learning) is a part of the educational problem of pedagogy.
	1) табиий ва ижтимоий ҳаёт ҳодисаларини тадқиқ	1) природные и социальные явления, пытаюсь	1) prirodnye i socialnye yaveniya, pytayaz pozniynye

Метод	қилиш, билиш усули, ҳаракат қилиш тарзи; 2) мақсадга элтувчи йўл, яъни, мақсадга эришиш йўлидаги хатти-ҳаракатларнинг ўзига хослигидир.	познать образ жизни; 2) Путь к цели, то есть специфика действий, путь к достижению этой цели.	tasvir; (2) Put a clause, an est specification, a description and a description.
Касбий йўналганлик	Шахснинг аниқ бир фаолият турига бўлган қобилияти, қизиқишлари, эҳтиёжи ва қатъий ишончи (а.б. Сейтешев); 2) касб танлаш, қизиқиш, қатъий ишонч ҳамда касб танлаш мотивлари ўртасидаги алоқанинг шахсий сифатларда етакчилик қилиши (н.к. Степанкова).	Тип деятельности, который нуждается человек, интересов и твердо верит в способности (США Seyteshev); 2) выбор профессии, уверенность, интерес и выбор мотивов связи между личными качествами руководства (мобильные телефоны Štěpánková).	Ability, interests, needs and perseverance of a person for a particular activity (a. Seyteshev); 2) Leadership of choice, choice of profession, motivation and choice of occupation in private qualities (eg, Stepankova).
Дарс	Бевосита ўқитувчи раҳбарлигида муайян ўқувчилар гуруҳи билан олиб бориладиган таълим жараёнининг асосий шакли, ўқитувчи <i>раҳбарлигида</i> муайян ўқувчилар гуруҳи билан олиб бориладиган таълим жараёни.	Непосредственно к определенной группе студентов под руководством преподавателя к активному процессу обучения, проведенному группой студентов под руководством процесса подготовки учителей.	The main form of the instructional process with a specific group of students under the guidance of a teacher is a learning process conducted with a group of students under the guidance of a teacher.
	Грекча тадқиқот, мақсадга эришиш ёъли, усули	Греческое исследование, путь к достижению этой	Greek research means the way to achieve goals. The

Метод	деганидир. Бу сўзнинг этимологияси (келиб чиқиши) унинг илмий категория сифатидаги талқинида ҳам акс этган. “метод – энг умумий маънода – мақсадга эришиш усули, маълум тарзда тартибга солинган фаолият”.	цели, способ работы. Эта этимология (происхождение) слова в своей категории, как передача прошла. «Метод - метод для достижения цели здравого смысла, определенных регулируемых видов деятельности».	etymology of this word is reflected in its scientific category. "Method - in the most general sense - the method of achieving the goal, the activity that has been specifically regulated".
Семинар	Бу ўқитувчини таълим оловчилар билан фаол мулоқотга киришишига йўналтирилган, назарий билимларни амалий фаолиятда амалга ошириш учун зарурий шарт-шароитни таъминловчи таълимни ташкил этиш шаклидир.	Этот учитель обучен общаться с активными теоретическими знаниями с практической деятельностью, направленной на обеспечение необходимых условий для реализации формы организации образования.	This is a form of education that provides the teacher with an opportunity to communicate effectively with the learners, providing the necessary conditions for the implementation of theoretical knowledge in practical activities.
Амалий машғулот	Ўқув ишини ташкил этишнинг асосий шаклларида бири бўлиб, экспериментал тавсифдаги мустақил топшириқларни талабаларнинг профессор-ўқитувчи билан биргаликда бажаришини ўзида акс эттиради.	Обучение является одной из основных форм экспериментальной работы независимых задач, описанных студентов, преподаватели отражают соответствие с	One of the main forms of the curriculum is the independent tasks of the experimental character, reflecting the joint work of the students with the professor-teacher

Мустақил иш	Ўқитувчининг топшириғи ва унинг раҳбарлигида ўқув вазифасини ҳал этадиган таълимни ташкил этиш шакли.	Задача и обязанность подготовки руководства учителя, которые будут формировать организацию образования.	The way in which the instructor's assignment and the way he organizes his / her educational work are under his / her supervision.
--------------------	---	--	---

V.Adabiyotlar ro'yxati

Pedagogika va psixologiya” kursi bo'yicha o'quv-uslubiy adabiyotlar va elektron ta'lim resurslari ro'yxati.

Asosiy darslik va o'quv qo'llanmalar

№	Muallif	Adabiyot nomi	Nashr yili	Adadbiyotning ARMdagi shifri	Adabiyotning ARMdagi inventori rakami	Adadbiyot turi	ARMdagi soni
1	Alex Moore	Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture	USA, 2012 Routledge Angliyskiy	-	978-0415-66365-6	Textbook	Elektr.
2	Neil Selwyn	Education and Technology: Key Issues and Debates	Australia, 2011 Continuum Angliyskiy	-	978-1-4411-1182-1	Textbook	Elektr.
4	Heather Fry Steve Ketteridge Stephanie Marshall	A Handbook for Teaching and Learning in Higher Education	USA, 2009 Routledge Angliyskiy	-	978-0-203-89141-4	Textbook	Elektr.
5	Gary Kielhofner	Conceptual Foundations of Occupational Therapy - 4th edition	USA 2009 F. A. DavisCo. Angliyskiy	-	978-0803620704	Textbook	Elektr.
6	M.Toxtaxodjayeva va boshqalar	Pedagogika	T.: O'zbekiston Faylasuf-lari Milliy jamiyati,	74.00 R36	U-7123/2	Darslik	85

			2010.				
7	Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A	Pedagogika nazariyasi	T.: “Fan va texnologiyalar” nashriyoti, 2008.	74.00 I 32	U-6818/2	Darslik	100
8	Asqarova O‘., Hayitboyev M., Nishonov S.	Pedagogika	T.: Talqin, 2008.	74.00. YA73 A89	U-6820/5	Darslik	1000
9	Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R.	Pedagogika tarixi	T.: O‘qituvchi, 1996.	74.03 YA73 P 29	U-5220/1	O‘quv qo‘llanma	26
10	Hashimov K., Nishonova S.	Pedagogika tarixi	T.: O‘qituvchi, 1996.	74.03 YA73 P 29	U-5220/1	Darslik	513
11	Yuzlikayeva E.R., Madiyarova S.A. i dr.	Teoriya i praktika obshey pedagogiki	Tashkent, 2014	74.00 T338	925113	uchebnik	Elekt r.
12	Podlasiy I.P.	Pedagogika	Moskva. Visshee obrazovanie, 2007	74.00 P442	920366	Uchebnik	1
13	Pidkasistiy P.I.	Pedagogika	Moskva.: Pedagogicheskoe obshestvo Rossii, 2006.	74YA73 P24	920364	Uchebnik	1
14	B.X.Xodjaev	Pedagogika nazariyasi va amaliyoti	Toshkent, “Sano-standart” nashriyoti,	Y-8299/150		Darslik	1

			2017				
--	--	--	------	--	--	--	--

Qo'shimcha adabiyotlar.

1. Ma'naviyat yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar). - T.: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1999.
2. Ismoilova Z. Pedagogikadan amaliy mashg'ulotlar. – T.: Fan, 2001.
3. Piskunov A.I., Istoriya pedagogiki i obrazovaniya. M.: TS«Sfera», 2001.
4. Bolalarni tarbiyalash va sog'lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya.- Toshkent. 2002.
5. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O'quv qo'llanma. O'. Asqarova. –Toshkent, Istiqlol, 2005.
6. Xasanboev J, To'raqulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: Fan va texnologiya, 2008.
7. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug'ati. –Toshkent, Fan, 2008.
8. Boshqalardan farqli bola: parvarishlash va rivojlantirish. Shubina A.B. Toshkent. 2009.
9. Niyozov G', Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari. – T.: NOSHIR, 2011.
10. Kaldibekova A.S. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyotidan laboratoriya mashg'ulotlari. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
11. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.
12. Nogiron bolalarni tarbiyalashda oila va maxsus muassasa hamkorligini ta'minlashning ilmiy-pedagogik asoslari. L.Sh.Nurmuhammedova.- Toshkent. 2014.
13. Maxsus pedagogika. Toshkent.: "Fan va texnologiyalar" 2014.
14. Xalq pedagogikasi. O'quv qo'llanma. M.Mutalipova. –Toshkent, 2015.

Elektron ta'lim resurslari.

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.edu.uz
4. www.ziyo.edu.uz
5. www.gov.uz
6. www.ziynet.uz
7. www.istedod.uz